

MAGYAR NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. VIII. KÖTET.

INÁNTÚLI GYŰJTÉS

GYŰJTÖTTE ÉS SZERKESZTETTE

DR SEBESTYÉN GYULA

KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG

GR
154
.7
D86D86
1906
c.1
ROBARTS

BUDAPEST

MATHENAEUM RÉSZV.-TÁRSULAT TULAJDONA

1906

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
GEORGE BISZTRAY

MAGYAR
NÉPKÖLTÉSI GYÜJTEMÉNY

MAGYAR
NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY

UJ FOLYAM

A KISFALUDY-TÁRSASÁG MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
VARGHA GYULA

VIII. KÖTET.

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT TULAJDONA

1906.

DUNÁNTÚLI GYÜJTÉS

GYÜJTÖTTE ÉS SZERKESZTETTE

DR SEBESTYÉN GYULA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT TULAJDONA

1906

Budapest, Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

A Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyamában ez már a második kötet, melyet egészen a dunántúli magyarság népköltésének kincsei töltötenek meg. De míg az előbbi csupán Somogy vármegyére szorítkozott, ez a Dunántúlnak csaknem egész területére kiterjed.

Dr. Sebestyén Gyula, a magyar folklоре kiváló munkása, Gyulai Pálnak a Kisfaludy-Társaság volt elnökének s e gyűjtemény akkori szerkesztőjének buzdítására ezelőtt husz évvel kezdte meg szülőföldén Zala vármegyében és a szomszédos vármegyékben a népdaloknak és a népi szellem egyéb költői megnyilatkozásának rendszeres gyűjtését. Fiatal lelkesedéssel látott a munkához s néhány év alatt egy egész kötetre való anyagot hordott össze. Örölnünk kell mégis, hogy gyűjteménye ily későn lát napvilágot; mert Sebestyén Gyula azóta sem pihent, gyűjtésének hézagait folyvást pótolgatta, s a lassankint fölhalmozódott anyagból

nemcsak teljes, hanem egyuttal válogatott s aesthetikai szempontból is becses gyűjteményt szerkeszthetett.

E kötet különösen gazdag régi népszokások költői maradványaiban, melyek míg egyrésről sok becses művelődéstörténeti adatot nyújtanak, másrésről a nép leleményét s humorát sokszor megkapó közvetlenséggel csillogtatják. A karácsonyi mysteriumok- és vizkereszti játékoknak addig ismeretlen gazdagságát tárta föl e gyűjtemény első kötete, rendkívül értékes irodalomtörténeti fejtegetés kíséretében; Sebestyén Gyula gyűjtése nemcsak számos új darabbal egészíti ki azt a sorozatot, hanem új elemmel is gazdagítja, a bábtánczoltató betlehemes játékokkal. Azonkívül énekekkel és verses mondásokkal átszőtt egyéb népszokásoknak is egész tárháza ez a gyűjtemény. A Balázs- és Gergely-járás, a pünkösdlés, a szent-ivánnapi énekek, a lucázás és a korbácsolás aprószentekkor, ily teljességben, ily gazdagságban egy gyűjteményben sem fordultak még elő. Új fejezetet alkotnak a nép fiainak verses levelei. A ki a néplélek költői megnyilatkozásának törvényeit kutatja, sok tanulságot találhat e levelekben, mert látja belőlök a különbséget a közvetlenül termett valódi népdalok közt s azok között a népi eredetű versek között, melyek a művelődés eszközének, az írásnak közvetítésével születnek. Végül a ráolvasások is új fejezetét teszik gyűjteményünknek, sok

jellemző vonással s a rithmus változatos, élénk lüktetésével.

A kötetnek több mint felét balladák, románczok és dalok töltik meg. Újabb gyűjtéseink anyagát vizsgálva, nem igen tudunk szabadulni attól a lehangoló érzéstől, hogy népköltésünknek korábban oly gazdag ere kezd kimerülni, értékesebb darabok csak ritkán kerülnek napfényre. Sebestyén gyűjteménye örvendetes kivétel. Egészében is felül áll az átlagon, egyes dalai pedig méltán helyezhetők egy sorba a régi gyűjtemények legértékesebb darabjaival. Különös figyelmet érdemelnek a balladák és rokonneműek. Sebestyén Gyula méltán mutat rá a kötethez csatolt gondos és kimerítő jegyzeteiben arra a meglepő hasonlatosságra, mely e balladák némelyike és a székelly balladák közt fennáll, s mint-hogy a Tisza mellékén is akadunk tartalmi és formai tekintetben hasonló balladákra vagy balladatöredékekre, nem látszik alaptalannak Sebestyén Gyula sejtése, hogy ezek a régi magyar epikának maradványai. A régi magyar epika a székellyek közt maradt ugyan fenn leginkább, de nem mondható kizárólag az ő tulajdonuknak. közkincse volt valamikor az egész magyarságnak, s csak később, a betyár romantika hatása alatt, alakult ki a régi epikától eltérő alföldi magyar ballada-typus.

A külső terjedelem tekintetében is nagyra nőtt kötetben aránylag szűk tér jutott a meséknek és mondáknak. A jeles gyűjtő a jellemző darabok

VIII

gondos megválogatásával iparkodott ezt a hiányt pótolni; míg a lakodalmi versek, táncszók és találós mesék közléséről helyszüke miatt kénytelen volt lemondani. E gyűjtemény azonban így is oly gazdag, hogy ismét egy nagy lépéssel viszi közelebb a Kisfaludy-Társaságot kitűzött célja felé.

Budapest, 1906. május havában.

Vargha Gyula.

TARTALOM.

	Lap
<i>Előszó</i>	V
<i>Népszokások</i>	1—173
Betlehemes játékok és karácsonyi énekek ...	2—81
Három királyok (Vizkereszti játékok) ...	82—93
Balázs-járás	94—122
Gergely-járás	123—134
Pünkösdőlés	135—146
Szent-ivánnapi szokások	147—148
Luczázás	149—168
Korbácsolás aprószentekkor	169—173
<i>Balladák és rokonneműek</i>	175—227
<i>Dalok</i>	129—386
Szerelmi dalok	231—264
Katonadalok	265—292
Pásztor- és betyárdalok	293—310
Bordalok	311—336
Tréfás és gunydalok	337—358
Vegyes dalok	359—366
Játékdalok és rigmusok	367—386
<i>Levelek</i>	387—406
<i>Róclvasások</i>	407—428
<i>Mesék és mondák</i>	429—488
Mesék	431—472
Krisztus-mondák	473—482
Helyi mondák	483—488
<i>Jegyzetek</i>	491—599

VII. Luczázás.

	Lap
Baki. zala-vmi	157
Csényei. vas-vmi	149
Galamboki, zala-vmi	160
Kapos-szekcsői, baranya-vmi	167
Kapuvár-garthai, sopron-vmi	156
Karádi, somogy-vmi	161
Komárvárosi, zala-vmi	160
Nagy-mákfai, vas-vmi	151
Nemes-dömölki, vas-vmi	153
Niczki, vas-vmi	154
Pákai, zala-vmi	157
Polai, zala-vmi	159
Pósfai, vas-vmi	153
Pusztakovácsii, somogy-vmi	163
Sásdi. baranya-vmi	168
Sőjtöri, zala-vmi	157
Surányi, vas-vmi	155
Szakcsi, tolna-vmi	164
Szántói, tolna-vmi	165
Szilvágyi, zala-vmi	158
Töttösi, vas-vmi	152
Vásáros-dombói, baranya-vmi	166

VIII. Korbácsolás aprószentekkor.

Alsó-bagodi, zala-vmi	171
Bátaszéki, tolna-vmi	171
Felső-segedi, somogy-vmi	172
Szántói, tolna-vmi	169
Tényői, győr-vmi	173

BALLADÁK ÉS ROKONNEMŰEK.

A betyár	215
A betyár szeretője	220
A kanász	212

	Lap
A megcsalt leány A)—B)	210
A rab	216
A vén ember A)—B)	192
Az asszony A)—C)	182
Az Ur Jézus Krisztusról	226
Bazsó Mári	207
Báró Jenő	209
Bogár Imre	224
Édes anyám	213
Fábián Pista	220
Fodori Katicza A)—B)	177
Fujdogál a szellő	218
Ha fölmegegyek a törvénybe	219
Három árva	205
Kató	203
Kéri pusztán	211
Kis Mariska	203
Makranczos nő, A)—B)	195
Megcsalt férj	198
Molnár Anna A)—B)	186
Nagy József	223
Nádi Jancsi	221
Nővérek	189
Ökrös legény	214
Öreg huszár	225
Stájeri menyecske	207
Szegény molnár-legény	205
Szolga-legény	191
Templomkerülő	181
Török van a kutban	227
Utonálló	184
Zsandár Pali	222

DALOK.

	Lap
A Balaton széles nagyon	359
A budai híres lányok — linksz herstelen	276
A cigányok sátora	256
A fára fölmentem	260
A hol czégért látok	335
A kanász az erdőben	295
A ki legény, legyen legény	255
A kis lányé czin, czin, czin	344
A kocsmáros panaszkodik	346
A mi N. N. barátunkat	314
A nagy-vághi kis lányok	356
A pöttendi kis falu határa	248
A sarkantyum kiveri a nótát	325
A sarkantyum réz pengője talléros	250
A szabari öreg hegybe, he!	319
A veszprémi börtönajtó de árva	304
Ablakomban három bokor muskátli	246
Amoda, amoda	231
Apátiba beöntött a nagy árviz	233
Apró krumpli, nagy haszon	351
Arany kantár, selyem nyereg	254
Arra alá a Dráva mentébe'	238
Arra alá faragnak az ácsok	347
Arra alá egy kis csárda magába	334
Az Alföldön van egy kerek erdő	238
Az angyalát, ki a betyár, ha nem én	309
Az én szemem csak sir, csak ázik	360
Az én rózsám kis gunyhója	235
Az én uram meg tud verni	361
Az isten éltesse e pinczének urát	332
Az istenét a világnak	296
Az uj-szőnyi hegyek alja homokos	263

	Lap
Azt mondja a kis lány az édes anyjának	265
Á, á, bella!	382
Által mentem dunapesti lánczhidon	277
Baka szeretője	268
Baka-gyerek, magyar gyerek	272
Bakáéknál jaj de rosszul dolgoznak	268
Barázdában szépen szól a pacsirta	271
Barna kis lány horgója zsebkendejét	276
Barna kis lány kiállott a kapuba	275
Bádogos a templom tornya	249
Bánatosan zeng a számár	349
Belebujt az ördög	283
Besorozott Gróf Radeczki huszárnak	268
Betyár vagyok, Séta Pista a nevem	298
Bécsi boltba járok én	351
Bécsi kendőm lobogós	247
Bécsi-piros a szoknyám	242
Béres vagyok, béres	301
Bírös gyerek, ihahha!	308
Birsembe, borsomba	382
Bort iszom én, nem almalevet	316
Bortól oszlik a gond	336
Buzavirág, konkoly	232
Csak azt mondják, ilyen-olyan vagyok én	305
Cseng, cseng, cseng a pohár	333
Csikós leszek az Alföldön, nem gulyás	306
Csikós vagyok, édes apám se volt más	300
Csip, csip, csóka	367
Csókolj meg rózsám	262
Czégért látok lógicsálni	312
Cziczelle	369
Cziczkezés	380
Czifra almáriom kulcsa	346
De szeretnék fa lenni az erdőben	361

XVI

	Lap
Divófának kigyöpösült az alla	256
Dráva partján születtem a világra	362
Duna partján van egy szomoru fűzfa	310
Egészséggel, pajtás	329
Ej lapula, lapula	381
Ej, te kis bor, hol termettél?	315
Eladlak, eladlak, Cziczelle	369
Elen pelen esik	368
El kell menni, ha esik is	262
Elmegyek, elmegyek	360
Elszállott a fecske	243
Elszáradt az ibolya	257
Elvenném én a kend lányát	350
Ennek a pohárnak	326
Eresszetek, eresszetek	378
Esik eső csak úgy szakad	283
Esik eső, dörög az ég javába	251
Este későn kiállok az utcára	247
Esteledik, alkonyodik	300
Eszt a legént azér' őszi a mérög	240
Ez a kis lány fájditja az i—i—inát	342
Ez a legény lentyő, lentyő	358
Ez a legény iszik most	328
Ezernyolczszáznegyvennyolczadik évbe	280
Édes anya ha kiáll a kapuba	271
Édes anyám, én is katona vagyok	275
Édes anyám fia voltam	258
Édes anyám két hetes koromba	366
Édes anyám kiállott a kapuba	269
Édes anyám küldött nekem levelet	286
Édes anyám nevelése vagyok	254
Édes kedves komámasszony	318
Ég a gyertya, ég	381
Éva. szívem Éva	369

	Lap
Fehérvári réztoronyba	252
Fehérvárnak az utcája márványos	250
Fekete szem éjszakája	323
Feleségem hallgass	312
Feleségem olyan tiszta	338
Felizentem a keszthelyi uraknak	234
Felszántatom a király udvarát	290
Ferencz Jóska ládájában levelem	288
Félre innen bubánat	231
Fujja a szél, libeg-lobog a kendőm	254
Gala vize be van fagyva	248
Gulya, gulya, de szép szilaj gulya	293
Gyöngye a nád, lehajlik a földre	366
Göngyélet a leány-élet	282
Gyöngyöm, rózsám, gyönyörű virágszál	345
Ha bemegyek a kustányi csárdába	320
Ha felkötöm kis bakancsom	266
Ha galamb lehetnék	359
Hálnak a papok	323
Ha nem kapok vasárnapra szeretőt	232
Harangoznak a toronyban hajnalra	261
Harmatos a kukorica levele	357
Ha valaki vigan él	299
Hármat füttyentett a gőzös masina	286
Három fehér szőlőtőke	332
Három iccze kendermag	357
Három levelet irtam az anyámnak	363
Három szál fa nem nagy erdő	346
Hát ti, fiúk, nem látjátok	313
Házam előtt a Tisza folydogál	251
Házam előtt van egy széles árok	366
Házas ember szavára	345
Hej, csak mégis katonának kell menni	279
Hej czudárom, czudárom	342

XVIII

	Lap
Hej, rugd ki, rugd ki	334
Hess légy, ne szállj rám	233
Hidasmester	377
Hogy a turó, komámasszony?	379
Hogyha egyszer menyecske lesz a lányból	237
Holnap lesz a negyedéves gvervizit	274
Hol vagy maston nyalka kurucz	291
Hopp, a berényi gyöngye gyerekek	274
Hová voltál, hidasmester?	377
Hozz bort, kocsárosné	314, 319
Hur, hur divó	383
Huzd rá czigány, szakadjon el a hurod	325
Iczi-piczi tubiczám	246
Ídes anyám, én is megházasodom	256
Igyál, pajtás, a pohártól	316
Incze, pincze, tizenhárom sor pincze	326
Innejd alú jön a fölhő	237
Isten hozzád szülőföldem, Dencsháza	361
Iszom, iszom a csárdába	322
Itt a szombat, közelget a vasárnap	360
Itthon vagy-e, hidasmester?	377
Itt is egy kis kut van	383
Jaj de magas a boszniai hegytető	244
Jaj, de piczin vuótam	288
Jaj istenem, én istenem, istenem	241
János bátyám fekete kecskéje	344
János ur készül	371
Jár a holdvilág az égen	350
Járom az urnak várházát	375
Jártam én már a templomba eleget	309
Jó a bor már este felé	328
Kanizsai templom előtt	269
Katonává lettem	278
Keserű a borostyánfa levele	253

	Lap
Kék az ibolya	263
Kék ibolya bűnnek hajtja a fejét	251
Két krajezáros czintányér	343
Két szobám nagyon söpörtlen	261
Két tyukom van: egy tavalyi	320
Kiadta a kapitány a parancsot	267
Kicsiny csizma, nagy láb	352
Kilencz alma a tányéron mind piros	241
Kimentem én a szőlőbe	311
Kimentem én a szőlőbe sötétbe	311
Kisfaludi utca jaj de sáros	296
Kis kalapom darutollas, virágos	308
Kis kácsa fürdik	372
Kis kertemben rózsafa	363
Kis kertembe madárfészek	337
Kis kertembe rozmaringot ültettem	363
Kis rucza fürdik	373
Kocsmárosné, eszem az istenedet	324
Kocsmárosné. szép csárdásné	327
Koma, koma. komálunk	385
Koma küldi komának	385
Komáromba kéretőztem	374
Komisz kenyér, krumpli	267
Kossuth Lajos kis kalapja	289
Körösdí	374
Köveskáli utca	341
Közelget már a nagy idő	302
Kukoricza gánicza	356
Labancz-nóta	291
Lányok, lányok, rólam tanuljatok	279
Leesett a csillagom	245
Lengyeltóti torony tetejében	242
Lészabgyák a vilóját a szagájér'	355
Lészék. lészék	365

	Lap
Lesz még ezigány lakodalom	340
Letörött a vörös torony gombja	295
Loptam tizenhat ökröt	307
Magyar gyerek, hadi vitéz vagyok én	266
Ma van Jakabnap	322
Már az utcán végig menni se merek	252
Már mináluk az idén	347
Márvánkübüő van a Tisza közepé	255
Márványkőből van az utca feneke	239
Megérett a som	342
Megérik a szőlő nem sokára	280
Megfujom a sipomat	306
Meghalt a kanász	297
Megkondult az öreg harang hajnalra	253
Megsavanyult már az új bor	321
Megszólalt az öreg harang misére	299
Meguntam már a bujdosást	273
Meszeli a kemenczét	339
Meztelen gólya	367
Még azt mondják, bort iszik a báró	312
Mikor a barátok mulatnak	332
Mikor az Alföldön duhajkodtam	293
Mikor az uristen maga volt arató	349
Mikor megyünk Májland felé	284
Mikor mondják: reksót, hapták, abmacsír	276
Mit kerülöd, mit fordulod	376
Mit mos, mit mos, kis menyecske	370
Most igyunk bort, mert most van ölég	335
Most irtam meg rózsámnak a levelet	277
Most megyek hazám felé	236
Most szép leuni katonának	265
Nekeresdi határon	354
Nem bánom én, ha rám szakad is az ég	345
Nem bánom, hogy gulyásnak születtem	307

	Lap
Nem káposzta, ki nem fejes	364
Nem szűk ez az utcza	318
Négy széle van a dunyhának	243
Nincsen annak semmi baja	262
Nincsen annál keservesebb élet	302
Nincsen nekem jobb tanyám	234. 252
Nincsen nékem feleségem	364
Nincs nékem feleségem	340
Nincsen e világon gyönyörűbb élet	317
Nincs szabadabb a madárnál	284
Nini, nini, mi van ott a bokorban!	341
Nyócz garasnak négy a fele	348
Ó ién idős hosszú hajam	365
Onnan alul jön egy fényes hintó	233
Öreg-kupi faluba	281
Öreg-Kupon kidobolták	354
Pajtás, pajtás: kedvesed neve?	317
Patkó Pista, Patkó Pista	304
Picziny legény, tyuhaja!	351
Piros alma csutkája	239
Pőre, menj az erdőre	368
Reggel korán legelőre hajtok	294
Rég lehullott a levele a fának	261
Rétest ettem, megégette számát	245
Ricza, ricza, kukoricza	232
Rozmaring, rozmaring	358
Sándorházi telek alatt	339
Sárga ló, sárga ló	249
Sej! béres-legény ha fölül a szekérre	301
Sej, huj! reportra vagyok stimmulva	278
Siprenbe, Sopronba	368
Sir a zsebem az ötvenes bankóér	307
Sirhatsz, édes pinczém	319
Sobri Józsi híressége	303

	Lap
Somogy megye aljában születtem	297
Sűrű erdő mellett jártam	264
Szagos megyfát nem mindhun látni	249
Szedem, szedem rózsáját	384
Szegény ember, nem csoda	315
Szegény vagyok én	362
Szenbekötödsdi	384
Szent-Balázsban végig menni se merek	236
Szerettelek sok ideig	244
Szécsi-sziget falujában	236
Szép állat a liba, magát mossa	352
Szépen fütyöl a pittypalatty hajnalra	290
Szépen szól a báró muzsikája	290
Szépen szól a czimbalom	247
Szól a kakas már	258
Szól a kakas virradóra	287
Szomoruan nyulok a zsebembe	312
Szólóvessző kihajlott az utczára	241
Tinta, penna, kalamáris, papiros	239
Tisza, Duna tinta volna	243
Tizet ütött az óra	329
Tulsó szeren ég a gyertya	257
Udvaromba kiviritott a csollán	355
Ujfaluban egy kis gyereknek	356
Ujfaluban kineveztek betyárnak	308
Ujvárosi kis erdőbe van egy fa	235
Van nekem egy írott könyvem	250
Vas rostélyos az én szobám	305
Vágtat a ló, elszakad a kantárja	294
Verje meg az én istenem	244
Végig mentem vásárhelyi nagy utcán	280
Végig mentem öreg-kupi faluba	281
Vén az asszony, vén	350
Vizzel él lád, béka	318

	Lap
Volna tündér-palotám	260
Vött az apád kecskét	344
Zöld mezőben bárány megy	380

LEVELEK.

Csurgói, fehér-vmi	402
Dencsházai, baranya-vmi	397
Köttsei, somogy-vmi	391
Köttsei, somogy-vmi	393
Mernyei, somogy-vmi	389
Mernyei, somogy-vmi	390
Monoszlai, zala-vmi	395
Monoszlai, zala-vmi	397
Pusztadarányi, somogy-vmi	394
Rábaközi	405
Sár-kereszturi, fehér-vmi	399
Sár-kereszturi, fehér-vmi	400
Szent-gáli, veszprém-vmi	403
Szent-gáli, veszprém-vmi	404
Tamási, tolna-vmi	399
Toponári, somogy-vmi	391
Vali, fehér-vmi	401

RÁOLVASÁSOK.

Arpára, csonka-hegyháti, zala-vmi	417
Disznó-görgető, bucsutai, zala-vmi	426
Esőállító, némedii, tolna-vmi	425
Esőindító, alsó-nemes-apátii, zala-vmi	425
Főkényre (szemölcsre), rózsásszegi, zala-vmi	414
Főkényre (szemölcsre), garabonczy, zala-vmi	415
Golyvára, szántói, tolna-vmi	418
Héja- és kányakergető, némedii, tolna-vmi	426
Hidegtelek ellen, velemi, vas-vmi	417
Holttetemre, bucsutai, zala-vmi	415

	Lap
Kányakergető, némedii, tolna-vmi	426
Kenyérsütéskor, alsó-nemes-apátii, zala-vmi	421
Kérő-hivogató. garabonczy, zala-vmi	421
Köpüléskor, alsó-nemes-apátii, zala-vmi	422
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, iszka-szt.-györgyi, zala-vmi	423
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, nagy-lengyeli, zala-vmi ...	423
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, lesencze-istvándi. zala-vmi	423
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, salamoni, veszprém-vmi ...	424
Ludvércz ellen, szántói, tolna-vmi	413
Megcsodálás ellen (L. a szemverésre)	410
Menyé tasszony ellen, bucsutai, zala-vmi	424
Naphivogató, borszörcsök, veszprém-vmi	425
Nebézségre, garabonczy, zala-vmi	414
Nyavalyákra általában, alsó-nemes-apátii, zala-vmi ...	416
Nyavalyákra általában. szakcsi, tolna-vmi	416
Nyüvekre, csonka-hegyháti. zala-vmi	419
Nyüvekre, csényei, vas-vmi	419
Nyüvekre, szakcsi, tolna-vmi	420
Pénzvarra, csonka-hegyháti, zala-vmi	416
Rosta-fordítás, szántói, tolna-vmi	427
Rosta-fordítás, szakcsi, tolna-vmi	427
Rosta-fordítás, büssüi, somogy-vmi	428
Rosta-fordítás, dozmati, vas-vmi	428
Rosta-fordítás. garabonczy, zala-vmi	428
Sulyra. szántói, tolna-vmi	418
Szemölcsre (l. a főkényre)	414
Szemverés vagy megcsodálás ellen, szántói, tolna-vmi	410
Szemverés vagy megcsodálás ellen, túskevari, veszp.-vmi	412
Szemverés vagy megcsodálás ellen. rózsásszegi, zala-vmi	412
Szóltalanviz készítésekor, bucsutai, zala-vmi	409
Táléra, szántói, tolna-vmi	418
Vetés-védő, bucsutai, zala-vmi	422
Vetés-védő, borszörcsök, veszprém-vmi	423

MESÉK ÉS MONDÁK.

I. Mesék.

	Lap
A jövődőkut	439
A rátóti csikótojás	464
Csacsi Csicsa	444
Csali mesék I—VI.	470
Hogyan került az első katona a menyországba?	461
Ijesztő mese	469
Markalf	431
Rossz pap	467
Terülj, táska!	434

II. Krisztus-mondák.

A cseresznye	473
A csökönyös számár szerencséje	476
A hajó-ácsok	477
Kovácsok kovácsa	481
Miért dolgozik a paraszt sokat?	477
Milyen idő kell?	475
Szüreten	478

III. Helyi mondák.

A Balaton keletkezése	486
A nagy-harsányi hegy	487
A veszprémi Gizella-kápolna	483
Egy homok-szirt eredete	487
Forgó kő	486
Mátyás királyról I—II.	484
Mátyás király és Kinizsi	485

JEGYZETEK.

Népszokások	491
Betlehemes játékok és karácsonyi énekek	491
Három királyok (Vizkeresztí játékok)	520
Balázs-járás	523

	Lap
Gergely-járás	529
Pütkösdőlő	535
Szent-ivánnapi szokások	546
Luczázás	548
Korbácsolás aprószentekkor	550
<i>Balladák és rokonneműk</i>	552
<i>Dalok</i>	570
Szerelmi dalok	570
Katonadalok	574
Pásztor- és betyárdalok	575
Bordalok	577
Tréfás és gunydalok	579
Vegyes dalok	581
Játékdalok és rigmusok	582
<i>Levelek</i>	584
<i>Ráolvasások</i>	586
<i>Mesék és mondák</i>	590
Mesék	592
Krisztus-mondák	597
Helyi mondák	598

KÉPES MELLÉKLETEK.

I. tábla.	Kis-kanizsai, zala-vmi bábtánczoltató bet-	
	lehem	5
II.	> Kilitii, somogy-vmi bábtánczoltató betlehem	29
III.	> Esztergomi bábtánczoltató betlehem	69
IV.	> Keszthelyi három királyok	89
V.	> Göcseji luczázók	161

	Lap
Fehérvári réztoronyba	252
Fehérvárnak az utcája márványos	250
Fekete szem éjszakája	323
Feleségem hallgass	312
Feleségem olyan tiszta	338
Felizentem a keszthelyi uraknak	234
Felszántatom a király udvarát	290
Ferencz Jóska ládájában levelem	288
Félre innen bubánat	231
Fujja a szél, libeg-lobog a kendőm	254
Gala vize be van fagyva	248
Gulya, gulya, de szép szilaj gulya	293
Gyöngé a nád, lehajlik a földre	366
Göngyélet a leány-élet	282
Gyöngyöm, rózsám, gyönyörű virágszál	345
Ha bemegyek a kustányi csárdába	320
Ha felkötöm kis bakancsom	266
Ha galamb lehetnék	359
Halnak a papok	323
Ha nem kapok vásárnapra szeretőt	232
Harangoznak a toronyban hajnalra	261
Harmatos a kukoricza levele	357
Ha valaki vigan él	299
Hármat fűttyentett a gőzös masina	286
Három fehér szőlőtőke	332
Három iccze kendermag	357
Három levelet irtam az anyámnak	363
Három szál fa nem nagy erdő	346
Hát ti. fiúk. nem látjátok	313
Házam előtt a Tisza folydogál	251
Házam előtt van egy széles árok	366
Házas ember szavára	345
Hej. csak mégis katonának kell menni	279
Hej czudárom, czudárom	342

XVIII

	Lap
Hej, rugd ki, rugd ki	334
Hess légy, ne szállj rám	233
Hidasmester... ..	377
Hogy a turó, komámasszony?	379
Hogyha egyszer menyecske lesz a lányból	237
Holnap lesz a negyedéves gvervizit	274
Hol vagy maston nyalka kurucz	291
Hopp, a berényi gyöngye gyerek	274
Hová voltál, hidasmester?	377
Hozz bort, kocsmárosné	314, 319
Hur, hur divó... ..	383
Huzd rá cigány, szakadjon el a hurod	325
Iczi-piczi tubiczám	246
Ídes anyám, én is megházasodom	256
Igyál, pajtás, a pohártól	316
Incze, piucze, tizenhárom sor pincze	326
Innejd alú jön a fölhő	237
Isten hozzád szülőföldem. Denesháza	361
Iszom, iszom a csárdába	322
Itt a szombat, közelget a vasárnap	360
Itthon vagy-e, hidasmester?	377
Itt is egy kis kut van	383
Jaj de magas a boszniai hegytető	244
Jaj, de piczin vuótam	288
Jaj istenem, én istenem, istenem	241
János bátyám fekete kecskéje	344
János ur készül	371
Jár a holdvilág az égen	350
Járom az urnak várházát	375
Jártam én már a templomba eleget	309
Jó a bor már este felé... ..	328
Kanizsai templom előtt... ..	269
Katonává lettem	278
Keserű a borostyánfa levele	253

	Lap
Kék az ibolya	263
Kék ibolya búnak hajtja a fejét	251
Két krajczáros czintányér	343
Két szobám nagyon söpretlen	261
Két tyukom van: egy tavalyi	320
Kiadta a kapitány a parancsot	267
Kicsiny csizma, nagy láb	352
Kilencz alma a tányéron mind piros	241
Kimentem én a szőlőbe	311
Kimentem én a szőlőbe sötétbe	311
Kisfaludi utca zaj de sáros	296
Kis kalapom darutollas, virágos	308
Kis kácsa fürdik	372
Kis kertemben rózsafa	363
Kis kertembe' madárfészek	337
Kis kertembe rozmaringot ültettem	363
Kis rucza fürdik	373
Kocsmárosné. eszem az istenedet	324
Kocsmárosné, szép csárdásné	327
Koma, koma, komálunk	385
Koma küldi komának	385
Komáromba kéretőztem	374
Komisz kenyér, krumpli	267
Kossuth Lajos kis kalapja	289
Körösi	374
Köveskáli utca	341
Közelget már a nagy idő	302
Kukoricza gánicza	356
Labancz-nóta	291
Lányok. lányok, rólam tanuljatok	279
Leesett a csillagom	245
Lengyeltóti torony tetejében	242
Lészabgyák a vilóját a szagájér'	355
Lészék. lészék	365

	Lap
Lesz még cigány lakodalom	340
Letörött a vörös torony gombja	295
Loptam tizenhat ökröt	307
Magyar gyerek, hadi vitéz vagyok én	266
Ma van Jakabnap	322
Már az utcán végig menni se merek	252
Már minálunk az idén	347
Márvánkübüő van a Tisza közepé	255
Márványkőből van az utca feneke	239
Megérett a son	342
Megérik a szőlő nem sokára	280
Megfujom a sipomat	306
Meghalt a kanász	297
Megkondult az öreg harang hajnalra	253
Megsavanyult már az új bor	321
Megszólalt az öreg harang misére	299
Meguntam már a bujdosást	273
Meszelik a kemenczét	339
Meztelen gólya	367
Még azt mondják, bort iszik a báró	312
Mikor a barátok mulatnak	332
Mikor az Alföldön duhajkodtam	293
Mikor az uristen maga volt arató	349
Mikor megyünk Májland felé	284
Mikor mondják: reksót, hapták, abmacsír	276
Mit kerülöd, mit fordulod	376
Mit mos, mit mos, kis menyecske	370
Most igyunk bort, mert most van ölég	335
Most irtam meg rózsámnak a levelet	277
Most megyek hazám felé	236
Most szép lenni katonának	265
Nekeresdi határon	354
Nem bánom én, ha rám szakad is az ég	345
Nem bánom, hogy gulyásnak születtem	307

	Lap
Nem káposzta, ki nem fejes	364
Nem szük ez az utcza	313
Négy széle van a dunyhának	243
Nincsen annak semmi baja	262
Nincsen annál keservebb élet	302
Nincsen nekem jobb tanyám	234, 252
Nincsen nékem feleségem	364
Nincs nékem feleségem	340
Nincsen e világon gyönyörűbb élet	317
Nincs szabadabb a madárnál	284
Nini, nini, mi van ott a bokorban!	341
Nyócz garasnak négy a fele	348
Ó ién idős hosszú hajam	365
Onnan alul jön egy fényes hintó	233
Öreg-kupi faluba	281
Öreg-Kupon kidobolták	354
Pajtás, pajtás: kedvesed neve?	317
Patkó Pista, Patkó Pista	304
Picziny legény, tyuhaja!	351
Piros alma csutkája	239
Pőre, menj az erdőre	368
Reggel korán legelőre hajtók	294
Rég lehullott a levele a fának	261
Rétest ettem, megégette számát	245
Ricza, ricza, kukoricza	232
Rozmaring, rozmaring	358
Sándorházi telek alatt	339
Sárga ló, sárga ló	249
Sej! béres-legény ha fölül a szekérre	301
Sej, huj! reportra vagyok stimulva	278
Siprenbe, Sopronba	368
Sir a zsebem az ötvenes bankóér	307
Sirhatsz, édes pinczém	319
Sobri Józsi híressége	303

	Lap
Somogymegye aljában születtem	297
Sűrű erdő mellett jártam	264
Szagos megyfát nem mindhun látni	249
Szedem, szedem rózsáját	384
Szegény ember, nem csoda	315
Szegény vagyok én	362
Szembekötödsdi	384
Szent-Balázsban végig menni se merek	236
Szerettelek sok ideig	244
Szécsi-sziget falujában	236
Szép állat a liba. magát mossa	352
Szépen füttyöl a pittypalatty hajnalra	290
Szépen szól a báró muzsikája	290
Szépen szól a czimbalom	247
Szól a kakas már	258
Szól a kakas virradóra	287
Szomoruan nyulok a zsebembe	312
Szólővessző kihajlott az utcára	241
Tinta, penna, kalamáris, papiros	239
Tisza, Duna tinta volna	243
Tizet ütött az óra	329
Tulsó szeren ég a gyertya	257
Udvaromba kiviritott a csollán	355
Ujfaluban egy kis gyereknek	356
Ujfaluban kineveztek betyárnak	308
Ujvárosi kis erdőbe van egy fa	235
Van nekem egy irott könyvem	250
Vas rostélyos az én szobám	305
Vágtat a ló, elszakad a kantárja	294
Verje meg az én istenem	244
Végig mentem vásárhelyi nagy utcán	280
Végig mentem öreg-kupi faluba	281
Vén az asszony, vén	350
Vízzel él lád, béka	318

	Lap
Volna tündér-palotám	260
Vött az apád kecskét	344
Zöld mezőben bárány megy	380

LEVELEK.

Csurgói. fehér-vmi	402
Dencsházai. baranya-vmi	397
Köttsei. somogy-vmi	391
Köttsei. somogy-vmi	393
Mernyei. somogy-vmi	389
Mernyei. somogy-vmi	390
Monoszlai. zala-vmi	395
Monoszlai. zala-vmi	397
Pusztadarányi. somogy-vmi	394
Rábaközi	405
Sár-kereszturi. fehér-vmi	399
Sár-kereszturi. fehér-vmi	400
Szent-gáli. veszprém-vmi	403
Szent-gáli. veszprém-vmi	404
Tamási. tolna-vmi	399
Toponári. somogy-vmi	391
Vali. fehér-vmi	401

RÁOLVASÁSOK.

Arpára, csonka-hegyháti. zala-vmi	417
Disznó-görgető, bucsutai. zala-vmi	426
Esőállító, némedii. tolna-vmi	425
Esőindító, alsó-nemes-apátii, zala-vmi	425
Fökényre (szemölcsre), rózsásszegi, zala-vmi	414
Fökényre (szemölcsre), garabonczy, zala-vmi	415
Golyvára, szántói, tolna-vmi	418
Héja- és kányakergető, némedii. tolna-vmi	426
Hideglelés ellen, veleimi, vas-vmi	417
Holttetemre, bucsutai, zala-vmi	415

	Lap
Kányakergető, némedii, tolna-vmi	426
Kenyérsütéskor, alsó-nemes-apátii, zala-vmi	421
Kérő-hivogató, garabonczy, zala-vmi	421
Köpiléskor, alsó-nemes-apátii, zala-vmi	422
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, iszka-szt.-györgyi, zala-vmi	423
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, nagy-lengyel, zala-vmi ...	423
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, lesencze-istvándi, zala-vmi	423
Luczanapi tyuk-kurkáláskor, salamoni, veszprém-vmi ...	424
Ludvércz ellen, szántói, tolna-vmi	413
Megcsodálás ellen (l. a szemverésre)	410
Menyétasszony ellen, bucsutai, zala-vmi	424
Naphivogató, borszöresöki, veszprém-vmi	425
Nehézségre, garabonczy, zala-vmi	414
Nyavalyákra általában, alsó-nemes-apátii, zala-vmi ...	416
Nyavalyákra általában, szakcsi, tolna-vmi	416
Nyüvekre, csonka-hegyháti, zala-vmi	419
Nyüvekre, csényei, vas-vmi	419
Nyüvekre, szakcsi, tolna-vmi	420
Pénzvarra, csonka-hegyháti, zala-vmi	416
Rosta-fordítás, szántói, tolna-vmi	427
Rosta-fordítás, szakcsi, tolna-vmi	427
Rosta-fordítás, büssüi, somogy-vmi	428
Rosta-fordítás, dozmati, vas-vmi	428
Rosta-fordítás, garabonczy, zala-vmi	428
Sulyra, szántói, tolna-vmi	418
Szemölcsre (l. a főkényre)	414
Szemverés vagy megcsodálás ellen, szántói, tolna-vmi	410
Szemverés vagy megcsodálás ellen, túskevari, veszp.-vmi	412
Szemverés vagy megcsodálás ellen, rózsásszegi, zala-vmi	412
Szóitalanvíz készítésekor, bucsutai, zala-vmi	409
Táléra, szántói, tolna-vmi	418
Vetés-védő, bucsutai, zala-vmi	422
Vetés-védő, borszöresöki, veszprém-vmi	423

MESÉK ÉS MONDÁK.

I. Mesék.

	Lap
A jövődőkut	439
A rátóti csikótozás	464
Csacsi Csicsa	444
Csali mesék I—VI.	470
Hogyan került az első katona a menyországba?	461
Ijesztő mese	469
Markalf	431
Rossz pap	467
Terülj, táska!	434

II. Krisztus-mondák.

A cseresznye	473
A csökönyös számár szerencséje	476
A hajó-ácsok	477
Kovácsok kovácsa	481
Miért dolgozik a paraszt sokat?	477
Milyen idő kell?	475
Szüreten	478

III. Helyi mondák.

A Balaton keletkezése	486
A nagy-harsányi hegy	487
A veszprémi Gizella-kápolna	483
Egy homok-szirt eredete	487
Forgó kő	486
Mátyás királyról I—II.	484
Mátyás király és Kinizsi	485

JEGYZETEK.

Népszokások	491
Betlehemes játékok és karácsonyi énekek	491
Három királyok (Vizkeresztii játékok)	520
Balázs-járás	523

	Lap
Gergely-járás	529
Pünkösdlő	535
Szent-ivánmapi szokások	546
Luczázás	548
Korbácsolás aprószentekkor	550
<i>Balladák és rokonneműek</i>	552
<i>Dalok</i>	570
Szerelmi dalok	570
Katonadalok	574
Pásztor- és betyárdalok	575
Bordalok	577
Tréfás és gunydalok	579
Vegyes dalok	581
Játékdalok és rigmusok	582
<i>Levrek</i>	584
<i>Rólvadások</i>	586
<i>Mesék és mondák</i>	590
Mesék	592
Krisztus-mondák	597
Helyi mondák	598

KÉPES MELLÉKLETEK.

I. tábla.	Kis-kanizsai, zala-vmi bábtánczoltató betlehem	5
II.	» Kilitii, somogy-vmi bábtánczoltató betlehem	29
III.	» Esztergomi bábtánczoltató betlehem	69
IV.	» Keszthelyi három királyok	89
V.	» Göcseji luczázók	161

NÉPSZOKÁSOK.

I.

BETLEHEMES JÁTÉKOK ÉS KARÁCSONYI ÉNEKEK.

1.

(Tájszólás szerint.)

Játszó személyek: *Angyal*, fehér gyolcs ingben, *torony nélküli* s nyitott oldalú *bábtánczoltató* betlehemmel (l. az I. tábla képét);* *első*, *második*, *harmadik* pásztor kifordított ködmenben. botokkal; *Öregapánk* ugyanúgy, hosszú kenderszakállal és üstökkel. Bábok nevei: *menyecske*, *dékánné* csengős perselylyel, két *pásztor*, *barát*, *kéményseprő* és *ördög*. A kivilágított betlehemben jászol. benne kis Jézus, mellette József, Mária. állatok, falán pedig szent képek láthatók.

ANGYAL (belép, a betlehemet leteszi az asztalra s énekel):

Jancsika, Jancsika,

Mé' nem gyüssz előbbre?

Tiltok (?) társim köszöncsük, köszöncsük,

* A bábtánczoltató betlehemek fenekén nyílás van, melyen az angyal a hosszú nyelű bábot, alul fogva, elővezeti és ide-oda mozgatja.

Velük örvendézhecssük,
 Hogy jobban dicsérhecssük.
 Álé, áléluja!
 Glória, glória, inékszölczisz!
 Pásztor léssz, pásztor léssz ugyitü.
 È Bötlöhem fugyitü,
 Jëruzsálëm, szalutátëm,
 Glóriátü, kantátü!

ELSŐ PÁSZTOR (belép és mondja):

Ime, én szerénesés követ, Bötlöhembüil gyüttem,
 Hogy nékték a vért * Mëssiást mëgjelënesem:
 Született atyánknak egygyetlen egygy fia,
 Embëri nemzetnek kegyës mëgváltója.
 Mast mënnyeték a városon kívü',
 Talán majd ott láttjátok a Jëzust a jászolban.
 Nëm köll neki sëm *kulesozs vür*,
 Sëm testgyönyöröttö, melegittö ágy,
 Hanëm e fölött (?) förgeteg veri szent orcáját,
 Sürü csöpp könnyekkel áztattyák szép szalmaágyát.
 Gyüjj bé, tē pásztor!

MÁSODIK PÁSZTOR (ugyanúgy):

Hopp Istók!
 Jó estét gazda, lám én is idd vagyok,
 Ugy-ë bizon de dërég gyërök vagyok,
 Mind a ki a szappantot mëgëtte.

* Megrögzött nyelvhiba »várt« helyett.

I. tábla.

KIS-KANIZSAI BÁBTÁNCZOLTATÓ BETLEHEM.

Üres a tarisznya.

Ime, az első pásztor megjelenéséből

Megszálom a házukat isten kegyelméből.

Mast* megmondom, minémű hère gyöttem

És a kis Jézus elé gyöttem.

Gyüjj bé, tő pásztor!

HARMADIK PÁSZTOR (ugyanúgy):

Süttüdös**, koppantós, kalácsos estét. gazda!

Van-é ölögendő sütt kóbász, szalonna?

De nēm ám avval a

Mérges tormával meghintett haluska,

Hanēm ezéknék a szegény pásztoroknak

Ép pár huszasocska.

ELSŐ PÁSZTOR:

De mennyire kérlek, szerelmes pajtásom:

Tunnál-é valamid mondanyi arrul a vén esa-

csagullér (?) öreg apánkru?

HARMADIK PÁSZTOR:

Láttom. láttom:

Utánnom hordozta a vén szösz-szakállát.

Forgatta odaküint az üres kulacsesát.

(Kiszól):

Hozza be, kend, azt a vén tetves szakállát.

* Most.

** Sült tüdös?

De vigyázzon kend,
Hogy a szómaszáiba el ne üsse magát.

ÖREGAPÁNK (kivülről):

Szerelmes pajtásim, kérlek benneteket:
Vegyéték elülem azt a szómaszálat,
Mer' ha elesém benne, beleesém a *cserzőkúba*,
a varga lēhuzza a bőrömet.

HARMADIK PÁSZTOR (kiszól):

Bár má' lēhuszta vóna.
Gyüön bé ke' vén gyepü!

ÖREGAPÁNK (belép):

Szalonnás jēstét*, szerelmes fiaim,
Ime látom, kögyelmeték jól vikságba vannak,
De ērül a szēgēn öregapátokrul nēm is gondolkottok.
De mintán öreg létēmre hajnatú fogva juhaim
után járok: juhaimat mēgnyirom, gyaptyunikat eso-
móba kötözöm. Talán azt csak mēgérdēmlēm, a
mit mēgēsēm-iszom.

HARMADIK PÁSZTOR:

Ugy ám, öreg, ha adnának.

ÖREGAPÁNK:

Ha, *kurucz* veszētt álat!
Nē csináll' az öregbül esufot.

* Jó estét.

Hanēm inkább izz * odakim a kutyából bolondot
 Az' gondolod, hogy jó bor a juhod,
 Csutora az inad?
 Ollant veték a nyakad csigájára,**
 Hat arasznyi feslik a hátadrul.***

HARMADIK PÁSZTOR:

Hallottuk, hallottuk
 Öregapánk pirogatássát,
 De már többet nēm kívánnuk zugolódássát.
 Gyüön ke' bé, öregapánk.
 Nyujtya gazdánk teli csutoráját.
 Végyük ajándékát.
 Vessün magára ke', öreg, keresztöt.

ÖREGAPÁNK:

Mit, mit, pereczöt?

HARMADIK PÁSZTOR.

Köröszötöt.

ÖREGAPÁNK:

De ha nem tudok.

HARMADIK PÁSZTOR:

Ugy, a hogyan tud, ke'.

* Űzz.

** Vagy: csigolájára.

*** E helyett: róla a hátadra.

ÖREGAPÁNK :

Atyának, Szentlélek istennek nevébe. Ámmen!

HARMADIK PÁSZTOR :

Hát a fiu hun maratt?

ÖREGAPÁNK.

Hallgass, hallgass, szerelmes fiam.
Odakinn a szállonás-zsákot tartya.
Ha mëghalla, ëszalad,
Nekünk a hele marad.
Mast fekügyeték lë. (Lefekszenek.)

ANGYAL (énekel) :

Glória, glória stb. (mint fentebb).

ELSŐ PÁSZTOR :

Hallod, pajtás, már a glóriát kiáttják.
Öregapánk szakállát a juhok lërág-gyák.
Mit ámottál, pajtás? (Közben felkelnek.)

MÁSODIK PÁSZTOR :

Én azt ámottam, szerelmes pajtásom, hogy a
házigazdánk lánya nekem adott vóna ëj jó kulaes
bort. Hát tő, pajtás, mit ámottál?

ELSŐ PÁSZTOR :

Én azt ámottam, szerelmes pajtásom, hogy a
házigazdánk kóbászokkal verëgette vóna a háta-
mat. Hát tő, pajtás, mit ámottál?

HARMADIK PÁSZTOR :

Én azt átmottam, szerelmes pajtásom, hogy a házigazdánk öt forintot adott vóna ajándékba. Hát ke', öregapánk, mit átmódott?

ÖREGAPÁNK :

Én azt átmottam, szerelmes fiam, hogy annak az eső pásztornak öt fenyőfa-gubát vizáru lé kölölt vóna nyēni.

ANGYAL (énekelt):

Pásztorok, hol vattok,
Talán mind alusztok?
Jól tudom hol vattok.
Körülöm a fényességét lássátok.
(Meggyújtja a betlehem gyertyáit.)

»BABA-JÁTÉK.«

(Az angyal két pásztor-bábot tánczoltat, míg a pásztorok szintén tánczolva éneklik):

Pásztorok, kellünk föl,
Hamar indullunk el
Bötlöhem várossába,
Rongyos istálócskába.
Siessünk, né késsünk,
Hogy még ezen éjjel is ott léhessünk
S mi urunknak tisztöletét tēhessünk.

Angyalok hirdetik,
Mēssiás születik.

Idd van jele fényének.
 Szele születésének
 Pajtában, pólában
 Bé vagyon ő takarva posztócskában,
 Ádott gyermek szenved má' kis korában.

(A menyecske tánczol a baráttal.)

Miesoda dolog,
 Hogy az *anygal* forog
 Előttünk.
 Lészállott gyorsan,
 Énekél vigan
 Mi nékünk.

Né féll, a helnek (?)
 Bötlöhem fölgyének
 Lakósi.
 Született néktök,
 A kit nem vettek,*
 Föld ura.**

*

(Az ördög a kéményseprővel veszekedik.)

Pásztor társim, ujj hirt mondok,
 Jerték véllem, csudát láttok:
 Egy szép szüz az éczczakán
 Fiaeskát szült az szénán.
 Aj, aj! Aj, aj, aj!
 Ugy röpüllünk, mind az raj!

*

* Véltek?

** Urai?

Város kívül nēm messze, nēm messze
 Vagyon egy istálló.
 Jászolban ott fekszik,
 Barmok közt melegsik,
 Mellette szent anyja,
 És az ő jó aptya,
 József és Mária.
 Álé-, álélúja!

*

(*Dékáné játszik s rázza csengős perselyét.*)

Nyissa ki aládáját,
 Vegye elő *tarsolát, tarsolát*, *
 Nē sajnálja hatossát, hatossát,
 Foréntos lázsiássát.
 Igye (?) kegyelméből,
 Valószínűleg »Isten«
 Vig szeretetéből
 Szeressük a Jēzuskát, Jēzuskát.
 Józseföt és Máriát.

(A betlehem ajtaja bezáródik. gyertyái elalszanak.)

*

»INDULÓ-ÉNEK.«

Nossza tehát indullunk, indullunk,
 Muzsikával ballaggyunk, ballaggyunk:
 Fogd tē András *dudádat*,
 Tē is Pali *sipodat*.
 Én is *furuglállok*. (Elmennek.)

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Kis-Kanizsa, Zala-cm.*)

* Tarsolyát.

2.

Bötlehem-járáshol való versek.

(Egy XIX. század elején kelt másolatból.)

Játszó személyek: két fehér *angyal*, három
bundás *pásztor*, vén *Dadó*, *czigány-vajda*. Tánczó
babák: két szárnyas *angyal*, két bundás *pásztor*,
szőrös *ördög*, lajterjás *kéményseprő*, *dékán* csengős
perselylyel. A bötlehemről nincs értesülés.

I.

Angyalvers.

(Bemenetkor.)

Vigan zengjetez cizterák.

Jézus született.

Harsogjatok dob s' trombiták,

Isten ember lett.

A szüzet, ki őtet hozá

És ki méhébe fogadá,

Gábrriel arkangyal

Áldottnak mondá.

Pásztorok, örvendezzünk,

Bötlehembe menjünk

Pásztorokkal,

Ajándékokkal.

Ott született isten fia,

Egy kis gyermekecske,

Atyáinktul régtül fogva

Várt kisdedecke.

Kemény időben jászolban
 Már szenved értünk.
 Mezitelen testecskeje
 Hóval fedetik,
 Hideg szélről fejecskeje
 Jaj megsértődik.

II.

A pásztorok köszöntése.

ELSŐ PÁSZTOR (belép):

Szerencsés jó estét a házigazdának! Házigazda, ha van vendéged, ha nem: im megérkeztem. Hideg, ártalmas az idő azt magad is jól látod: innét (ezért) jött az izenet, hogy poharadat borral töltsed és a jövevént úgy várd be. (Megüti az ajtót.) Gyere be te, pajtás!

MÁSODIK PÁSZTOR (belép):

Szalánás jó estét a házigazdának. Ime, házigazda, én is megérkeztem, csillag útján gyüttem, angyal szavának nem hittem, de — szerelmes pajtásom — a te szavadra mégis ide gyüttem. (Megüti az ajtót.) Gyere be te, pajtás!

HARMADIK PÁSZTOR (belép):

Kólbászós jó estét a házigazdának. Ime, házigazda, én is megérkeztem, néked rossz hírt hoztam: juhaid mind elszalogattan. Most is, hogy gyüttem,

kilencz farkast futni felém láttam. De még eddig igaz bojtárod lévén, el sem is tagadom. (Megüti az ajtót.) Gyere be te vén Dadó, mer odaki megfagyó.

VÉN DADÓ (bebotlik):

Püirkőzés jó estét a házigazdának. Ime, házigazda én is megérkeztem, néked jó hirt hoztam, juhaid mind aklokba hagytam. *Gerlicze* és *Baksának* szép kondor gyapjának egy szál hijja sinesen. Igyünk, együnk ha van mit; ha pedig ninesen, fekügyünk föl a fölvetett ágy alá. (Lefekszenek.)

ANGYALOK (éneklük):

Glória!

ELSŐ PÁSZTOR:

Hallod, hallod, *Magsus* pajtás, mit hirdet az angyal?

MÁSODIK PÁSZTOR:

Hallom, hallom, szerelmes pajtásom: mintha a konyhában a kóbász és az ódalas sutyorogna a pásztorok számára.

HARMADIK PÁSZTOR:

Talán bevinné a nyakad?

ANGYALOK (éneklük):

Glória!

ELSŐ PÁSZTOR (fölugrik):

Kurgyelek (?) lélek, veszett állat, nyul gyalánt
el ne vigy, vagy belőlünk csufot ne üzz. (A pásztorok
fölugrálnak.)

MÁSODIK PÁSZTOR:

Mi az, mi löt* pajtás? Talán ürgét fogtál?

ELSŐ PÁSZTOR:

Ó, szerelmes pajtásom, mintha az éjjel álman-
ban fekete-rigók két lábomnál fogva az égszünön
hordoztak volna.

VÉN DADÓ:

Talán az ördögök voltak. (Ismét lefekszenek.)

ANGYALOK (éneklük):

Glória, in ekszelsziz dea!
Surgyite, surgyite pasztoresz.
Át Betlehem fugyite,
Jészu natum szalutáte,
Alária kontáte!

ELSŐ PÁSZTOR (énekelve):

Nossza pásztor társim, hogyha hallanátok,
A mit én most hallok, ti se alunnátok.

MÁSODIK PÁSZTOR (ugyanúgy):

Micsoda az pajtás, micsoda új csoda?
Talán farkas gyütt a mi barányainkra?

* Lelt.

HARMADIK PÁSZTOR (ugyanúgy):

Nem, mert szép éneklés hallaték messzére,
Miként muzsikáknak gyönyörű zengése.

VÉN DADÓ (ugyanúgy):

Angyali szózat az ama völgyes felől,
'Talán mer' Meksiás együtt ma onnand elől.

ELSŐ PÁSZTOR (ugyanúgy):

Angyalok mondják: glória, glória.
Dicsőség néked inekszelsziz dea.

ANGYALOK (ugyanúgy):

Pásztorok, hol vattok?
Talán mind alusztok?
Gyorsan felserkennyetek.
Reánk figyelmezzetek.
Jól tudjuk, hol vattok,
Világosság van körülünk, lássátok.

ELSŐ PÁSZTOR (énekli):

Nossza pásztor társim, serkenjünk fel!
Köszöntsük meg szóval, ajándékkal!
Kej föl, Geczi, álmodból,
Fog-gy báránt a javából;
Fogd meg a farkát,
Kösd meg a lábát,
Egyarán', szaporán!
(Felkelnek s a betlehem elé térdelnek.)

ELSŐ PÁSZTOR (énekli):

Üdvözlégy Jézus, pásztorok pásztora;
Téged megkerestünk, kegyelemnek ura:
Ajándékot hoztunk, királyok királya.
Imé, áldott kis Jézuskám,
Hoztam egy kis tejeeskét.

MÁSODIK PÁSZTOR (énekli):

Imé, áldott kis Jézuskám,
Hoztam egy kis vajacskát.

HARMADIK PÁSZTOR (énekli):

Imé, áldott kis Jézuskám,
Hoztam egy kis sajtocskát.

VÉN DADÓ (énekli):

Imé, áldott kis Jézuskám,
Ilyen vén Dadó létemre,
Hoztam egy kis baráncát. Beeeeee.
Most hát, pásztorok, vig örömünkben *járlatunk*
egy kis *tánczocskát*.

III.

Első babatánczótatás.

(Két *angyal*, két *pásztorral* tánczol a Jézus-
kának s *tánczolnak a betlehemi pásztorok is*.)

Dim, dom, jó dödölle.

Mi kedvünknek nagy öröme,

Ha a gazda jó bort adna,

Nem adnánk a vén Dadónak.

Gejdele, gejdele, sorról sorra,
 A mennyi sok tikot, kóbászt
 Tötenek meg karáesonra,
 Annyi áldás szálljon rájuk.
 Annyi sok bárán szülessen.
 Döndödi, döndödi!
 Jutka, Marinka,
 A sör, bor, pálinka
 Jaj be jó volna.
 Ha elő volna;
 Ha egyet ihatnánk,
 Jaj be jót mulatnánk.
 Döndödi, döndödi!
 Te borzas Geczi,
 Ne távozz messzi.
 Fogj báránt szaporán.
 Fogd meg a farkát,
 Kösd meg a lábát,
 Egyarán', szaporán.

IV.

A pásztorok éneke.

Betlehemnek pusztájában
 Pásztorok vigyázatjában
 Nagy öröm hirdettetett,
 Mert a barmok pajtájában
 Ökör, számár jászolában,
 Üdvöztőnk született.

Szállást nem adnak magának,
 Inkább rendelték azt másnak,
 Az egész Betlehemben.
 Ó, te József, mit gondoltál.
 Hogy istálót választottál,
 Ille szörnyű hidegben?
 Szállj bé hozzánk Máriával.
 Született kis Jézuskával,
 Hadd lakjon mi szivünkben.

V.

Második babatánczoltatás.

Előbb a két *pásztor*, aztán a *kéményseprő* tánczol a Jézuskának. A kéményseprő a belopózkodó *ördöggel* összeverekedik. Az ördög legyőzi, hátára kapja és elszalad vele. Utánuk bejön a *dekán* s a perselyét tánczolva, hajlongva csörgeti.)

Talpra pajtás, jó barátim.
 Kedves jó társaím.
 Hallgassuk szavát,
 Hirmondásunk *sugarlását* *
 No te Ferkó, Marci, Jankó.
 Vedd rád hamar a bundádat,
 Ne bolintgass, szunnyadozz,
 Inkább légy szorgalmatos.
 Induljunk már Betlehembe.
 Vigán legyünk a szivünkbe,

* Régi szó »súg, besúg« értelemmel.

Ajándékot vigyünk velünk.
 Hogy így üressen ne menjünk.
 Enyhítsük sanyaruságát,
 Csókolgassuk keresztfáját,
 Vigasztaljuk szenvedését
 Fájdalmas kis Jézusnak.
 Ő a rég várt Meksiás,
 Ki által lesz megváltás,
 Ördögtől szabadulás,
 Mennyországba' vig lakás.
 Csillagok örvendeznek,
 A nap és hold örülnek,
 Minden menybéli seregek
 Az égben leborulnak.
 Kerubimok, szerafimok
 Meksiásnak nevezik,
 De már nem messi
 Fényesség jelenti.
 Betlehem határában
 Rongyos istálóban.
 Jaj szegény, de fázik,
 Kömnyeitől ázik.
 Ninesen neki dunyhája.
 Se ezifra nyoszolyája.
 Csak szénája,
 Csak szalmája,
 Barmok szája
 Melegítő kályhácskája,
 Ökör, szamar lehöl rája.

Mit vigyen hát kiki
 Ajándékot neki?
 Sajtoeszkát és friss tejeeskét,
 Főzzünk neki leveseskét.
 Te meg Dadó, hozd a *dudát*.
 Fújj majd neki szép vig nótát,
 Hogy ezen az öröm napon
 A kis Jézus is vigadjon.

VI.

Felköszöntés.

ELSŐ PÁSZTOR:

Gazda uram, köszöntöm,
 Mielőtt borát iszom
 Czifra kis csutorából,
 De üres iharfából,
 Fapohárból,
 Föcskefarku fakalánból,
 Fakupának oldalából:
 Jámber embernek,
 Jámber asszonynak
 Vagyon szép leánya;
 Annak vagyon szépen szabott
 Szép czipellője,
 Azon vagyon harmincz gomb,
 Harmincz gomb meg kettő.
 Kánisz, kánisz!
 Ha ád urambátyánk,

Mi könnyen elbíránk,
 Négyen négy darab szalámmát,
 Melléje négy kis zsóderkát.
 Aggyon Isten, kendteknek,
 Jó bort, buzát, baraczkot,
 Zsiros farku malaczkot,
 Szekerüknek kereket,
 Poharuknak feneket,
 Ugy ihatom eleget. (Iszik.)

MÁSODIK PÁSZTOR (elhadarja):

Emek a kulacsomnak
 Tőgyfa feneke,
 Bazsalik oldala,
 Barbél borotválta,
 Szakállát levágta.
 Amoda, az urak malmánál
 Vagyon egy keservetes császár.
 Arra mén el ürmös asszon,
 Fején vitte szatyrát,
 Eldöntötte mákját;
 Ara kérte rákját,
 Szedje föl a mákját.
 Csikcsont, csukaacsont,
 Gégén vágta,
Szigmon-pohár,
 Tizenkettő.

A ki ezen verset el nem mondja, töltsse meg
 a csutorámat. (Iszik.)

HARMADIK PÁSZTOR (a másodikat oldalba löki).

Mind kiiszod belőle?

MÁSODIK PÁSZTOR:

Iszen, nem is volt benne.

HARMADIK PÁSZTOR:

Jó napot, vajda! Hogyan vagy?

Ugy hallottam, hogy ebül vagy,

Látom, a hasad igen nagy,

Talán döghussal tele vagy?

Gyere velem, vajda, kapálni:

Meglásd, borral jól tartalak,

Végre meg is tánczoltatlak.

CZIGÁNY VAJDA:

Én, uram, kapálni nem tudok;

Fáj a hasam, ha dolgozok;

Czigány a nevem, röst vagyok;

Inkább dorombot csinálok.

Az uraknak is azt adok.

VÉN DADÓ:

Hogy a Szengellér hegyén kilenczvenszer megfordult forgószél forgassa ki a gyomrodat.

Dicsértessék Csáki Pál!

Sose könyörögj,

Torkom ereszd be.

Édes gyomrom vedd be —

Kulacsostul együtt! (Iszik.)

VII.

Kimenő.

ANGYALOK (énekelnek).

Induljatok, legények,
Bötlehembe menjeteK;
Kis Jézust imádjátok,
Ha majd körül álljátok.

MIND (énekelnek):

Elindukának és elbé jutának,
Szüz Máriának jónapot modának.

PÁSZTOROK (az ajtóban éneklik):

Jaj de sötét van, elvétjük az utat,
Addig a tolvajok meglopják nyájunkat.
— Jóezakát adjon Isten!

(Dr. S. Gy. gyűjt. Tapolca, Zala-vm.)

3.

Játszó személyek: *Angyal* fehér ruhában, csengetyűvel; *számadó-gazda*, *öreg pásztor*, *kis bojtár* dolmányban, báránybőr sapkával és nagy pásztorbotokkal. A tornyos betlehemben a szent jászol előtt térdeplő pásztorok jelenete látszik, tornyában pedig csengő csilingel. A betlehemet az angyal viszi s mielőtt valahova betérnének, gyertyáját meggyújtja.

ANGYAL (az ajtó előtt csenget s ha beszélítják, belép):

Dicsértessék a Jézus Krisztus! (Betlehemét az asztalra teszi.) Agusztus romai császár meg-

parancsolta, hogy minden alattvalója abba a városba menjen, a melyből származik. Szent József és Szűz Mária Betlehembe mentek. De itt nem kaptak szállást, mert már igen sokan voltak Betlehemben. Azért egy istállóba mentek és itt született a kis Jézus. (Énekel):

Mennyből az angyal

Lejött hozzátok,

Pásztorok:

Hogy Betlehembe,

Sietve menvén,

Lássátok. (Kiszól):

Gyere be, számadó-gazda! (A *számadó-gazda* belép, botját a földre teszi és lefekszik. Az angyal folytatja énekét:)

Istennek fia,

A ki született

Jászolban,

Ő lészen néktek

Üdvözítőtok,

Valóban. (Kiszól:)

Gyere be, öreg pásztor! (Az *öreg pásztor* ngyanúgy cselekszik. Az angyal folytatja énekét:)

Mellette nagyon

Az édes anyja,

Mária.

Barmok közt fekszik,

Jászolban nyugszik

Szent fia. (Kiszól:)

Gyere be, kis bojtár! (A *kis bojtár* ugyanúgy cselekszik. Az angyal más éneket kezd:)

Pásztorok, keljünk fel,
 (A pásztorok ébrednek és felkelnek.)
 Hamar induljunk el
 Betlehem városába,
 Rongyos istálóeskába,
 Siessünk,
 Ne késsünk,
 Hogy még ezen éjjel ottan lehessünk
 S mi urunknak tiszteletet tehessünk.

SZÁMAPÓ-GAZDA:

Öreg pajtás, mit álmodtál?

ÖREG PÁSZTOR:

Azt álmodtam, hogy gazduram kivett a zseb-jéből egy zacskó rozsdást (t. i. rozsdás pénzt), oszt úgy hátba ütött vele, hogy három a zsebemben maradt, és mondta, hogy menjek el Betlehembe, vigyek a Jézuskának bárányt.

SZÁMADÓ-GAZDA:

Hát te, öcsém, mit álmodtál?

KIS BOJTÁR:

Azt álmodtam, hogy gazduram egy sunkát dobott a tarisznyámba s azt mondta, hogy vigyem el Betlehembe a kis Jézusnak ajándékba.

ANGYAL:

Nem álmodtátok azt, fiaim, hanem az angyal mondta azt nektek, mert az éjjel csakugyan megszületett a kis Jézus. Azért most menjetek el hozzá és imádjátok.

MIND (énekelnek):

Csorda-pásztorok midőn Betlehemben
Csordát őriznek éjjel a mezőben:

Isten angyali jövének melléjük,
Nagy félelemmel telik meg ő szívök.

Örömet mondok nektek, ne féljetek.
Mert ma született a ti üdvösségetek.

Menjetek el gyorsan a városba,
Ott találjátok Jézust a jászolba.

Elindulának és el is jutának,
Sziüz Máriának jónapot mondának.

(Fehér Jenő gyűjt. Pola, Zala-vm.)

4.

(Tájszólás szerint.)

Játszó személyek: *Angyal* fehérben, színes papírral díszített s *bábtánczoltatásra* alkalmas tornáczczal körülvett templom-forma betlehemet (l. a II. táblán) és egy csengőt visz: *első, második, harmadik pásztor* kenderből vagy bundadarabból készült bajuszzsal és lánczos bottal;

öreg pásztor kifordított bundában, nagy kender-szakállal és lánczos bottal. *Bábok* a betlehemben: *két bundás baba* (pásztorok); *ördög* szarvakkal, fából faragva és feketére festve; *kéményseprő*, fából faragva és feketére festve, létrával és seprűvel; *dékány*, egyik kezében csengős zacskóval (perselylyel).

ANGYAL (belép):

Szabad-é bötlehemöt köszönteni?

[Ha megengedik, a betlehemet az asztalra teszi s énekel:]

Ménnyből jöttem most hozzátok,
És ime mily nagy hirt mondok:
Égy kised a zéccezaka
Égy szép szüztől születött.

Ez lössz néktök a jel róla:
Ime fekszik a jászolba,
Jászolba bétakarva,
Jászolba bétakarva. (Csenget.)

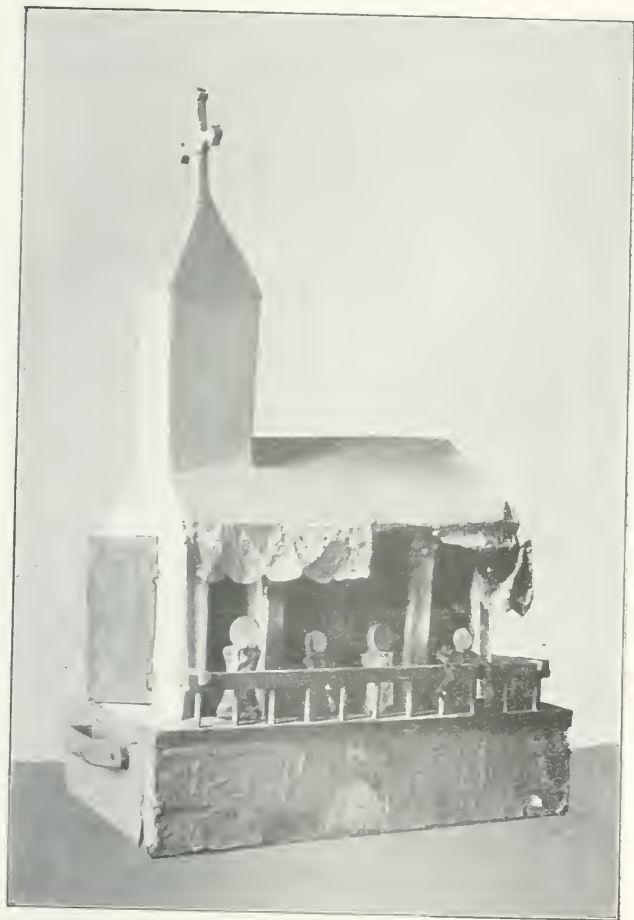
ELSŐ PÁSZTOR (belép):

Szöröncses jó estét a házi gazdának! Halod-é té háziasszony, tericscs asztalodra fehér kendőt, mert megjönnek a fehér szakálos pásztorok, möglepik a té házodat. — Gyere be, pajtás!

MÁSODIK PÁSZTOR (belép):

Szerelmes jó estét, kedves pajtásom! Ime látom szerelmes pajtásom, kulacsomból vészem észre egész álnokságodat. — Gyere be, pajtás!

II. tábla.

KILITH BÁBTÁNCZOLTATÓ BETLEHEN.

HARMADIK PÁSZTOR (belép):

Szörönesés jó estét, szerelmes pajtásaim! Hát tik idebe üszték, isztok, öregapátokrol nem is gondolkottok? Mégállatok, csak jerték haza, majd nem kaptok sült verebet, hanem botytyát huzza hátoton körösztü! — Gyere be, öreg!

ÖREG (belép):

Kóbaszos jó estvét, szerelmes fíjajim! Ime, jó hajnalba keztem juhaimat nyirégetnyi, tehát megérdemlém, a mit üszöm és iszom.

ELSŐ PÁSZTOR:

Igyék kē, öreg!

ÖREG:

Innám ám, innám ám, de a züres csutorából a száraz kortyot nehéz ám kinyelni! Haném, hogy a Szentgállérthegyén megfordútt forgószél hánynya ki a hasatokbú, a mit ütteték és ittatok; és a balatonyi apró réczék huzkögygyák ki a vékony beletüket, de né csak a vékonynyát, hanem a vastaggyát is! Tugygyátok mit fíjaim? Tél a züdü, fáznak a tagok, megjönnek a farkasok: alugyunk egy nótát, míg a hajnali csillag föl nem kel. (Lefekszenek.)

ANGYAL (énekel):

Glória!

ELSŐ PÁSZTOR:

Ki vagy?!

ANGYAL (énekel):

Glória!

ELSŐ PÁSZTOR:

Mi vagy?!

ANGYAL (énekel):

Glória inékszödisz deó!

ELSŐ PÁSZTOR (énekel):

Ki az, a ki mi fölöttünk
Ily nagyot kiált,
Szívünkbe' megháborodott
Félelém miatt?

Ez a szózat anglyaltól.

Égi világosságtól.

Lábainkra nem állhatunk,

Födre borulunk. (Leborulnak.)

ANGYAL (énekel):

Pásztorok!

ÖREG:

Ki vagy?!

ANGYAL (énekel):

Pásztorok!

ÖREG:

Mi vagy?!

ANGYAL (énekel):

Pásztorok!

ÖREG.

Kuratéra, bakatéra, élhetetlen gyurgyóka,
babsze kokassa, mit kurgyogacsez fejem fölött?
mér' nem haccz má' alunynyi?

PÁSZTOROK (énekelnek):

Pásztorok, keljünk föl,

(Felkelnek.)

Hamar induljunk el.

Ime, angyal jelenti,

Hogy Mëssiás született

Égy szüztől, szép szüztől.

Bé vagyon takargatva a pólába,

Bé vagyon takargatva a pólába.

Mit vigyünk hát néki,

Ajándékot néki,

Hogy őtet imádhassuk

És őtet ajálhassuk?

Ille szögény pásztoroktól ölég lész.

Talán még a zaranyál is többet tész?

ANGYAL:

Mit hosztatok a kis Jézuskának?

ELSŐ PÁSZTOR:

Én egy báránt hosztam.

MÁSODIK PÁSZTOR:

Én egy sajtot.

HARMADIK PÁSZTOR:

Én egy galambot.

ANGYAL:

Hát kē, öreg, mit hozott a Jézuskának?

ÖREG:

Én, kis Jézuskám, sēmmi sēm hoztam. Vót egy lukas tarisznyám, teli szēttem magyaróval, de mire haza értem, mind elpotyogattam. Hanēm én a tē számodra üdvösségös imáceséságokat és éneköket szēttem össze.

ELSŐ PÁSZTOR:

Melylyek azok?

MIND (énekelnek):

Üdvöz légy tē, kisdedücske,

Bētlēlemi herczegēcske.

Ez élet után kérünk,

Légy minékünk vezérünk.

Ez lész, ki által vagy és igaz.

(Két bundás baba tánczolni kezd.)

Szóna, szóna, szónája, szónája,

Édēs anynya pólája.

Fujjad azért a dudát, a dudát,

Hogy szóljon vig nótácskát.

(Az ördög és kéményseprő tánczol.)

Vigadnak a zangyalok,

Tapsolnak a pásztorok.

Dicsőségēt nyujtanak

Édēs mēgváltóinknak.

Megszálták a felházakat

És a vendégfogadókat:

Nincs hele a Jézusnak,

Nincs hele a Jézusnak.

(A dékány tánczol és csönget.)

Azért elmönt a pusztába,

Ökör, szamár jászolába

Üdvözítettök született.

Üdvözítettök született.

(Szóval:)

Diesértessék a Jézus Krisztus!

(Az ajándékok vétele után kimenet éneklik):

Elindulának és elvé (így!) jutának,

Szüz Máriának jóczczakát mondának.

(*Peterdi László gyűjt., Kiliti. Somogy-rm.*)

5.

Játszó személyek: *Két angyal.* fehér ruhájuk hasonlít a ministrans-fiúk öltözkékéhez, csucos papír csákójuk színes pántlikákkal és gyöngyökkel van körülvéve, hegye pedig keresztben végződik. egyik angyal csengővel: *két pásztor* közönséges ruhában. fekete bajuszszal és szakállal, továbbá egy-egy lánczos bottal; *Dádó*, ősz szakállal és lánczos bottal. Templom-alaku betlehemük belső oldalán szent képek, fenekén zöld mohára egy porcelán baba (kis Jézus). ökör, szamár, teve, bárány van elhelyezve s a pásztorok ajándékaul még néhány szem dió, aszalt szilva, alma, aranyfüst van elhintve.

EGYIK (kivülről beszél):

Szabad-e e tisztességes házba' a betlehemet
bemutatni? (Ha szabad:)

KÉT ANGYAL (belép és énekel):

Vigan zengedezzetek, czitoták,
Jézus született;
Harsogjatok gyors trombiták,
Isten ember lett.
És ki szűzen szült és
Méhében fogadá,
Ezt is Gá브리el arkangyal
Áldottnak mondá.
Glória! (Csengetés.)

ELSŐ ANGYAL:

Hála az Istennek, hogy megértük az Ur
Jézus Krisztus születése napját! Adja Isten, több
számos évvel is megérhessük; de nem ilyen búval,
bánattal, örvendetes napokkal. Glória! (Csengetés.)

KÉT ANGYAL (énekel).

Angyal mondja: Glória!
Ének szent szűz deja,
Glóriát az istennek,
Ki ura menynek, földnek.
De szép az angyal neve is: Mária.
Mert az angyal mondotta:
Bizony az Isten fia!
Glória! (Csengetés.)

ELSO PÁSZTOR (belép s a kezdő szótág ismétlésével folytatja, hogy zörögjön, a földre üti):

Czi-czifra csutorás jó estét kívánok a házigazdának és a háziasszonynak! Frissen, frissen gazda, elkészitse házát. Mint sietős posta, most házához jöttem, be is köszöntöttem. Gyere be te, esikszömü pajtás!

MÁSODIK PÁSZTOR (ugyanúgy):

Zso-zso-zsoldéros jó estét kívánok a házigazdának és a háziasszonynak! Lesz, lesz, látom, itt már mindennek el van készítve, ez a ház csinosan fel van ékesítve. Jertek be, vendégek, im e ház népét tisztelni. Gyere be te, vén Dadó, mer' odakinn mögfagyó.

DADÓ (ugyanúgy):

Kö-kö-kövé, vastag szalonnás jó estét kívánok a házigazdának és a háziasszonynak! Látom, látom, szerelmes fiaim, hogy tik már itt régóta isztok-ösztok, vendégösködtök az üres asztalnál. Errül a vén tejfölös bajszu, penészlös szakállu vén ősz öregapátokrú el is feledköztök. Én már éfél uta járok, juhaimat megnyirtam, az gyapjút csomóra raktam, talánd én is megérdömlöm azt, a mit mög-öszöm és mögiszom.

MÁSODIK PÁSZTOR:

Ne félj, vén *Kalidó** öregapám, ugy jó tartalak, hogy a hasad is a hátadra szárad.

* Koredó. Koridon?

ELSŐ ANGYAL:

Glória! (Csenget.)

ELSŐ PÁSZTOR:

Hallod, hallod, pajtás, mit hirdet az angyal?!
Mintha én az éjjel álmomban kokasok között eső
bíró löttem vóna; mintha egy kokas az én kalapom
szélére ezüst gombot pittyentött vóna. Ugy-e, paj-
tás, jó vóna?

MÁSODIK PÁSZTOR:

Bizony, pajtás, jó vóna.

MÁSODIK ANGYAL:

Glória! (Csengetés.)

MÁSODIK PÁSZTOR:

Szú-szú-szúrgyá lélok, veszőtt állat, csak nyul
gyanánt el ne vidd, mind magambú, mind másokbú
nagy csúfot ne üzz!*

DADÓ:

Itlöttem-botlottam, de mög is botlottam a sok
szép lányok farába, még egy hosszú konyhán is
átbotorkáltam. Hallottam annak a zsoldéros kóbász-
nak sutyorgását az pásztorok számára. Ha gazd-
asszonyunk jó vóna, talán mög is anná.

MÁSODIK PÁSZTOR:

Attú öreg nem okádsz. (Lefekszenek.)

* V. ö. az 1. sz. játék rokon tárgyu szövegével.

KÉT ANGVAL (énekli):

Glória ének szent szüz de-ja,
 Szűgy ide, szűgy ide, pásztorok,
 Ál betlehem szűgy ide,
 Jézom látom, szarvatorom,
 Glória kantáte.

Hol vagytok, pásztorok?
 Talán mind alusztok?
 Gyakran frissen keljetek,
 Jézus előtt legyetek,
 Jól tudom, jól látom,
 Tik is vigan énekeljetek.
 Keljetek föl pásztorok, pásztorok,
 Nagy örömet hirdet néktek,
 Mer' ma néktek született,
 A ki jövendőltetett,
 Szüzen szüz, szüz anya,
 Józseffel Mária,
 És az övék társuk. Ále, áléhuja!

MÁSODIK ANGVAL:

Glória! (Csenget.)

MÁSODIK PÁSZTOR (botjával társaira üt s mind
 felkelnek):

Juhászim, bujtárim, igazodjatok. Nem vöszöm
 tréfára, ráütök birkádra, majd fölélbred.

PASZTOROK (letérdelve éneklik):

Üdvöz légy, Jézus, pásztorok pásztora!
 Immár mögkerestünk, királok királla.
 Ajándékot hoztunk kögyelönnök atyja,
 Kögyelönnök atyja!

ELSŐ PÁSZTOR:

I-i-imádandó, óh szerelmes Jézuskám, én is
 hoztam egy kis tejeeskét.

MÁSODIK PÁSZTOR:

I-i-imádandó kis Jézuskám, én is hoztam egy
 kis vajaeskát.

DADÓ:

I-i-imádandó kis Jézuskám, én is hoztam egy
 kis baránykát, be-e-e.

PÁSZTOROK (énekelnek):

Keljünk föl, pásztorok!
 Siessünk, ne késsünk,
 Egy kis fáradságunkat se sajnáljuk,
 Talán még az éjjel fel is találjuk.
 Mit vigyünk hát néki,
 Ajándékot néki?
 Egy aranyt, egy barányt.
 Ilyen szegény pásztoroktól elég lesz,
 Talán még az aranyból is többet tesz.

MIND énekelnek):

Jó estét, Mária,
 Istennek szent anyja!
 Hogy idvezitőt szültél,
 Isten anyjává lettél.
 Áldott vagy, boldog légy,
 Ezen kis tisztelet legyen tenéked.
 Óh gyönyörűségesség!
 Ki ér vala oly frissen,
 Élünk juhász a mezőben,
 Legelvén már az erdőben.
*Nagy karácsony.** viradj ránk!
 Uram Jézus, jöjj hozzánk!
 Ürgerétöm ** a botomat,
 Rám terétöm a subámat.
 Egyet-kettőt jót aluszom,
 Mig magamat jól kinyugszom.
 Éljen a juhászélet,
 Kit az isten úgy szeret!
 János, Jankó, Bencze, Palkó,
 Juhászim, bujtárim,
 Siessetek, ne késsetek,
 Kedves jó barátim.
 Hogyha vélem Betlehembe
 El akartok jönni,

* Ellentétben a *kis karácsony*-nyal, vagy újesztendővel.

** Ürgelyukba.

Mézes-mákos turós lepényt
Siessetek sütni.
Hogyha pedig véradatra
Vissza is jöhessünk,
Szaladj, Marczim, a padlásra,
Fogj egy pár galambot.
Te is Palkó, fuss pinczébe,
Töltsd meg csutorád borral,
És a mellé egy palaczkot
Mézes pálinkával.
Ha elvigyünk, ha megigyunk,
Nem veszik kárba.
Zso-zso-zsoldér, kóbász, szalonna,
Pásztoroknak jó vóna,
Ha gazdasszonyunk anna.
I, i, i, egy kanecso bor mellé.
Ki torkunkat mögkenné,
Nem is vóna jobb enné.
U, u, u, templom tornyán a varju,
Büntesse meg a hajdu.
Pásztor társim, hirt mondok:
Jertek velem, csodát láttok.
Egy szép szüz az éjszakán
Fiacskát szült a szénán.
Ej, ej, ej, uj lesz szüz mellében tej,
Mondván mink is keljünk fel,
Betlehembe menjünk el.
Az angyalok hirdetik,
Társait oda vezetik.

Ott vannak sok angyalok
 És az ő szép szűz anyjok.
 Aj, aj, aj, úgy repüljünk, mint a raj.
 Ugy, ugy, ugy, áldot kis Jézus aludj!
 Örömet hirdetek néktek,
 Miuden nemzetim,
 Mert született Betlehemben
 Egy kis gyermekecske.
 Jászolban, pólában
 Az barmok közt igen fázik,
 A pólában szépen nyugszik.
 Édes Jézusom és mi Megváltunk!
 Taapra pajtás, jó barátim,
 Kedves juhász társim,
 Halljunk szavát, hirmondását
 Angyalok sugallását! *
 Mennyi sok kinszenvedése
 Fájdalmas kis Jézusnak!
 Eljött, ugymond, a Messiás,
 Ki által lesz megváltás,
 Ördögtől szabadulás,
 Menyországban vig lakás, vig lakás.
 Nem köll ottan kaszálni, kapálni,
 Csak jó borral köll élni, köll élni.
Kulidó, örülhetsz, (a második pásztor botjá-
 Hogy mivelünk jöhetsz, [val meglöki Dadót)
 Hogy kedvedet töltheted, töltheted,

* L. a 2. sz. játék V. szakaszának »sugarlás» szavát.

Messiást szemlélheted.

Hallod, hallod, pajtás?

(Ugyauaz botját leüti.)

Fölnyitja kádáját,

Ránk hányja máriását, riását,

Csoszogós bankóját, bankóját,

Penészlős huszasát, huszasát,

Egy kis fáradságunkért, cságunkért,

Szives utazásunkért, zásunkért.

Most nyilott ki egy szép rózsavirág,

Betlehemben bimbózott zöld ág,

Kit már régön várt az egész világ.

Szüz Mária édes anyja vala,

A jászolnál ott kesereg sirva,

A szeméből könny esorog a vállán:

Bölesöm volna, jaj de ringatnálak,

A hidegnek csipni nem hagynálak.

Szolgáljunk hát urunknak,

Ártatlan Jézusunknak,

Ártatlan Jézusunknak.

Volt egy pár galambocskám,

Kivel játszott a fiacskám,

Tudom, szegény megsiratja,

Ha elviszem, ő azt látja,

De hagy sirjon, nem bánom,

Ezt kis Jézusnak szánom.

Én egy kis mézet viszek,

És a mellé vaját teszek.

Én azt hamar elkészitem,

Betlehembe el is viszem
 Annak a kis gyermeknek,
 Dicsőséges kisedednek,
 Dicsőséges kisedednek.
 Fújd, Marczi, *furugládut*,
 Te is, Palkó, a *dudádut*.
 Ha mink ketten előálljunk,
 És ott szépen furugláljunk.
 Ó lészen a mi nótánk,
 Aludjál kis Jézuskám,
 Aludjál kis Jézuskám.
 Jutka, Marinka,
 Sör, bor, pálinka
 Ölég van, ölég van!
 Ha egyet ihatnánk,
 Jobban mulathatnánk
 Mindnyájan, mindnyájan.
 Te borzas Geczi,
 Ne távozz messzi,
 Fogd bárányt, fogd bárányt.
 Fogd meg a farkát.
 Kössd össze a lábát
 Egyarán', szaporán'.

ELSŐ PÁSZTOR (mondja):

Kicsiny gyermek nagy hirmondó vagyok én,
 Krisztus urunk nem fog tőlem származni.
 Szőlő, dió, kankó, bankó,
 Huszas, márvás, lázsiás,

Egy kanesó bor nekünk jó.
 Csak adjanak, csak adjanak,
 Majd elmenjünk, végső szó:
 Kicsiny gyermek vagyok én,
 Kis kalácsot várok én,
 Ha kicsinyt nem adnak,
 Nagyot is elfogok én.

ELSŐ ANGYAL (mondja):

Ezen irzes-borzas szőlőtükének a leve,
 Ez iránk (?) észvesztője,
 Ruhánk rongyosítója,
 Ez a ház fehér ház,
 Nincs több esztendő, mint száz,
 Kertész kézbe való ház,
 Lőjön egyet a vadász.
 Isten éltesse, pajtás!

MÁSODIK ANGYAL (mondja):

Adjon isten bé bort, bé buzát, baracztot,
 Vörös farku malacztot,
 Szekerembe kereket,
 Poharamba feneket,
 Hadd ihassam eleget.

ELSŐ PÁSZTOR (mondja):

Adjon isten minden jót,
 Bükköt, makkot, magyarót,
 Házam mellé egy kecskét,

Magam mellé
Barna-piros menyecskét.

MÁSODIK PÁSZTOR (mondja):

Balázs, Balázs, Kelemen,
Kelemen, Kálmán, kan *csigány*,
Pál egészségére ne is köszönts,
Csak igyál!
Gánicz, gánicz, getánicz,
Uram, ha mink hárman
Négy zsoldért elbirmánk,
Erre egy palaczk bort is megimmánk,

DADÓ (mondja):

Ezen poharamnak
Dörzselik az oldala,
Tölfa feneke,
Borbély csinálta,
Borotválta szakálát,
Emitt ment egy irmes asszony,
Fején vitte szatyrát,
Eldöntötte mákját,
Arra kérte rákját,
Szödje föl a mákját,
Csik-csont, csuka-csont,
Jégen vágott *szitmony*,*
Szitmony, szit tizönkettő.

* V. ö. a 2. sz. játék VI. szakaszának *szigmon-pohár* szavával.

Ki ezen tizönkét versömet el nem tudja mondani, tölse meg a kulaesomat borral. Ki pedig ezen tizönkét versömér' jól mög nem füzet: tegnap láttam az erdőben két őzet, emitt-amott elpotyogott sárga rezet, szödd fő, pajtás, ödd mög, mint az lépes mézet.

MÁSODIK PÁSZTOR:

Igyál, öreg, igyál! Szentgöllérhőgyén hétször mögfordult forgószél vesse ki a gyomrod közepéből.

(Itt megajándékozzák őket.)

MIND (kimenet éneklik):

Elindulának és el is jutának,
Szűz Máriának jó'czczakát mondának,
Jó'czczakát mondának.

(Gali János gyűjt. Zádor. Somogy-cm.)

6.

Játszó személyek: *Két angyal*, fehérbe öltözve, bearanyozott és felpántlikázott hengeralakú papiros süveggel: *Palkó*, *Fankó*, *Vén Dadó* nevű három pásztor, kifordított ködmönben, báránybőr sipkával, hosszú bajuszzsal, szakállal és csörgős botokkal. Az elöl beüvegezett betlehemben jászol látszik a kis Jézussal, mellette József és Mária áll, körülöttük ökrök és szamarak vannak. A betlehemet a két angyal viszi.

EGY (beszól) :

— Szabad-e betlehemet énekelni? (Ha szabad :)

PALKÓ (belép) :

Tikhusos jó estét a házigazdának!
 Ime, házigazdám, én is mögérköztem,
 Néköd rossz hirt hoztam.
 Juhaid aklodból mind elszalogattam.
 Gyere be te, pajtás!

JANKÓ (belép) :

Kóbászos jó estét a házigazdának!
 Ime, házigazdám, én is mögérköztem,
 Néköd rossz hirt hoztam.
 Most is kilencz farkast felém gyünni láttam.
 Gyere be te, vén Dadó,
 Mer' oda ki' mögfagyó!

VÉN DADÓ (köhögve belép) :

Kü, hü, hü!
 Tüdős-májos, gombóczos-huppántos jó estét
 A házi gazdának!
 Ime, házigazdám, én is mögérköztem.
 Néköd jó hirt hoztam.
 Gögriczei bakjának,
 Szép kondor gyaptyának
 Egy szál héja sincsen.
 Igyunk-ögyünk, ha van mit ;

Ha pedig nincs,
Fekügyünk föl a fölvetött ágy alá.
(Lefekszenek.)

PALKÓ:

Hallod, hallod, hallod, szerelmes pajtásom?
Sutyorog a kóbász a pásztorok számára.

JANKÓ:

Kurgya (?) lölök, veszött állat!

VÉN DADÓ:

Mi lőtt, pajtás, mi lőtt! Talán ürgét fogtál?

JANKÓ:

Óh, szerelmes pajtásom, az éjjeli álmomban
fekete rigók az égszünön két lábomnál fogva hor-
doztak.

VÉN DADÓ:

Azok ám, az ördögök. (Elalusznak.)

ELSŐ ANGYAL (kivül énekel):
Glória!

PALKÓ (énekel):

Hallod-e te, mi löhet az?

MÁSODIK ANGYAL (kivül énekel):
Glória!

JANKÓ (énekel):

Köljetök föl, pásztorársak!
(Fölkelnek.)

KÉT ANGYAL (kívül énekel):

Glória! Belépnek, betlehemüket az asztalra teszik s benne a gyertyát meggyújtják.)

VÉN DADÓ (énekel):

Imádjátok mi mögváltónkat.

KÉT ANGYAL (énekel):

Köljetök föl, pásztorok!

Születött mögváltótok.

Köljetök föl, pásztorok!

Születött mögváltótok.

VÉN DADÓ (énekel):

Szaporán köljetök föl, bujtárok!

Az angyal azt mondja: hallottátok?

Üdvözítőt ti ma láttok,

Vélem együtt imádjátok.

HÁROM PÁSZTOR (énekel):

Ne is késsünk semmit, csak induljunk!

A nyergös számárra fölrakodjunk!

Jaj, mit vigyünk a gyermeknek,

Kit az egekből jelöntnek?

PALKÓ (énekel):

Majd én viszek neki kis tejecskét.

JANKÓ (énekel):

Én is viszek sajtot, könyerecskét.

VÉN DADÓ (énekel):

Majd én viszek egy báránycát,
Kivel jól tartom édlős anyját.

PALKÓ (énekel):

Amott látok egy nagy fényösségöt,
Bizonyos isteni jelönségöt.
Nézd meg, Jankó, ott vagyon-e?
Bizvást oda möhetünk-e?

JANKÓ (énekel):

Ott vagyon bizonynyal, már mögnéztem.
Bétekintöttem, hogy oda értem.
Jaj, ott fekszik a jászolban,
Bé vagyon takarva posztócskában.

HÁROM PÁSZTOR (énekel):

Üdvöz légy, óh Jézus, kis királyunk,
Kit nagy szögénységben itt találunk!
Légy mindenkor mi oltalmunk,
Ellenségén diadalmunk.

PALKÓ (a betlehem előtt):

Ime, édlős kis Jézuskám, én is hoztam egy kis
tejeccskét.

JANKÓ (ugyanott):

Ime, édlős kis Jézuskám, én is hoztam egy kis
sajtocskát.

VÉN DADÓ (ugyanott):

Ime, éldös kis Jézuskám, én is hoztam egy kis
báránykát.

HÁROM PÁSZTOR (énekel):

Nossza, Margit asszony,
Kelj föl az ágyadból.
Költsd föl szolgálódat
Az ő mély álmából.

Ómát, diót, szivát,
Mézet egy pohárba,
Egy csutora jó bort,
Az nem vesz itt kárba.

(Körben tánczolnak s botjaikat a földhöz verik.)

Düne, düne, jó dödölle,
A mi kedvünk nagy öröme!
Ha a gazda jó bort adna,
Nem adnánk a vén Dadónak.
Döndödi, döndödi, döndödi dön.
Döndödi, döndödi, döndödi dön!

Jutka, Marinka,
Sör, bor, pálinka
Ölég van, ölég van!
Egyet ihatnánk,
Ugy mulathatnánk
Mindnyájan, mindnyájan!
Döndödi, döndödi, döndödi dön,
Döndödi, döndödi, döndödi dön!

Te borzas Geczi,
 Ne távozz messzi,
 Fogj bárányt, fogj bárányt!
 Fogd mög a szarvát,
 Kösd mög a bábát
 Egyarán', szaporán!
 Döndödi, döndödi, döndödi dön,
 Döndödi, döndödi, döndödi dön!

Fujd föl te, Palkó,
Szép öcsém, Jankó,
Dudádat, dudádat!
 Vessd a válladra,
 Görbe hátadra
 Subádat, bundádat!
 Döndödi, döndödi, döndödi dön,
 Döndödi, döndödi, döndödi dön!

(Ajándékozás után, távozáskor.)

Elindulának és elbújtának,
 Szűz Máriának jojezakát mondának.
 — Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(*Trahalka Imre gyűjt. Gúlosfa, Somogy-rm.*)

7.

Játszó személyek: *Három pásztor* bajszosan, botokkal; *Öreg apus* ősz hajjal, szakállal, kifordított ködmenben nagy lánczós bottal és nagy tarisznyával.

ELSO PÁSZTOR (a második pásztorral belép és szól):

Dicsérjük a Jézust, mennynek, földnek urát,
A ki így megszánta Ádám maradékát,
Hogy Szűz Máriától vőn emberi formát,
Betlehembe tévé fényes palotáját.
Ezt egy angyal nékem az éjjel hirdette,
Melynek fényessége nyájam körülvette,
Kik is örömükben oly nagyon ugráltak,
Hogy terelgetésben jól kifáradának.
Azért hát, jó gazdám, e ház tisztos ura.
Megbocsásson szívből, hogy nyugalomra
Teszem le magamat, mint egy nyáj pásztora.
Add isten, örömmel kelhessek hajnalra. (Lefekszenek.)

MÁSODIK PÁSZTOR (mondja):

Mit beszélsz, pajtás? Nem tudok aludni. (Fölkel.)
A mennyei karok mind örvendeznek;
Békesség a földön szelid embereknek!
Talán nem is hallom, vagy csak úgy álmodom:
Még egyszer lefekszem, még egyszer hallgatom.
(Lefekszik.)

HARMADIK PÁSZTOR (belép és szól):

En is megérkeztem, csillag után jöttem,
Szerelmes pajtásom szavára siettem,
De még az angyalnak szavát sem értettem.
Nyájamtól az éjjel nyugtom nem lelhettem
Azért most alvásnak magamat ereszttem. (Lefekszik.)

ÖREG APUS (bebotlik és mondja):

Ugy, ugy friss legények, tik mind alugyatok.
 Engemet magamat odakinn hagyjatok,
 Szegény ősz fejemre ne is gondolatok,
 Hogy már régen virraszt az öreg apátok.
 Az üres asztalnál lám vendégeskedtek.
 Öreg apátokról megfélekedtetek.
 De én sem állom már ottkinn az istrázsát,
 Elmondom, halljátok: adj isten jójezakát! (Lefekszik.)

ELSŐ PÁSZTOR (énekel):

Pásztorok, keljünk fel,
 Hamar induljunk el:
 Im az *angyal* jelenti,
 Hogy Messiás született.
 Jászolban, pólyában
 Bé van takargatva
 Rongyocskában. (Fölkelnek.)

MÁSODIK PÁSZTOR (énekel):

Mit vigyen hát kiki
 Ajándékul néki,
 Hogy ötet imádhassuk
 És szívükből áldhassuk?
 Egy sajtot, egy bárányt!
 Ilyen szegény pásztoroktól ölég lesz,
 Talán még az aranyból is többet tesz.

HARMADIK PÁSZTOR (énekel):

Íme már nincsen messze,
Fényesség a jele!
Az angyalok jelentik,
Pásztoroknak hirdetik.
Siessünk, ne késsünk,
Tiszteletet mi urunknak tehessük.

ÖREG APUS (énekel):

Jaj szegény mint fázik,
Könnyeitől ázik,
Mert nincs neki párnája,
Sem vetett nyoszolyája,
Csak széna, csak szóma,
Barmok szája melegítő párnája.

MIND (énekelnek):

Vigan zengjetez eziterák, Jézus született;
Harsogjatok dob, trombiták, isten ember lett!
Szűz jelöltetett hozá,
Ki méhébe fogadá:
Eztet Gábiel arkangyal áldottnak mondá.

Czifra pompás palotákat íme megvetett:
Az istálót választotta, abban született.
Udvarló szolgálai,
Juhok, barmok pásztori,
Nem is e tündér-világnak földesurai.

Mostan kinyílt egy szép rózsavirág,
Kit régen várt már az egész világ,
Betlehemben kibimbózott zöld ág,
Királyi méltóság.

Bölesőd volna, elhidd, ringatnálak,
Az hidegnek csipni nem hagynálak.
Betakarva úgy ápolgatnálak.
Szolgálnék mint urunknak,
Szolgálnék mint urunknak!

*

(Tovább énekelnek és tánczolnak.)

Ha a gazda jó volna,
Huszt, márást is adna,
Megköszönnénk azt neki.
Ej, ej, ej!

Gazdaasszony jó volna,
Hurkát, kolbászt adhatna,
Megköszönnénk azt neki.
Ej, ej, ej!

A mellé egy kulacs bort,
Mely megkenné a torkot,
Mindjárt jobban lehetnénk.
Ej, ej, ej!

*

(Ismét mondják):

Jobb ez a gazda, mint a másik volt.

Az édes tejjel, máléval tartott,

Ajtója mögé minket szoritott,

Furkós botjával jól meghátazott.

Nosza tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt

A nyáját és csordáját.

Betlehembe ballagjunk,

Muzsikával induljunk.

Fujd *Dade dudádat*,

Te meg Ferkó *furuglyádat*.

Ále, ále, áleluja! (El.)

(Szarras M. gyűjt. Vásáros-Dombó vidéke, Baranya-rm.)

8.

Játszó személyek: *Angyal* fehér ingben, aranyos papírsapkával s a sapka elejére ragasztott fehér csilaggal. Három álbajuszos és szakálas pásztor: *Titeris*, *Maksus* és *Öreg*, a kit *Koredobnak* is csufolnak, kifordított bundában, szőrös sapkában, lánczos botokkal. A kivilágított betlehemben az istálló-jelenet, tornyában egy csengő látható.

(A pítvarból beszélnek.)

— Krisztus urunk születéséről egy szép éneket mondanánk, ha meghallgatnájék.* (Ha megengedik:)

* Meghallgatnák.

ANGYAL: (Bemegy, a betlehemet az asztalra teszi, a gyermeket benne meggyújtja és esenget.)

PÁSZTOROK (künn énekelnek):

Ma született kisded Jézus,
 Mindenek örvendjete.
 Jertek mindnyájan,
 Jer üdvözöljétek,
 Mert az istálló
 Fölnyílt már néktek.
 Kisded Jézust köszöntsétek,
 Vigan énekeljétek:
 Csordapásztorok Betlehembe menjünk,
 Muzsikával induljunk.
 Te, Jancsi, *sípodat*,
 Te, András, *dudádat*,
 Mink is fujjuk *furuglánkat*.
 Alle, Alleluja!

ANGYAL (szóval):

Örülj és örvendezz, Ádám maradéka,
 Kit szüztől született, vedvilág (?) váltságra.
 Jöjjetek, keressétek.

MAKSUS (bejön):

Bötlehem pusztáján sok éjjel szállottam,
 De még ilyen idegen szót sohasem hallottam.
 Ij, huj! Veszett farkas úgyanán** el ne vigy.
 (Lefekszik.)

* Talán: Ki szüztől született, lett (ledd) világ váltsága.

** Juh gyanánt.

TITERIS (bejön):

Teljességgel eluntam már a sok csatringulást.
Sok hitván kosok után való csarkallást.**
De nékem is jó volna egy kis nyugovás,
Ha gazdám fogadna helyettem mást.

MAKSUS (felugrik):

Micsoda? Mi láрма esett köztetek?
Talán a világ dolgáról valamit végeztetek?
S engem fonnyaszt a véghetetlen álom,
Az éjjel sem volt valami jó álmom.
De vigyázz, farkas, boszudat ne álljam!

ÖREG (bejön, vontatottan szól):

Ó, uram! Én istenem!
Hogy jöttem én ide ez idegen földre?
Régen kíváncsoztam Böttelehem mezejére.
De ki visel gondot sok apró kecskéimre.
Hogy tőlem a vad izról-izre ne szedje?

TITERIS:

Tőlem is elkapott ama lator: bakot.
A ki a pusztában csak egyedül lakott.
Tőlünk kesekestől (?) tőlünk elmaradt,**
Fujás felé† farkas véle elballagott.

* Csatangolás.

** Járkálás.

*** Egy jaáki (vas-vmi) változat szerint: Tegnap a kecskésnél tőlem elmaradt.

† A honnan a szél fú.

MAKSUS:

Hallod-e te, vén apos. élsz-e vagy meghaltál?
 Vagy pedig valahol régen fönnakadtál?
 Számtalan kosokat eleventen nyúztál,
 Jó meddő juhokat föl is tráncséroztál.

ÖREG:

Ej, dehogy, dehogy! Meg sem haltam;
 Látod, hogy itt állok.
 Eb akaratjával volna,
 Hogy mink itt maradnánk,
 Holnap reggel jó püszent eszével (?) *
 Utnak indulnánk.

MAKSUS:

Nosza hát, pajtások, alugyunk egy nótát.
 Senki ne nevéssen, csak vonja le magát.
 Édesen dalolván tátsa föl a száját,
 Hunyja le erősen fényes pillangóját.

ÖREG:

Ugy ám, de ki leszzen a nyájnál? (Lefekszik.)

TITERIS:

Lészen a Maksus, mivel az jó győző.
 (Lefekszik.)

MAKSUS:

Stiridom fumfárom.
 Azoknál fumfárom;

* A jaáki változat szerint: Pihent erővel.

A jóknál fumfárom,
 Stiridom fumfárom.
 (Lefekszik. Alszanak. Szünet.)

ANGYAL:

Glória! (Csenget.)

ÖREG (nyög):

Ó!

MAKSUS:

Vén szatyor, ha botom kezdem közted forgatni,
 Hátadat, hasadat azzal tapogatni,
 Úgy hogy a földről hat öhnyire is fogsz ugrálni.
 Csak ne alhass!

ANGYAL:

Glória, glória! (Csenget.)

ÖREG (nyög):

Ó!

MAKSUS:

Vene áte bukot (?), a farkas ordított,
 A kakas parancsolta (?) vén szatyra.
 Két lábbal állok a vén szakálladra,
 Úgy hányom botomat a két oldaladra.
 Csak ne alhass!

ANGYAL:

Glória, glória in excelsis deo!
 Keljetek fel, pásztorok.

Mert született Messiás.
Jöjjetek, keressétek!

ÖREG:

Ó! Kórót lúnak kaszáni.
Hogy mennénk mi kórót kaszáni?
Mikor ma született Messiás,
Azt menünk keresni.

MAKSUS és TITERIS (felugranak s az Öreget kétfelül
felhuzzák s vele éneklük):

Keljünk föl, pásztorok!
Mit jelentsen ez a jel?
Mostan láttunk álmunkban
Egy gyermeket jászolban,
Ki mellett szűz leván
Egy vén emberrel hált.
Hagyjuk itt a nyáját,
Fogja kiki sipját.
Menjünk az istállóba,
Nem lesz álmunk hiába.
Csak hamar siessünk,
Itt sokat ne késsünk.
Üdvöz légy, kit szemlélünk,
Ki köszöntésére jöttünk,
Vég nélkül, szüntelen,
Mind örökkön. Ámen.

(A betlehem elé járulnak.)

MAKSUS:

Ó, édes kis Jézuskám, de nagy hidegben születtem a világra! Megajándékozlak. A juhaim szőréből varratok egy kis vánkosocskát.

TITERIS:

De még én is megajándékozom! A juhaim szőréből varrok egy kis graczugánykát.

ÖREG:

Én meg varratok egy kis papucskát.

MIND (énekelnek):

Üdvöz légy kis Jézuska,
Üdvöz légy kis babácska!
Mért fekszel a jászolban.
Az hideg istállóban?

Hol van a szép nyoszola.
Bársony, paklan, vánkoeska,
Aranyból szövött póla,
Czifra dacsos fitueska. (?) *

Te József, mit gondoltál.
Hogy Jézussal így bántál?
Mért tetted a jászolba,
A hideg istállóba?

* A jaáki változatban:

Czifrázott korpétoeska.

A csepreghien (Sopron-vm.):

Czifrázott korpelueska.

Bötlehemi főrendek.
 Embertelen emberek,
 Mért nem köllött örvendeni,
 Ki szive (?) értetek jött.*

TITERIS (szóval):

Nosza hát, Maksus pajtás,
 Igyunk egyet. kettő lesz belőle,
 Zárjuk össze a kettőt,
 Egy léssen belőle.
 Köszöntsed a vén *Koledobra*,
 Én is köszöntök Titeris társamra.**

ÖREG:

(Bundáját megrázza.)

MAKSUS:

Most rázintotta meg mellettem csuháját,
 Most tapintottam meg csutorámnak száját.
 (Titeris és Maksus isznak.)

ÖREG:

Ti csak isztok, esztek,
 Az én vén szakállamról meg sem emlékeztek.

* A jaáki változat szerint:

Miért nem kellett ily vendég.

Ki született értetek.

** Ugyanott: »Maksus pajtásomra«.

MAKSUS:

Hallgass, vén szatyor, neked csak jut, ha marad.

(Kínálja.)

Ne, igyál! Tele van ürmössel,

De jobban üressel.

Ittál-e?

ÖREG:

Nem is ittam, csak a számat esalogatjátok.

MAKSUS:

Vén dög, neked sohasem elég!

Pedig most tánczolsz, mint a vén eb.

MIND (az asztalt kerülve s lánczos botjaikat esörtetve éneklik):

Nosza Maksusok, félre!

Vig, friss társak.

Együtt vigadjunk!

Koredobbal tánczoljunk.

Ajándékot itt hagyjunk

Kis Jézuskának.

Mondjunk neki tisztóletet,

Szent Józsefnek böcsületet

Ez nagy *pajtában*.

Vegyen münket kedvébe,

Szentséges kegyelmébe

Született Krisztus.

TITERIS (szóval):

Noszsza hát, pásztorok, menjünk innét odább,
Mert ez a mi urunk sok szép máriást ad.

MAKSUS:

De hallod-e, kis pajtás, tavál is voltam én
enná' a házná'; de nekünk itt az iszákot huszas-
sal és máriással töltötték.

TITERIS:

Hát azonkívül?

MAKSUS:

Sok kis pénz, pótúra, piritott pókaszar. Egye
meg az öreg.

ÖREG:

Edd meg te.

MIND (éneklik):

Ó, ó, ó.

Három esztendő's tokló.

Vöröshagyma, egy kis só,

A bográcsba volna jó.

Ó, ó, ó.

Í, í, í.

A kalács mindennapi.

Hogyha adna valaki,

Ugy lehetne jólakni.

Í, í, í.

É, é, é.

Egy korsó bor e mellé,
Torkainkat megkenné,
Nem lehetne jobb enné.
É, é, é.

A, a, a.

Kolbász ide, szalonna,
Pásztoroknak jó volna,
Gazdaasszony ha anna.
A, a, a.

ÖREG (levett süveggel):

Hála isten. megérhettük ezt a mai szent napot, ugymint Krisztus urunk születésnapját. Adja isten, hogy esztendő ilyenkor is megérhessük, de nem ilyen búval, bánattal, hanem szebb vigadozó napokkal.

MAKSUS (fejet hajtva):

Ugy engedje isten, vén akasztófa, velem esz-
szütt (együtt?).

MIND (tánczolva éneklik):

Mennyországba jer pajtás,
Ottan lészen jótartás,
Sör, bor folyik mint a tenger,
Ott ihatik az ember.

Hop, hop!

Egyik angyal trombitál.
 A másik meg fulugrál.
 A harmadik tánczot jár,
 Erre minden szent ugrál.

Hop, hop!

(*Murányi József gyűjt. Nagy-Mizdó, Vas-vm.*)

9.

Játszó személyek: *Nagy angyal és kis angyal* fehér ingben, bő gatyában, koronászerű papírsüveggel; *öreg pásztor és kis pásztor* kifordított bundában, báránybőr-süveggel; az öreg pásztor kampós pásztorbottal, tarisznnyával, a kis pásztor ugyanolyan bottal és perselylyel. A széles elejű nagy betlehem két tornya közt van a nyitott istálló, a melyben látható: egy szamár, két tehén, két bárány, Szűz Mária, Szent József, egy kis baba, két angyal, jászol, csengetyű stb. A két torony alján egy-egy nyitható ajtó van, melyen át az istálló előtt tánczoltatott bábok megjelennek és eltűnnek. (L. a III. táblán.) A bábok ezek: két *fekete juhász*, két *fehér juhász*, *angyal*, *ördög* és *utsszony*.

(Az ablakon bekiáltanak):

— Szabad-e a betlehemmel bemenni?

(Ha szabad, mind beállítanak).

KÉT ANGYAL (szóval köszönt):

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Eljöttünk mi e házhoz,

ESZTERGOMI BÁBTÁNCZOLTATÓ BETLEHEM.

Mint háromszáz *porta* (?) sereggel.
 Szabad-e bemenni a szép betlehemmel?
 Jézus született.
 Harsogjanak a trombiták,
 Zengjenek a cziterák,
 Isten ember lett.
 A szüz kérte Gábrriel angyalt.
 Áldottnak mondá. Glória!

KIS PÁSZTOR (ugyanúgy):

Szerencsés és örvendetes estét kívánok az urnak
 és az asszonynak! Örülök, örvendek, hogy friss jó
 egészségben látom, de még jobban megörülnék és
 örvendeznék.

Ha egyet-kettőt hörpenthetnék,
 Tányérom, tallérom egy nagyot perdülne,
 Azon az én szívem nagyon megörülne.

Tessék elhinni, én azért nem bánám, ha egy
 máriást vetnének a perselyembe.

NAGY PÁSZTOR (ugyanúgy):

Szerencsés és örvendetes jó estét kívánok stb.
 (mint az előbbi.)

Tányérom, tallérom egy nagyot perdülne,
 Azon az én szívem nagyon megörülne.
 De mivel nagyon el vagyok fáradva,
 Törjünk, pajtás, nyugalomra.

(Két pásztor lefekszik.)

KÉT ANGYAL (énekel) :

Ti, kis madárcák, szálljatok ide :
Itt fekszik Jézus jászolban. ime.
Csija-buja, csija-buja !
Kanáli, csizecske,
Szóljatok ékesen,
Kis Jézusnak tessén,
Melyet Szűz Mária
E világra hozta. Glória !

KIS PÁSZTOR (közbeszól) :

Hallod, pajtás, mit mondanak, hogy gomola.

KÉT ANGYAL (ismétli) :

Glória !

NAGY PÁSZTOR (közbeszól) :

Hallod, pajtás, mit mondanak, hogy turós
gombócza. Ejnye, én felkelek, megnézem, ez nekünk
igen jó volna. (Felkel.)

KÉT ANGYAL (énekel) :

Glória in excelsis deó !

KIS PÁSZTOR :

Nem azt mondták, hogy gombócza,
Hanem : oldal, kolbász, szalonna,
Pásztoroknak jó volna.

ÖREG PÁSZTOR :

Nem azt mondták azok, hanem: a farkasok
juhainkat mind elvitték, az árát pedig rajtunk
követelik. Add ide gyorsan azt a *tereczet*.*

KIS PÁSZTOR :

Micsodát? Pereczet?

ÖREG PÁSZTOR (a kis pásztorra üt s ez is felkel):
Tereczet.

MINDKÉT PÁSZTOR (énekel s a kis pásztor a bábokat
tánczoltatja):

Nossza Jankó, nézz az égbe,
Mi tündöklük a szemedbe?
Talán a Messiást jelenti ez.
Héli, Héli jelenté ezt.

MIND (énekl):

Csorda pásztorok stb.

(Kifelé indulóban énekl):

Isten áldja meg a házigazgát,
Töltse meg az isten pincéjét, padlását.

(Az ajtón kívül):

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(*Karácsonyi Béla gyűjt. Esztergom.*)

* Terecz = kampós juhász-bot.

10.

Karácsonyi énekek.

(Egy 1815-ben másolt falusi kántor-könyvből.)

1.

Pásztorok kellyünk föl,
 hamar indullyunk el,
 im Angyal szók jelentik,
 hogy Messiás születik,
 el mennyünk,
 siessünk,
 fárodságunk mostan mi ne sajnálluk,
 talán még az éjjel is megtalállyuk.

Hát Jankó ibregy meg,
 Péter is jeleny meg,
 hallad a nagy ujságot,
 ved-rád hát a bundát,
 fujjad meg
Dudádot,
 ugy köszöntsed te is a' te meg váltodat,
 érted született a' te szent Uradat.

Azért hát ne késsünk,
 minnyájan indullunk,
 mert az Angyal jelenté,
 hogy minékünk születte
 Szűz Anya
 Sz. Fiát,

ki el veszi váltságunknak a' díjját.
és meg adja mi Lelkünk boldogságát.

Ime már nints meszszi,
fényesség jelenti,
Bötlehem határában.
nem fekszik palotában.
jászolyban.
polyában.
bé van takarva egy kiss posztótskába.
Istenségit rejti kis rongyotskában.

Jaj szegényke fázik,
könyveitül ázik.
mert nints néki ruhája,
hideg az ágyotskája,
kiss szalma,
kiss széna,
Barmok szája melegítő kálhája.
ökör számár lehőlete dunyhája.

Mi vigyünk hát néki,
ajándékot kiki,
hogy kedvet találhassunk,
egy Barányt,
mint aranyt,
ilyen szegény pásztoroktul elég lesz,
talán még az aranynál is többet tesz.

A' Bentze jelentse,
többit is ibreszsze,

hogy vigyünk egy sajtocskát,
 kövér gyöngö Báránykát,
 a Pista
 és Gyurkó
 ither ne hadgya a tejes kobakját.
 Seregessen így áldjuk Isten Fiát
 Amen.

2.

Ne féljete Pásztorok,
 örömet hirdete,
 mert ma néktek született,
 a' mit jövendöltete,
 egy Szűznek mihébül,
 Szűzen szült vérébül,
 meg váltó Istente
 álle-álleluja.

Hogyha pedig ez csudát
 akarjátok látni,
 Bőtlehembben mennyete,
 ott léssen a jelete,
 Jászolban altatva.
 Posztóban takarva,
 Gyermetskét találtok
 álle-álleluja.

Város kívül nem meszsze
 vagy on istálotska,

Barmok között ott fekszik,
 szároz szolmán ott nyugszik,
 mellyette Szüz Anya,
 és az ő vélt Attya,
 Józseffel Mária
 álle-alleluja.

Noszsza tehát hadgyuk itt
 a nyáját és csordát.
 Bötlehemben indullunk,
 muzsikával ballagjunk.
 fog Andris *sipodat*,
 te Jantsi *dudálat*,
 én is fogom *fraglámat*
 álle-alleluja.

De üressen ne mennyünk.
 ajándékot vigyünk,
 egy kis tarka gidátskát,
 fehér kondor báránykát,
 friss gyöngye sajtotskát
 vigyünk Jézuskának
 álle-alleluja.

A' Báránnyal Jantsika
 meny bé te előre,
 térdet hajtván üdvözled,
 velünk edgyütt tisztölled.
 áldását magunkra,

malasztyát nyájunkra,
kérjed mezzeinkre
álle-álleluja.

3.

Sörkenyél föl te pajtás,
ugorgyál talpadra,
mert az angyal megjelent,
igazét oly utra.

Hogy születik kiss Jézus,
Bötlehem városba,
a' csillagja mutatott,
rongyos istállóba.

Ugy-e' Pajtás az lészen,
világ Megráltója,
az kit régen jövendölt
Isaiás próféta.

Hogy születik egy Szüztül,
ugymond az Messiás,
ő lészen mi Istenünk,
kit hirdet az írás.

Azért Jantsi *Dudádot*,
Pali *furuglávót*,
hozd el te is Gyuricza,
kondor báránykádót.

Térden álva imádkyuk,
 királyok királlyát,
 a kívül született,
 a' szép szüz Máriát,

Mondjunk tehát Ozánnát,
 a ki el-küldetett.
 a szép Szüz Máriának
 mihébül született.

4.

Bártsak előbb föl ibredtem volna,
 de lál Pajtás most állok talpomra,
 már is tsöndült a fülemben,
 Angyalnak mondása,
 mint ha Jézus most születnék
 amaz istalóba.

Oda megyek, vagyon bátorságom,
 reménylem, hogy kiss Jézust meg-látom.
 Gyere pajtás indullunk el,
 te is lehetsz társom,
 velem léssen *furuglásom*,
 a' régi bujtárom.

Hallod Pajtás, hogy többen is leszünk,
 azért tovább itten ne is késsünk,
 mentül előbb lehet. néki

üdvözlétet tegyünk,
oda érkezhén mindnyájan
térdeinkre essünk.

A Pásztorok hogy el indulának,
mondá Gyurkó: immáron mit tegyünk?
Bujtár mondgya, hogy mink ketten
Báránkáért mennyünk,
még az éjjel kettőt hármat
könnyen meg süthetünk.

Romlott istálló mellett maradjunk,
a' meddig lehet addig *dudállunk*,
ez azomban el érkezhén
addig itt *túntzollunk*,
Jezus Mária Jósefnek
énekeket mondjunk.

Isten Fia néked is verseket,
mint Pásztorok jó cselekedeteket,
és a felhők midőn adnak
szapora tsepeket,
ugy *dudálluk* az Isteni
szép dicséreteket.

Szüz Mária téged is köszöntünk,
angyalokkal Üdvözlétet teszünk,
mind a' számtalan csillagok
fénylenek fölöttünk,

bizonyítják, hogy Jászolban
fekszik Üdvöztünk.

Távul légyen tőlem szomoruság,
mert Szívenben vagyon nagy Vigasság,
mind hogy Pásztorokhoz szállott
ez a' nagy Uraság,
ki által adatik nekünk
az örök boldogság.

Váramozzál még egy verset mondok.
az után egy keveset mulatok,
és az után éhszag felé
közelebb ballagok,
az én JÉSZUSOM kedvéért
egy szép lejtött járok.

Álhatatlan ne tsintalankodjál,
elég volt már kit eddig *tántzoltál*,
jobb adgy néki ajándékot,
a' kit veled hoztál,
köszönnyed meg ő nékie
kit véle mulattál.

Nem adhatok elegendő hálát,
hogy az Atya Isten ő Sz. Fiát,
hozzánk küldi Pásztorokhoz
váltságunknak árát.
ki meg nyitja minyajunknak
az egek ajtaját.

Amen.

5.

Pásztor társok új hirt mondok,
 jertek vélem tsudát láttok,
 Egy szép Szűz az éjtszakán,
 Fiatskát szült a' szénán,
 ej, ej, ej, ej, ej,
 hol lesz Szűz emlődben tej.

Ime az Jászolban fekszik,
 Barmok között úgy melekszik.
 ott van a sok Angyal is,
 és az ő szent Anyja is,
 o, o, o, o, o,
 boldog az az Istáló.

Noszsza azért hát siessünk.
 Bőtlehembben hogy érkezzünk.
 A kiss Jézust meglátni,
 Le borulván imádni,
 haj, haj, haj, haj, haj.
 úgy röpillünk mint az raj.

Azért Palkó hát indulj meg.
 Vigassággal köszöntsed meg.
 mert megváltod született,
 Jászolban bé tétetett,
 nézd, nézd, nézd, nézd, nézd,
 a' nagy tsudákat tsak nézd.

Minthogy hidegben születet,
 Pásztoroknak hirdettetett,
 azért mennyünk ő hozzá,
 üdvözléteket mondván,
 haj, haj, haj, haj, haj,
 indullunk meg mint az raj.

Üdvözlégy te kis Gyermetske,
 Bötlehem Hertzzegetske,
 ez élet után kérünk,
 légy Egekben vezérünk,
 ugy, ugy, ugy, ugy, ugy,
 te azonban tsak aludj.

Amen.

Dr. S. Gy. gyűjt. Mind-Szent-Káll. Zala rm.)

II.

HÁROM KIRÁLYOK.

(Vizkereszti játékok.)

1.

A három király fehér ingben és gatyában jelenik meg. *Gúspár* koronászerű süveget és piros nyelű, aranyos hegyű lándzsát, *Menyhárt* ugyanolyan süveget és régi kikölcsonzott kardot hord. *Boldizsár* fejére piros és fehér ruhából turbán van csavarva. A kirugható csillagot Boldizsár kezeli.

HÁRMAN (beköszöntenek):

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Eljöttünk mi e házhoz,
Mint háromszáz porta (?) sereggel.
Szabad-e bemenni a szép betlehemmel?
Jézus született,
Harsogjanak a trombiták,
Zengjenek a cziterák,
Isten ember lett.

GÁSPÁR (kilép és mondja):

Én, mint Gáspár, oly hiven jártam,
 Hogy még máma csak háromszázat szurtam.
 Szurásaimban ugy elfáradtam,
 Hogy talán az ajándékot sem vehetném el;
 de ha kapnék perselembé bevetném.

MENYHÁRT (ugyanúgy):

Én, mint Menyhárt király, vitézségem nagy van.
 Pántlikás seregemtől el nem válok,
 És kihuzom kardomat (kihuzza)
 És az egész ház szeme láttára
 Ugy reméllem, éljen (egyvet vág).

BOLDIZSÁR (ugyanúgy):

Én, mint Boldizsár király, messze földről jöttem.
 Azért ne csudálják, hogy így megfeketedtem.
 Mert én onnan való vagyok,
 Hol istennek nagy tüze vagyon:
 Azért ne higyenek se zsidónak, se pogánynak.
 Csak egyedül Krisztus urunknak.

HÁRMAN (éneklik):

Három királyok, három magányok,*
 Ur Jézus, Ur Krisztus.
 Gáspár azt mondja, tömjénét nyújtja
 Jézusnak, Jézusnak.

* Pogányok?

Három királyok stb.

Menyhárt azt mondja, mirháját nyújtja
Jézusnak, Jézusnak.

Három királyok stb.

Boldizsár azt mondja, csillagját nyújtja
(Csillagját kirugatja.)

Jézusnak, Jézusnak.

Három királyok napján stb.

(Három versét éneklik el.)

MENYHÁRT és BOLDIZSÁR (kimenet):

Eridj Gáspár előre,
Nem kell lámpás elődbe,
Ragyognak a csillagok,
Csak nézz az égre.

(Kívül):

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(*Karácsonyi Béla gyűjt. Esztergom.*)

2.

Három iskolás-gyerek házról-házra járva énekli
s vezetőjük a csillagot minden refráinnél kétszer
kirugatja.

Három király messze földről
Hogy érkezett.

Jeruzsálem városában
Kérdezősködött.

Harmadnapja, midőn a kis
Gyermek született,
Menyhárt, Gáspár és Boldizsár
Nagyon keresik.

Három királyok elindulának —
A csillag, a csillag!
Istálló fölött megállapodik
A csillag, a csillag!
Három királyok elindulának,
A csillag, a csillag!
Szüz-Máriának jónapot mondának,
A csillag, a csillag!
Szüz-Máriának térdet hajtának,
A csillag, a csillag!
Szüz-Máriának fejet hajtának,
A csillag, a csillag!

Három királyok napján stb.

(*Kis Kálmán gyűjt. Noszlop, Veszprém-vm.*)

3.

Játszó személyek: *Vitéz*, piros süveges és fehér-
gatyás katona, karddal; *Káplár*, magyar huszár, per-
selylyel; *Boldizsár*, szerecsen király kormos képpel,
kirugható csillaggal.

VITÉZ :

En vitézségemben senkitől nem félek,
 Pántlikás seregem elől el nem állok,
 Ezzel hüvelyéből kihuzom a kardot
 S egész háznép örömére,
 Vigságára fordítom.
 Reménylem valóban!

KÁPLÁR :

Én káplár-tisztemben, melyben eddig jártam.
 Tegnap és ma háromszázakat levágtam.
 De azért ha egy kis ajándékot kapok,
 Markomban meg se tartanám,
 Könnyen a pörsölybe dobnám.
 Reménylem valóban!

BOLDIZSÁR :

En Boldizsár király vagyok,
 Messze földről jöttem,
 De azt meg ne csodálják, hogy
 Így megfeketedtem,
 Mert én Krisztus Urunk tüzében születtem :
 Kivül is, bévül is feketére égtem.
 De azért mi ne higyjünk a
 Hamis prófétáknak,
 Hanem higyjünk Krisztus urunk
 Bölcs tanításának.
 Evvel a szóval és lélekkel mondjuk el a három
 királyok énekét.

MIND (énekelnek):

Ujj csillag támadt az égen.
Kit megprófétáltak régen.
Ez a jele ujj királynak,
Kit a lölkök régen vártak.

(Boldizsár a csillagot kirugatja.)

Csillag fényhöz járulunk,
Ur Jézusnak udvarlunk.

Szent Gáspár az ujj királyunk
Enged fényes csillagának,
Vallván Jézus emberségét,
Mégis vallja istenségét.

(B. ugyanúgy.)

Csillag fényhöz járulunk,
Ur Jézusnak udvarlunk.

Szent Boldizsár mirhát viszen,
Ő abban erősen hiszen,
Hogy az isten emberré lett,
Azt jelenti mirha-kenet.

(B. ugyanúgy.)

Csillag fényhöz járulunk,
Ur Jézusnak udvarlunk.

(Vörösmartyné Sebestyén Eszti gyűjt. Kővágó-Örs, Zala-vm.)

4.

(Tájszólás szerint.)

Játszó személyek: *Angyal*, fehér ingben és gatyában kingratható csillaggal, *Sárvári*, *Hős magyar*, *Heródes*, *Szitykés-szutykos* csákókkal és fakardokkal. Mind a négyen egyszerre belépnek.

ANGYAL (mondja):

Sárvári királok,
Mast együtt póstátok,
Ime fordulatok,
Igy lesz kisked jutalmatok.

HERÓDES:

Én vagyok Heródes királtk, ki háromszázhatfahat gyerékét kinczre-konczra vagdaltatott. Mégsé taláták fő kis Jézust.

HŐS MAGYAR:

Én vagyok hős magyar királtk. Én rám nagy gondot viseljeték, mer' királságomat nēm adom oda ős csöpp vérütékér.

SZITYKÉS-SZUTYKOS:

Szitykés-szutykos szógálló ugorgy lē az ágyrú. Vēdd magadho a pincze-kúcsot, hadd ihassunk rájja. Áll' fére, tē *vas banyo*, nē nézz rám um mind a vazsvēlla. Rád csikorgatom a fogaimat, mind az erdei vadakra.

IV. tábla.

KESZTHELYI HÁROM KIRÁLYOK.

MIND (énekelnek):

Három királok naptyán stb. (ezzel megtoldva):

Föl-fölkelleték,

Angyalokká mēnnyeték.

Muzsikát is ēvigyéték,

A kis királt köszöncséték.

Hamar mēnnyeték.

— Dicsértessék a Jēzus Krisztus!

(Dr. S. Gy. gyűjt. Nagy-Kanizsa, Zala-vm.)

5.

(Tájszólás szerint.)

Mind hárman hosszú pántlikás süveggel. *Meny-*
hár keresztet, *Gáspár* kiugratható csillagot, *Heródes*
kardot hord.

MÉNYHÁRD (benyit és mondja):

Én, mind Mēnyhár', megérkésztem.

Mirhát hosztam, kibe hittem

És vallottam.

A kis Jēzust környül áltam,

Napkelettel bizonyítottam.

(Keresztjét felemeli.)

Mast érkézik be Gáspár.

GÁSPÁR (belép és mondja):

Én, mind Gáspár, megérkésztem,

Tömgyént hosztam, kibe hittem

És vallottam.

A szent csillag után gyöttem,
Napkelettel bizonyítottam.

(Csillagját ugratja.)

Mast érkezik be Héródész.

HÉRÓDÉS (dühösen beront):

Én Héródész vagyok, főfordút vérém! (Kard-
jával vagdalkozni kezd.) Én Héródész vagyok, ki
már háromszáznegyvenkét gyereket kargygyára fő-
fűzött, mégis taláтам köszttük kisded Jézust.
A mit nékték adattam, mongyátok.

MIND (éneklik):

Három királok naptyán,
Országunk egy istáptyán.
Dicsérgyük énekékkal,
Vigadozó versékkal.

(G. csillagját ugratja.)

Szép jelen, szép csillag,
Szép napon támad!

(G. csillagját kétszer ugratja)

Hol van zsidók királla,
Hogy mügjelént csillaga.
Dicsérjük énekékkal,
Vigadozó versékkal.

(G. csillagját ugratja.)

Szép jelen, szép csillag,
Szép napon támad!

(G. csillagját kétszer ugratja.)

Mi vigagygyunk, vigagygyunk,
 Ur Jēzusnak hálát agygyunk,
 Jēzus Krisztusnak ajájjuk.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Nagy-Récsé, Zala-vm.)

6.

Három fehérbe öltözködött gyerek énekli. Egyik a *betlehemet* viszi. a másik kettő hosszú botot hord, melynek végén kereszt van. Ha valahova beállítanak, a betlehem gyertyáit meggyújtják és énekelni kezdenek.

Három királyok napját,
 Mint hitünk diadalát,
 Buzgó szívvél, lélekkel
 Dicsérjük énekekkel.
 Szép jel! A jövendőlt
 Csillag megjelent,
 Csillag megjelent!

A három szent királyok
 Ajándékot hozának
 A kicsi Jézuskának,
 Kit jászolban imádnak.
 Szép jel, mely Jézusban
 Megváltót mutat,
 Megváltót mutat!

Királyok ajándékát.
 Aranyt, tömjént és mirhát,
 Vigyünk mi is urunknak,
 A kegyes megváltónknak.
 Szép jel! Egy új csillag
 Jézushoz vezet,
 Jézushoz vezet!

Arany lesz szeretetiünk,
 Tömjén ájtatos szivünk.
 Mirhával azt tiszteljük,
 Ki magát büntől őrzi.
 Szép jel! Egy új csillag,
 Új napunk támadt,
 Új napunk támadt!

Buzgó szívvél könnyörgünk,
 Szent királyok, hogy értünk
 Kérjétek isten fiát,
 A királyok királyát.
 Hogy egykor minket is
 Vegyen magához,
 Vegyen magához!

(Dukai Takács Gyula gyűjt. Szent-Ben-Kállá, Zala-vm.)

7.

(PARÓDIA.)

A czifrán felöltözött »három király« messze kiereszthető csillaggal jár házról-házra s a »Három királyok napján« kezdetű éneknek néha a paródiáját is elmondják. így:

Három királok napján
Összöveszett két czigán.
Egyik tennap, másik ma
Megfulladt a mácsikba';
Mer' a mácsik zsiros vót.
A czigán meg torkos vót.

(Varga Ignác gyűjt. Vép, Vas-em.)

III.

BALÁZS-JÁRÁS.

1.

Szent Balázs napján, febr. 3-án. egy *püspök* kettős kereszttel és *négy katona* (kettő fakarddal, egy nyárssal, egy pedig kosárral) járja sorra a házakat.

ELSŐ KATONA (belép és mondja):

Én vagyok az első vitéz,
Legyen kegyelmetek szobája tiszta, kész.
Mert nagyúri méltóságok
Immár beérkeztek,
Minden korsót, minden rokkát
Most félre tegyenek.

A TÖBBI (a nyitott ajtó előtt énekeli):

Emlékezzünk, hogy ma vagyon
Szent-Balázsnak napja,
Máskor is hogy megérhessük,
Az Uristen adja!
Örömet e háznak,
Asszonyok urának!
Most hirdetjük énekléssel,
Hogy ő ezt tanítja. (Belépnek.)

PÜSPÖK (előlép és mondja):

Állj mellé, katonám, az én személyemnek.
A mit mestered parancsol,
Egyenesen tedd meg.
Mert ha meg nem tetted.
Szigoruan megbüntetlek.

MÁSODIK KATONA (odalép):

Püspök uram, mit akar?
Talán valamit akar?
Attól féltém. rettegtem.
Leharapja a fülem.
Nagysága elejbe lépni
Majd alig mertem.

HARMADIK KATONA:

Katona vagyok,
Talpra állok,
Szememet forgatom.
Fogaimat csikorgatom.
Tudom megijjedik valaki!

NEGYEDIK KATONA:

Föltartom nyársamat az egecske felé:
Ballagjon a házigazda
Öregkéssel a hé* felé,
Tegyen az én nyársamra egy darab szalonnát.

* Héj. padlás.

Ha nem adnak szalonnát,
Kilököm a gerendát!

ÖTÖDIK KATONA:

Föltartom kosaracskámat
Az egecske felé:
Ballagjón a háziasszony
A tikfészek felé,
Tegyen az én kosaramba
Egynéhány tojást!

HATODIK KATONA:

Inemine pátrisz!*

Oly pórul jártam, mikor az egekben bujdos-
tam: a rongyos papucsomat elhagytam. A gatyám
ránczában pedig akkora egy böhát találtam, hogy
hája, szalonnája miatt nem fért be a héj ajtaján.
Sunkáját száz esztendeig ettük, bőréből helyes
nadrágom lett, de olyan, hogy ma is emlegetem!

MIND (éneklik):

I, i, i. Ez volt a régi módi!
Térdig érő szoknya volt,
Rövid ujjú rékli volt.
I, i, i. Ez volt a régi módi!

Ü, ü, ü. Lánynak illik a gyűrű.
Azt az ujjára huzza,

* In nomine patris.

A legénységnek úgy adja.
 Ű, ü. ü. Lánynak illik a gyűrű!

Ó, ó, ó. A szalonna, kolbász jó!
 Ha megtöltik nyársunkat
 És a kis kosarunkat.
 Ó, ó, ó. A szalonna, kolbász jó!

De, de, de. Mi a diák ebédje?
 Tudjuk, hogy leves, kása.
 Soha szemed ne lássa.
 De, de, de. Mi a diák ebédje?

Gé, gé, gé. A vén asszony gégéje!
 Dirmeg, dörmög magába,
 Hogy nincs a csutorába.
 Gé, gé, gé. A vén asszony gégéje!

Ká, ká, ká. A kolbászos káboszta!
 A ki abból ehetik,
 Ára egyet ihatik.
 Ká, ká, ká. A kolbászos káboszta!

ELSŐ KATONA (szóval):

Hozzanak mineküink Ferenczet,
 Had tördeljen velünk pereczet.

MÁSODIK KATONA:

Hozzanak mineküink tizenkét réf kolbászt.
 Had fonjuk be véle az iskola-padlást.

HARMADIK KATONA :

Hozzanak minékünk négy füstölt disznólábat,
 Had támasszuk meg vele az iskola-házat.

A PÜSPÖK (»dudál«, vagyis a dudaszót utánózva egyhanguan énekli, hogy):

Trelle lelle, trelle lelle, trelle lelle . . .

A TÖBBIEK (ez alatt mély hangon dörmögik):

Molnárnénak tikja, ludjai mind jóllaktak
 derezével, merczével. Házigazda, mostan kelj fel
 gyorsan hozni nekünk jó bort, és a mid van házad-
 nál csak hord. Nézd a nyársunk üres, a hasunk
 is éhes; ha sajnálsz szalonnádat, légy magad is
 éhes.

MIND (éneklik):

Asszony, csald meg az uradat,
 Költsd el keresményét;
 Ne sajnáljad megoldani
 A pénzes erszényét.
 Sarkon ugró Katicza,
 Szeretné az anyicza,
 Ha ötöt elvennék.
 Picziny Örzse, Katicza,
 Ugy tettetik magukba,
 Hogy nem bánják ő kigyelmök,
 Ha fordulna a koczka.

Eje huja, hapajna,
Ma hamvazó-szerda:

Huzzatok lányok törzsöket!
Köveskáli utra.

Elmulik a vig farsang,
De mi ne sirassuk.
Sirassák a leányok
Otthon maradásuk,
Kiknek a nagy méreg miatt
Ránczos az orcájuk.

Jaj, szegények, jaj özvegyek:
Miért szomorkodtok?
Talán bizony hogy így
Megfogyott sorotok?
Nem kell férjhez menni,
Galibát szerezni,
Hanem, ha van olvasótok,
Arrol gondoskodni.

Mi már többet nem tréfálunk.
Ajándékot várunk.
És ha aztat kapunk bőven:
Istenesen, seregesen
A szomszédba állunk.

KÁPLÁR:

Káplári tisztemben oly híven eljárta,
Hogy ma egy emberre háromszázat vágtam.
Most mégis úgy elfáradtam versemben,
Hogy hólyagok is lettek tenyeremben.

Ha valaki ajándékot adna,
 Meg se tudnám tartani kezembe.
 De ha megfoghatnám, majd eltenném
 Csergős erszényembe.
 Nincs egyéb hátra,
 Csak a serpenyő susorogjon,
 A pintes üveg meg forogjon
 Kezünkben.

(Vörösmartyné-Sebestyén Eszti gyűjt. Köveskálta, Zala-em.)

2.

Játszó személyek: Öt *katona*, álbajuszszal, pántlikás papiros csákóval, négyen kivont fakarddal, egy tarisznyával, egy pedig nyárssal.

ELSŐ KATONA:

(Kopog, beront és szóval mondja):

Én vagyok az előljáró vitéz.
 Kegyelmetek háza csakhamar legyen kész;
 Leányok, leányok félre rokkátokkal,
 Mert katonáimat, ha sorba állítom,
 Mindet elszóratom. (Kardjával az ajtót megüti
 [s mind bejönnek.]

MÁSODIK KATONA:

Főkapitány voltam, vár alatt nyargaltam;
 De ne csodáljátok, mert kikotortattam,

HARMADIK KATONA:

Káplári tisztemben oly híven eljárta,
Melyre háromszázat azomban levágtam.

NEGYEDIK KATONA:

Majd megvizsgálom az iskolamestereket,
Hogyan tanítják az apró gyerekeket.

ÖTÖDIK KATONA:

Én kis nyársas vagyok,
Üres nyársat tartok
Az egecske felé.
Ha nem adnak szalonnát,
Kibököm a gerendát.

MIND (énekelik):

Emlékezzünk Szent Balázsról,
Hogy ma vagyunk napja.
Többször is hogy megérhessük,
Az uristen adja.

Emlékezzünk, Szent Balázsról,
Kérjük szent áldását:
Mindnyájunktól távoztassa
Torkunknak fájását.

Szent Balázs a *torokfájás*
Ellen nagy védelmünk,
Adjál is hát nyers szalonnát,
Háziasszony, nekünk.

Csak hozz hurkát, kolbászt, sunkát,
 Nézd, a nyársunk üres.
 Ha sajnálod ajándékod,
 Maradj magad ehcs.

Elmulik már a vig farsang,
 Mi azt nem siratjuk,
 Majd a böjtön iskolában
 Jobban tanulhatunk.

Sirassák meg a lányok, kik
 Otthon maradának,
 Kiknek a sok méreg miatt
 Ránczos az orcájuk.

Hapodári, kapodári —
A hamvazó-szerda.
 Füzzetek leányok koszorut
 Kivágörsi* dombra.

Mi már többé nem tréfálunk,
 Ajándékot várunk;
 Rólatok megemlékeztünk —
 Istennek ajánlunk!

(Dr. S. Gy. gyűjt. Kővágó-Eörs, Zala-vm.)

* Kővágóörsi.

3.

Játszó személyek: *Balázs püspök*, kenderből készült hosszú hajjal, bajusz-szal és szakállal, püspöksüveggel, hosszú pásztor-bottal, papos ruhában: *Nyársas*, *Tarisznyás*, *Kosaras* katonák, nevüknek megfelelőleg nyárssal, tarisznyával, félkézkosárral, papiros csákókkal és fakardokkal: *Kis diák*.

BALÁZS PÜSPÖK (belép és mondja):

Ósz hajam, szakálom mutat száz esztendőt.
 Ennyi hijján multam tizenkét esztendő.
 Jártam sok ezernyi faluban, városban.
 Térdig majd elkopott lábam a járásban.
 Voltam tengeren túl Óperencziában,
 A hétfejű sárkány nagy birodalmában.
 Csak azt tapasztaltam jártomban-keltemben,
 Hogy műveléssel jött áldás földön, mennyben.
 Láttam apát, anyát zokogva és sirva.
 Kérdeztem: mi bajuk? Emondták bánkódva.
 Hogy rossz gyermeküknek engedetlensége
 Leszállítja őket a sirnak mélyébe.
 Ilyen vastag fát hajtani, mint a karom,
 Nem lehet, de vesszővel úgy bánok, mint akarom.
 (A Nyársas, Tarisznyás, Kosaras és Kis-diák belép.)

MIND (énekli):

Ma vagyon Szent-Balázs,
 Akkor pedig szokás
 Volt már régen,

Hogy a jó diákok,
Oskola-pajtások
Verbulálnak.*

Minket is tanítónk
Sok jóra oktatott,
Azért küldött,
Hogy minden henyélőt,
Oskola-kerülőt
Összeszedjünk.

Van-e hát e házban
Kis kompániánkba
Való gyermek?
Álljon a verbungba,
Jöjjön iskolába,
Nem bánja meg.

NYÁRSAS (mondja):

Nyársunk is üresen áll, mint a kutágas,
Ugyan ráillene egy disznó-oldalas,
Vagy a szalonnából egy rántatra való.
Nem nagy, csak akkora, mint ez a fél ajtó.
Én vagyok a nyársas, én tartom a nyársat.
Ha nem adnak szalonnát
Kiszurom a gerendát.
(Nyársával megböki a gerendát.)

* Verbuválnak.

TARISZNYÁS (ugyanúgy):

A mint beléptem a szobába,
 Pogácsa-szag ütött az orromba.
 Tudom, tizet, huszat raknak tarisznyámba.
 Ez jó lesz a szegény diákok számára.

KOSARAS (ugyanúgy):

Én is e kosarat öröместebb vinném,
 Ha tele volna liszttel, tojással.
 Polczolás*, máriás.
 De még jobban szeretnék eltenni lázsiást.

BALÁZS PÜSPÖK:

Mond föl kis diák a leczkédet.

KIS DIÁK:

Á, bé, czé, dé czimere, pizster ku.
 Én kis diák vagyok,
 Ezek pedig nagyok.
 Mégis többet tudok.
 Mert én nem hazudok.
 Einbert a szavánál,
 Marhát a szarvánál
 Kell megfogni;
 Nem kell hát hazudni.

(Énekelve):

Á, á, á.

* A gyűjtő sejtése szerint »polturás«.

TÖBBIEK (éneklik):

Istennek legyen hála,
Hogy megértük e napot,
Nem kellett hinya papot.

KIS DIÁK:

I, i, i.

TÖBBIEK:

Örülhetünk ezen mi,
Hogy üres kosarunkba,
Tegyenek hust nyársunkba.

KIS DIÁK:

Ef, ef, ef.

TÖBBIEK:

Nem kell nekünk sok lif-lef.

KIS DIÁK:

Gé, gé, gé.

TÖBBIEK:

A vén asszony gégéje
Kukorog a szobába,
Pitteg-pattog magába.*

Az így összegyűjtött holmit régebben a tanítóhoz vitték, a ki a Balázs-járókat végül megvendégelte.

(Csákós János gyűjl. Cserszeg, Zala-vm.)

* Régebben a kis diák végig énekelt az egész ábécét, de mostanság több versre már nem emlékeznek.

4.

Játszó személyek: *Elüljáró, Toldi Miklós, Verbung* vörös zászlóval, *két huszár* fakarddal és *öt-tíz apróbb gyerek*.

ELÜLJÁRÓ (benyit és mondja):

Én vagyok az előre elküldetett vitéz,
 Hogy az urak szobája legyen tiszta és kész.
 Az orsót és rokkát eltakarítsátok,
 Külömben szavamat tapasztalhatjátok.
 (Toldi, Verbung és a huszárok bejönnek.)

TOLDI MIKLÓS:

Konkolos szemekkel itthon maradt lányok,
 Hogy verset se mondok, azt ne gondoljátok.
 Egy, kettő, három!
 Ide vigyázz, jó barátom!
 Én vagyok a *Toldi Miklós gyeneráris*,
 A mi kitetszhetik viselletemről is.

VERBUNG:

Kiküldötte Balázs püspök
 Nyalka verbungját.
 Kitetette a piacra
 Vörös zászlaját.
 Nosza édes pajtásunk,
 Vigan mulassunk:
 Tele borral az üvegünk,
 Vigan tánczoljunk.

ELSO HUSZÁR:

Vigyázzatok, lányok ennyihány versünkre,
Hogy éneklésünk váljék becsületünkre.

Sarkon ugró Nanieza
Azt hiszi, hogy már Nacza;
Szeretné, ha elvenné
Valami nagy uricza.
Török-zuzik a csömpe,
Mert elégett a csörge,
És nem tudja a Sára,
Mit tegyen a kására.

MÁSODIK HUSZÁR:

Emlékezzél házi gazda,
Ma van Balázs napja;
Dobd a bundát az ágy alá:
Mond, hogy heje-huja!
Már mi nekiünk vagyön kedvünk,
Semmivel mi nem törődünk.
Nosza azért, házi gazda,
Jancsit, Miskát, Ferkót, Józsit
Ereszd hát bejönni.

AZ APRÓBB GYEREKEK (jövet mondják):

A tanulást
És nagy-haszon firkálást,
Az ábéczt
Tanulni jó mesterség.

Megtanuljuk még idővel
 Mink is a *dívák-szót*.
 Három tizig megolvasni
 A csicseri borsót.

MIND (éneklik):

Most vagyok emlékezet
 Régi Szent Balázsról.
Mink sem feledkeztünk el
A régi szokásról.
 Énekünket elmondtuk.
 Szép vigasztalásunk.
 Most hallgassa csak ki-ki
 Szerencse-mondásunk.

Ékes szemű szép szüzek,
 Virágszál leányok,
 Ne szóljatok mert tudjuk,
 Mi a kívánságtok.
 Férjhez-menés, fejkötő
 Csak a kívánságtok;
 A hirdetést, esküvést
 Már alig várjátok.

Hipp, hopp, haj a haj!
 Nincs itt semmi baj.
 Csak az egész szomszéd sógor,
 Többet ér egy kancsó jó bor.

A, a, a —

Ma vagyon Balázs napja.

E, e, e —

Azért jöttünk mi ide,

I, i, i —

Mesterünk tanítványa.

U, u, u —

Mi erszényünk szomoru,

Megütötte azt a bú,

Nem vastag, hanem karesu.

U, u, u —

Mi erszényünk szomoru.

N, n, n —

Mindnyájan mondjuk: Ámen.

(Kis Kálmán gyűjt. Noszlop, Veszprém-em.)

5.

Játszó személyek: *Elüljáró vitéz, Bandi, Máté* fakarddal és csucsos felpántlikázott fekete papírsüveggel; *Szent Balázs püspök* fehér ruhában, pántlikával átkötött fehér püspöksüveggel és nagy kettős kereszttel.)

ELÜLJÁRÓ (belép és mondja):

Én vagyok az elüljáró

És az elküldetett vitéz.

Az urak szolgálai csakhamar

Rokkákat, korsókat* eltegyenek,

* Orsókat.

Hogy azokban károk ne essenek.

Gyere be, te püspök!

(A szoba közepére egy széket tesz.)

PÜSPÖK (ugyanúgy):

Balázs az én nevem,

Azt mindenőjük jól tudja,

Én vagyok a Krisztus hivikárusa,*

A ki a gyermekeket

Az iskolába oktatja és tanítja.

Gyere be, te Bandi! (A székre leül.)

BANDI (Mátéval belép és mondja):

Jól van, édes Balázs uram,

Hogy intését meghallgattam,

De magamban azt gondoltam,

Hogy édes tanítómtól és

Édes mesteremtől elbucsuztam,

A ki az idei deákokat ferrekvendálja.**

De aztán hátamat fordítom

A püspök előtt. (Megfordul.)

ELÜLJÁRÓ:

Püspök uram, mit akarsz?

Talán engem kihajtasz?

* Vikáriusa.

** Frekventálja.

PÜSPÖK :

Ej, Máté, ránts kardot,
 Nosza, Bandi, durungot!
 Inditsunk vigságot,
 Töltsük a farsangot.

ELÜTLJÁRÓ. BANDI, MÁTÉ (a püspök körül körben
 járva énekelni kezdik):

Emlékezzünk Szent Balázsról,
 Hogy ma vagyon napja stb.

BANDI (ismét szóval):

Kedves háziurak bocsánatot kérünk,
 Hogy e ház népének kedvére tehettünk.
(Dr. S. Gy. gyűjt. Dercseser, Veszprém-rm.)

6.

Régebben a mester (tanító) járt a fiukkal ház-
 ról házra. A fiuk ezifra papirkuesmát és fakardot
 hordtak, s ha valahova betértek, egymásmellé sora-
 kozva mondták el a következő rigmusokat:

Iskolába jár pajtás, jár pajtás! *
 Ott vagyon legjobb lakás.
 Mester urunk muzsikál,
 Ha van nála jó virgács,
 Tánczolhatik eleget,
 Valamennyit billeget.

* E helyett: jer pajtás.

Útczu tehát. na hát. na!
 Menjünk az iskolába.
 Köztünk csak egy sines számár . . .
 Ma van emlékezete,
 Szent Balázs püspök ünnepe.
 Hogy a szegény diákok
 Házról-házra járjanak.
 Adjanak nekünk szalonnát.
 Véres májust. kis hurkát.

Az így összeszedett szalonnát, kolbászt, sonkát stb.
 a mesterhez szállították. a ki tartott nekik érte nagy
 bált.

(Vizer János gyűjt. Lengyeltóti, Somogy-rm.)

7.

E népszokás itt már nincs divatban. de az öre-
 gebb emberek közt még élnek olyanok, a kik legény-
 korukban Balázs-járók voltak és az összes mondokákat
 ismerik. Szerintük három szereplő volt: egy *püspök*.
 fején kétfülű püspöksüveggé formált papiros kürtővel
 és hosszú görbe pásztorbottal. fehér ingben. ugyan-
 olyan pöntölben és szíjbocskorban: továbbá *két katona*
 kúpalaku papirosesáköval, szürben, fakarddal s az egyik
 nyárssal, a másik tarisznyával vagy félkézkosárral.

ELSŐ KATONA (benyit, engedelmet kér a Balázs-versek
 elmondására. Ha megengedik. széket készít a püspöknek s
 aztán kimegy):

MIND (belépnek, a püspök leül, katonái két oldalt mellé állnak s énekelni kezdenek):

A, a, a,
Ma vagyon Balázs napja,
Merre minket juttatott,
Az ur isten vérasztott.

I, i, i,
Mesterünk tanítványa.

Ó, ó, ó,
Az oldalas igen jó.
A ki aztat szereti,
Arra a bort ihati.

En, en, en,
Mindnyájan mondjuk: Ámen!

Emlékezzünk, hogy ma vagyon
Szent Balázsnak napja.
Többször is hogy megérhessük,
Az ur isten adja.
Kérjük ajándékát,
Nyujtsa szent áldását,
Mindnyájunkról távoztassa
Torkunknak fájását.
A Szent Balázs torokfájás,
Merre nincs jobb haszon,
Csak adjon az asszon!

Nyers szalonnát, egy kis kolbászt,
 Hogy gyakran nyelhessünk.
 Mert mi azért fáradozunk,
 Hogy teljék kosarunk,
 Jótévő adományival
 Virágozzék nyársunk.
 Elmulik a vig farsang,
 Mi haszna sirassuk.
 Majd a böjtön oskolába
 Jobban tanulhassunk.
 Sirassák a lányok
 Otthon maradásuk.
 Kiknek a nagy méreg miatt
 Ránczos a pofájuk.
 Vannak még legények,
 Sánták, némák és süketek,
 Haggyá (?) a szegények.

PÜSPÖK (feláll és mondja):

Férjhez menő lányok, konkolyos szemekkel
 néznek szemem közé, mintha róluk verseket tud-
 nánk mondani. (Katonáihoz): Tudtok-e, édes fiaim,
 verseket?

KATONÁK:

Igenis, tudunk!

PÜSPÖK:

Nohát, mondjátok (leül).

KATONÁK (éneklik):

Nohát, lányok, vigyázzatok

Néhány verseinkre.

Trézsi, Julis, Klára.

Szerencsétek hátra,

Meggyalázott benneteket

A szántói bába.

Heje-huján, kapuján,

A hamvazó-szerdán

Huzzatok lányok törzsököt

A szántói utcán.

(Mondják):

Gé, gé, gé.

A vén asszon gégéje

Kikereg a szobában,

Dizzeg-duzzog magában.

Adjatok nekünk Miskát,

Hadd huzza ki az ólbul a siskát.

Kvonum veredinctum laudam

Totus clamor florum germine.

Adjatok nekünk Juliskát.

Hadd tartson a láda sarkán pálinkát.

Kvonum veredinctum stb.

Adjatok nekünk Ferenczet,

Hadd tördelje a pereczet.

Kvonum veredinctum stb.

(Éneklik):

Adjatok nekünk kis hurkát, nagy hurkát:
 Ekkorát, mekkorát,
 Mint az kardom, akkorát,
 Ha minékünk nem adtok, nem adtok,
 Fazekaitokban kárt valltok.
 Mink úgy fogunk *tánczolni, tánczolni*,
 Mint a molnár tyukjai,
 Kik jól laktak buzával, buzával
 Az ellopott bocskásból.

(Mondják):

Ha a szűröm ujja ki nem szakadt volna,
 Abbul az áldás is ki nem hullott volna.
 Kivánunk kendteknek egy jó fejős kecskét,
 Annak a husával jó megevő lencsét.

(Éneklik):

Ez a farsangi módra,
 Mészárosok szerencséje,
 Vágyódik a mérésére,
 Sovány tehén, kövér ökör,
 Légyen bőven mindörökön
 Szerencsés farsang!

(Mondják):

Már most egyéb nincs hátra:
 A serpenyő siseregjen-susorogjon,
 A héj-ajtó nyikeregjen-nyekeregjen,
 Pintes üveg firegjen-forogjon,
 Pénzes zacskó csirregjen-csörrögjön.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A Balázs-járók végül a tanítóhoz vitték keres-
ményüket, a hol aztán gazdagon megvendégeltettek.
(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.)

8.

Játszó személyek: *Püspök*, keresztes bottal;
Ábéczés, könyvvvel; *Káplár*, *Strázsamester* és *Elüljáró*
vitéz fakardokkal, *Nyársas*, nyárrsal és tarisznyával.

ÁBÉCZÉS (a püspökkel benyit):

Dovedáre, püspök uram:

PÜSPÖK:

Szári csucos midicseji!

ÁBÉCZÉS:

Aá, bé, cze, szeme pisze,
Ettől az egytől rettegtem,
Nagyságod elejibe léptem.

PÜSPÖK:

Ne félj fiam, ne félj!

ELÜLJÁRÓ (belép és mondja):

Én vagyok, én vagyok elüljáró vitéz.
Elküldettem, házuk hogy hamar legyen kész;
Tüstént innét orsót, rokkát ha el nem dobnátok,
Azoknak kárát tapasztalhatjátok.

KÁPLÁR (ugyanúgy):

Én káplár-tisztben hiven eljártam,
Tegnap is egyre háromszázat vágtam.
Nagyon elfáradtam az kötelességemben,
Hólyagok születtek az jobb tenyeremben:
Azért az ajándékot nem foghatom kezembe,
Hanem a mit adnak, teszem a zsebembe.

STRÁZSAMESTER (ugyanúgy):

Én strázsamester-hivatalba járok,
És nappal csak házomban sétálok,
Katonáimnak így kiáltok:
Üsd! Vágd! Lök! —
Néha álgyukat is vontatok.
E mellett szép ajándékot várok.

NYÁRSAS (ugyanúgy):

Én tartom a nyársat az egeeske felé,
Ballagj, asszony, öreg késsel a szalonna felé.
Ha nem adnak szalonnát,
Kifürom a gerendát, —
Azért mégis ember leszek
Szent Balázs napján.

MIND (éneklik):

Emlékezzél, házi gazda,
Ha van Balázs napja,
Kinek a mi deákságunk
Ünneplésit tartja.

Kérjük ajándékát,
 Adja szent áldását,
 Mindnyájunktól távoztassa
Torkunknak fájását.

Emlékezzél, házi gazda,
 Ma van Balázs napja,
 Dobd a bundát az ágy alá,
 Mondjad: heje huja!
 Lásd, mi nékiünk van kedvünk,
 Senkivel sem törődünk,
 Mesterünk regulájától
 Épen ma nem félünk.

Nosza azért gazdasszony.
 Eressze eljönni
 Ferkót, Gyurit, Jánost, Tamást
 Ábéczt tanulni.
 A mesterség-tanulás
 Nagyon hosszú hırhallás,
 Azért gyűjjetek el velünk
 Ferkó, János, Tamás.

Hamar megtanulhatjátok
 A kis-deákságot,
 Három tizig megolvasni
 A esicseri borsót.
 Oly nagy bölcssek lennétek
 Diktumra és faktumra,

Ha jól ráfigyelmeznétek
Az én mondásomra.

Nosza azért hát szolgálok,
Cserepet csinálók.
De nagy tudós okos lettél
Paraszt iskolában.
Tányér, lábos, könyveim,
Törött edény betűim,
Ritka nap hogy nem olvasom
Annak leveleit.

Lányok. lányok vigyázzatok
Egy néhány versünkre,
Válják a mi éneklésünk
Becsületetekre.
Sarkon ugró Katicza,
Szeretné is a Nacza.
Hogyha őtet elvenné
Mostan a Gyuricza.

De röst az ő fonyásában,
Nem veszi el Pali.
Egy asszony meg arra kéri
A tánczos Magdolnát,
Hogyha őtet elvétetné,
Mert megunta párját.
Illegeti fejében
Fejkötőjét Panni:

Ha valaki elvémé,
 Szeretné föltenni.
 Adjatok hát foglalót,
 Legalább petákat.
 Nyisd meg, asszony, szépen kérünk,
 A pénzes ládádát.
 Ne sajnáljad a juhádát,*
 Egy darab szalomnádát,
 Vélünk tett szivességedért
Járunk egy kis tánczot,
 Vélünk tett szivességedért
Ugrunk egy kis tánczot.

(Tánczolva):

Mondjunk hát jó egészséget
 A házi gazdának,
 És az ő szerelmetes
 Hites társának,
 Hogy örömükben bukfenczet hányjanak
 Es néha egymás hajába kapjanak.
 Maradj te csak gazdaasszony
 Jó békességben,
 Mert a házigazda
 Hasábfát fölkapja,
 Szenvedségben hozzád nyújtja.

(Szarvas Mariska gyűjt. Kánya, Tolna-vm.)

* Juha = bőr.

IV.

GERGELY-JÁRÁS.

1.

Szent Gergely napján, márczius 12-én, 3—4 iskolás gyerek csapatba áll, kalapját felpántlikázza és házról-házra jár. Egyik társuk, a bejelentő, előre megy, szerencsés jó napot kíván s megkérdezi: »megengedik Szent Gergely napját köszönteni?« Ha igenlő választ kap, társait is behívja s aztán eléneklik az alábbi verseket. Végül a házbeliek megajándékozzák őket. Az így gyűjtött pénzt maguk közt felosztják, az ennivalót — tojást, szalonnát stb. — pedig tanítójuknak szolgáltatják át.

MIND (éneklik):

Szent Gergely doktornak.

Hires tanítónknak

Ma van napja.

Régi szokás szerint,

Menjünk isten szerint

Iskolába.

Lám a madarak is
Hadd szaporodjanak,
Majd eljönnek.
A szép kikeletkor
Sok szép énekszóval
Zengedeznek.

Mert ilyen helyben,
Mint gyümölcsös kertben,
A fia fák,
Nevelkednek ifjak,
Gyermekek, jó fiak
Isten által.

Ily helyben királyok,
Urfiak, császárok
Taníttatnak;
A szegény árvák is,
Elhagyott fiak is
Oktattatnak.

Ti is ezen képpen
Jertek el nagy szépen
Iskolába,
Hol velünk legyetek
És szép részt vegyetek
Tudományban.

Nem jó tudatlanul,
Felnőni parasztul
E világban,

Mert így emberségre
Nem mehet tisztességre
Ez országban.

Szüléknek öröme,
Mint drága gyöngy szeme,
Ti drága kedvesek,
Krisztus mutat példát,
Hogy ebben ő magát
Keressétek.

Krisztus urunk régen
Itt e földön lévén
Gyermekkorban,
Szereti rendünket,
Ülvén doktorok közt
A templomban.

Jertek el hát velünk,
Mert értetek jöttünk,
Jó gyermekek:
Sok áldást úgy vesztek,
Istennél úgy lesztek
Ti kedvesek.

Ott kell megtanulni,
Miként kell szolgálni
Az istennek,
Hittel, szeretettel.
Szent kegyes étellel
Felségének.

Kérünk hát jó szülék,
 Hogy jól megértsétek,
 A mit mondunk,
 Mert nem azért jöttünk,
 Hogy itt időt töltsünk
 Házatoknál.

Hogyha nem adhattok
 Az utra deákot
 Házatokból,
 Papirosra valót
 Adjatok adományt
 Javatokból.

Hogy isten áldása
 És szent áldomása
 Házatokon
 Maradjon mind végig,
 Világ végeztéig
 Jóságatokon.

BEJELENTŐ (mondja):

Békességet adjon az ur e háznépnek,
 A kiknek lábaik igaz uton lépnek,
 Közönségesképpen kisednek, öregnek,
 Kik az ur útjában járni törekednek.
 Ezentúl a tavasz ujjul virágokkal,
 Vitézek kik vagytok ugró paripákkal,
 Mint árva táborát ti is tanulókkal
 Méltán kövessetek szép fiaitokkal.

Megleszen immáron Gergely pápa napja:
 Készülj gyermek, mindjárt viszlek iskolába,
 Eleget hevertél itthon a kuczkóban,
 Sokat kandikáltál a kásás fazékba.
 Pesta, Peti, Gyurkó. Ádám, Imre, Jankó,
 Csuszkó, Paszkó, Palkó, Galaboczi, Ferkó:
 Ezek mind egyenként táborunkba valók.
 Elviszszük ezekkel Ruskát, Pannát, Sárát,
 Ha ezek nem lesznek, adjatok szalomnát.
 Szalomnával együtt tojást és az anyját,
 Görbe garast, márjást és kőczzragó Jutkát:
 Így vesztek istentől mindenféle áldást!

MÁSODIK FIÚ (mondja):

Szerelmes öcsém, kik most el nem jöttek,
 Mig mi ide jövünk, megvirágozik a tők,
 Azután pediglen kész lesz ABCz-tek —
 Az urnak ajánlván mindnyájan bennetek!

HARMADIK FIÚ (mondja):

Én is feltartanám üres aceskóm száját,
 Ha valaki villogtatná előttem huszasát.
 Nosza, jó gazdám, hát keresse az aceskót,
 Adjon csak ide egy ötforintos bankót.

MIND (éneklik):

Dicséret, dicsőség,
 Tisztesség adassék
 Az istennek!

Csendesség, békesség
 Légyen a háznépnek!
 Amen, ámen!

(Dobay Sándor gyűjt. Barabásszeg, Göcsej, Zala-vm.)

2.

A Gergely-járásra vállalkozó 6—8 fű ünnepi ruhát ölt, vagy a viselőruhája fölé térden alul érő fehér inget huz. kalapját pedig egészen elárasztja bokrétára kötött hosszú pántlikákkal. E diszítésben a falu menyecskéi szoknak segédkezni. Vezetőjük nyársat, a többi pántlikás botot hord s ezenkívül az egyik még egy kosarat is visz magával. A nyárs az ajándékba adott szalonna és füstölt hús felszúrására szolgál, a kosaras pedig a tojást, kenyeret, kalácsot stb. gyűjti. A pénzen, a mi néha a 30 koronát is megközelíti, maguk közt megosztóznak, az ennivalót a tanítónak szolgáltatják át s ez őket napközben kétszer is megvendégeli. Régebben oly szívesen látták őket, hogy a következő napokban a szomszédos községekbe is átrándultak vendégszerepelni. Ma már több háznál elutasítják őket, a miért aztán durva rögtönzésekkel szoktak maguknak elégtételt venni.

MIND (az ajtó előtt):

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

EGY (belép):

— A Szent Gergely *lovagjai* vagyunk. Társaim, kik kinn vannak, engem biztak meg, hogy engedelmet kérjek kegyelmepektől énekünk elmondására. Hallgassanak meg kegyelmeitek bennünket, hiszen nemcsak az imádság, hanem az ének által is a mindenható dicsértetik.

MIND (körben állva éneklik):

Szent Gergely doktornak,

Hires tanítónaknak,

Az ő napja!

Régi szokás szerint

Menjünk isten szerint

Iskolába.

Lám a madarak is,

Hogy szaporodjanak.

Majd eljönnék;

A szép kikeletnek

Sok szép énekszóval

Zengedeznek.

Krisztus urunk régen,

Itt e földön lévén

Gyermekkorban,

Szeretvén rendünket,

Ülvén doktorok közt

A templomban.

Mert illendőképben,
 Mint gyümölcsösökertben
 A fáitok,
 Neveltetnek ifjak
 Gyermekek s jó fiúk
 Isten által.

Ilyképpen királyok,
 Urak s császárok
 Oktattatnak,
 A szegény árvák is,
 Elhagyott ifjak is
 Taníttatnak.

Ti is azonképpen
 Jertek el csak szépen
 Iskolába,
 Jó tanítónk vagyon,
 Kit isten megáldjon,
 Ki minket vár.

Hogyha nem adhattok
 Mi nekünk diákok
 Házatokból,
 Papirosra való
 Adományt adjatok
 Javatokból.

(Távozáskor a ház tornáczán):

Az isten áldása
 És szent áldomása
 Házaatokon.
 Maradjon mind végig
 Világ végeztéig
 Javatokon.

(Szöllősy Antal gyűjt. Ivéncz. 1-as-rm.)

3.

A fenti 1. szám két első versszakát így folytatják.

Mert ilyen helyben,
 Mint gyümölcsösökertben.
 A fiatal:
 Nevelkednek ifjak.
 Emberek, jó fiak
 Isten által.

Ily helyben királyok.
 Urfiak, császárok
 Taníttatnak,
 A szegény árvák is.
 Elhagyott ifjak is
 Oktattatnak.

Ti is ezenképpen
 Jertek el nagy szépen
 Iskolánkba.

Mert még ezután is
Ide kell jönnötök
E szent helyre.

Hogy isten áldása
És szent áldamása
Házatokon
Maradjon mindvégig,
Világ végeztéig
Jószágtokon.

Dicséret, dicsőség,
Adassék tisztesség
Az istennek,
Csendesség, békeesség,
Legyen e ház népnek
Ámen, ámen!

(*Németh Elek gyűjt. Pankasz, Vas-em.*)

4.

A 4—10 tagból álló s nyársakkal, zászlókkal
házaló gyerekesapat az 1. szám két első versszakát
így folytatja:

Szerelmes öcséim,
Kik lesztek társaim,
Jertek el hát.
Jó mesterünk vagyon,
Kit isten megáldjon,
Kit minket vár.

Nem jó tudatlannl.
 Felnőni parasztul
 Ez világban,
 Mert így emberségre,
 Nem mehetsz tisztségre
 Ez országban.

Most isten veletek,
 Kik még el nem jöttök
 Iskolába.
 Ha adtok elvesszük,
 A többihez tesszük
 Tarisznyánkba.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Oroszi, Veszprém-vm.*)

5.

Régebben a nagyobb gyerekek vesszőből font korbáccsal sorra járták a házakat s a következő mondóka kíséretében megveregették a kisebb gyerekeket :

Gergely pápa napja van ma e világon,
 Tartozsz gyerek holnap menni iskolában.
 Eleget hevertél otthon a kuszókóban,
 Sokat kandikáltál a kásás fazékba.

(*Káldy József gyűjt. Varsány, Veszprém-vm.*)

6.

Kalandáriomnak harmadik levele,
 Ma reggel hogy kérdém, nekem így felele.
 Ma van Gergely-napja, melynek im a jele,
 A verbuválásra seregünk fölkele.

Majd elgyün a tavasz, haza gyün a fecske,
 A nagy kösziklákon ugrál a bakkecske,
 Örül és énekel a fülemülécske,
 Majdan vigabb leszen a komor menyecske.

Pista, Peti, Palkó, András, Mihá', Laczkó,
 János, Jankó, Gyurkó, tikkergető Ferkó,
 Krisztina, Delina, kenyérmaró Kató:
 Ez mind egytül-egyig iskolánkho' való.

Hozd elő, barátom, a zsiros tarisznyát,
 Hadd raknak beléje tiktojást, szalonnát,
 El ne vedd a kicsit, hadd adják a nagyját;
 Kezed el ne hagyja, mit a szemed meglát.

(*Berger Mariska gyűjt. Némedi, Tolna-vm.*)

V.
PÜNKÖSDI KIRÁLYNÉ.

1.

Két iskolás leány kezénél fogva vezet egy még kisebb leányt, a pünkösdi királynét, a kinek fejét egy ráborított selyemkendő egészen eltakarja. Utánuk egy negyedik leány kosarat visz, melybe a kapott ajándékot (tojást, teszük. A két vezető egy-egy pálczát tart, a melyre zászlónak selyemkendő van kötve. A falut járva, minden háznál eléneklik:

A pünkösdek jeles napján
Szentlélek isten küldetett
Erősíteni szívüket
Az apostoloknak,
Melyet Krisztus ígért vala
Akkor a tanítványinak,
Mikor méne menyországba
Mindeneknek láttára.
Tüzes nyelveknek szólása,
Ugymint szenteknek zúgása.
Leszálla az ő fejükre
Nagy hirtelenséggel.

Dicsértessék atyaisten,
Mindörökké fiuisten
Szentlélekkel egyetemben
A nagy uristenben.

Áczintus, páczintus,
Tarka tulipányos,
Hintsetek virágot
Az isten fiának.
Elhozta az isten
Piros pünkösdi napját,
Mi is meghordozzuk
Királyunk asszonyát.
Enej, denej, denejde!

A szép leányoknak
Három águ haja,
A szép legényeknek
Négy águ bokréta.
Enej, denej, denejde!

A szép menyecskéknek
Utcán az ülésük,
A kis gyerekeknek
Porban heverésük.
Enej, denej, denejde!

Öreg asszonyoknak,
Porhanyó pogácsát,

Oreg embereknek
Csutora borocskát.
Enej, denej, denejde!

A mi királynénkat
Nem is anya szülte:
A pünkösdi hajnal
Rózsából nemzette.
Enej, denej, denejde!

A kíváncsi hallgatóság a királyné kendojét végül
fellibbenti, hogy megcsiklandozhassa. Mert a jó királyné-
nak ilyenkor *magút elnevetni nem szabad*.

(Bolla Géza és ifj. Gróf János gyűjt. Viltnyéd, Sopron-vm.)

2.

Egy fehér kendőt négy sarkánál fogva négy
leány tart s e kendő alatt megy a felkoszoruzott fehér
ruhás »pünkösdirályné«, a ki az ajándék számára egy
kosarat is visz magával. Az éneket a kendőt tartó
négy leány a házak udvarán mondja el.

Elhozta az isten
Piros pünkösdi napját,
Mi is meghordozzuk
Királyné asszonykát.

Nem anyámtól lettem.
Rózsafán termettem,
Piros pünkösdi napján
Rózsafán termettem.

Öreg asszonyoknak
 Csutora boroskát.
 Öreg embereknek
 Bársonyos kaputját . . .
 (A királynét felemelik.)
 Ekkora legyen a kietek kendere!
 (Dr. S. Gy. gyűjt. Beő, Sopron-vm.)

3.

Pünkösd első napjának reggelén pár *apro fiú-
 gyermek* összeáll s a legényes és leányos házaknál a
 következő verset énekl:

Mi van ma? Mi van ma?
 Piros pünkösd napja.
 Holnap lesz, holnap lesz
 A második napja.
 Jó legény jól megfogd
 A lovad kantárát,
 Hogy le ne tépázza
 A pünkösdi rózsát.
 Jó legény, jó leány,
 Vigan ünnepelhetsz,
 Templom után estig
 Örökre röpillhetsz.
 Jó leány, jól megfogd
 Az öröm kantárját,
 Hogy pünkösdi tánczban
 Bú ne szegje szárnyát.
 (Pollák Miksa gyűjt. Rábaköz.)

4.

A falu leányai maguk közt pünkösdi királynét választanak. Választásuk rendszerint a legszebb leányra esik. Pünkösd délutánján fehérbe öltöznek, koszorut raknak s a közrefogott királynét lefátyolozzák. Mikor vele valamely ház udvarára betérnek, körötte énekelni és tánczolni kezdenek. Énekük szövege így hangzik:

(Lassan.)

Elhozta az isten
 Piros pünkösdi napjat,
 Mink is meghordozzuk
 Király kisasszonykát,
 Király kisasszonyinak
 Rózsakoszorúját,
 Ifjú legényeknek
 Szegfű bokrétáját,
 Öreg embereknek
 Csutora borocskát,
 Öreg asszonyoknak
 Töltött galambocskát.

Nem anyától lettem,
 Rózsafán termettem.
 Piros pünkösdi napján
 Hajnalban születtem.

Ritka az a búza
 Kibe konkoly ninesen,
 Ritka a szerelem,
 Kibe hiba nincsen.

(Frissen.)

Gyere be, rózsám, gyere be :
 Csak magam vagyok idebe,
 Két czigány legény hegedül, hegedül,
 Csak magam járom egyedül.

Hugom, hugom, hugom,
Szent Örzsébet asszony,
 Ki is váltanálak,
 Ha váltságom volna.
 Miért adtad másnak
 Magadat, magadat?
 Azért adtam másnak
 Magamat, magamat
 Viselje az isten
 Gondomat, gondomat.

(A királynét felemelik s fátyolát lekapják.)

— Ekkora legyen az N. N.-né néni kendere!

(*Németh Jenő gyűjt. Répczelak, Vas-vm.*)

5.

A kis királynét négy nagyobb — nyolcz-tíz éves — leány vezeti egy selyemkendő alatt.

Elhozta az isten
 Piros pünkösdi napját,
 Lelkünkbe öntötte
 Drága szent malasztját,
 Hogy bölesen használjuk
 A földi életet,

Megértsük, megtegyük
 Mi istenhez vezet.
 Szentlélek tanácsa
 Vezessen bennünket,
 Lelki erősséghez
 Adjon szent kegyelmet.
 Fiatal tanuljon
 Jót és szépet mindég,
 Hogy benne isten és
 Ember kedve teljék.
 Jám-borság erénye
 És az úr félelme
 Legyen ifju lelkünk
 Legszebb édessége.

Adj isten minden jót,
 Áldj meg itt minden lakót,
 Legyen itten pünkösdkor,
 Azután is mindenkor
 Pénz, posztó, paripa,
 Széna, szalma, szalonna,
 Bor, buza, békesség,
 Finom fürge feleség.

(Simon István gyűjt. Egerrár. Vas-em.)

6.

Négy nagyobb leány egy nagykendőt tart ki-
 feszítve s alatta két másik leány vezeti a fehérbe
 ültöztetett kis pünkösdi királynét. Mögöttük megy még
 egy kosaras leány is. a ki az ajándékot átveszi.

A házról-házra járó csoport mindenhol elénekli
 »A pünkösdsnek jeles napján« kezdetű kath. egyházi
 éneket, minden versszakot megtoldván ezzel:

Segéljétek a kis királynét,
 Kis királyné asszonyunkat
 Pár tojással, pár garassal,
 Katona-forintokkal.

Az utolsó versszak végén vezetői a kis pünkösdi
 királynét fölemelik.

(*Vathy Istrón gyűjt. Borszörcsök, Veszprém-em.*)

7.

Négy-öt serdülő leány pünkösdi előtt kiszemel
 egy 3—4 éves csinos kis leányt pünkösdi királynénak.
 Ünnepe első napjának reggelén aztán felkoszorúzzák s
 a hajába pántlikát fonnak. Mielőtt ketten elindul-
 nak vele, ketten-hárman pedig kengyeles kosárral
 (füles félkérkosárral) utánuk mennek, hogy az aján-
 dékul adott tojást, kalácsot és más effélét összegyűjt-
 sék. Mikor valamely ház udvarára érnek, a két vezető
 bemegy a pitvarba, vagy konyhába és megkérdi, hogy
 szabad-e bejönni a »pünkösdi-járók«-nak. Ha nem
 engedik meg, a királynét leültetik s akkor nem nő
 meg a gazdaasszony kendere. Ha megengedik, bemen-
 nek a szobába és énekelni kezdenek:

Pünkösdsnek jeles napja,
 Szentlélek isten küldötte,
 Erősítse mi szívünket,
 Úgy mint az apostolokat stb.

Tlinkám, pilinkám.
Jáczentos virágom.
Kertben tulipántok.
Hintsetek virágot
Az isten fiának.

Noha kicsiny vagyok,
Nagyot nem szólhatok,
Ennek a gazdának
Sok jókat kívánok:
Bő buzát, gabonát,
Szerencsés esztendőt,
Lelki üdvösséget.
(A királynét háromszor fölemelve :)
— Ekkora kendere legyen!

Ismét éneklik :)
Szánjon kendtek királynénknak,
Mi királyné asszonyunknak
Bár tikmonyat, bár kalácsot.
Katona-foréntot.*

(*Kertész József gyűjt. Balaton-Ujlak. Somogy-em.*)

8.

Itt már csak emléke él annak, hogy két évtizeddel ezelőtt a falu 13—15 éves leányai »pünkösdlőni« jártak. Közülök két színes ünneplő ruhába öltözött koszorus leány kísérté házról-házra a fehér ruhás szóp

* Itt krajezárt értenek alatta.

püünkösdi királynét. Ha betértek, először valamely ismertebb alkalmi szent éneket énekeltek, utána pedig énekelték a következő szöveget:

Piros püünkösdi napján
Mindenek ujulnak,
A kertek és mezők
Virágzásba jutnak.

Bor, buza, békesség,
Lelkünknek egyezség.

Jácshintus, jácshintus,
Tarka tulipános,
Hintsetek virágot
A kis Jézuskának,
Mert én picziny vagyok,
Nagyot nem szólhatok,
Mégis istenemnek
Szolgálni akarok.
Szolgállok, mig élek,
Mig testemben lélek.
Segélje, keetek, királynénkat,
Mi urunkat, asszonyunkat:
Pár tikmonyat,
Pár kalácsot,
Katonaforintot,
Katonaforintot!

(A királynét felemelték, mondván:)

— Ekkora legyen a keetek kendere!

(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.)

9.

MIND:

Pünkösdek jeles napja,
 Szentlélek-isten küldöttje,
 Erősítse mi szívünket,
 Az apostolokat,
 Melyet Krisztus ígért vala,
 Akkor tanítványainak,
 Mikor mene mennyországba
 Mindenek szeme láttára,
 Ugy mint szeleknek zuggása
 Leszálla az ő fejükre
 Nagy hirtelenséggel,
 Segélje meg királynénkat,
 Asszonyunkat, asszonyunkat.

KIRÁLYNÉ:

Jáczintus, jáczintus,
 Kertben tulipántos.
 Hintsetek virágot
 Az isten lányának.
 Noha kicsiny vagyok
 Nagyot nem szólhatok.
 De az úristennek
 Szolgálni akarok.
 Szolgállok míg élek,
 Még testemben lélek,
 Koporsóm bezártáig,
 Koporsóm bezártáig!

MIND:

Szent János áldása
 Szálljon erre a házra!
 Pár kalácsot, pár tikmonyat,
 Katonaforintot
 Adjatok, adjatok!
 Adjon isten bort, buzát, gabonát
 Lélek-üdvösséget!
 Nagyra nőjön a kenderük!
 (Indulás előtt:)
 Isten maradjon kendtekkal,
 Mert minékünk el kell menni
 Isten fiát látogatni,
 Csillagokat elkisélni.

(Szarras Mariska gyűjt. Vásáros-Dombó, Baranya-vm.)

VI. SZENT-IVÁNNAPI SZOKÁSOK.

1.

Szent-Iván napján (Keresztelő Szent János szül. jun. 24-én) a leányok a mezőn tüzet raknak és át-
ngrálják. Az ugrás formáiról rendszeren a férjhezmenésre
következtetnek. Mig az ugrálás tart, ezt éneklik:

EGYIK:

Virágos Szent-János.
Éjszakád világos.
Mig előtted leszek,
Tiszteletet teszek.
Csak addig világos,
Légy aztán homályos.

MINDNYÁJAN:

Hajtsuk, hajtsuk a cseresnye ágát.
Mert most éli Ivánkor világát.
Hadd szakasszak szépiből,
Szeretőmnek színéből.

(Pollák Miksa gyűjt. Rábaköz.)

2.

Szent-Ivánnap estéjén a legények és a leányok
kimennek a faluvégre s ott meggyújtott seprüket
dobálnak a levegőbe. Az üszkös nyelet a káposztás

kertekbe viszik s ott a vetemény közé ledngják. Mikor ez megtörtént, az apróbbak házalni kezdenek a következő szöveg éneklése mellett:

Ivánnapja van ma,
 Kalács köll ma,
 Nem köll hajma.
 Görögök papja,
 Hordók csapja.
 Adjanak egy sonkát,
 De ne csonkát.
 Ha nem adnak,
 Mind meghalnak.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Héderár, Győr-rm.*)

3.

Szent-Ivánnap előestéjén a legények, leányok, gyerekek s a felnőttek közül is sokan kimennek az erdőre, leginkább az erdő nyires részére. Visznek magukkal ennivalót is, hogy kinn maradhassanak egész reggelig. A legények megszárogatott nyirfakéregből szövétneket, »fákiát« készítenek, s ha meggyújtják, hangos kurjongatással futkosnak vele az erdőben, közben pedig feldobálják a levegőbe. Ezt nevezik »Szent Iván tűzének«. Ugyanekkor lesik az »aranyos pátrác« (páfrány) virágzását, mert azt tartják róla, hogy a virágja olyan fényességet áraszt, mint a nap. Ezt igen kevés ember láthatja meg; de ha egyszer meglátta, »mindentudó tálto« lesz belőle.

(*Vathy István gyűjt. Borszöresők, Veszprém-rm.*)

VII. LUCZÁZÁS.

1.

Egy idősebb legény 6—7 iskolás gyerek kíséretében decz. 13-án. Lucza-nap hajnalán megy házról-házra »*palúžnyj*«. A legény egy »pusli« szalmát visz magával s a sötét szoba közepén rátérdel, aztán mormolni kezdi mondókáját, közben pedig széthinti a csomóból »kikapirgált« szalmaszálakat. Az apróbb gyerekek, kik közül néhánynak kosara és tarisznyája van, az ajtónál vonják meg magukat. A legény mondókái után ezek »kotyolják« a refraint és végül ezek veszik át az ajándékot is.

LEGÉNY:

Tiktyuk, lugygyuk ülössek legyenek!

GYEREKEK:

Lucza, Lucza, kitty, kotty.

LEGÉNY:

Fejszéjek, furajok um megállon a nyelibe,
Mind e' száfa a helibe!

GYEREKEK :

Lucza, Lucza, kitty, kotty.

LEGÉNY :

Annyi tojássok legyen,
Mind az égen a csillag!
Annyi csibéjek legyen,
Mind a földön a köviács!

GYEREKEK :

Lucza, Lucza, kitty, kotty.

LEGÉNY :

Ollan vastag szakúnnájuk legyen,
Mind a templom fala!
Ollan hosszú kóbászsuk legyen,
Mind az öreg harang kötele!

GYEREKEK :

Lucza, Lucza, kitty, kotty.

LEGÉNY :

Annyi töpörtőjek legyen,
Mind a Dunába a főhény (föveny)!
Annyi zsirgyuk legyen,
Mind a Gyöngyösbe a víz!

GYEREKEK :

Lucza, Lucza, kitty, kotty.

LEGÉNY :

Kiétek leányának akkora csöcse legyen,
Mind az arató bugyoga!

Kiétek leányának akkora foga legyen.
Mind a törekrugó grábla!

MIND:

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Csénye, Vas-vm.*)

2.

Három-négy 11—15 éves fiú már éjfél után
2 óra tájban elindul s ha a kazalból a szükséges
szalmát már kihuzkodta, bekiált:

— Szabad-e luczázni?

(Ha igenlő a válasz, elkezdik:)

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

Tikjuk, ludjok ülösek legyenek,

Telheneik fejősek legyenek, stb.

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

Annyi pénzüik legyen,

Mint a pelyva-kutyában a pelyva, stb.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Majd meglátom: mint adtok.

A mit adtok, elveszem:

Van tarisznyám, elteszem.

A gazdasszony az ajtó elé szórt szalmát össze-
takarítja s beteszi a tyúkólba fészeknek.

(*Wittmann Kálmán gyűjt. Nagy-Mákfa, Vas-vm.*)

3.

A legények és nagyobb gyerekek a hajnali órákban sorra járják a házakat s szalmával beterítik a tyúkólak és házajtók elejét. Közben az állatok hangját utánozva reczitálják mondókájukat.

Lucza, Lucza, kitty, kotty,
 Sáp, sáp, rud, rud, kukorikú!
 Annyi csirkéjük legyen,
 Mint égen a csillag!
 Annyi pénzük, buzájuk legyen,
 Mint földön a fűszál!
 Akkora kolbászuk legyen,
 Mint az országutja!
 Akkora szalonnájuk legyen,
 Mint az utczakapu!
 A doktor, patika éhen haljon,
 A barmuk zsirtul megfulladjon,
 A gazdaasszony sohse lustálkodjon!
 Lucza, Lucza, kitty, kotty,
 Kukorikú!
 (Ha keveslik az ajándékot:)
 Lucza, Lucza, kitty, kotty!
 Egy csibéjük legyen,
 Az is vak legyen. Kotty, kotty!
 A lányuknak akkora csöcse legyen,
 Mint a bugyogó korsó;
 Akkora hasa legyen,
 Mint a szapuló sajtár;

Akkora v a legyen,
Mint a kemence szája!
Kukorikú!

(Kírner János gyűjt. Töttös, Vas-em.)

4.

A legények és fiúk párosával látogatják a házakat.
Érkezésük alkalmával bekiáltanak:

— Szabad-e *palázolni*?

Igenlő válasz után szalmájukat a konyha földjére terítik. aztán ráülnek és kottyolás nélkül rákezdek:

Tikaik, ludaik jóülősek legyenek,
Leányuknak akkora csöcső legyen stb.

Ha mondókájuk végére érnek, felugrálnek s a konyhát telehintik szalmával, miközben a csírkék pittyegését utánozzák:

— Pity, pity, pity, pity!

(Kulcsár Ferencz gyűjt. Pósfá, Vas-em.)

5.

Két gyerek, vagy két legény kora hajnalban fog egy seprűt és *lop* hozzá egy-egy csutak szalmát, aztán sorba látogatják a házakat. A mely házhoz betérnek, az ajtókat és ablakokat kívülről *lesepergetik*, közben pedig mondogatják:

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

Mikor ezzel elkészültek, ajtót nyitnak előttük, a lucázók belépnek s elkezdik olyformán, mint a

tyukok szokták, a velük hozott szalmát szétvájni, közben pedig hangosan recitálják:

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

A tiktyuk jó tojók legyenek stb.

Az ott hagyott szalmából az asszonyok tyúkjáiknak fészket csinálnak. Ugyanők a szomszédok favágítóiról forgácsot *lopnak* s aztán ólba dobják, hogy a tyukok jó tojók legyenek.

(*Mesterházy Károly gyűjt. Nemes-Dömölk, Vas-vm.*)

6.

Több 15—20 éves legény összeverődik s kiki egy nagy 30—40 kilós szalma-köteget vőve, köszönés nélkül bemegy a konyhába, a hol a szalmát szórva kezdi a »luczázás»-t.

Lucza. Lucza, kitty, kotty,

Sáp, sáp, kukorikú!

Tikjuk, ludjuk jótojók legyenek.

Sáp, sáp, kukorikú!

Annyi tojásuk, csibéjük legyen,

Mint égen a csillag.

Sáp, sáp, kukorikú!

Annyi zsirjuk legyen,

Mint a kútban a víz.

Sáp, sáp, kukorikú!

Olyan hosszú husos kalbászuk legyen,

Mint a falu hossza! stb.

Mondókájuk végeztével az elszórt szalmában hentergeni kezdenek, s ha ajándékvétel után elvonulnak,

a gazdaasszony e szalmából minden állat ólába bevet néhány maroknyit.

(*László János gyűjt. Niczk, Vas-vm.*)

7.

A gyerekek kora hajnalban *lopott* szalmával jelennek meg. Mikor illedelmesen beköszöntenek, a szalmát gyorsan ledobják és rátérdelnek, aztán rákezdik:

Kitty, kotty!

Tiktyuk, ludgyuk ülősek legyenek.

Fejszéjek, furajuk

Ugy megálljon a helébe,

Mind egy szálfá a tövébe.

Zsirgyuk annyi legyen,

Mind a kutban a viz.

Töpörtőjük annyi legyen.

Mind a kútban a főhény.

Tojásuk annyi legyen.

Mind az égen a csillag.

Pénzek annyi legyen,

Mind a pelva-kutyóba a pelva stb.

A hosszú mondóka végeztével, a szalmát vájni kezdik, hogy vele az egész szoba tele legyen. A gazdaasszony e szalmát utóbb gondosan összesepri s elteszi tavaszra fészeknek a tyukok megültetéséhez.

(*Bozzay Mihály gyűjt. Surány, Vas-vm.*)

8.

A lucázó gyerekek hajnalban szalma-csomóval
lépnek be a szobába:

Dicsértessék a Jézus Mária!

Adja isten,

Hogy több Lucza-napját megérhessék,

Erőben, egészségben eltölthessék.

Maguk disznajuknak stb. (Végül:)

Pénzüik annyi legyen,

Mint a polyva.

(Elkiáltják magukat:)

Kotkodács, kukorikú!

(A szalmából fészket csinálnak s beleülve folytatják:)

Tiktyuk, ludgyuk jó tojósak legyenek,

Annyit tojjanak,

Mint az égen a csillag.

Maguk lányuknak akkora csöcse legyen,

Mint a bugyogó korsó.

Keetek lányának akkora s . . . e legyen,

Mint a kemencze szája.

Adjon isten

Bort, buzát, békességet;

Ha meghalunk, mindnyájunknak

Örök üdvösséget!

Dicsértessék a Jézus Mária!

(Köttbaum Sándor gyűjt. Kapuvár-Gartha, Sopron-vm.)

9.

Két-három 10—15 éves gyerek egy-egy csomag szalmával indul »Luczát köszönteni«. Csomagjukat kívül az ajtóhoz teszik. ráülnek, aztán rákezdik:

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

Galamonya kettő,

Mind a kettő meddő.

(A rendes kívánságok után:)

Akkora csöcsi legyen a kietek lányánok,

Mind a bugyigás korsó, korsó.

Akkora s . . gi legyen a kietek lányánok.

Mind a kemencze szájo, szájo.

Ugy állon a kietek fejszéje a nyelébe,

Mind t . ki, p . esi a helébe, helébe.

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

Galamonya három,

A pálinkát várom!

A luczázók rendszerint pálinkát és aszalt gyümölcsöt kapnak. aztán sietnek a többi házakhoz.

(*Fatér F. Ferencz gyűjt. Söjtör, Zala-vm.*)

10.

Két-három iskolás fiú kora hajnalban elindul hasábfát, vagy ha ez nem akad, forgácsot *lopni*, aztán benyitnak annál a háznál. a hol »kotyolni« akarnak. Ha a kért engedélyt megkapják, a fát vagy forgácsot az ajtó küszöbére, vagy a pítvar földjére teszik, aztán kiki a magáéra ráül s kotyolni kezd.

Lucza, Lucza, kitty, kotty, kitty, kotty,
 Kalamonya kettő, kettő, kettő,
 Mind a kettő meddő, meddő, meddő.
 Kietek lyányának akkora csöcsi legyen stb.
 Kietek tikja, ludja annyit költsön,
 Mint az égen a csillag, csillag, csillag.
 Kietek lova úgy csikózzék,
 Mint a hangyál, hangyál, hangyál.
 Szálljon isten házukra,
 Hat szekérrel, hat lóval,
 Kilencz borjus tehémmel,
 Szent Jób, szent Iván.
 Három angyal áll.

(Gönczi Ferencz gyűjt. Pálka, Zala-vm.)

11.

Mint az előző sz. göcseji kotyolók.
 Lucza, Lucza, kitty, kotty;
 Tyeteknek* tiktyok, lnggyok um megüllön,
 Mind az én két kis monyam a hőelibe**

Dömötör Péter

Kutya zséter

Lucza, Lucza, hajnal lesz!
 Tyetek lyánya szajha lesz.
 Tyetek tiktyok, lnggyok stb.
 Galamonya három,
 Száraz körtét várom.

(Gönczi Ferencz gyűjt. Szilvágy, Zala-vm.)

* Kendteknek.

** Helyében.

12.

Mint a 10. sz. göcseji kotyolók.
 Lucza, Lucza, kitty, kotty!
 Tyetek lányának akkora csöcsi legyen stb.
 Lucza, Lucza, kitty, kotty!
 Tyeteknek annyi réczéje legyen.
 Mint a réten a füjszál.
 Lucza, Lucza, kitty, kotty!
 Tyetek tiktya tojjék.
 Másé meg csatázzék.
 Lucza, Lucza, kitty, kotty!
 Kalamonya három,
 A pálinkát várom.

(Gönczi Ferencz gyűjt. Bak. Zala-rm.)

13.

Három-négy 10—14 éves fiú csoportba áll.
 Néha 8—10 ilyen csoport is kergeti egymást a faluban.
 A fiúk mindegyike nagy botot hord, a melyet egy
 »Üdvözlégy Mária stb.« után elreczitált mondókájuk
 folyamán maguk alatt keresztben kell tartaniok, hogy
 ráguggolhassanak s így guggon állva ide-oda ugrál-
 hassanak.

Lucza, Lucza, kitty, kotty. kitty, kotty.
 Galagonya kettő, kettő.
 Nekem is van kettő.
 Mind a kettő meddő.
 A keetek disznajának

Akkora szaláunnája legyen
Mint ez az ajtó, ajtó stb.

(Fehér Jenő gyűjt. Pola, Zala-rm.)

14.

A kotyoló suhanczok egyenesen a favágítóhoz
mennek s onnan egy tuskót vagy hasábfát visznek a
pitvarba, a hol ráülnek és »kotyónyi« kezdenek:

Lucza, Lucza, kitty, kotty!

Gelegenyé kettő,

'zén monyam is kettő! stb.

Ollan magos legyen a keetek kendere,

Mind a templom tornya,

Lucza, Lucza, stb.

A keetek tiktya tojjék

A másé meg f . . sék.

Itt a házi asszony kukoriczát hint a tuskó köré.
aztán ráereszti baromfiait, hogy jó tojók legyenek.

(Kertész József gyűjt. Komárváros, Zala-rm.)

15.

Két-három fiú kora reggel megjelenik a favágí-
tónál és onnan egy jókora tuskót behengerget a
szobába, s ha az ajtó mögött elhelyezte, ráül,
aztán hangosan rákezdi:

Kitty, kotty, kitty, kotty!

Adjon isten bé bort, bé buzát,

Léleküdvösséget legtöbbet, legtöbbet.

GÖCSEJI LUCZÁZÓK.

(Az ajtót könyökeikkel dőngetik, a gazdaasszony pedig kukoriczát szór rájuk.)

Akkora szalonnája legyen a kieetek
Mind ez az ajtó, ajtó! [disznajának,
Kitty, kotty, stb.

Annyi csirkéje legyen a gazda'sszonynak.
Mind égen a csillag,
Földön a fűszál, fűszál!
Kitty, kotty, stb.

Adjon isten egy rongyos óllat
És bele száz apró malaczt!
Kitty, kotty, kitty, kotty!

Adjon isten bé bort, bé buzát,
Léleküdvösséget legtöbbet, legtöbbet.

(*Bagyary Simon gyűjt. Galambok. Zala-rm.*)

16.

Szűz szent Luczáról azt tartja a somogyi nép, hogy nem akart férjhez menni s rokonai ezért halálra kínozták. Noha gazdag kérői voltak, Lucza inkább eltűrte a halálos kínokat, mintsem hogy egy férfi vágyainak kiszolgáltassa tisztaságát. Nagyon szerette isten világát és a házi állatokat. Halála után az úr e szelídségeért felemelte szentjei közé. Lucza napját a nép féltümpnek tekinti, s a hol ennyire tiszteletben tartják, a fiúk és leányok már névnapja előestéjén fölkerelkednek, minden ház ablaka alatt elbreczítálván a következő rigmusokat:

Megjöttem én jó este,
 Lucza köszöntésére.
 Lucza fekszik ágyában
 Az őrző angyalával.
 Gyere, Lucza, menjünk el.
 Mennysországot nyerjünk el,
 Ha mi aztat elnyerjük,
 Boldog lesz az életünk.

Másnap hajnalban a 14—16 éves fiúk egyik ház
 udvarán fát *lopnak* s vele elmennek a másik házhoz.
 ott aztán ráülnek és »kottyolni« kezdenek:

Kitty, kotty! Kitty, kotty!
 Maj hajnal lesz,
 Ha megvirrad,
 Majd reggel lesz.
 Adjon isten kendteknek
 Száz malaczt, egy rossz ólat.
 Kitty, kotty! stb.

Míg ezt reczitálják, a gazdaasszony egy kosáron
 át vizet hint a fiúkra és közben szórja rájuk a kuko-
 riczát is, a mit aztán tyúkjaival etet fel, hogy jó
 tojók legyenek. A fiúk a lopott fát — nehogy vele
 a szerencsét (ezuttal a tyukok hasznát) elvigyék —
 ott hagyják, de helyette e háznál már *lopnak* másikat,
 mert a fának csak úgy van hatása a kívánczalmak telje-
 sedése körül, ha lopott.

(Kis Jenő gyűjt. Karád, Somogy-rm.)

17.

A »kotyúni« induló gyerek egy dorongot, vagy egy tuskót visz a hóna alatt s ha kértére beeresztik, leteszi a küszöbre, vagy a kályha mellé, aztán ráül és rákezdi mondókáját. Közben a tojó tyukok számára kukoriczát hint szét a szobában.

Kitty, kotty! Kitty, kotty!

Majd hajnal lösz,

Majd mögvérad.

Gelegonya kettő,

Biró hátán teknyő,

Benne ül a jegyző.

Kitty, kotty! Kitty kotty!

Majd hajnal lösz,

Majd mögvérad.

Akkora szalonnája legyék a keetek

Mint az ajtó. stb. [disznájának

Olyan vastag legyék a keetek lánya,

Mint a banya-kemencze.

Adjon isten keeteknek

Száz malaczt, egy ólat stb.

Mikor a kotyuló eltávozik, a gazdaasszony gondosan összesöpri az elszórt kukoriczaszemeket s más hatféle eleséggel összekeverve. »abricsból« eteti meg vele a tyukokat. Mielőtt ugyanis a tyukokat reggel kieresztené, a földre egy abroncsot tesz s az eleséget az abroncson belül hinti el.

(Cséplő Ernő gyűjt. Puszta-Kovácsi. Somogy-vm.)

18.

Luczanap előestéjén, az apróbb gyermekek házról-házra járnak s ajtó mögött a magukkal hozott fára ráülnek, aztán elkezdik a »kotyolás«-t:

Kitty, kotty, kitty, kotty,
Majd hajnal lesz,
Majd megverrad!
Annyi csirkéjük legyen keeteknek,
Mint az égen a csillag
Az égen a fűszál!
Kitty, kotty, kitty, kotty,
Majd hajnal lesz,
Majd megverrad!
Annyi tejük, vajuk legyen, stb.

Kotyolás közben a gazdaasszony kukoriczát szór a fiúkra s ezek ott, a hol őket szívesen fogadták, másnap szintén megjelennek és a következő verset mondják:

Megjöttem jó reggvee
Lucza köszöntésére.
Lucza fekszik ágyába
Őrző angyalávaa.
Gyere, Lucza, mennyünk ee,
Mennyországot nyergyük ee,
Ha mink aztat eenyergyük.
Örök boldogok leszünk.
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Lucza estéjén a kotyolók ott hagyott fájával az ólat megkurkálják, hogy a tyukok jó tojók legyenek.

(Mányok Ferencz gyűjt. Szakcs, Tolna-vm.)

19.

A luczázó legények régebben akkora gerendát vonszoltak be a szobába, hogy a végét még az ágy alá is be kellett dugni: ma már csak kisebb törzsököket, vagy fadarabokat hoznak be és énekelni kezdik:

Lucza fekszik ágyában, stb.

Végeztével a törzsökre ülnek és reczitálják:

Kitty, kotty! Kitty, kotty!

Majd hajnal lesz,

Majd megvirrad.

Kitty, kotty! Kitty, kotty!

Akkora szalonnája legyen a keetek
disznajának,

Mint ez az ajtó!

Akkora orrja legyen neki,

Mint a mester-gerenda! stb.

Mikor ezzel is végeztek, a gazdaasszony meghinti őket kukoriczával és vizet is önt rájuk. miközben tyúkjait hívja:

— Híjjad pizsém, híjjad!

A kukoriczát reggel összeseprik s a baromfiaknak vetik, hogy jó tojók legyenek. A törzsökből, vagy fadarabból levágnak egy darabot és a tyúkólba vetik. Régebben a szívesen látott vendégekre nagyon ügyelni kellett, mert a gerendát mindig *mástól lopták*, ha aztán egyéb nem akadt, elvitték még a kapufélfát is.

(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.)

20.

Gyerekek, legények, fiatalabb házas emberek egyaránt eljárnak »kottyozni«. Mikor oda érnek, a ház udvaráról egy tuskót bevisznek a szobába, a hol az ajtó mellé teszik, ráülnek s elkezdik:

Kitty, kotty! Kitty, kotty!

Majd megvirrad,

Majd hajnal lesz.

Galagonya három,

Biró nyakán járom!

Kitty, kotty! Kitty, kotty!

Majd megvirrad,

Majd hajnal lesz:

... Akkora hája legyen a kendtek
disznájának

Mint a pap vödre.

Kitty, kotty! Kitty, kotty! stb.

Annyi esibéje legyen kendteknek,

Mint az égen a csillag,

Földön a fűszál.

Kitty, kotty! Kitty, kotty! stb.

Itt a gazdaasszony kukoriczát szór rájuk, ők pedig elkezdik:

Csi-esi, li-li, bi-bi!

Csi-esi, li-li, bi-bi!

Mikor a megajándékozott látogatók távoznak, a tuskót a szobában hagyják.

(*Farkas Ignác gyűjt. Vásáros-Dombó, Baranya-vm.*)

21.

A »kottyozó« fiú csendesen az ajtó mögé guggol és elkezdli:

Kitty, kotty, kitty, kotty!

Majd megverrad.

Majd hajnal lesz!

Majd megverrad,

Majd reggel lesz!

Annyi csibéje, libája legyen kendteknek mint az égen a csillag!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Akkora órja* legyen a kendtek disznájának, mint egy mestergerenda!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Akkora szalonnája legyen a kendtek disznájának, mint egy hidastábla!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Olyan táltott szájja legyen a kendtek lányának, mint az ozorai hordó!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Akkora csöcse legyen a kendtek lányának, mint a dóri korsó!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Úgy gyűjjön a kendtek öreganyjának a száján a szó, mint a kemence száján a füst!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

* Hátgerince.

Amnyi kendere legyen kendteknek, mint
a réten a fűszál.

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Hideg vegye a házukat, dér csipje az
orrukat!

Kitty, kotty, kitty, kotty! stb.

Amnyi tej, turó, vaja legyen kendteknek,
mint a kanálisban a víz!

Kitty, kotty, kitty, kotty!

Majd megverrad,

Majd hajnal lesz!

Majd megverrad,

Majd reggel lesz!

Átment a kend lánya a szomszédba, be-
lépett a pocsétába, rája föccsent az orrára.

Kitty, kotty, kitty, kotty...

(Kimenet kotyognak tovább.)

A közeli Sásdon Sebők Mihály értesítése szerint
a gazdaasszony egy edényben kukoriczát tesz a koty-
tyozó elé, a ki mondókája végeztével belemarkol a
kukoriczába s azt visszapotyogatva a tyukokat hívja,
mintha meg akarná őket etetni.

(*Szarvas Mariska gyűjt. Kapos-Szekeső, Baranya-vm.*)

VIII.

KORBÁCSOLÁS APRÓSZENTTEKKOR.

1.

A legények és gyerekek a csizmaszárukba fűzfavesszőt dugnak s párosával már kora hajnalban elindulnak aprószenteket köszönteni. Először ezt a rigmust mondják el:

Hála legyen az istennek,
Hogy megértük ezt a máii szent napot,
Ugymint aprószentek napját.
Engedje az édes Jézusom,
Hogy többeket is érhessünk
De ne ilyen búval, bánattal.
Hanem örvendetes napokkal.
Adjon az isten bé bort, bé buzát,
Lelküinknek örök üdvösséget.
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Vagy e szó után »adjon« így folytatva:)

Adjon isten bé bort, bé buzát, boroczkot,
Kurta farku malaczozt,
Szekezünknek kereket,

Csutoránknak feneket,
 Abból igyunk eleget.
 Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Vagy az egész helyett:)

Hála legyen az istennek,
 Hogy nincs szarva az egérnek,
 Mert ha neki szarva volna,
 Sok asztagot széjjelszórna.
 Adjon isten szekeret,
 Csutoránknak feneket,
 Abból igyunk eleget.

(Az egész háznépet korbácsolva:)

Kelléses ne legyen,
 Porzsávás ne legyen,
 Friss legyen,
 Jó etető, itató legyen,
 Jó szántó, vető legyen,
 Jó fonó, varró legyen,
 Jó ebédfőző legyen,
 Férjhez menjen,
 Mint az öregasszony,
 Ne dudogjon!

A gazda korbácsukkal kimegy az istállóba s a
 marhákat is megveregeti:

Jó evő, jó ivó légy,
 Jó dolgos, jó szekérhuzó légy,
 Jó fejő légy!

Ezután odaveti elübük azt a szénát, a melyet még karácsonykor az asztal alá tettek.

(*Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.*)

2.

A gyerekek »lucsi« fenyő-ággal mennek házról házra »virgácsolni«. Beköszöntőjük így hangzik:

Engedje az Isten:

Több aprószentek napját is érhessünk.

Erővel, egészséggel.

Nem ilyen bú és bánattal,

Örvendetes napokkal.

Bé buzát, bé bort.

Léleküdösséget! (Korbácsukat előrántva:)

Keléses ne legyen a keetek házik.

(*Jóó Károly gyűjt. Bátaszék, Tolna-vm.*)

3.

A legények hajlós fűzfa-galyból több ágú korbácsot fonnak s vele aprószentekkor sorra járják a leányos házakat.

Hála isten, megértük

Aprószentek napját!

Adja isten,

Hogy esztendő-ilyenkorra is megérhessük;

De ne ilyen búval-bánattal.

Hanem szép örvendetes napokkal.

(A leányokat korbácsolva:)

Egészséges legyen,

Keléses ne legyen!

Ebben az új esztendőben
 Friss legyen!
 Ha borért küldik,
 Vizért menjen;
 Ha vizért küldik,
 Borért menjen.
 Kert alatt küldik,
 Utczáról menjen;
 Utczáról küldik,
 Kert alatt menjen.
 Váljék egészségére!

(Kende Janka gyűjt. Alsó-Bagod, Zala-vm.)

4.

A legények és gyermekek 4—12 ágra font korbácsot — néha még kézfejjedővel is ellátva — rejtenek a dolmányuk alá s házról-házra járva, az ajtó előtt elkezdik:

Hála isten, hogy megértük stb.

(Mint az előbbiben. Aztán benyitnak és korbácsolni kezdik a háziakat s a helyzethez alkalmazkodva ezt mondogatják:)

Keléses ne légy,
 Porzsávás ne légy,
 Friss légy,
 Egészséges légy,
 Jó tanuló légy,
 Jó szófogadó légy,

Jó furó-faragó légy,
 Házasodni készülj.
 Férjhezmenni készülj,
 Jó szövő-fonó légy,
 Jó varró légy,
 Jó sütő-főző légy,
 Ha vizért küldnek, borért menj,
 Ha sörért küldnek, pálinkáért menj.

(Ha végeztek:)

Adjon isten bé bort, bé buzát.
 Léleküdvösséget legtöbbet!

— Jó röggelt adjon isten!

(*Peterdi László gyűjt. Felső-Segesd, Somogy-rm.*)

5.

A gyerekek gömbölyűre, vagy négyszögletűre font korbáccsal berontanak s a kit érnek, a számukra már előkészített karácsonyi kalács fejében megveregetik, közben ezt a rígmust hajtogatván:

Egészséggel, békességgel!
 Több jóval, kevesebb bűnnel!
 Keléses ne legyen a helye!

(*Kuszák Béla gyűjt. Tényő, Győr-rm.*)

BALLADÁK
ÉS ROKONNEMŰEK.

1—2.

Fodori Katicza.

A)

»Eladtalak lányom, egy itcze bor árn,
Egy kajla garason.«

»»Kinek édes anyám?«« »Borosfai Lászlónak.«

»»Én ahhoz nem megyek, menjen ké' el maga.««

»De ahhoz köll menned, ha mindjárt meghalsz is.«

— Jó reggelt, jó reggelt, Fodori nagyasszony,
Kedves napamasszony!

Hol van a menyasszony. Fodori Faticza,
Kedves hűtvös párom? —

»Öltözik, vetkőzik röjtött kamarába
Haláli ruhába.«

— Jó reggelt, jó reggelt, kedves hűtvös párom!
Nyisd föl az ajtódat, röjtött kamarádat. —

»»Nem nyitom ajtómat, röjtött kamarámat,
Nem vagy hűtvös párom, megölő gyilkosom.««

— Fodori nagyasszony, kedves napamasszony,
Nem vádol társának, ölő gyilkosának. —

»Kössed ló farkára, addig mindig húzasd,
Mig annak nem vádol.«

»Lassan menj, lassan menj, Vidrai Pál fia.
 Kerék arany szoknyám tele vagyon vérrel.
 Fekete két szömöm homályba borúltak.«
 »Lassan menj, lassan menj, Borosfai László,
 Kedves hűtös párom.
 Kerék arany szoknyám tele vagyon vérrel;
 Fekete két szömöm homályba borúltak.«
 Röptön le is oldta, csakhamar kérdezte:
 — Mit ennél, mit innál, Fodori Katicza,
 Kedves hűtös társam? —
 »Nem eszem, nem iszom, mind eleget adtál;
 De mégis megennék gyöngé szajkó szárnyát.«
 Borosfai László kapta a puskáját,
 Hajtja a vadakat, lövi madarakat;
 Mire haza vitte gyöngé szajkó szárnyát.
 Fodori Katiczát ki is nyújtóztatták.

(Kardos Albert gyűjt. Resznek, Göcsej, Zala-vm.)

B)

(Tájszólás szerint.)

»Elattalak lányom, Fodori Katica!«
 »Kinek iédés anyám?« »Borosfaji Lászlunak.«
 »Ném ménék ién hozzá, mēnnyēn kē el maga.«
 — Fodori nagyasszony, kedves napamasszony.
 Főzzön jó vacsorát.
 Fodori Katica, kedves hűtös párom,
 Üjj bé az asztalho. —

Béült az asztalho, lédopta villáját,
 Borosfaji László fölakarta vönnyí,
 Fodori Katica lőhajlott utáno,
 Borosfaji Lászlónak meglátto lólábát.
 Kümönt az asztaltul, el is sirta magát.

»»Anyám, iedés anyám, megöltiel engémet.««

— Fodori nagyasszony, kedves napamasszony,

Hun van a menyasszony? —

»Ötözik, vetkőzik röjtött kamarábo,

Haláli ruhábo.«

— Fodori Katica, kedves hütfös párom!

Nyizsd föl az ajtúdat, röjtött kamarádot. —

»»Nēm nyitom ajtumat, röjtött kamarádot,

Nēm vagy hütfös párom, megölüö gyilkosom.««

— Fodori nagyasszony, kedves napamasszony,

Nēm vádu párjánok, ölüö gyilkosánok. —

»Közsd a lófarkábo, addig mindég huzazsd,

Még annak nēm vádu.«

»»Lassan hajcs, lassan hajcs, Vidrai Pál,

Kerék aran szoknyám tele van mán vérrel.««

— Csak hajcs, Vidrai Pál, mentül jobban lehet. —

»»Lassan hajcs, lassan hajcs, Vidrai Pál,

Ráncos száru csizmám teli vagyon vérrel.««

— Csak hajcs, Vidrai Pál, mentül jobban lehet. —

»»Lassan hajcs, lassan hajcs, Vidrai Pál,

Sárgo bodor hajam vérben uszik immán.««

— Csak hajcs, Vidrai Pál, mentül jobban lehet. —

»»Lassan hajcs, lassan hajcs, Borosfai László,

Kedves hütfös párom.

Fekete kiét szömöm homályban borultak.««

— Áll még kocsis, áll még!

Mit enni, mit inni, Fodori Katica,

Kedves hűtfős párom? —

»Ném lehetek ién mást, jöngé szajku szárnyát.««

Borosfai László kapja a puskáját,

Hajtya a vadokat, égi madarokat.

Mire haza vüttö jöngé szajku szárnyat,

Fodori Katicát kü is nyöjtöszatták.

*

Diófa koporsut faragnak az ácsok.

Fodori nagyasszony hozza koszorúját,

Ném a menyasszonynak, csak a szép halottnak.

»Fodori Katica, kedves iédés lányom!

Keserves szivembű ném mégy kü a bánat,

Megölnek a kinok, bocsázd még bünömet.«

»Vüdd el, iédés anyám, vüdd ê koszorúdot;

Átkozott a föld is, a lová lētésznek,

Fü rajt nē terēmjen, virág elhervaggyon,

Ném is bocsátok még, hogy is bocsáthatnék,

Mikor az ördögnek hatalmáro attál.««

Fodori nagyasszony lilomot ültet,

Fehér lilomot leányo sirjára.

»Fodori Katica, kedves iédés lányom!

Keserves szivembű ném mégy kü a bánat,

Megölnek a kinok, bocsázd még bünömet.

Vérēm a vérèddel éggy patakba folyon,

Lölköm a lölköddel éggy istent dicsérjen,

Ménnyeknek közepin örökin élhessén.«

(Kardos Albert gyűjt. Resznek, Göcsej. Zala-rm.)

3.

Templomkerülő.

A karádi biróné
Küldte lányát misére;
De a lánya nem ment el,
Beugrott a kis kertbe.
Ottan virágot szedett,
Abból koszorút kötött.
Mikor elsőt kötötte,
Pap a misét elkezdte.
Másodikat kötötte,
Pap az urat fölvette.
Harmadikat kötötte,
Pap a misét végezte.
Negyediket kötötte,
Három gonosz ment érte.
Ötödiket kötötte,
Három gonosz ott érte.
Fogta ördög hátára,
Vitte pokol ajtyára.

»Zuggó pajtás, eressz be!
Testet hoztam lelkestül.
Ültessétek le székre,
Itassátok meg vízzel.
Öntsetek az üvegbe,
Üveghől a pohárba.«

Mikor elsőt megitta,
 A fejét lehajtotta.
 Másodikat megitta,
 Szívét elszoritotta.
 Harmadikat megitta,
 Szavát megindította.

»»Izenek az apámnak,
 Apámtól az anyámnak,
 Hogy a fiát tanítsa,
 A misére elhajtsa,
 Mert ki aztat kerüli,
 A poklot megérdemli.
 Lám, én aztat kerültem
 S a pokolba kerültem.«»

Negyediket megitta,
 Szavát elállította.
 Ötödiket megitta.
 Lelkét kiszakította.

(Szemnevez Emil és Dr. S. Gy. gyűjt. Költse, Somogy-em.)

4—6.

Az asszony.

A)

»Mit sirsz, mit keseregsz, édes feleségem?
 Van nekem jószágom, sok szép gazdaságom,
 Sok szép gazdaságom, szép szántóföldeim,
 Szép szántóföldeim, jótermő szőleim,

Jótermő szőleim, három gulya marhám,
 Három gulya marhám, négy szép hintós lovam.
 Négy szép hintós lovam, kőből rakott váram,
 Kőből rakott váram, szép eladó lányom!«

— Verje meg az isten sok szép gazdaságod.
 Hordja el az árvíz szép szántóföldeid,
 Jégeső verje el jótermő szőleid,
 A menykő csapja meg négy szép hintós lovad.
 A dög eméssze meg három gulya marhád,
 Szakadjon hegyibéd kőből rakott várad,
 Magam se érjem meg a holnapi napot,
 Hogy ha nincsen néked ifju legénységed!

(Kálly Imre gyűjt. Nagy-Dém, Veszprém-em.)

B)

»Mit sirsz, mit keseregsz, kedves feleségem?
 Van nekem jószágom, sok szép gazdaságom,
 Sok szép gazdaságom, szép eladó lányom,
 Szép eladó lányom, kőből rakott várom,
 Kőből rakott várom, robogó méneseim,
 Robogó méneseim, gulyabeli marhám,
 Gulyabeli marhám, szép szántó földeim,
 Szép szántó földeim, kaszáló réteim!«
 — Az isten vegye el szép eladó lányod,
 A nyila verje meg kőből rakott várod.
 A tatár hajtsa el robogó ménesed,
 A dög eméssze meg gulyabeli marhád,
 Az árvíz hordja el szép szántó földeid,
 Az iszap öntse be kaszáló réteid!

Az ökör a földet nem magának szántja,
 Az asszony a lányát nem magának szánja,
 Szépen felneveli, más kézre eresztí,
 De szép szemmel nézi, ha ura szereti . . .
 Máshol töltötted el szép ifjúságodat,
 Velem töltötted el búdat, bánatodat.

(Turcsányi Andor gyűjt. Tés, Veszprém-vm.)

C)

»Mit busulsz, mit bánkódsz ifju feseségem?
 Ninesen nékem pénzem, teli-láda kincsem,
 Fényes foka-gulyám, lobogó*) ménese?»

— A föld eméssze meg a te láda kincsed,
 A dög eméssze meg a te foka-gulyád,
 A farkas hordja el lobogó ménesed:
 Hogyha ninesen néked ifju legénységed!

(Szarvas Mariska gyűjt. Ireg, Tolna-vm.)

7.

Utonálló.

„Minden édes anya meggondolja magát,
 Hogy kinek adja el szép hajadon lányát!
 Engem is eladott az én édes anyám
 Egy utonállónak, egy embergyilkosnak,
 A ki minden éjjel elszökik mellőlem
 Utakat állani, embereket ölni,

*) E. h. »robogó«.

Minden éjjel tájban oda hozza mellém,
Oda hozza mellém a véres ruháját.

»Társam, édes társam, vidd el ezt a ruhát
A sötét barlangba, a vizes patakba.
Ott is úgy ereszd le, senki meg ne lássa,
Még a madarak se szóljanak reája.
Ugy mosd ki, úgy mosd ki, zuhanja se halljon,
Zuhanja se halljon, csöpp vize se lásson!«

»Társam, édes társam, sirtál te valahol?«
,Nem sirtam, nem sirtam, én uram, én uram;
Cserfa füstje fogta kökény-kék szememet,
Annak lángja csapta piros két orcámat.«

»Társam, édes társam, miért sirtál, miért sirtál?«
,Apámtul izentek, menyegzőbe menjek,
Öcsém házaitják, hugom férjhez adják.«

»Társam, édes társam, mit visz' ajándékot?«
,Uram, édes uram, egy pár viasz-gyertyát.
Ugy van ott a szokás, ha lányt férjhez adnak,
Legényt házassítanak, viasz-gyertyát adnak.«

»Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád erdejében madarak sem szólnak?«
,Uram, édes uram, úgy vagyon a szokás,
Mikor lányt eladnak, madarak sem szólnak.«

»Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád mezejében ekén nem szántanak?«
,Uram, édes uram, úgy vagyon a szokás,
Mikor lányt eladnak, se vetnek, se szántnak.«

»Társam, édes társam, mitől van, mitől van:

Atyád városában nagyon harangoznak?«
 ,Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás,
 Mikor lányt eladnak, hirharangot huznak.‘

»Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
 Atyád udvarában én sok népet látok?«
 ,Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás,
 Mikor lányt eladnak, szép sereggel járnak.‘

»Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
 Atyád udvarában nagy jajgatást hallok?«
 ,Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás,
 Mikor lányt eladnak, jaj-szóval siratnak . . .‘

,Fogjátok, vigyétek tömlöcz fenekére:
 Atyámat megölte, anyámat megölte!
 Vigyétek, tegyétek tömlöcz fenekére:
 Öcsémet megölte, hugomat megölte!’

(Szarcas Mariska gyűjt. Kánya, Tolna-rm.)

8—9.

Molnár Anna.

A)

(Töredék.)

Egy katona a menyecskét
 Csalogatta más országra;
 Addig, addig csalogatta,
 Mig egyszer csak el is csalta.
 Mentek, mentek egy kis erdőt,
 Egy kis erdőt, egy kis mezőt;
 Találának egy szép fára,
 Szép fa alatt hűs mohára.

»Ülj le ide, kis menyecske,
Nézz egy kicsit a fejembe.«

(Míg a fejében keresgetett, a menyecske egyre azon gondolkozott, hogy miként szabadulhatna meg. Mikor a katona ott az ölében elaludt, kirántotta Tamás-kardját s vele az alvó fejét levágta, aztán:)

Felöltözött ruhájába,
Visszanyargalt hazájába.
„Jó napot, jó biró gazda!
Adsz-e szállást az éjszaka?”
»Nem adhatok, jó katona.
Mert nincs nékem feleségem,
Ki vacsorát főzne néked.«
„Nem kell nékem a vacsorád,
Csak kell nékem meleg szobád.”

(Meleg szobát azt kapott, meg vacsora is lett. Lefekvés előtt aztán a vendég újra megszólamlott:)

„Huzd le, biró, a csizmámat,
Szárogasd meg a kapczámat.”
»Huzd le, lányom, a csizmáját,
Szárogasd meg a kapczáját.«
»»Apám, apám, édes apám,
Ez volt az én édes anyám!««
»Hallgass, beste kurafia,
Elment anyád katonával.«
»»Apám, apám, édes apám,
Ez volt az én édes anyám!
Megösmerem lábairól,
Vékony karcsu derekárol,

Legyintgető két karjáról.«
 Kigombolta a kaputját,
 Megkinálta szopós fiát,
 Megkérlelte jámbor urát.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Köveskállya, Zala-vm.)

B)

Elment, elment a vásárra,
 A biróné a vásárra.
 Utána ment a katona,
 Ki mind addig csalogatta,
 Mig magával el nem csalta.
 Mentek, mentek a mezőbe,
 Azonközben egy erdőbe
 Leültek egy fa tövébe.
 Gondolkozik a biróné:
 Mi jót tegyen katonával?
 Keres katona fejében,
 Kihuzza neki a kardját,
 Levágja vele a nyakát,
 Levágja a katonának.
 Felöltözik ruhájába,
 Felül a paripájára,
 Ugy megy el a hazájába.
 »Jó nap, jó nap, biró gazda!«
 »Isten hozta, jó katona!«
 »Arra kérem, biró gazda,
 Lesz-e nékem jó vacsora?«
 »Nincsen nekem feleségem,

Ki vacsorát főzne nékem!«
 »Nem kell nekem vacsorája,
 Csak a jó meleg szobája.
 Biró gazda arra kérem,
 Ha a csizmámat lehuzná!«
 »»Huzd le fiam a csizmáját,
 Szárogasd meg a kapezáját.«
 — Apám, apám, édes apám!
 Ez ám az én édes anyám.
 Megismertem a lábáról,
 Vékony karcsu derekáról,
 Fekete bodor hajáról.
 »»Nincsen néked édes anyád.
 Mert elhagyta a hazáját,
 Nem sajnálta barna fiát.«

(Bognár Pál Czeczül gyűjt. Csepreg vidéke, Sopron-vm.)

10.

Nővérek.

Megkérlette nénémet
 Czifra szabólegény,
 Engem is megkérített
 Szegény juhászlegény.
 Öröme nénémnek
 Czifra szabólegény.
 Siralmam énnékem
 Szegény juhászlegény.

Fölültették nénémet
 Födeles hintóba,
 Engem is fölültettek
 A számárkordéra.
 Öröme nénémnek
 Czifra szabólegény,
 Siralom énnékem
 Szegény juhászlegény.

Lefektették nénémet
 A födeles ágyba,
 Engem is lefektettek
 Szalma-nyoszolyára.
 Öröme nénémnek
 Czifra szabólegény,
 Siralom énnékem,
 Szegény juhászlegény.

Fölkeltették nénémet
 Hétágu ostorral,
 Engem is fölkeltettek
 Szép szerelmes szóval.
 Siralma nénémnek
 Czifra szabólegény,
 Örömem énnékem
 Szegény juhászlegény.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Kis-Berzseny, Veszprém-cm.)

11.

Szolga-legény.

(Tájszólás szerint.)

,Csillagom asszonyom,
 Fűzess ki engemet!
 »Én szógám, én szógám,
 Nė haggy itt engemet.
 Od' ádom, od' ádom
 Sok foka gujámat!«
 ,Nėm köll nélkēm, nēm köll
 A tē foka gujád.
 Itt van az esztendő,
 Fűzess ki engemet!
 »Én szógám, én szógám,
 Nė haggy itt engemet.
 Od' ádom, od' ádom
 Ládabeli kincsēm.«
 ,Nėm köll nélkēm, nēm köll
 Ládabeli kincsöd.
 Itt van az esztendő,
 Fűzess ki engemet.
 »Én szógám, én szógám,
 Nė haggy itt engemet.
 Od' ádom, od' ádom
 Az hajadon lányom.«
 ,Nėm köll nélkēm, nēm köll
 Az hajadon lányod.
 Itt van az esztendő,

Füzess ki engemet.
 »Én szógám, én szógám,
 Nö haggy itt engemet.
 Od' âdom, od' âdom —
 Magamat ajállom.«
 ,Csillagom asszonyom,
 Eddig is eszt vártom!'

(*Szarvas Mariska gyűjt. Kánya. Tolna-rm.*)

12—13.

A vén ember.

A)

Elment, elment a vén ember
 A fiának leányt kérni.
 Megkérlette a fiának,
 Haza vitte ő magának.

Elment, elment a menyecske
 Ifjak közé játszadoxni.
 Utána ment a vén ember:
 ,Gyere haza, te menyecske;
 Nem azért vettelek én el,
 Hogy te elmenj játszadoxni,
 Hanem azért vettelek el,
 Én fejemet fésülgetni.'

Haza ment az uj menyecske
 Szikra-tüzet élesztgetni,
 Szikra-tüzet élesztgetni,
 Fazék vizit odatenni.

»Gyere ide, te vén ember,
Hajtsd le ide az ölembé,
Hajtsd le ide a fejedet,
Megkoppasztom vén fejedet.«

»... Gyűjjön által, szomszédasszony,
Most haldoklik a vén ember,
Meregeti a szemeit,
Borzogatja a szakálát.«

»Ne félj tőle, szomszédasszony.
Köss kötelet a lábára,
Huzzad-vonjad a mályvába!«

(Szarras Maviska gyűjt. Kánya. Tolna-rm.)

B)

Elment, elment a vén ember
Ümagának lányt keresni.

Dulidán, duládán,

Dulidán, duládán.

Megkérette a fiának,
Haza vitte ümagának.

Dulidán, stb.

Elment, elment a menyecske
A kocsmába mulatgatni.

Dulidán, stb.

„Gyűjjön haza, ides anyám,
Rongyos ruhát fétozni rám.”

Dulidán, stb.

»Ides fiam, várj egy kicsint:
Hadd ugorjam még egy kicsint.«

Dulidán, stb.

„Gyűjjön haza, ides anyám.
Beteg az én ides apám.”

Dulidán, stb.

»Ides fiam, várj egy kicsint:
Hadd ugorjam még egy kicsint.«

Dulidán, stb.

„Gyűjjön haza, ides anyám,
Meghót az én ides apám.”

Dulidán, stb.

»Jobban bánom a ludamat,
Mint a vén kopasz uramat,

Dulidán, stb.

»Mert a ludam szép tollu vót,
Az uram meg vén kopasz vót.«

Dulidán, duládám,

Dulidán, duládán.

(Kertész József gyűjt. Nagy-Lengyel, Zala-rm.)

14—15.

Makranczos nő.

A)

Ifju legény voltam,
 Kevély leányt elvettem.
 A vásárra elmentem,
 Magammal elvittem.
 Duna, Duna, Duna, Dum!
 Vettem ottan néki
 Szép piros pántlikát.
 Az sem tetszett néki.
 Még szebb kellett néki.
 Duna, Duna, Duna. Dum!

Másodszor elmentem.
 Magammal elvittem.
 Vettem akkor neki
 Szép piros pantoflit.
 Duna, Duna, Duna, Dum!
 Az sem tetszett néki
 Még szebb kellett néki.
 Duna, Duna. Duna, Dum!

Harmadszor elmentem,
 Magammal elvittem.
 Vettem ottan néki
 Üst aranyos lánczot.
 Duna, Duna, Duna, Dum!
 Az sem tetszett néki.

Még szebb kellett néki.
Duna, Duna, Duna, Dum!

Negyedszer elmentem,
Magammal elvittem.
Vettem akkor néki
Kétágú korbácsot.
Duna, Duna, Duna, Dum!
Először megvágtam,
Nyakamba borula;
Másodszor megvágtam,
Magam is megszántam.
Duna, Duna, Duna, Dum!

(Egy XVIII. századi dalgyűjteményből.)

B)

Először elmentem
Világ vásárjára,
Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
Vettem a rózsámnak
Kamásli czipellőt.
Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
A mint haza vittem,
Az asztalra tettem.
Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
Még csak rám sem nézett,
El sem mosolyodott,
Hm, hm, hm, hm, hm, hm.

Másodszor elmentem
 Világ vásárjára,
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 Vettem a rózsámnak
 Egy selyem pruszlékot.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 A mint haza vittem,
 Az asztalra tettem.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 Még csak rám sem nézett,
 El sem mosolyodott.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.

Harmadszor elmentem
 Világ vásárjára,
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 Vettem ott magamnak
 Hétágú korbácsot.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 A mint haza vittem,
 Az asztalra tettem.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 Még csak rám sem nézett,
 El sem mosolyodott.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.

Először megvágтам,
 Még csak rám sem nézett;
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.

Másodszor megvágтам,
 Mosolyogni kezdett;
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 Harmadszor megvágтам,
 A nyakamba borult.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
 Többet nem bántottam,
 Mert magam is szántam.
 Hm, hm, hm, hm, hm, hm.
(Thúry Etele gyűjt. Csurgó, Fehér-em.)

16.

Megcsalt férj.

Minap hogy haza érkeztem,
 Ott áll vala látom
 Udvaromon egynehány ló:
 Egy, kettő, három!
 »Kedves feleségem?« mondték.
 — Mi baj no, angyalom?
 »Mire valók e lovak itt,
 Én meg nem foghatom?«
 — No lássa az ember az oktondit!
 Ki lát itt lovakat?
 Fejős tehenek mind, anyád
 Küldé ma azokat.
 »Fejős tehenek — megnyergelve?
 Óh ég, óh ég!
 Szegény csalatott férj vagyok én,
 Mint más sokak is még.«

A folyosóra felmenvén.
 Ott függ vala látom
 Egynehány fehér köpönyeg:
 Egy, kettő, három!
 »Kedves feleségem?» mondék.
 — Mi baj no, angyalom?
 »Mit keres e köpönyeg itt.
 En meg nem foghatom?»
 — No lássa az ember az oktondit!
 Hol itt a köpönyeg?
 Ágyteritők, szárogatni
 Raktam ki ezeket.
 »Ágyteritők — veres gallérral?
 Óh ég, óh ég!
 Szegény csalatott férj vagyok én.
 Mint más sokak is még.«

Hogy a pítvarba beléptem.
 Felakasztva, látom,
 Egynehány kard függ a szegen:
 Egy, kettő, három!
 »Kedves feleségem?» mondék.
 — Mi baj no, angyalom?
 »Mire valók e kardok itt,
 Én meg nem foghatom?»
 — No lássa az ember az oktondit!
 Ki lát itt kardokat?
 Pecsényesütők, a vásárba'
 Vettem ma azokat.

»Peccsenyesütők — pardupével?*

Óh ég, óh ég!

Szegény csalatott férj vagyok én,

Mint más sokak is még.»

Hogy a szobába toppanok,

Ott áll vala látom

Az ágy előtt néhány csizma:

Egy, kettő, három!

»Kedves feleségem?« mondék.

— Mi baj no, angyalom?

»Mit keres e sok csizma itt,

Én meg nem foghatom?«

— No lássa az ember az oktondit!

Hol itt a sok csizma?

Tejesköcsögök, tehencidhez

Piaczon vettem ma.

»Tejesköcsögök — felsarkantyuzva?

Óh ég, óh ég!

Szegény csalatott férj vagyok én

Mint más sokak is még.»

Hogy az ágyakra tekintek,

Ott fekszik látom

Egynehány izmos katona:

Egy, kettő, három!

»Kedves feleségem?« mondék.

— Mi baj no, angyalom?

* Porte-épée, kardbojt.

»Mit keres itt a katona,
 Én meg nem foghatom?«
 — No lássa az ember az oktondit!
 Hol itt a katona?
 Szolgálók ők, teheneinket
 Hajtják az udvarra.
 »Szolgálók — kikent bajuszszal?
 Óh ég, óh ég!
 Szegény csalatott férj vagyok én,
 Mint más sokak is még.«

A kancsókat* előveszem,
 Ez kell itt már, látom.
 »Tánczra, kedves feleségem:
 Egy, kettő, három!«
 — Ugyan te vén bolond! mondá.
 »Mi lelt no, angyalom?«
 — Miért e vad kegyetlenség,
 Én meg nem foghatom?
 »Hát kegyetlenség ez?
 Czirógatlak, simogatlak:
 Csupa szerelem ez!
 — Szerelem a — kancsókával?
 Óh ég, óh ég!
 Szegény csalatott asszony vagyok,
 Mint más sokak is még.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Tapolca, Zala-vm.)

* Kancsuka.

17.

Kató.

„Sok jó estét, Kató fiam!”

„Adjon isten, szívem uram!”

„Magas az ágy, Kató fiam.”

»Fölvettem, szívem uram.«

„Mozog az ágy, Kató fiam.”

»Egér van benn, szívem uram.«

Elvágta a Kató nyakát,

Árván hagyta Jancsi fiát.

(Kertész József gyűjt. Zalabér, Zala-vm.)

18.

Kis Mariska.— Fekete városnak
Fehér tornya látszik —

Láttam a rózsádat,

Más ölében játszik.

Sajnáltam szólítani,

Szívét szomorítani.

Szívét a szivedtől

Elhidegeníteni.

»Jó napot, jó napot,

Ismeretlen anyám!

Hol van az én kedves

Kis Mariska mátkám?»

»„Ott lenn van a kertbe'
 Violát szed benne,
 Violát szed benne
 Menyasszonyi jegybe.«
 »Nincsen ott, nincsen ott,
 Ismeretlen anyám!
 Hol van az én kedves
 Kis Mariska mátkám?«
 »»Mit tűröm, tagadom,
 Ha meg kell mondanom:
 Szobájában nyugszik
 Aranyos paplanyon.«

Belépett hozzája,
 Leborult az ágyra.
 »Kelj föl, édes mátkám,
 Nézz meg utoljára.
 Kelj föl, édes mátkám,
 Tekints az egekre,
 Az Ur Jézus neve
 Jusson az eszedbe.
 Éltem az élteddel
 Egyszerre muljon el.
 Vérem a véreddel
 Egyszerre folyjon el,
 Testem a testeddel
 Egy sirba leszálljon,
 Lelkem a lelkeddel
 Egy istent imádjon.

Aranyos betűkkel
 Irják a fejfámra :
 Itt nyugszik egy árva,
 Kit elhagyott párja,
 Kinek szerelemből
 Történt a halála.«

(Dr. S. Gy. gyűjt. Nagy-Kanizsa, Zala-vm.)

19.

Három árva.

Kis-keszei temetőbe,
 Három árva sétál benne.
 Az is azért sétál benne,
 Édes anyja fekszik benne.

Kelj föl, kelj föl, édes anyánk!
 Leszakadt a testi ruhánk.«
 »»Nem kelhetek, három árva,
 Deszka közé vagyok zárva.

»»Van tinéktek mostohátok,
 A ki gondot visel rátok;
 Fejeteiket megfésüli,
 Hátatokat hátba veri.«»

Van is nekik mostohájuk,
 De gondot nem visel rájuk;
 A fejüket nem fésüli,
 De hátukat hátba veri.

Az ebédet elkészíti.
 Három árva sirva nézi;
 Három árvát kitaszítja,
 Maga lányát behivatja.

»Gyertek, menjünk a pajtába,
 Boruljunk egymás nyakába,
 Sirassuk meg jó anyánkat.
 Jó anyánkat, jó dajkánkat ...»
(Pollák Ida gyűjt. Rábaköz.)

20.

Szegény molnár-legény.

(Tájszólás szerint.)

Szegén molnár-legén
 De sokat szenvedett,
 Mikor a vőgyhidrú
 A Dunába esett.
 Flöget kiáltott,
 Sönki ső hallotta;
 Kedves édes anyja
 A parton siratta.

»Nő sirass engemet,
 Kedves gyermekedet:
 Habos Duna vize
 Temet el engemet.»

»Harangok, harangok,
 Szépén harsogjatok,

Kedves gyermekömnek
 Szép marsot huzzatok.
 Csillagok, csillagok,
 Szépén ragyogjatok,
 Kedves gyermekömnek
 Utat mutassatok.
 Szerelém, szerelém,
 Átkozott gyötrelém,
 Mér' nem virágosztál
 Minden fatetején?
 Minden fa tetején.
 Czidrusfa levelén,
 Mér' nem szakajthatott
 Szögén mónár-legén? ... ««

(Dadai Király Pál gyűjt. Csúza, Baranya-rm.)

21.

Stájeri menyecske.

Vágott farku fecske —
 Stájeri menyecske,
 Miért jöttél, hogyan jöttél
 Ez idegen földre?

»Nem jöttem én gyalog,
 Kese lovam hozott,
 Kese lovam négy lábáról
 A patkó lehullott.

»Csak egy maradt rajta.
Az is lotyog rajta,
Kovács-legény, édes rózsám,
Szorongasd meg rajta.«

»»Meg is szorongatom,
Meg is kopogtatom,
Barna-piros két orczádat
Meg is csókolgatom.««

»Sokáig szorongasd,
Sokáig kopogtasd,
Odahaza az uramat
Jól megvárakoztasd.«

Stájer menyecskének
Mi baja szegénynek?
Régen látta jámbor urát,
Az fájhat szívének.

»Nem vagyok én beteg,
Csak a ló rázott meg,
Barna-piros kovács-legény
Szerelme ártott meg.«

(Dr. Szita Elemér gyűjt. Felső-Eőr. Vas-rm.)

22.

Bazsó Méri.

Bazsó Méri kis fia
Mindig az apját ríja.

»Ne ríj fiam, van apád,
A verebi uraság a te apád.

*

Bazsó Méri firhangja,
Leszakadt a sallangja.
Majd vesz rá az uraság,
Bazsó Méri firhangjának sallangját.

Bazsó Méri kis ágya,
Meg van vetve puhára,
Oda jár az uraság,
Öleli a Bazsó Méri derekát.

Bazsó Méri köténye,
Kurta lett a kötője.
Majd vesz rá az uraság,
Bazsó Méri kötényére pántlikát.

Bazsó Méri orozája,
Elhnyilott a rózsája.
Rösteli az uraság,
Pirosító keni el a bajuszát.

Bazsó Méri megesett,
Kicsi fia született.
Tiszteli az uraság:
Bazsó Méri, keress neki más apát.
(Dr. S. Gy. gyűjt. Tengőd, Tolna-vm.)

23.

Báró Jenő.

Este későn ragyognak a csillagok,
 Báró Jenő a faluban andalog.
 »Édes anyám eresszen ki hozzája,
 Fájd a szívem, majd meghasad utána.«

»»Kedves lányom, ráérsz te még kimenni;
 Ráérsz te még a báróval beszélni.«
 »Édes anyám, addig élem világom,
 Mig a báró sötétbe jár utánam.«

...Báró Jenő azt tette föl magába,
 Dupla csévű fegyvere lesz halála.
 Megtöltötte dupla csévű pisztolyát,
 Báró Jenő úgy lőtte agyon magát.

Báró Jenőt beviszik a városba.
 Szeretője a kapuban siratja,
 Eszébe jut piros bárós czipője,
 Nem lesz többet a báró szeretője.

»Báró Jenő, hány esztendő lehettél,
 Mikor engem szeretgetni elkezdte?«
 — Tizenkilencz, meg egy fertály, meg egy fél.
 »Ilyenformán husz esztendő lehettél.«

— Kedves rózsám, hány esztendő lehettél,
 Mikor engem szeretgetni elkezdte?
 »Tizenhárom, meg egy fertály, meg egy fél.«
 — Ilyenformán még kis leány lehettél.

Báró Jenőt viszik a temetőbe,
 Leteszik a sirnak a fenekére.
 Sirja körül rozmaringszál nyiladoz,
 Közepibe báró Jenő hervadoz.
(Dr. S. Gy. gyűjt. Hédevár, Győr-vm.)

24 - 25.

A megcsalt leány.

4)

Falu végén vagyon egy mély árok.
 Oda járnak fürdeni a lányok.
 — Édes anyám eressz ki hozzájuk.
 Páros csókot hadd rakok reájuk.

Falu végén vagyon egy gunyhóeska.
 Abban vagyon fölvetett nyoszolya,
 Nyoszolyában halovány menyecske.
 A bölcsőben siró gyermekecske.

Lágy kezével lágyan ringatgatja,
 Szép szájával szépen csicsigatja:
 »Alugy, alugy, szerelem virága.
 Szerelemből jöttél a világra.

»... Ember, ember, tekints az egekre,
 Vagy erre az ártatlan gyerekre.«
 — Tekintettem, mikor megcsaltalak.
 Mikor a jó istenre bízalak.

»Lányok, lányok, rólam tanuljatok:
 A legénynék esókot ne adjatok,
 Mert az a esók nem esik hiába,
 Könnyed csordul a böleső gombjára.
(Pálffy Dénes gyűjt. Pusztá-Magyaród, Zala-vm.)

B)

Egy asszonynak vagyon három lánya:
 Kettőnek van kivarrott szoknyája,
 Harmadiknak szép ringó böleseje,
 Ábba' fekszik szép fattyu-gyermeke.

A lábával el is ringatgatja,
 A szájával el is esiesigatja:
 Hejli, hujli, esiesűja babája,
 Szerелеmből jöttél a világra . . .

»Lányok, lányok, rólam tanuljatok:
 A legénynék esókot ne adjatok:
 Mer' az a esók nem esik hiába —
 Könnyed csordul a böleső gombjára.
(Pollák Sarolta gyűjt. Beled, Sopron-vm.)

26.

Kéri pusztán.

Kéri pusztán az endrédi határban
 Leveledzik egy nagy hársfa javában,
 Hej endrédi határ öreg hársfája,
 Busolni jár a kis bujtár alája.

Ég a gyertya ha meggyújtják odabé,
 Barna kis lány szomorkodik mellette.
 — Barna kis lány, ne szomorkodj, gyere ki;
 Vár tégedet a kis bujtár ideki.

Kinyilott a tisztartó-ház ablaka,
 A kisasszony maga nézett ki rajta.
 Felsőhajtott a kisasszony magába:
 »Mért is vagyok a tisztartó leánya.«
(Dr. S. Gy. gyűjt. Balatonvidék.)

27.

A kanász.

Megismerni a kanászt
 Ékes járásáról,
 Tánczra termett lábáról.
 Tarisznya-szijjáról.

Buzába megy a disznó
 Kilencz malaczával,
 — Eredj utána bojtár
 Fényes balaskáddal.

»Hutá, hutá, lele, le!«
 Csak a füle látszik . . .
 A berekben a kanász
 Menyecskeével játszik.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Köveskállya, Zala-vm.)

Édes anyám . . .

Édes anyám, mire van kérésem :
 Piczi czizmát csináltasson nékem.
 Piczi csizma ezüst sarkantyúra,
 Az illik a magyar gavalléra.

Édes anyám, mire van kérésem :
 Magyar mellényt csináltasson nékem.
 Magyar mellény apró ezüst gombra,
 Az illik a magyar gavalléra.

Édes anyám, mire van kérésem :
 Sárga kocsit csináltasson nékem.
 Sárga kocsi apró kerekekre,
 Azon megyek a rózsám elejbe.

Édes anyám, arra van kérésem :
 A rózsámat had vegyem el kérem ;
 Az had legyen az én feleségem,
 Kivel boldog világomat élem.

— Nem vetem meg fiam kérésedet,
 Elveheted kedves szeretődöt.
 Elveheted kedves szeretődöt,
 Hogy ne átkozz holtomig engemet.

El is veszlek, rózsám, nem sokára,
 Csak várj a győ' farsang utoljára.

Ha szegény vagy, szegény vagyok én is;
Majd csak azért boldogulunk mégis.

(Pollák Miksa gyűjt. Rábaköz.)

29.

Ökrös legény.

»Elveszett az ökröm
A czedrus-erdőben,
Elvásott a ezizmám
A sok keresésben'.«

— Ne keresd, angyalom,
Be vagyon má' hajtva,
Ligeti csárdában
Szól a csöngő rajta.

»Ösmérem csöngőit,
Volt is a kezembe,
Veszprémi vásáron
Vettem az ökrömre.

»Öt forint az ára,
Babám adta rája:
Aranyos betűvel
Van neve rávágva.«

(Rohonczy Károly gyűjt. Veszprém.)

30.

A betyár.

Csötörtökön este
Csak azt vettem észre:
A marezali fogadóban
Vasra vagyok verve.

Arra jön angyalom,
Sirat engem nagyon.
Ne sirass engem, angyalom.
Fáj a szívem nagyon.

»Mért ne siratnálak,
Mikor vason látlak,
Holnap reggel nyolcz órára
Tömlöczbe is zárnak.«

Kedves kis angyalom,
Csak arra kérnélek:
Engem szeress ezután is,
Régi szeretődöt.

Ha nem szeretsz, mond meg,
Nem haragszom érte . . .
Magam kérem a vármegyét,
Csukjon el örökre.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Nikla, Somogy-vm.)

31.

A rab.

»Azt mondja a világ,
Hogy árva rab vagyok.
Esztenedeje elmúlt,
Mióta hervadok.

»Rab vagyok, hervadok.
Szabadulást várok;
A jó isten tudja,
Mikor szabadulok.

»Kilencz funtos vasat
Hármat elszaggattam,
A negyediket is
Jól megvásítottam.

»Vármegye-ispánnak
Elloptam négy lovát.
Sallangos szerszámát,
Fődeles hintóját.

»Sallangos szerszámát,
Fődeles hintóját,
Czifra feleségét,
Kisasszony leányát.

»Kocsit, lovat, asszonyt
Visszabocsájtottam;

De a szép kisasszonyt
Magamnak tartottam.

»Látom most az urak
Tizenketten vannak,
Mind a tizenketten
Én rám törvényt szabnak.

»Anyám, édes anyám,
Menj föl az urakhoz:
Kérjed leveletem,
Szabad életemet.

»... Anyám, édes anyám,
Mit mondtak az urak?«
— Csak azt mondják, fiam.
Hogy fölakasztanak.

»Anyám, édes anyám,
Kár volna azt tenni,
Az én bodor hajam
Szélnek fujdogálni.

»Ha vármegye-ispán
Nem is sajnál engem,
De a szép kisasszony
Elhervadna értem.«

(Dr. S. Gy. gyűjt. Almás, Zala-vm.)

Fujdogál a szellő . . .

»Fujdogál a szellő
A Nájgebáj felől,
Rossz híreket hallok
Az én fiam felől . . .«

»»Ne esodálkozz, anyám,
Hogy én sárga vagyok:
Kilencez esztendeje,
Hogy én itt hervadok.

»»Hallottad-e hírét
Hires Nájgebájnak?
Hát a benne lévő
Sötét áristomnak?

»»Nájgebáji urak
Tizenketten vannak,
Mind a tizenketten
Rólam tanácskoznak.

»»A tizenegyedik
Nevemet olvassa.
A tizenkettedik
Rám a törvényt szabja.««

»Hallottam, hallottam,
Voltam is már benne.
Verje meg az isten,
A ki építette.

Nagy a kerítése.
 Magos az ablakja.
 De sok édes anya
 Sirdogál alatta.«

»Ne sirj anyám, ne sirj,
 Így kell annak lenni.
 Minden nemzetségben
 Kell egy rossznak lenni.«

(Barla-Szabó István gyűjt. Hencse, Somogy-rm.)

33.

Ha fölmegeyek a törvénybe . . .

»Ha fölmegeyek a törvénybe,
 Az alispán ül a székbe.
 Kacsintgat a jobb szemembe:
 Hány pár csikó jut eszembe?

»Nem loptam én, csak egy csikót
 Az is négy lábra kese vót.
 Azon hajtottam hat tinót
 Az is mind daru-szörü vót.

»Elhajtottam Devecserbe:
 Kettőt eladtam belőle,
 Kettőt adtam a babámnak,
 Kettőt meg az alispánnak . . .«

(Dr. S. Gy. gyűjt. Kis-Czell, Vas-rm.)

34.

A betyár szeretője.

Ennek a kis lánynak nincs babája,
Pandur-káplár jár az udvarára.

»Pandur-káplár jöjjön be,
Magam vagyok ide be

A szobába «

Kimegy a kis kertbe rózsát szedni,
Utánna a pandur megkötözni.

»Eressze el a karom,
Ezt a betyárt akarom

Megölelni.«

(Dr. S. Gy. gyűjt. Győr-Sziget.)

35.

Fábián Pista.

„Szép csárdásné, hozzon bort hitelbe:
Itt hagyom a szürömet érette;
Ha ki nem váltom mához egy hétre,
Tegye ki a czégér tetejébe.“

Erre alá hat zsandár-katona,
Mind a hatnak ragyog a csákója;
Előtte gyün hat pandur nyargalva,
Egyenesen a csárda ajtóba.

— Jó nap, jó nap, jó nap csaplárosné!
 Hát ez a szép szürke csikó kié?
 »Ott benn iszik ennek a gazdája;
 Azt nem tudom, hol van a lakása.«

— Hát hijják ki ennek a gazdáját,
 Vagy kérdezzék: nevéről hogy' hijják?
 ,Engem hínak Fábián Pistarak.
 Mit akarnak vélem a zsandárok?'

— Megmutatom én azt nem sokára,
 Letetetek sötét föld gyomrába.
 »Kutya zsandár, rakd le fegyveredet,
 Kutyák igyák, egyék a véredet!«

Szereteje ablakon hallgatja,
 Mikor Pistát a zsandár vallatja.
 »»Kedves babám, ne veresd magadat:
 Valld ki minden titkos bajaidat.««
(Grünfeld Ferencz gyűjt. Pölöskefő, Zala-vm.)

36.

Nádi Jancsi.

Nádi Jancsi a csárdába'
 Ráparancsol a csárdásra:
 »Huzza le a férhangokat,
 Hadd mulassam ki magamat.«

Nádi Jancsi Fenékben van.
 Zsandároknak izenve van:

— Most jöjjetek hamarjába,
Nádi Jancsi a csárdába.

»Még egy icede borom járna,
Ha az idő el nem járna.«
Az idő már későre jár,
Az ajtónál áll hat zsandár.

Jött a zsandár nagy sietvel,
Dutla töltött fegyverekkel.
— Jancsi, akarsz-e meghalni,
Vagy magadat meg kell adni.

Jancsi kapta a fegyverét,
Elkeríté az istenét,
S mire magát észre vette,
Golyó szivét sértegette.

Nádi Jancsi fejér teste
Fenékből van eltemetve,
A fenéki temetőben
Nyugszik a fekete földben.

(Grünfeld Ferencz gyűjt. Pölöskefő. Zala-vm.)

37.

Zsandár Pali.

Máté-Szalka gyászba van,
Zsandár Pali halva van. —

Még vasárnap délután
Kiment a birkák után.

Mondta neki az anyja:
— Pali fiam, jöjj haza.

»Nem megyek én ma haza,
Vérbe fürdök én még ma.

»A kocsnába köll menni.
Verekedés fog lenni.

»Három juhász indítja.
Ketteje meg csitítja.« —

»... Édes anyám, édesem:
Van-e ruhám szennyesen?

»Ha nincs ruhám szennyesen,
Hoztam egyet véresen.«

A ruháját kimosták,
Magát kinyújtóztatták.

(Vende Ernő gyűjt. Kánya, Tolna-vm.)

38.

Nagy József.

Jaj de porzik a pápai nagy utcza,
Görög Janit most kísérik ki rajta.
Koporsója végig virág-koszorú,
Selyem Lidi megy utána szomorún.

Görög Janit viszik a temetőbe,
Nagy Józsefet kísérik a tömlöczbe.

— Jaj istenem, számadásra most megyek;
Selyem Lidi, te miattad szenvedek.

A Nagy József leveles rózsafája,
Bánatvirág nyilott vala ki rája,
A sok pandur azt is leszakasztotta,
Édes anyja szívét gyász borította.

Édes anyja ha bemegy a szobába,
Sirva borul fenyőfa asztalára.
Jaj istenem, de szomorú a szívem:
Volt egy fiam, azt is eltemettetem.

— Édes anyám, arra kérlek tégedet,
Kísérj ki a temetőbe éngemet,
Görög Jani mellé tétess éngemet,
Megköszönöm ezt a szivességedet.

(Kiss Kálmán gyűjt. Noszlop, Veszprém-vm.)

39.

Bogár Imre.

(Töredék.)

... Harangoznak délre,
Féltizenkettőre,
Hóhér mondja az Imrének:
Álljon föl a székre.

Fölállott a székre,
Föltekint az égre.

»Jaj, istenem! Sok rablásim
Most jutnak eszembe.

»Édes anyám voltál.
Mért nem tanítottál?
Gyöngé fának ága voltam,
Könnyen hajlithattál.

»A kik ifjak vagytok,
Rólam tanuljatok,
Hogy a rossz társaságokkal
Soha ne tartsatok.

»Hol vagy, kedves testvér,
Ki a jóra kértél,
De én nem arra hajtottam.
Roszszal társalogtam?

»Hol vagy, kedves anyám,
Kedves szülődajkám?
Töröld meg könnyes szemedet,
Engem ne sirassál.«

(Dadai Király Pál gyűjt. Tata vidéke, Komárom-rm.)

40.

Öreg huszár.

Harmatos a kukoricza levele —
Letelett az öreg huszár ideje,
Kézében a szabadságos levele,
Már ezután nem lesz huszár a neve.

„Édes fiam, maradj a regimentnél.
Derékjabb legény leszel a többinél;
Három csillagot kapsz a gallérodra,
Harmincz huszár hallgat a komendódra.”

»Kapitány úr, köszönöm a jóságát,
Adja másnak mind a három csillagát:
Letelt nekem hét keserves esztendőm, —
Odahaza vár én rám a szeretőm.«

(Dr. S. Gy. gyűjt. Ács, Komárom-rm.)

41.

Az Úr Jézus Krisztusról.

(Krisztus-monda.)

Mikor az Úr Jézus ezen a földön járt,
Elment Jeruzsálembe s ott szállást nem talált.
Bement egy házba, vendég fogadóba:

»Adj Isten jó estét néked édes nram!
Adhatnál-e szállást a Jézus Krisztusnak,
Az ő érdeméért, kinszenvedéséért?»

»Nem adhatok, szegény, mert sok vendégem lesz.
Majd azok belőled majd csúfot üznének
A Jézus Krisztusnak az ő érdeméért,
Kinszenvedéséért.«

»Menj el Péter, menj el a város végére,
Ott lakik egy szegény özvegyasszony.«

Adj Isten jó estét, Veronika asszony!
Adhatnál-e szállást a Jézus Krisztusnak,
Az ő érdeméért, kinszenvedéséért?»

Van énnékem házam, három vetett ágyam,
A legszebbikébe lefektetem Jézust.«

Fejénél fölkelte ragyogó napvilág,
Lábánál fölkelte tündöklő holdvilág...

(Krivaries Márk gyűjt. Balatoneülek.)

42.

Török van a kutban.

(Töredék.)

Vanyoczki-utcának
Elmásult a neve,
Mert a török-járás
Elvégződött benne.
Vanyoczki ablakján
Szól be egy katona:
Hozzon hamar létrát,
Török van a kutba!
Mikor kimerítik,
Pistyg mint a béka:
Mikor visszadobják,
Morog mint a kutya...

(Szarvas Mariska gyűjt. Vásáros-Dombó. Baranya-rm.)

DALOK.

L.

SZERELMI DALOK.

1.

(1 – 3. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Félre innen bubánat,
Ölelem a babámat.
Ámbátor elpirulok,
A szivére borulok;
Ha szivére borulok,
Talán el is ájulok.
(Akali, Zala-vm.)

2.

Amoda, amoda
Két águ czédrusfa.
Az alatt kesereg
Barna-piros gyerek.

Az is azt kesergi,
Párja nincsen neki.
Hogyha megengedi,
Párja leszek neki.
(Köveskállya, Zala-vm.)

3.

Ricza, ricza, kukoricza, palacsinta —
 Megölelem, a ki felül kocsimra;
 Megesókolom, ha beleül az ölembe —
 Sej! . . . véle esem szerelembe!

(Köveskállya, Zala-vm.)

4.

(4—5. Bott Miklós gyűjt.)

Buzavirág, konkoly, ing a ház —
 Még az éjjel, rózsám, nálunk hálsz.
 Nálad hállok, rózsám, örömet,
 Sej! ha te engem igazán szeretsz.

Nem tennék én neked egyebet,
 Válladra tenném két kezemet,
 Átkaroluám karcsú derekad,
 Sej! megesókolnám édes ajakad.

(Balaton-Henye, Zala-vm.)

5.

Ha nem kapok vásárnapra szeretőt,
 Fölszántom a kis henyei temetőt:
 Belevetem magamat egy virágnak,
 A ki szeret, majd leszakajt magának.

(Balaton-Henye, Zala-vm.)

6.

(Raksányi Károly gyűjt.)

Hess légy, hess légy, ne szállj rám!
 Beteg vagyok ám én,
 Beteg vagyok ám én!

Hajtsd el rólam, magyar lány:
 Jobban leszek ám én,
 Jobban leszek ám én!

Adj egy csókot, angyalom:
 Meggyógyulok ám én,
 Meggyógyulok ám én!
 (Balaton-Henye, Zala-rm.)

7.

(7—8. Dukai Takács Gyula gyűjt.)

Apátiba beöntött a nagy árviz,
 A lányokat mind elvitte a nagy viz.
 Édes anyám, kifogom a páromat,
 Mert én kenddel nem élem világomat.
 (Monostor-Apáti, Zala-rm.)

8.

Onnan alól jön egy fényes hintó,
 Aztat huzza hat fekete csikó,
 Rozmaringszál a tengelye fája —
 Én vagyok a szeretőmnek párja.

Rozmaringot ültettem kosárba,
 Kitettem a kiskertem sarkába,
 Rozmaringszál felnőtt az ég felé —
 Gyöngé vagyok a szeretőm mellé.

(Monostor-Apáti, Zala-vm.)

9.

(9—16. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Nincsen nekem jobb tanyám, jobb tanyám,
 Mint az én babám ágyán, igazán,
 Nem kell oda a subám, a subám,
 Két dnyhát ad én alám a babám.

Az egyiket takácsasal szütette,
 A másikat édes anyja vette —
 Mig el nem vitték a temetőbe,
 Nekem hagyta végrendeletébe.

(Csobáncz vidéke, Zala-vm.)

10.

Felizentem a keszthelyi uraknak,
 Csináltassák meg az országutakat.
 Felfecseli,
 Nem ereszti daru-szörü lovamat —
 Be sajnálom a kedves galambomat!

A veszprémi vármegyeház eleje,
 Fészket rakott egy gilicze fölibe.

Kis gilicze.

Bús gilicze mindig aztat kiáltja.

Ne sirj, kis lány, ide ér nemsokára.

(Tapolca, Zala-vm.)

11.

Ujvárosi kis erdőbe van egy fa,

Barna babám ott sirlogál alatta.

Ej huj! Ha én az erdőbe fa lennék.

Barna babám vállaira borulnék.

(Kis-Kanizsa, Zala-vm.)

12.

Az én rózsám kis gunyhója

Többet ér, mint Buda vára.

Ragyogó csillagom, galambom!

Buda vára az országé,

De a gunyhó a rózsámé.

Ragyogó csillagom, galambom!

Az én rózsám kökény szeme

Többet ér, mint Zalamegye.

Ragyogó csillagom, galambom!

Zalamegye az uraké,

De a rózsám csak magamé.

Ragyogó csillagom, galambom!

(Zala-Szent-Grót, Zala-vm.)

13.

Szécsi-sziget falujában két templom,
 Abba jár el az én kedves galambom.
 Az egyikben én értem imádkozik,
 A másikban én értem siránkozik.

Ne siránkozz, árván hagyott galambom;
 Borulj inkább a szívenre, ha mondom.
 Eszem azt az imádságos kis szádat,
 Csókolom a harmatos két orczádat . . .

(Kerka-Szent-Miklós, Zala-vm.)

14.

Most megyek hazám felé,
 Zala-vármegye felé,
 Egy kis madár szárnyaival
 Röpked az orcám felé.

Szállj le, madár, ha lehet,
 Vidd el ezt a levelet;
 Kérdezd meg a szeretőmet:
 Ismer-e még engemet?

(Gelse, Zala-vm.)

15.

Szent-Balázsban végig menni se merek —
 Kalapomon fekete gyászt viselek.
 Gyász én nékem még a fehér kendőm is,
 Mert elhagytam a kedves szeretőm is.

Nem idevalósi gyerek vagyok én,
 Messze földről szolgálatba jöttem én.
 Így jár, a ki messze földről vándorol:
 Nincs babája, a ki vállára borul.

(Szent-Balázs, Zala-rm.).

16.

Innejd alú jön a fölhlő,
 Sötét fölhlő sebesen.
 Az a fölhlő, sötét fölhlő
 Nem is jön ám üresen.
 Sujt a zápor csak u' szakad,
 Mossa csárdás kalapom — sej!
 Más öleli, más csókolja
 Az én kedves galambom.

(Szent-Balázs, Zala-rm.)

17.

(Pálffy Dénes gyűjt.)

Hogyha egyszer menyecske lesz a lányból,
 Magas kontyot kanyarít a hajából.
 Magas kontyot jaj de sokan megnézik,
 Szegény urát még se sokan irégylik. —

Tüzzről pattant kis menyecske vagyok én.
 Hogyha tőlem csókot kérnek, adok én.
 Adok csókot kettősével, hármával,
 Nem törődöm én az uram szájával.

Nem hiába járok én a kis utcán,
Minden este ott vár én rám a rózsám.
Ej haj! ha megtiltják százszor is:
Megesaljuk mink az uramat akkor is.

(Pusztá-Magyaród, Zala-vm.)

18.

(18—27. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Az Alföldön van egy kerek erdő,
Sárga rigó benne a kerülő,
Én is voltam annak kerülője,
Barna kis lány igaz szeretője.

Sárga rigó fölszállott a fára,
Busul szegény, mer' elhagyta párja.
Engemet is elhagyott a rózsám,
Árva vagyok, mint a rigó a fán.

Sárga rigó, ne szállj föl a fára,
Inkább szállj le rózsám ablakúra;
Fütyöld el ott szomorú nótámat:
Érte öl meg a keserű bánat.

(Szigetvár, Somogy-vm.)

19.

Arra alá a Dráva mentébe'
Páva szállott a bokor tövébe,
Szárnyaival csak azt lebbegeti,
Van szeretőm, de más' ölelgeti.

(Szigetvár, Somogy-vm.)

20.

Tinta, penna. kalamáris, papiros —
 Az én rózsám messze utra masiroz.
 Irok neki egy szomorú levelet:
 Ha belenéz, gyöngé szíve megreped.
(Kaposvár.)

21.

Márványkőből van az utcza feneke —
 Gyöngé vagy te, babám, a szerelemre.
 — Ne nézd, babám, az én gyöngeségemet:
 Gyöngé karom gyöngén ölel tégedet.
(Toponár, Somogy-m.)

22.

Piros alma csutkája —
 Sebes a rózsám szája.
 Meg kell annak gyógyulni,
 Mire el kell bucsuzni.
 Mire el kell bucsuzni.

Azt gondolod, angyalom,
 Hogy megöl a siralom?
 A siralom nem öl meg.
 A szerelem gyötör meg,
 A szerelem gyötör meg.

Ha te elmégy. én is el,
 Tőled nem maradok el:

Megfogom a kezedet,
Mégis elmegyek veled,
Mégis elmegyek veled.

Vékony deszka-kerítés,
Átlátszik az ölelés.
Ölelj, rózsám, kedvedre,
Nem hányják a szemedre,
Nem hányják a szemedre.

(Kadarkut, Somogy-em.)

23.

(Tájszólás szerint.)

Eszt a legént azér' őszi a mérög,
Hogy én a kis szeretömmē' beszéllek.
Csak had ögye, míg végig mög nēm őszi,
Szeretömet magájévä nēm töszí.

Év vén asszon vasra akar veretnyi,
Hogy a lánya éngöm akar szeretnyi.
Nü veressön vasra az a vén banya,
Nēm köll néköm az álnok szivü lánya.

Tégöd kis lán fene övött vóna mög,
Hogy sohasē ismertelek vóna mög.
Átkozott vót az az óra, az a ház,
A kibe mink mögösmerhattük egymást.

(Csákány, Somogy-em.)

24.

Jaj istenem, én istenem, istenem:
 A rózsámat de el kell felejtenem!
 Ha még soká kell ily árván maradnom:
 Nekem a sok sirásban kell meghalnom...

(Csákány. Somogy-vm.)

25.

Kilencz alma a tányéron mind piros —
 Legénynek a lányhoz járni nem tilos;
 Tilos lenne, még akkor is eljárnék,
 Mig magamnak igazszivü
 Barna kis lányt találnék.

Három dinnye van egy indán, mind sárga —
 Három szeretőm van nékem, mind árva;
 Három közül egy az igaz szeretőm.
 Azt az egyet két kezével
 Áldja meg a teremtm.

(Porog-Szent-Király, Somogy-vm.)

26.

Szólóvessző kihajlott az utcára,
 Sárga rigó rászállott az ágára.
 Sárga rigó azt danolja magába:
 Minden lánynak szép a maga babája.

(Lengyeltóti, Somogy-vm.)

27.

Lengyeltóti torony tetejében
 Egy kis madár tiszta feketében,
 Szárnya alatt egy szomoru levél:
 Katona lesz minden módi legény.

Én istenem, de meglátogattál:
 Szeretőnek valót nem is hagytál;
 Én istenem, adj erőt lábamnak:
 Hagy' keressek egy szépet magamnak.

(Lengyeltóti, Somogy-vm.)

28.

(Kerek F. Jolán gyűjt.)

Bécsi-piros a szoknyám,
 Ugy-e rózsám illik rám?
 Ugy-e rózsám illik rám?
 Holnap is ezt veszem rám.

Fekete-gyász a kendőm,
 Elhagyott a szeretőm.
 Nem kell helyette másik:
 Ugy se lesz így sokáig.

Veszik a szemfödelet,
 Holnapután temetnek.
 Sárga szekfű, lilom —
 Kinyílik a siromon.

(Old. Baranya-vm.)

29.

(Iványos Gyula gyűjt.)

Négy széle van a dunyhának, nem kettő —
 Hadd nézzem meg, mikor te rajta feksző;
 Hadd nézzem meg piros koczkás dunyhádat:
 Jobb szeretlek, mint az édes anyádat!

(Nagy-Harsány, Baranya-vm.)

30.

(30—2. Sebestyén Izabella gyűjt.)

Elszállott a fecske,
 Visszatér, visszatér.
 Fügefalevéltre
 Verset ír, verset ír.

Az lesz a levélre
 Ráírva, ráírva:
 Érted van a szemem
 Kisírva, kisírva.

(Kup. Veszprém-vm.)

31.

Tisza, Duna tinta volna, jó volna —
 A szeretőm írni tudna, jó volna:
 Mégse tudná azt leírni sorjába,
 Kit szeretek öreg-kupi határba.

(Kup. Veszprém-vm.)

32.

Jaj be magas a boszniai hegytető,
 Nem láthatom tőle a kis szeretőm.
 Azt a hegyet csákómban is elhor'nám,
 Hogyha a kis szeretőmet láthatnám.

Ha fölmegek a boszniai hegyekre,
 Föltekintek a csillagos egekre.
 Jaj istenem, hogy' is tudok megszokni,
 Ha nem tudom azt a kis lányt feledni.

(Kup, Veszprém-vm.)

33.

(33—52. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Verje meg az én istenem,
 Ragyogó csillagom, galambom,
 Verje meg az én istenem,
 Ki áskálódik ellenem,
 Ragyogó csillagom, galambom.

Ha én valamit vétettem,
 Ragyogó csillagom, galambom,
 Ha én valamit vétettem,
 Azt is szerelemből tettem,
 Ragyogó csillagom, galambom.

(Bársonyos, Veszprém-vm.)

34.

Szerettelek sok ideig,
 Tizenhárom esztendeig.

Mégse mertem hozzád szólni,
Sajnáltalak busítani.

Akármilyen kedves voltál,
Mégis álnok szivű voltál,
Kivántam is, hogy a halál
Kaszáljon le, ha rád talál.
(*Vár-Palota, Veszprém-em.*)

35.

Rétest ettem, megégette számat,
Más öleli az én kis babámat,
Más öleli, másnak ül ölébe,
Más kacsingat csalfa két szemébe.

Zárd be babám, zárd be kis kapudat,
Nem taposom kerek udvarodat,
Vethetsz bele szekfüt, majoránnát,
Nem tiprom le annak gyöngé ágát.
(*Csajágh, Veszprém-em.*)

36.

Leesett a csillagom,
Elhagyott a galambom.
Ha elhagyott, lesz másik —
Kutya busul sokáig!
(*Veszprém*)

37.

Ablakomban három bokor muskátli —
 Beizentem a rózsámnak, jöjjön ki;
 Vagy jöjjön ki, vagy nézzen ki,
 Vagy hijjon be engemet,
 Hogy ne hántsza a szerelem
 Az én árva szívemet.

Édes anyám, nézzen ki az ablakon.
 Most megy erre az én régi angyalom.
 Selyem kendő, piros rékli,
 Fehér szoknya van rajta —
 Jaj de igaz szeretőm volt
 Ez a kis lány valaha.

(Csernye, Veszprém-vm.)

38.

Iczi-piczi tubiczám,
 Ne kacsintgass annyit rám,
 Mert a szívem gyöngé ám,
 Megreped ám igazán.

Ha te tudnád, a mit én,
 Mennyire szeretlek én:
 Te is sirnál, nemcsak én,
 Örömedben, úgy mint én.

(Pápa.)

39.

Bécsi kendőm lobogós,
 Piros szoknyám suhogós,
 Hadd suhogjon, lobogjon,
 Csak a szived —
 Csak a szived értem dobogjon.

Tuli-piros, lupi-kék —
 Rajtad, babám, minden szép.
 Legyen csunya mindened,
 Csak szeressél —
 Meg ne vessél, babám, engemet.

(Pápa.)

40.

Szépen szól a czimbalom,
 Czimbalom —
 Kérdik tőlem, mi bajom?
 Mi bajom?
 Itt, itt, itt fáj valami,
 Valami;
 Szivemben van a bibi —
 Bibibi . . .

(Pápa.)

41.

Este későn kiállok az utczára
 Ennek a kis leánynak a trucczára!

Jaj istenem, a szívemnek de nehéz :
Nem is szeret, nem is köszön, rám se néz.

(Somló-Vásárhely, Veszprém-vm.)

42.

Gala vize be van fagyva,
A rózsámhoz járok rajta,
Gyalogszerrel, sötét éjjel,
Mikor csillag sincs az égen.

Hogy a világ meg ne tudja,
Kis kapuja mindig csukva,
Nem ég világ ablakában —
De én mégis rátaláltam.

(Somló ridéke, Veszprém-vm.)

43.

A pöttendi kis falu határa
Körös-körül gombos majoránna;
Valahány szál gombos majoránna,
Amnyi betyár gyerek istrázsálja.

A pöttendi utcza sarkán eggy bót,
Abba vásál a rózsám koszorút;
Koszorút vész, lányságát elhagyja,
Szeretejét Pöttendér' se adja.

(Pettend, Fehér-vm.)

44.

Bádogos a templom tornya, aranyos —
 Az én rózsám jaj de csinos, de magos.
 Ha magos is, nem kell azzal törődni:
 Majd lehajol, ha meg akar ölelni.

(*Pettend, Fehér-vm.*)

45.

Szagos meggyfát nem mindenhun látni,
 Barna kis lányt nem könnyű találni,
 Mer' arra le keletnek
 Mindenfelé barna kis lányt keresnek.

Cserfa, bikkfa nem ég meg az erdőn,
 Az én rózsám nem ölel meg engöm,
 Mer' arra le keletnek

A leányok nem igazán szeretnek.

(*Pettend, Fehér-vm.*)

46.

Sárga ló, sárga ló, jaj de nagyon sárga,
 Az a barna kis lány jaj de nagyon árva.
 Ha nincs másnak szánva, nem lesz soká árva.
 Még a szüret után én leszek a párja.

Sárga ló, sárga ló, jaj de nagyon sárga,
 Elmegyek, elmegyek a rózsámhoz rajta,
 Rózsám látására, vigasztalására,
 Piros orcájának megcsókolására.

Sárga ló, sárga ló, nyílik már az ajtó,
De le is hullott ám lábáról a patkó.
Csak egy maradt rajta, az is inog rajta:
Kovács jó barátom, szorongasd meg rajta.

(*Szent-Ágota, Fehér-em.*)

47.

Van nekem egy írott könyvem,
Ha kinyitom, hull a könnyem:
Az van abba bele írva,
A szerelem visz a sirba.

(*Csurgó, Fehér-em.*)

48.

Fehérvárnak az utcája márványos —
Nem hiába szabadkirályi város.
Van is benne sok szép barna kis leány.
Ki maga jár a szeretője után.

(*Fehérvár.*)

49.

A sarkantyum réz pengője talléros —
Ugy szép a lány, a legénynyel ha páros.

A pávának szép a tolla, aranyos —
Nem vagyok én a babámmal szabados.

Lesz ám még a páva tolla sáros is —
Leszek én még a babámmal páros is.

(*Fehérvár vidéke.*)

50.

Esik eső, dörög az ég javába,
 Beütött a kondorosi csárdába.
 Ég a csárda, nincsen a ki eloltsa —
 Bús szívemnek nincsen vigasztalója.

Szánt az ökör, ripeg-ropog a járom
 Édes anyám, csak énnékem nincs párom.
 Az erdőben minden fának van ága,
 Édes anyám, csak magam vagyok árva.

(Tabajd, Fehér-vm.)

51.

Kék ibolya búnak hajtja a fejét,
 Mert az égből nem öntözik a tövét.
 Szállj le harmat kék ibolya tövére,
 Hadd szakajtsak barna babám kezébe . . .

(Polgárdi, Fehér-vm.)

52.

Házam előtt a Tisza folydogál.
 Közepében felnőtt három nádszál,
 Hajtogatja a szélnek fujása,
 Eszembe jut rózsám bucsuzása.

Minek menjek már én a templomba,
 Ha rózsámat nem látom a karba?
 Katonának vitték más országra,
 Ott hervasztják el a kaszárnyába.

(Polgárdi, Fehér-vm.)

53.

(Szakonyi József gyűjt.)

Fehérvári réztoronyba
 Kilenczet ütött az óra,
 Nem ütött az nekem jóra:
 Áll a rózsám kézfogóra.

Fehérvári halmok alatt
 Meglepett engem a harmat;
 De nem ama halmok alatt,
 Kedves rózsám karja alatt.

(Moha, Fehér-vm.)

54.

(Vargha Gyula gyűjt.)

Már az utezán végig menni sem merek,
 Mert azt mondják, fekete gyászt viselek;
 Fekete gyász legfehérebb keszkenőm,
 Árva vagyok, elhagyott a szeretőm.

(Adony, Fehér-vm.)

55.

(Marx Paula gyűjt.)

Nincsen nekem jobb tanyám
 — No de, jobb tanyám,
 Mint a babám bal karján
 — No de, bal karján.
 Ha bal karja elunja,
 Jobb karjára fordítja
 — No de, jobb karjára fordítja.

(Bonyhád, Tolna-vm.)

56.

(56—7. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Keserű a borostyánfa levele,
 Még keserűbb az én rózsám szerelme.
 Viselek én mindenféle bánatot,
 De csak az fáj, de csak az fáj,
 De csak az fáj, hogy a rózsám elhagyott.

Duna, Tisza visz a tenger partjára.
 Tekints, rózsám, szívem bubánatjára.
 Majd ha téged gyöngye szél is döntöget.
 Akkor tudod, akkor tudod,
 Akkor tudod, mi vitt sirba engemet.

Ha meghalok, nem kell akkor szerető,
 Jó lesz nekem a szedresi temető,
 Sárga agyag hervasztja a szívemet.
 Csalfa kis lány, csalfa kis lány,
 Csalfa kis lány felejtí a nevemet.
 (Szedres, Tolna-vm.)

57.

Megkondult az öreg harang hajnalra,
 A zúgása árva szívem szakgatja,
 Szeretőm volt, a ki meghalt, elhagyott.
 A ki nekem, a ki nekem —
 A ki nekem annyi fájdalmat hagyott!
 (Fadd, Tolna-vm.)

58.

(Szarvas Mariska gyűjt.)

Édes anyám nevelése vagyok.
 Barna legény szeretője vagyok;
 Édes anyám nevelt ekkorára.
 Barna legény szive fájdalmára.

Édes anyám nevelése vagyok,
 Barna legény szeretője vagyok;
 Annak a hű szeretője vagyok,
 Ki az este egy pár csókot adott.

(Kánya, Tolna-m.)

59.

(59—61. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Fujja a szél, libeg-lobog a kendőm,
 Készkenőm —
 Akármit mond ez a világ, te vagy a
 Szeretőm.
 Így teszek, úgy teszek nem bánom —
 Így leszek, úgy leszek azt várom --
 Így is, úgy is az a vége,
 Kedves rózsám, mához esztendőre
 Megyünk az esküvőre.

(Sárvár. Vas-m.)

60.

Arany kantár, selyem nyereg,
 Pej paripán selyem gyerek —

Zabot adok a lovának,
Édes esókot az urának.

Gyere, gyere, édes lovam.
Repülj, repülj kis madaram:
Itthon vagyok, magam vagyok.
Szerelmedért majd meghalok.

(*Oloszka, Vas-rm.*)

61.

(Tájszólás szerint.)

Márván kübüő van a Tisza közepő.
Góla-madár fiészket rakott belejő,
Kiét szárnyávuó vággyo sziejjő a habot...
Mast tuttam mőg, hogy a ruózsám őhagyott.

Hogyha ién aszt tuttam vuóna istentüő.
Hogy a szüved ővállik az ennyimtüő:
Szász forintot attál vuóna ezüstbüő,
Mióg ső szerettelek vuóna szüvembüő.

(*Szombathely vidéke.*)

62.

(62—4. Dadai Király Pál gyűjt.)

A ki legény, legyen legény,
Jőjön velem kaszálni,
Ne csak este a lányokhoz eljárni:
Vágjon olyan sűrű rendet a réten,
Mint a mennyi csillag ragyog az égen.

Három csillag, fényes csillag
 Van az égen egy sorba,
 Három szeretőm van nékem egyforma:
 Három közül csak egy olyan akadna,
 Ki engemet búmból megvigasztalna.

(*Rába-Hidré, Vas-vm.*)

63.

Ídes anyám, én is megházasodom,
 Szeretőmet más kezire nem adom.
 Egész világ legyen bár ellenségem,
 Barna kis lány, te lész a feleségem.

(*Hegyhát, Vas-vm.*)

64.

Divófának kigyöpösült az alla,
 Sárga zsibát legeltetnek alatta,
 Sárga zsibát sárga kis lány őrizi,
 Azért sárga, a szerelem gyötöri.

(*Hegyhát-Sál, Vas-vm.*)

65.

(65—70. Pollák Miksa gyűjt.)

A czigányok sátora,
 Kigyúladt a hátulja,
 Benne égett a vajda,
 A vajdának szép lánya,
 A szép leány subája.

Tyuhaja!

- Én a vajdát nem szánom,
 Se a subát nem bánom,
 Csak a szép lányt sajnálom.
 Mert a barna cigány lány
 Szeretett csak igazán.

Tyuhaja!

(*Rábaköz.*)

66.

Tulsó szeren ég a gyertya —
 Barna kis lány koppantgatja;
 El-eloltja, meg-meggyújtja.
 Szeretejét csalogatja.

Tulsó szeren van a házuk,
 Fehér rózsza nyilik náluk:
 Ha fehér kell, szakajthatok.
 Ha piros kell, magam vagyok . . .

(*Rábaköz.*)

67.

Elszáradt az ibolya.
 Nem tudom, miért?
 Elhagyott a szeretőm.
 Nem tudom, kiért?
 Ha elhagyott, visszatér
 Könnyes szemekkel,
 Én törülöm orcáját
 Fehér kendőmmel.

(*Rábaköz.*)

68.

Szól a kakas már,
 Majd megvirrad már —
 Zöld erdőben, zöld mezőben
 Sétál egy madár.

Micsoda madár?

Micsoda madár?

Sárga lába, zöld a szárnya,
 Engem oda vár.

Várj, babám, várj;

Majd megvirrad már.

Ha az isten néked rendelt,
 Tied leszek már.

(Rábaköz.)

69.

Édes anyám fia voltam,
 Igazán, igazán, igazán!
 Mig szeretőt nem tartottam.
 Igazán, igazán, igazán!
 Mihelyt szeretőm akadott,
 Édes anyám megtagadott.
 Igazán, igazán, igazán!

Édes anyám megtagadott,
 Igazán, igazán, igazán!
 A szeretőm is elhagyott,
 Igazán, igazán, igazán!

Hogyha elhagyott egy hétre,
 Én meg elhagyom örökre.
 Igazán, igazán, igazán!

A beledi kertek alatt
 Igazán, igazán, igazán!
 Karika-gyűrűm ott maradt.
 Igazán, igazán, igazán!
 De még azért visszamegyek,
 Szeretőmtől bucsut veszek.
 Igazán, igazán, igazán!

A beledi kertek alatt
 Igazán, igazán, igazán!
 Folyik a szerelem-patak;
 Igazán, igazán, igazán!
 A ki abból egyet iszik,
 Babájától elbucsuzik.
 Igazán, igazán, igazán!

A ki abból egyet iszik.
 Igazán, igazán, igazán!
 Babájától elbucsuzik:
 Igazán, igazán, igazán!
 Lám én abból egyet ittam,
 A babámtól elbucsuztam.
 Igazán, igazán, igazán!

(Beled, Sopron-rm.)

70.

A fára fölmentem,
 Almát szedtem;
 A kertbe lementem,
 Rózsát szedtem.
 Van szeretőm csinos,
 Mint a rózsza piros.
 Eszemadta!

Gyere ide. rózsám,
 Átkarollak;
 Nyujtsd ide szép ajkad.
 Megcsókollak.
 Átkarollak kétszer,
 Megcsókollak hétszer.
 Eszemadta!

(*Beled, Sopron-rm.*)

71.

(71—3. Paál János gyűjt.)

Volna tündér-palotám,
 Ezüsttel vert szép szobám,
 Benne arany nyoszolyám,
 Abban is csak te felőled álmodnám.

Minek tündér-palota,
 Minek arany nyoszolya?
 Mikor szebbet álmodom
 Két karodban, szép galambom, rubintom!

(*Nyalka, Győr-rm.*)

72.

Harangoznak a toronyban hajnalra,
 Kis pej lovam föl van már kantározva,
 Két napi zab, széna föl van pakolva,
 Kis pej lovam mégis ugrál alatta.

Ha még egyszer lehajlom a nyeregből,
 Bucsut veszek a kedves szeretőtől.
 Adj egy csókot, kedves rózsám az utra —
 Isten tudja, láthatsz-e még valaha.

(Ménfő, Győr-vm.)

73.

Rég lehullott a levele a fának,
 Kis angyalom régen járok utánad;
 De mi haszna, ha nem tudsz megszeretni.
 Előbb-utóbb el kell téged feledni.

Felednélek, felednélek ezerszer,
 De eszembe jutsz én nékem ezerszer;
 Be vagy írva a szívembe örökre,
 Duna, Tisza sem mosna ki belőle.

(Gyirmót, Győr-vm.)

74.

(74—8. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Két szobám vagyon söpretlen,
 Paplanos ágyam vetetlen.

Csókolj meg rózsám, úgy hogy czuppanjon!

Ej rózsám, czuppanjon,

Czupa, czupa, czuppanjon!

Vétettem, rózsám, engedj meg;

Ha hozzám fordulsz, csókolj meg.

Csókolj meg, rózsám, úgy hogy czuppanjon!

Ej rózsám, czuppanjon,

Czupa, czupa, czuppanjon!

(Kis-Barát, Győr-em.)

75.

Nincsen annak semmi baja,

Kinek szeretője barna, tyuhaja!

Lám az enyém csak egy szőke,

Mégis maj' meghalok érte, tyuhaja!

Nincsen nekem feleségem,

Nem is köllene az nékem, tyuhaja!

Ugy se tudnám megböcsülni,

Csak a lányokat szeretni, tyuhaja!

(Gyarmat, Győr-em)

76.

El kell menni, ha esik is,

Ha nehezemre esik is;

Nehezen esik a járás,

Tőled, rózsám, az elválás.

Én elmegyek, te itt maradsz.
Tudom, rózsám, hogy megsiratsz.
Sirat engem a madár is,
Rám hajlik a gyöngye ág is.

(Új-Malomsok, Győr-vm.)

77.

Kék az ibolya, szép a virágja —
Kék a szeretőm szép szeme párja.
Néz hát, rózsám, a szemembe:
Sir a lelkem örömembe;
Vagy ülj bele az ölembe:
Hadd eszlek meg örömembe.

(Koronczó, Győr-vm.)

78.

Az uj-szőnyi hegyek alja homokos,
Vetek bele szekfümagot, de bokrost.
A ki aztat leszakítja, jaj be kár,
Az én szívem egy kis lányért jaj be fáj.

Borul az ég köröskörül fölöttem,
Boldogtalan szerelemre születtem,
Sirat engem a csevegő madár is,
Bánatában földre borul az ág is.

(Új-Szőny, Komárom-vm.)

79.

(Thúry Etele gyűjt.)

Sűrű erdő mellett jártam,
Rózsabokor alatt háltam,
Rozmaring ága hajlott rám —
Haragszik rám az én rózsám.

Annyit adok haragjára,
Mint a kötényem fodrára,
Még arra is többet adok —
Ha leszakad, mást varratok.

(Ács, Komárom-rm.)

II.

KATONADALOK.

1.

(Nagy Zsigmondné gyűjt.)

Most szép lenni katonának,
Mert Kossuthnak verbuválnak.
Négy esztendő nem a világ,
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a nemzet!

Kossuth volt az indítója,
Magyarország szószólója;
Kossuth Lajos nem lett volna,
Katona sem lettem volna.
Éljen a nemzet!

(Köveskälla, Zala-vm.)

2.

(2—31. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Azt mondta a kis lány az édes anyjának:
Vessen puha ágyat a szegény bakának.
Fáradtan jön szegény az egreczér-placzról,
Verejtéke csurog a halántékáról.

Tisztelem, angyalom, az édes anyádat,
 Ne vettessen nékem puha fehér ágyat;
 Hadd boruljak inkább puha kebeledre,
 Ott pihenem én ki magamat kedvemre.

(Köreskälla, Zala-vm.)

3.

Magyar gyerek, hadi vitéz vagyok én,
 Német császárt, nem magyart szolgállok én.
 Gyalog viszem jobb vállamon puskámat,
 Ugy védelmezem az magyar hazámat.

Bárcsak hamar nyolcz esztendő letelne,
 Hogy a rózsám újra megölelhetne,
 Hogy a rózsám újra megszerethetne,
 Hogy a rózsám feleségem lehetne.

(Monoszló, Zala-vm.)

4.

Ha felkötöm kis bakancsom,
 Már én messze elmegyek.
 Téged, rózsám, azt kívánom,
 A jó isten áldjon meg;
 Adjon neked a jó isten
 Oly szeretőt, ki elvesz, —
 Mert mire én házasodom,
 Az még nagyon soká lesz.

(Szent-Ben-Kál, Zala-vm.)

5.

Komisz kenyér, krumpli,
 Czakompak, menázi,
 Huszonöt rövid vas,
 Áristom,
 Négy órakor kelni.
 Bakancsot puczolni,
 Dob után marsolni —
 Trom. trom, trom!

Ez az élet a gyöngy élet igazán,
 Kivált mikor csókot,
 Kövér libaczombot
 Hoz az én aranyos tubiczám!
(Nemes-Pécsely, Zala-vm.)

6.

Kiadta a kapitány a parancsot:
 Minden baka faszoljon új bakancsot,
 A talpába negyven szeget veressen,
 A sarkára fényes patkót üttessen.

Ha föllhuzom az én új bakancsomat,
 Hét országon nem találom páromat,
 Ugy megyek el szép szeretőt keresni,
 A ki engem igazán fog szeretni.

(Sümeg, Zala-vm.)

7.

Besorozott Gróf Radeczki huszárnak:
 Jobb sorom lesz, mint a rongyos bakának,
 Nem hordozom senki tehene fiát,
 Nyergelem a daruszőrü paripát.

(Szent-Balázs, Zala-vm.)

8.

Baka szeretője,
 Fehér fejkötője;
 Frájter szeretője,
 Bársony czipellője;
 Kápláré kisasszony,
 Fűrér szép lányt tartson,
 De az őrmester —
 Éljen csendben, rendben
 Feleségével.

(Keszthely.)

9.

Bakáéknál jaj de rosszul dolgoznak,
 Németül kell tanulni a magyarnak:
 Pedig a német szó
 Nem a magyarnak való,
 Nem a magyarnak való.

Ezernyolczszáznegyvennyolczban nem így volt,
 Mikor még a Kossuth apánk vezér volt.

Azt mondták a vezérek :
 Előre legények !
 Futott is ám a német.

(Zala-Egerszeg.)

10.

Kanizsai templom előtt
 Vörös zászló a nép előtt.
 Sok édes anya sirdogál,
 Mikor a fercsel vizitál.

Anyám, anyám, édes anyám,
 Szedjed össze az én ruhám :
 Visznek engem katonának,
 Ferencz József bakájának.

Anyám, anyám, édes anyám,
 Édes fölnevelő dajkám,
 Születésemnek örültél.
 Az országnak fölneveltél.

Anyám, anyám, édes anyám,
 Ne sirj, mikor gondolsz reám ;
 A szivedet bú ne járja,
 Megjövök én nemsokára.

(Nagy-Kanizsa.)

11.

(Tájszólás szerint.)

Édös anyám kiálott a kapuba.
 Sirval nézi, hogy a fia katona.

Nő sirgyon kee', nēm lészék a magáé,
 Magáé, de magáé.
 Három évet szógálok a hazáér'.

Mégverögette az orvos a válom,
 Mer' nēm talát külömb legént énnálom.
 Nēm vizitát, hanēm csak beiratott,
 Iratott, beiratott,
 Édēs anyám nēm hiába siratott.

Nēm talát az orvos egyéb hibámot,
 Mikor látta sirni az én babámot.
 Mēgtaláta bennem azt az eggy hibát,
 Eggy hibát, de eggy hibát.
 Hogy a szívem a babámér' nagyon fájt.

Édēs anyám mért is szült a világra,
 Mér' nem dobott a zavaros Tiszába?
 Tisza vize vidd vóna ja Dunába,
 Dunábú ja Drávába,
 Hogy a babám szive értem nő fájna.

Zöldellik már a fákon a falevél,
 Hajtogattya ágait a gyöngye szél —
 Szorongattya ja szívemet a bánat,
 A bánat, de a bánat:
 Levelet írok a kedves babánnak.

Nő siránkozz árván hagyott galambom.
 Gondójj fájó szívem felé, ha mondom.

Csókolom a szép harmatos orczádat,
Orczádat. de orczádat.

Észem azt a barnapiros kis szádat.

(Kis-Kanizsa, Zala-vm.)

12.

Barázdában szépen szól a pacsirta —

Levelemet régi szeretőm írta.

Könnyes szemmel azt olvasom belőle.

Csak a halál választhatna el tőle.

Köpönyeget cseréltem a subámér,

Kék nadrágot patyolat bő gatyámér,

Az bakancsot szép kordovány esizmámér.

Ebben vitézkedem én a hazáér.

Az van nekem az országtól kiadva,

Fél font husom, fél kenyерem egy napra.

De meg is kell ám ezt nékem szolgálni:

Kell egreczérozni, sirbakot állni.

Nem kell többet a selyem nyakravaló,

Mert az csak szabad legényeknek való;

Puskát viszek a vállamon. nem kaszát,

Avval lövöldözöm én a francziát.

(Kis-Komárom, Zala-vm.)

13.

Édes anya ha kiáll a kapuba.

Sirval nézi, hogy a fia katona.

Ne sirj, anyám, ne sirass,
 Visszajövök még;
 Majd visszahoz engemet
 A csillagos ég.

Édes anya levelet irt fiának:
 Gyere haza, édes fiam, úgy várlak.
 Kis pej lovad hagyd ott már,
 Anyád haza vár,
 Haza vár a szeretőd,
 Szép magyar huszár.
(Kadarkút, Somogy-vm.)

14.

Baka-gyerek, magyar gyerek,
 Szereti a tánczot,
 Az oldalán, bal oldalán
 Zörgeti a kardot.
 Hadd zörgesse, hadd csörgesse,
 Most van módja benne:
 Ő felsége, Ferencz Jóska,
 Maga megengedte.

Ez a kislány selyem ágát
 Magasra vetette,
 Baka gyerek a csákóját
 Rajta felejtette.
 Hozd ki, babám, a csákómat.
 Tedd is a fejembe,

Hogy ne nézzen minden kis lány
Hamis szemeimbe.

Megálljatok, megálljatok,
Budapesti lányok,

Nem lesz néktek, nem lesz néktek
Ilyen jóvilágtok.

Nyitva lesz a csárdaajtó,
Szól a cigány benne;

De elmennek a katonák,
Nem tánczolnak benne.

(Külső-Somogy.)

15.

Meguntam már a bujdosást,
Hegyen-völgyön a mulatást.
Papot illet a szentírás.
Szegény legényt katonaház.

Napnyugaton fordul a szél.
Pádovából jön a levél :
Katonának kell elmenni.
Ujra háboru fog lenni.

Nem szép élet, nem gyöngy élet,
A ki mindig otthon élhet,
Mer' ugyis csak meg kell halni,
Betegágyban elhervadni.

Katonaság az uraság,
Tiszteli az egész világ;

Nincsen gondja sóra, borra,
Nagy pompára, koporsóra.

Nem látja az édes anyja,
Nem sir a kedves galambja,
Siratják majd a pajtások,
Haza hallik a sirásuk.

(Kis-Dobsza, Somogy-vm.)

16.

Holnap lesz a negyedéves gvervizit,
Albrecht-bakát az áristomba viszik.
Rozsdás fegyver, szép szerető nem passzol.
Szegény baka tíz nap eggyest kifaszol.

(Kaposvár.)

17.

(Sorozáskor :)

Hopp, a berényi gyöngé gyerek!
Nem dolgozik, csak enyeleg.

(Ha bevált :)

Hopp, a császár bakája,
Nem a lányok babája!

(Ha nem vált be :)

Hopp, a lányok babája!
Nem a császár bakája.

(Nagy-Berény, Somogy-vm.)

-18.

Barna kis lány kiállott a kapuba,
 Sirval nézett a karesú derekamra.
 Barna kis lány ne sirassál engemet:
 Három évig ugyse leszek a tied.

Októberban kimegyek a faluból,
 Barna kis lány nézz ki majd az ablakból.
 Az nézzen ki, a kinek van babája,
 Mert az aztal három évig nem látja.

Ha meghalok, a rózsámnak meghagyom,
 Hogy engemet jajszóval ne sirasson.
 Ha sirat is, sirasson egymagába.
 Mikor este lefekszik az ágyára.
(Ádánd. Somogy-v.m.)

19.

Édes anyám, én is katona vagyok,
 Budapesti kaszárnyában hervadok.
 Onnan nézem a fényes nap járását.
 Ugy várom a szabadságom óráját.

Édes anyám gyöngén nevelt engemet,
 Nem is tudja az én bus életemet:
 Mert ha tudná az én bus életemet,
 Éjjel nappal siratgatna engemet.
(Szőfok. Somogy-v.m.)

20.

(Tájszólás szerint.)

Barna kis jány horgója zsebkendőjét,
 Sorozatrú várgya a szeretejét.
 Édös annya jó züvüen* neveti.
 Hogy a jányát barna gyerekek szereti.

Barna kis jány mi lőtte** a szivedet?
 Oll messzirű égeti jaz ényimet.
 Kömnyebb lenne szívem bubánattyának,
 Ha én lönnék veje a tö apádnak.

(Somogy-rm., Balatonpart.)

21.

Mikor mondják: reksót, hapták, abmacsír,
 Szegény magyar bakának a szíve sír.
 Mért nem mondja magyarul, hogy mit akar:
 Szívesebben cselekedné a magyar.

(Székes-Fehérvár vidéke.)

22.

A budai híres lányok — linksz herstellen!
 Mind a dunaparton járnak — rekczi rikt ájk!
 Kávét isznak, kiflit esznek — hapták!
 A diványon heverésznek — báj fűsz rút!

* ízűen.

** lelte.

Felém jönni láttam egyet, rákiáltok: — halt!
 Oda megyek, jól megnézem: — ver da?
 A mint látom, nagyon csunya — kert ájk
 Szaladj, ebadta ringyója — laofstritt mars!

(*Székes-Fehérvár.*)

23.

Most irtam meg rózsámnak a levelet:
 Ha várt eddig, várjon is meg, ha lehet;
 Szabadságunk közeledik minden nap,
 Ugy számítjuk mától fogva harmincz nap.

Szabadságos kis könyvünket megkapjuk,
 Balfelől a szivünk mellé szorítjuk;
 Isten hozzád rongyos szürke köpönyeg,
 Nyüttelek én téged eddig eleget.

Végig menek fehérvári nagy utcán
 Betekintek kedves rózsám ablakán:
 Add ki kis lány a gyűrűmet, nem bánom,
 Odahaza vár az igazi párom.

(*Székes-Fehérvár.*)

24.

Által mentem dunapesti lánczhidon,
 Fujja a szél pántlikás kis kalapom.
 Fujjad, fujjad, úgy se soká fujod már,
 Ferencz Józsep katonája vagyok már.

Jaj istenem, fáj annak a legénynek,
 A kit husz éves korában elvisznek:
 Rózsabimbót virágjában elviszik;
 Elhervasztják. aztán hazaeresztik.

(*Csurgó, Fehér-em.*)

25.

Sej, húj!
 Rëportra vagyok hónapra stimmulval,
 Aszt is tudom, hom még lészék strófolval.
 Tiz nap egyes, husz kaszárnya-áristom:
 Sej, húj!
 Harmincz napig nëm látom a galambom.

(*Szent-Ágota, Fehér-em.*)

26.

Katonává lettem.
 De nem kevélységből:
 Szolgálom a császárt
 Nagy kénytelenségből.

 Az ád nekem ruhát,
 Gyoles inget, gyoles gatyát,
 Alám pej paripát,
 Szép sarkantyus csizmát.

Ha fölül a huszár
 Piros pej lovára,
 Fölteszi csákóját
 Gyászos homlokára.

Fölteszi csákóját
 Gyászos homlokára.
 Hullik sűrű könnye
 A lova nyakára.

Csillagok. csillagok,
 Szépen ragyogjatok:
 A magyar huszárnak
 Utat mutassatok.

(Polgárdi, Fehér-em.)

27.

Hej, csak mégis katonának kell menni.
 Rövid száru bakkancsot kell viselni.
 Jaj, istenem, jaj de rövid a szára!
 Esik a hó, fázik a lábam szára.

Megizenem majd az édes anyámnak:
 Másik fiát ne nevelje bakának,
 Mert a baka nyáron légerban ázik.
 Télen pedig az áristombban fázik.

(Dencsháza, Baranya-em.)

28.

Lányok, lányok. rólam tanuljatok:
 A legénynyel ne barátkozzatok,
 Mert a legény elmegy katonának,
 Szeretőjét itt hagyja árvának.

Sok szép legény elment katonának,
 Ártani az ellenség sorának.
 Mindeniket siratja babája;
 De hiába nem mehet utánna.

(*Marczaltó, Veszprém-vm.*)

29.

Megérik a szőlő nemsokára,
 Árván marad a töke utána;
 Te is árván maradsz kis angyalom.
 Közelget a háboru, úgy hallom.

Terebélyes a diófa ága,
 Bearanyoztatom nemsokára.
 Ha majd én azt bearanyoztatom:
 Árván maradsz, kedves kis angyalom.

(*Kencse, Veszprém-vm.*)

30.

Ezernyolczszáznegyvennyolczadik évbe,
 Mikor mentünk a németek elébe,
 Áprilisnak harmadikán hajnalba,
 Ágyuszóval harangoztak hajnalra . . .

(*Fok-Szabadi, Veszprém-vm.*)

31.

Végig mentem vásárhelyi nagy utcán.
 Fujja a szél rózsaszínű pántlikám.
 Fújjad szellő, ugyse soká fujod már,
 Ferencz József regrutája vagyok már.

Vennék, rózsám, egy itcze bort, ha innál:
 Másodikat, ha hű szeretőm volnál;
 Harmadikat, hogyha el nem felednél,
 Negyediket, ha soha meg nem vetnél.

(Somló-Vásárhely, Veszprém-rm.)

32.

(32—3. Sebestyén Izabella gyűjt.)

Öreg-kupi faluba
 Riczacza, sáricza!
 Szépen szól a muzsika,
 Riczacza, sáricza!
 Baka gyerek huzatja,
 Szeretejét ugratja.
 Sej, ringe runge rá!
 Riczacza, sáricza!

(Kup, Veszprém-rm.)

33.

Végig mentem, végig mentem
 Öreg-kupi faluba —
 Sir az anyám, sir a babám.
 Hogy most lettem katona.
 Ne sirj anyám, tyuhaja!
 Ne sirj kedves szeretőm:
 Majd letelik, majd elmulik
 Az a három esztendőm.

Végig mentem nagy hegyesen
 Öreg-kupi gyöngy uezán,
 Utánam jött, utánam jött
 A szeretóm legszebb lány.
 Szomoruan, tyuhaja!
 Néz föl a kalapomra:
 Jaj de szépen, jaj de vigan
 Lobog rajt a pántlika.

Kék pántlika, zöld pántlika
 A kötényem köteje --
 Árva kis lány, árva kis lány,
 Kinek nincs szereteje.
 Nékem is egy, tyuhaja!
 Barna kis lány könnyörgött,
 De énnékem, de énnékem
 Az a hannis nem köllött.

(Kup. Veszprém-m.)

34.

(34—42. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Gyöngy élet a leány-élet, tyuhajna!
 Ötöt-hatot hitegetni,
 Egyet igazán szeretni, tyuhajna!

Gyöngy élet a legény-élet, tyuhajna!
 Ha elviszik katonának,
 Megsiratják a leányok, tyuhajna!

Gyöngy élet a leány-élet, tyuhajna!
 Nem viszik el katonának,
 Tarthat szeretőt magának, tyuhajna!
(Vasvár, Vas-vm.)

35.

Esik eső csak úgy szakad,
 Babám szive maj' megszakad:
 Fáj a szive én érettem,
 * Hogy én baka-gyerek lettem.
(Vasvár, Vas-vm.)

36.

Belebujt az ördög
 A bakancs szárába,
 A szegény bakának
 Majd eltört a lába.

 Kérte az ördögöt,
 Hagyná őt békébe',
 Menjen vissza szépen
 Pokol fenekébe.

 De az ördög nem ment
 Vissza a pokolba:
 Jól érezte magát
 A czudar bakancsba'.
(Molnári, Vas-vm.)

37.

Mikor megyünk Májland felé,
Meghasad az ég két felé,
Sírnak a fényes csillagok,
Hogy én is katona vagyok.

Édes anyám, majd ha eljön,
Májland felé keressen föl,
Ott lesznek az új legruták,
Kiknek a haját levágják.

Mikor bodor hajam vágták,
Rózsám kötényibe hányták.
Nem volt annyi hajam szála,
Mint a hány könny hullott rája.

Gőzkocsinak hat kereke.
Báresak vízzé-porrá törne,
Hogy engemet el ne vinne
Arra az idegen földre.

Gőzkocsinak hat ablaka,
Magyar legény néz ki rajta,
Szemére huzza esákóját,
Úgy siratja a rózsáját.

(Molnári, Vas-vm.)

38.

Nincs szabadabb a madárnál,
Nincs árvább a katonánál,

Nincs a ki kényesebb legyen,
Nincs a ki annyit szenvedjen.

Borjuból van gazdasága,
Próczakli a kamarája,
Patrontás a reménysége,
Jobb vállán lóg a fegyvere.

Bárhogy¹ van a világ sora,
Ő azt egyformán kóstolja;
Akármilyen jó termés van.
Lédungja csak egyformán van.

Katonának szép a neve,
De keserves az élete;
Hat krajczár a fizetése,
Ha megiszsa, nincsen pénze.

Sokszor van ugyan vig napja,
De azt hamar elszalasztja;
Többször könnyeznek szemei,
Mint tánczolnak a lábai.

Katonaság nem uraság,
Verje meg a szentháromság!
Szegénységet besorozzák.
Uraságot otthon hagyják.

(Szombathely.)

39.

Édes anyám ablakában
 Kinyílt a rózsza magában,
 Szomoru szél hajtogatja,
 De nincs, a ki leszakajtsa.

Édes anyám rózsafája,
 Én voltam az egyik ága,
 Én voltam az egyik ága.
 A hazának katonája.

(Rába-Hídrey, Vas-vm.)

40.

Hármat fütttyentett a gőzös masina —
 Édes anyám, nem leszek a kend fia.
 Fekete föld rejts el engem,
 Ugy sincs nekem jó emberem.
 A ki megsiratna engem.

Ha elvisznek Bosnyákország szélire,
 Megásatom a siromat előre.
 Ott lesz majd az én sirhantom.
 De nem lesz ott a galambom.
 Nem lesz könnyes a sirhalmon . . .

(Oloszka, Vas-vm.)

41.

Édes anyám küldött nekem levelet:
 Gyere haza, kedves fiam, ha lehet.

Nem mehetek, édes anyám, nem lehet.
Szigoru a kapitány úr, nem ereszt.

Nem írhatok az anyámnak levelet.
Mert a golyó elvitte a kezemet.
Írd meg, pajtás, az én édes anyámnak.
Mily szomorú sorsa van a fiának.

Édes anyám de sokat kért a jóra.
Hogy ne menjek én a koresma ajtóra.
Nem hallgattam édes anyám szavára.
Azért vagyok most a barak lakója.

(Sárvár, Vas-vm.)

42.

Szól a kakas virradóra,
Trombitálnak riadóra.
Vörös az ég Erdély felül,
Magyar huszár nyeregben ül.

Fegyverem veszem válamra.
Rágondolok galambomra,
Mer' nem tudom mely órába
Jutok a halál torkába.

Kedves rózsám kapujába
Megbotlott a lovam lába;
Gyere ki szívem rózsája,
Buesuzzunk el utoljára.

Kedves rózsám, szívem-lelkem,
 Hazám hadba hivat engem;
 El kell mennem a csatába,
 Külső ország határára.

Ha elmegyek a csatára,
 Ne sirj értem, mert hiába;
 Ne sirjál, mert én is sirok,
 Bánatimmal úgy se bírok.

Köszönöm hű szerelmedet,
 Isten áldjon meg tógedet!
 Túl a síron egybekelünk:
 Induljunk hát, isten velünk!

(Kis-Czell, Vas-vm.)

43.

(Dadai Király Fál gyűjt. tájszólás szerint.)
 Jaj, de piczin vuótam, mikor születtem,
 Bimbuó vuótam, mikor katona löttem,
 Ruózsa vagyok hazám kis falujábo,
 Mëghërvaszt a szombatheli kaszárnyo.

(Szombathely vidéke.)

44.

(Pollák Miksa gyűjt.)

Ferencz Jóska ládájában levelem,
 Arra vagyon fölírva az én nevem.
 Elveszett a láda kulcsa,

Keresik, de hiába —
 Az én rózsám, az én rózsám
 De sokáig lesz árva!

Rába partján van egy szomoru füzfa,
 Ahhoz vagyon kis pej lovam csatolva.
 Vizbe hajlott, vizbe hajlott
 Szomoru füzfa ága —
 Az én rózsám, az én rózsám
 De sokáig lesz árva.

(*Rábaköz.*)

45.

(45—9. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Kossuth Lajos kis kalapja.
 Nemzeti szín lobog rajta.
 Az is azért lobog rajta.
 Országunkat igazgatja.
 Éljen a haza!

Kossuth Lajos Debreczenbe.
 Sok pénzt rakott a zsebébe.
 Huzd rá czigány, pengőt adok,
 Mert én Kossuth Lajos vagyok.
 Éljen a haza!

(*Ság, Sopron-vm.*)

46.

Szépen szól a báró muzsikája,
 Kis pej lovam jaj be szépen járja.
 Sárga nyereg, arany a kantárja,
 Gyenge testem jaj de illik rája.

Kis pej lovam csak azt kalapálja,
 Térdig jár a nagy fekete sárba.
 Szaladj lovam gazdád jóságáért,
 Az is szenved a magyar hazáért.

(Alsó-Bük, Sopron-vm.)

47.

Felszántatom a király udvarát,
 Belevetem az ország bánatát,
 Hadd lássa meg a király felsége,
 Mi terem a magyarok szívébe.

(Sajtóskál, Sopron-vm.)

48.

Szépen füttyöl a pittypalatty hajnalra,
 Baka gyerek a strózsákon hallgatja.
 Kelj föl baka íbörsvungot pucolni,
 Napkőttekor ki köll néked rukkolni.

A bakának nem köll más csak jó fegyver.
 Ugy indul el a csatába jó kedvvel.
 Ha az baka csibeg-esobog a vérbe,
 Mégsem sóhajt az istenhez az égbe.

(Csanak, Győr-vm.)

49.

(Labancz-nóta.)

Hol vagy maston nyalka kurucz,
 Ki oly voltál mind a szép strucz,
 Hogy mast szép hazádban nem jutsz,
 Talán ez világbul kifutsz,
 Nyalka kurucz, nyalka kurucz?

Hol cifráztad a ruhádat,
 Másfél araszt dolmánkádat,
 Hol sarkantyúztad eszizmádat,
 Hol prémezed kalpakodat,
 Nyalka kurucz, nyalka kurucz?

Hol van hosszú pántos kardod,
 Kiütköző nagy pallosod,
 Gréczi, bécsi pár pisztolod,
 Skófumos pantallírod,
 Nyalka kurucz, nyalka kurucz?

Nem mégy maston Sopron tájra,
 Az kűszögi nyájasságra,
 Szombathelyi szép dámákra,
 A sümegi cifra tánczra,
 Nyalka kurucz, nyalka kurucz.

Szegénységet szittad-verted,
 Nemzetségit nem böcsülted.
 Senki személyit nem nézted,
 Testét-lelkét megmívelted,
 Nyalka kurucz, nyalka kurucz.

Azért isten megbüntetett,
Szabadságot túled elvett,
Az idegen földre vetett,
Csaknem koldulásra vetett,
Nyalka kurucz, nyalka kurucz.

Hol vagy mostan, nyalka kurucz,
Ki oly voltal mind a szép strucz,
Ki már egyszer megdöglöttél,
Pokolnak is utat vettél,
Nyalka kurucz, nyalka kurucz?
(Egy XVIII. századi írott gyűjteményből.)

III.

PÁSZTOR- ÉS BETYÁRDALOK.

1.

(1—8. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Gulya, gulya, de szép szilaj gulya —

Én voltam a szilaj gulya ura.

Lesz-e, a ki legelteti,

Ha majd el kell masírozni? —

Ne sirass, angyalom,

Fáj a szívem nagyon!

Gulya, gulya, de szép szilaj gulya —

Más lesz majd a szilaj gulya ura.

Fáj a szívem kívül-belül,

Bánat szoritja két felül.

Ne sirass, angyalom,

Fáj a szívem nagyon!

(Zalavár, Zala-vm.)

2.

Mikor az Alföldön duhajkodtam,

De sok szilaj csikót elhajtottam.

Mégse tudták utamat elálni,

Jól tudott a kis lovam vigyázni.

Fölkerestem minden egyes állást,
Mégse kaptam a fakómnak szállást.
Szállást kértem egy kis barna lánytul,
Nem mert adni az édes anyjátul.

Megfogadott csikósnak a báró,
Hogy ne legyek többet utonálló,
Azért aztán az a barna kis lány
Csikósné lett az alföldi pusztán.

(Csúny, Zala-vm.)

3.

Reggel korán legelőre hajtok,
Szinte harsan, akkorát durrantok,
Félre ütöm eseperke kalapom,
Széles e világra semmi gondom.

Tele főzöm bográcsom, edényem,
Körül üli az én sok eselédem;
Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
Úgy tisztelnek: számadó kegyelme!

(Felső-Kustány, Zala-vm.)

4.

Vágtat a ló, elszakadt a kantárja,
De a betyár mégsem esik le róla —
Ha a kedvem el is hagyott, nem bánom:
Terem még lány szebb is, jobb is
Ezen a rongy világon.

Úgy elmegyek, hirt se hallasz felőlem,
 Száraz levél takarja be lépésem.
 Isten hozzád, kis angyalom, elmegyek,
 Én már többé, soha többé
 Becsületes nem leszek.

(Szent-Grót, Zala-rm.)

5.

Letörött a vörös torony gombja --
 Ihatnék a Prekóp Józsi lova.
 Eredj kis lány, meríts neki vizet,
 Mert a Prekóp Perkátára siet.*

Prekóp Józsi nyergeli a lovát.
 Édes anyja siratja a fiát.
 Ne sirj anyja, édes anyja hiába :
 Hét vármegyén forog a distancziája.*

(Göcsej. Zala-rm.)

6.

A kanász az erdőben
 A botjával játszik,
 Ugy forgatja baltáját,
 Csak a fénye látszik.

Buzába ment a disznó,
 Csak a füle látszik.
 Mert a megyén a kanász
 Kedvesével játszik.

* Instantia. kérvény.

(Frisse.)

Az beszélík, nincs baja
 A török-tatárnak . . .
 A szegény legények is
 Három tánczot járnak.

(Nyírád, Zala-vm.)

7.

Kisfaludi uteza jaj de sáros,
 Benne járnom, rózsám, nem tanácsos,
 Mert ha engem megfognának benne,
 A sok zsandár mindgyárt vasra verne.

Sümeg felől fujdogál a szellő,
 Jön a zsandár onnan mindenfelől;
 Jön a zsandár, de nem félek tőle,
 Ha kiállok, megbirkózom véle.

(Kékkút, Zala-vm.)

8.

Az istenét a világnak!
 Mért nevez engem betyárnak,
 Mikor mindig igaz voltam,
 Lovat is csak néha loptam.
 Szép a betyár a csárdába,
 Szépen ragyog a baltája.
 Betyár vagyok a csárdában,
 Betyár az istenházában.

(Balaton-Henge, Zala-vm.)

9.

(Grünfeld Ferencz gyűjt.)

Meghalt a kanász.

Oda a kanász;

Ki mondja majd a bojtárnak:

Vágd le a Siskát!

Meghalt a juhász,

Oda a juhász;

Ki mondja majd a Puminak:

Tereld a fókát!

Meghalt a gulyás,

Oda a gulyás;

Ki mondja meg a tehénnek:

Hajrá, te Vellás!

Meghalt a béres.

Oda a béres;

Ki mondja az ökrének:

Haj erre, te Rendes!

(Dusnak, Zala-vm.)

10.

(10 - 21. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Somogymegye aljában születtem.

Tüske-bokor között nevedtem.

Van cserényem, van szép fehér gulyám:

Gulyás vagyok a kutasí pusztán.

Gulya keriti be cserényemet,
 Hat komondor istrázsál engemet,
 Magamban is helyén áll a lélek,
 Sem zsványtól, sem vadtól nem félek.

Leteritem a subám a gyepre,
 Bundi kutyám lefekszik melléje,
 Bundi kutyám úgy vigyáz reája,
 Mint komorna a grófné lányára.

Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
 Ugy tisztelnék, gazd' uram kegyelme;
 Terelem a gróf Zichy gulyáját,
 Szeretem a megye minden lányát.

Este felé behajtom a gulyám,
 Jó izüen megeszem a vacsorám,
 Ugy jó lakom zsíros tarhonyával,
 Mint a gróf úr tekenős békával.

(Kadarkút, Somogy-vm.)

11.

Betyár vagyok, Séta Pista a nevem,
 Hét regiment katona se bir velem.
 Nem is félek, mert van nekem koronám:
 Szeret engem az én gyöngé violám.

(Kadarkút, Somogy-vm.)

12.

Megszólalt az öreg harang misére.
 Jön a rózsám földig piros selyembe'.
 Az áldóját! de csinos a járása;
 Szépségének, jóságának
 Ihaj, tyuhaj! hét vármegyén nincs párja.

Járásbíró, szolgabíró, csendbiztos —
 Nem vagyok én egyiknél sem bentkosztos:
 Az áldóját! nem kell nekem prókátor,
 Ha bajom van, kigázolok
 Ihaj, tyuhaj! én a magam bajából.

(Kis-Dobsza, Somogy-vm.)

13.

Ha valaki vigan él,
 Juhász-legény is úgy él:
 Zöld erdőben, sík mezőben
 Sétál, pipál, furulyál,
 Billeg-ballag, meg-megáll.

Ha valaki rútul él,
 Disznó-pásztor is úgy él:
 Egész télen, egész nyáron
 A sok disznót tereli —
 Juhász-legény nevezi.

(Boglár, Somogy-vm.)

14.

Csikós vagyok, édes apám se volt más,
 Szíjjostor a derekamon karikás,
 Ostoromat lovam szügyébe vágom —
 Szaladj velem keresztül a világon.

Ha lemegyek Somogyba a vásárra,
 Piros bort méretek a csutorámba —
 Hozd ki, babám, réz fokosom, baltámat,
 Mer' levágnak a somogyi zsandárok.

Most jöttem meg Somogyvárról nem régen,
 Fogtam csikót a somogyi térségen,
 Mindre reá üttettem a numerust,
 Hogy a megye ne tarthasson hozzá just.

(Tab, Somogy-rm.)

15.

Esteledik, alkonyodik,
 Nyolczat ütött az óra.
 Haza felé, haza felé
 Szépen legel a gulya.
 Leteritem a subámat.
 Rágyujtok a pipámra,
 Rágondolok, rágondolok
 Az én kedves babámra.

Két nyárfa közt, hét nyárfa közt
 Fesütött a holdvilág,
 Te rád ragyog, de rád ragyog,
 Egyetlen egy gyöngyvirág.

Más ültette a rózsafát,
 Én szedem a virágút;
 Én ölelem, én csókolom
 Rózsám piros orcáját.

(Kiliti, Somogy-rm.)

16.

Sej! Béres-legény ha fölül a szekérre,
 Oda vág a csális ökör fülére.
 Csális ökre tekergeti a nyakát,
 Sej! Béres legény öleli a babáját.

Sej! Rakott szekér, hat ökör huz előtte.
 De csinos kis lány ül a tetejébe.
 Hajlós ostor, rozmaringfa a nyele, —
 Sej! Én vagyok a csinos lány szereteje.

(Kiliti, Somogy-rm.)

17.

Béres vagyok, béres,
 Azért vagyok kényes:
 Azért vagyok kényes.
 Mert a nevem béres.

Béres vagyok, béres,
 Már el is szegődtem;
 Itt az új esztendő,
 Jön a szekér értem.

Bánom az ökrömet,
 Vas járomszegemet,
 Czikfra ösztökémet,
 Barna szeretőmet.

Ökreim a réten,
 Gulyám a vetésen,
 Paripám az állófánál,
 Magam a rózsámnál.
(Polyárdi. Fehér-em.)

18.

Közelget már, közelget már a nagy idő:
 A juhásznak a gazdával számolni kő,
 Nincsen neki egyebe,
 Csak egy vezér ürüje,
 Rajta réz esengetyüje.

Terelgeti, terelgeti alá felé,
 Kandorosi, kandorosi esárda felé;
 Csárdásnének eladja,
 Az árát elmulatja,
 Szeretője siratja.
(Fehérvár vidéke.)

19.

Nincsen annál keservesebb élet,
 Ha a kis lány mesterlegényt szeret,
 Mesterlegény elmegy vándorolni:
 Itt hagyja a kedvesét busulni.

Nincsen annál szerencsésebb élet,
 Ha a kis lány juhászlegényt szeret.
 Juhászlegény kimegy a mezőre:
 Utána megy, a ki szeretője!

(*Moha. Fehér-vm.*)

20.

Sobri Józsi hiressége
 Panduroknak rémulése,
 Kiáll rövid fegyverével
 Panduroknak ezerével.

A keszthelyi major alatt
 Sobri Józsi majd ott maradt.
 A németek nem ösmerték:
 »Hol fan sífán?« azt kérdezték.

Nem fél Sobri katonáktól,
 Sem szakálas hadnagyoktól,
 Sem Dombitól, sem a Paáltól,
 Sem a nagy bajszu Kaszástól.

Répa Rozi Billegében
 Nyugszik a Sobri ölében,
 Azzal magát vigasztalja,
 Sobri Józsi csókolgatja.

Ne higgy Rozi a Sobrinak,
 Hódol ő egy kisasszonynak:
 Hogyha azzal mulatozik,
 Rólad nem is gondolkozik.

A Tónika fejkötője,
 Libeg-lobog a kötője,
 Az se maga pénze ára —
 Sobri Józsi vette rája.

(Nagy-Vázsony, Veszprém-vm.)

21.

A veszprémi börtönajtó de árva,
 Abba vagyon az én rózsám bezárva.
 Kilencz závár meg egy lakat van rajta.
 Hunezut a ki a rózsámat becsukta.

(Tót-Vázsony, Veszprém-vm.)

22.

(Thúry Etele gyüjt.)

Patkó Pista, Patkó Pista
 Duhaj nemzetből való,
 Nem kell neki, nem kell neki
 Selyem dunyha, takaró;
 Nem kell neki, nem kell neki
 A babája dunyhája,
 Beéri a, beéri a
 Tizenhat rét gatyája.

Patkó Pista, Patkó Pista
 Sétál a zöld erdőben,
 Vágott golyót, vágott golyót
 Töltött a fegyverébe;

Cserfa alatt, cserfa alatt
 Vagyon az ő szállása,
 A vármegye, a vármegye
 Azért nem fér hozzája.

(*Szent-Gál, Veszprém-rm.*)

23.

(23—25. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Csak azt mondják, ilyen-olyan vagyok én.
 Édes anyám nevelése vagyok én.
 Jobb lett volna, vetett volna Dunába.
 Mikor mondta: áll az isten babája.

Mikor engem keresztelni elvittek.
 Elfeledték az én kereszt nevemet.
 Édes apám izent oda a papnak,
 Kereszteljen akasztani valónak.

(*Szegszárd, Tolna-rm.*)

24.

Vas rostélyos az én szobám,
 Még a holdvilág se süt rám,
 Hát a fényes nap világa
 Hogy' sütné be a szobámba.

Csireg-csörög a vas ajtó.
 Talán jön a tömlöcztartó.
 Vizitálja a rabokat,
 Senki sem szánja azokat.

Csireg-csörög a vas ajtó,
 Belép rajt a tömlöcztartó,
 Vizitálja fejem alját:
 Nem ástam-e ki a téglát.

(Tengőd, Tolna-vm.)

25.

Csikós lesznek az Alföldön, nem gulyás,
 Ostor csörög a kezemben karikás,
 Ha kivágom az ostorom sudarát,
 Azt gondolom enyém a széles világ.

(Gonozd, Tolna-vm.)

26.

(26—8. Szarvas Mariska gyüjt.)

Megfujom sipomat
 Erdő derekában.
 Meghallod-e, kis angyalom,
 Szobád ablakában?

Meghallom, meghallom,
 Nem tehetek róla,
 De én, kedves kis angyalom,
 Nem mehetek oda.

Ha oda mehetnék,
 Vagy úgy üzenhetnék,
 Jaj, ha kedves kis angyalom,
 Véled beszélhetnék! . . .

(Kapos-Szekcső, Baranya-vm.)

27.

Nem bánom, hogy gulyásnak születtem.
 Csak azért, hogy számadó lehettem.
 Tiz bojtárnak vagyok fejedelme:
 Ugy tisztölnek, számadó kegyelme!
 Mind' azt mondják, nincs asztalom. székem.
 Egy grófnak sincs olyan, mind énnékem;
 Asztalom a Tisza, Duna partja,
 Oda ülök, a háá kedvem tartja.
(Vásáros-Dombó, Baranya-vm.)

28.

Sir a zsebem az ötvenes bankóér,
 Meg is kapnám egy szép sárga csikóér.
 Majd lesz pénzem, ha a jó isten segít. —
 Ha a réten mindenfelé ló nyerit.
(Koros, Baranya-vm.)

29.

(Tamásovies Lajos gyűjt.)
 Loptam tizenhat ökröt
 A tavalyi nyáron,
 El is adtam azokat
 Siklósi vásáron,
 El is fogyott az ára
 Czipőre, csizmára —
 Hej, de a ki azt viseli,
 Másnak a rózsája!
(Siklós vidéke, Baranya-vm.)

30.

(30—1. Dadai Király Pál gyűjt. tájszólás szerint.)

Bírös gyerék, ihahha!
 Bírös gyerék, tyuhahha!
 Meztőláb mént szánytonyi.
 A csizsmájo, ihahha!
 A csizsmájo, tyuhahha!
 Kovácsnál van vasalnyi.
 Kilencz kovács nem merte elvádúnyi:
 Hogy nem tud rá, ihahha!
 Hogy nem tud rá, tyuhahha!
 Ruózsás patkuót csinyányi.

(*Hegyhát, Vas-vm.*)

31.

Kis kalapom darutollas, virágos,
 Ha fölteszem, jaj de igen betyáros.
 Leán legyen, ki előtt megemelém.
 Kiért én a legénységem elvesztem.

(*Szarvaskend, Vas-vm.*)

32.

(Pollák Ida gyűjt.)

Ujfaluban kineveztek betyárnok,
 Keresnek is engemet a zsandárok.
 Ha keres is csak hát meg ne találjon,
 Szeretőmnek bánatot ne esináljon.

Azt kérdezi tőlem a hunczut zsandár:
 Hová való születés vagy, te betyár?
 — Sopronmegye, Répczemellék a hazám,
 Gavallérnak nevelt az édes anyám!

(*Beled, Sopron-vm.*)

33.

(Paál János gyűjt.)

Jártam én már a templomba eleget,
 De a paptól pirulásnál
 Nem tanultam egyebet;
 Kipapolja, prédikálja.
 Hogy a világ azt mondja:
 Én vagyok a falurossza, bitangja.

Ha nem tetszik, akkor én majd beállok
 Az Alföldre istentelen
 Utonálló betyárnak,
 Papolhat majd akárki fia-ura:
 Nem hallgatok se a papra,
 Se a hires falura.

(*Tét, Győr-vm.*)

34.

(34—5. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Az angyalát, ki a betyár, ha nem én?
 Ki öltözik betyárosan, ha nem én?
 Ha benézek valamelyik faluba,
 Minden kis lány kiáll a kis kapuba.

Nem találnek rám a híres hadnagyok,
 Pedig mindég megizenem, hol vagyok.
 Magam fajta betyár-gyerek nem volna,
 A sok zsandár imádkozni sem tudna.

(Új-Malomsok, Győr-em.)

35.

Duna partján van egy szomorú fűzfa,
 Kis pej lovam oda vagyon akasztva,
 Három színű pántlika a fékszára,
 Gróf Radeeczki ajándékozta rája.

Meguntam én Gróf Radeeczkit szolgálni,
 Azt a fényes hosszú kardot hurezolni,
 Nem maradtam ő felsége huszárja,
 Inkább lettem zöld erdőnek betyárja.

(Tata, Komárom-em.)

IV.

BORDALOK.

1.

(1—3. Nagy Zsigmond gyűjt.)

Kimentem én a szőlőbe .
Kapálni, kapálni;
Utánnam jött egy kis leány
Gyomlálni, gyomlálni.
Utánna a feleségem
Etyegni, petyegni . . .
Hej! — — nem véltem én teréfára:
Megcsókoltam hamarjába.
Süttüdüdrom . . . süttüdüdrom . . .

(Köveskállya. Zala-vm.)

2.

Kimentem én a szőlőbe sötétbe.
Megöleltem én egy karót sötétbe;
Megöleltem én a karót, a karót:
Azt gondoltam, hogy a kedves babám vót.
Már pedig nem az én kedves babám vót:
Szőlőtőke mellett egy nagy karó vót.
Síva-ríva hagytam én ott a karót,
Azt gondoltam, az én kedves babám vót . . .

(Köveskállya, Zala-vm.)

3.

Feleségem, hallgass,
 Nem vagyok én ittas;
 De ha ittasan is látnál:
 Én vagyok az ur a háznál!
(Kőreskállya, Zala-vm.)

4.

(4—6. Dr. S. Gy. gyűjt.)
 Czegért látok lógicsálni,
 Beköllene botorkáhní. Haj!
 Van még egy rongyos forintom:
 Isten uccse, lekortyintom!
(Kőreskállya, Zala-vm.)

5.

Szomoruan nyulok a zsebembe,
 Se kongó, se bankó nincsen benne.
 Elköltöttem borra, pálinkára:
 Szeretőm a kocsmárosné lánya.
(Kővágó-Eörs, Zala-vm.)

6.

Még azt mondják, bort iszik a báró:
 Többet iszik egy bocskorban járó!
 Én is ittam teljes életemben —
 A pénz penészt nem kap a zsemben.
(Rév-Fülöp, Zala-vm.)

7.

(Nagy Antónia gyűjt.)

Nem szük ez az uteza,
 Csak kicsit szoros —
 Nem vagyok én részeg,
 Csak kicsit boros;
 Nem tántorgom én,
 Csak úgy cifrázom,
 Hej, mer' ez énnekem
 Régi szokásom.

(Szepezd, Zala-vm.)

8.

(Raksányi Károly gyűjt.)

(Egy):

Hát ti, fiuk, nem látjátok,
 Milyen részeg nagy apátok?

(Másik):

Fáj, fáj, fáj
 Fáj a torkom, fáj.

(Mind):

Óh ne féljen, domine, he,
 Itt van a jó recepte, he,
 Aló mars, hát levele, hehehe,
 Porciónként szedje be!

(Balaton-Henye, Zala-vm.)

9.

(Bott Miklós gyűjt.)

A mi N. N. barátunkat
 Az isten éltesse!
 Kezit-lábát a görcs tekergesse!
 Hiszen ő sem a világ eleje: —
 Egye meg a kadarkuti fene.
(Balaton-Henye, Zala-rm.)

10.

(Varga Lajos gyűjt.)

Hozz bort, kocsmárosné,
 Megadom az árát.
 Hogyha én meg nem adom.
 Thuhaja!
 Megadja a galambom,
 Igaz a'!

Huzd rá, cigány, százszor.
 Megadom az árát.
 Ha nem akad huszasom,
 Tyuhaja!
 Tied a rajtam-valóm,
 Igaz a'!

(Monoszló, Zala-rm.)

11.

(Szentmihályi Gyula gyűjt.)

Szegény ember, nem csoda,
Ha a bort szereti:

Attól minden bűját-baját

Felejt, felejt,

Lejti lejt, felejt,

Bűját-baját felejt.

(*Monoszló, Zala-vm.*)

12.

(12—4. Dukai Takács Gyula gyűjt.)

Ej, te kis bor, hol termettél?

Ha hegyoldalban termettél.

Járd meg az én torkomat;

Ha pedig lapban termettél,

Járd meg az én talpamat;

De ha a tetőn termettél,

Járd meg egész testemet.

Ej ha!

Hát nem tudod, mi a

Katonai régula?

A mért engem annyiszor megvertél:

Mars az áristomba,

Sötét áristomba.

(*Monostor-Apáti, Zala-vm.*)

13.

Igyál, pajtás, a pohárból,
 Ugyis kimégy a világból.
 Te is ugy jársz, mint az apád:
 Felfüggesztik a kaponyád.

Az se halt meg, csak megfuladt,
 A sintér kert alatt szunnyadt;
 Forgó szél lett muzsikája,
 Csóka, varju trombitája.

Ha meggebesztik testedet,
 Adasd nekünk a bőrödet:
 Kikészíttetjük dudának,
 Pokolbéli muzsikának.

Ha pedig nem kell dudának,
 Se sipnak, se trombitának:
 Jó lesz pokol-fujtatónak,
 Ördögöknek bugyogónak.

(Monostor-Apáti, Zala-vm.)

14.

Bort iszom én, nem almalevet,
 Nem rútítom a magyar nevet,
 Borral jóval, csókkal sokkal,

Avval élek én:

Az én kedves barátimmal

Igy mulatok én.

(Szent-Ben-Kállá, Zala-vm.)

15.

(15—21. Dr. S. Gy. gyűjt.)

(Lassan):

Nincsen e világon gyönyörűbb élet,
 Mint ha a kancsóból foly az itélet,
 Igyál, fráter Ferkó,
 Jól megy még az akhó,
 Ád ám még a hordó.

(Gyorsan):

Akármilyen a kend csöcse,
 Ráviszi a terefere;
 Akármilyen a kend fara,
 Ráviszi a tarafara.

(Lassan):

Haj, rózsám, violám!
 Csókold meg az orcám.
(Balaton-Füred, Zala-vm.)

16.

Pajtás, pajtás: kedvesed neve?

(Az illető egy nőnevet mond: pl. Julesa!)

Julesa, Julesa — éljen ő soká,
 Julesa, Julesa — éljen ő soká;
 Éljen, éljen, éljen ő
 Éljen veled a dicső
 Hosszu barátságban!

(Balatonvidék.)

17.

Vizzel éljen lúd, béka
 S ily portéka,
 De az okos ember torka
 Szomjuhozzék borra,
 Borra, borra.
 És ha néha el is ázik,
 Bölcs marad az mind halálíg,
 Mind halálíg.

(Nagy-Kanizsa, Zala-vm.)

18.

Édes kedves komámasszony,
 Menjünk el a hegyre,
 Ha sietünk, megjöhethünk
 Holnapután délre.
 Addig igyunk sorba,
 Mig nem érnek nyomba.
 Hej dinom-dánom!
 Igyunk hát, nem bánom!
 Rerere, mizerere!
 Mi is mondjuk nékie,
 Váljon egészségére
 Ez a jó bor.
 Ez a jó bor, tessék.
 Jézus dicsértessék,
 Jézus neve dicsértessék.

(Kis-Kanizsa, Zala-vm.)

19.

A szabari öreg hegybe.

He!

Jó bort isznak a pinczébe.

He!

Ritkának van jó teteje,

He!

Mégis egyre isznak benne.

Hehehe!

(Szabar, Zala-vm.)

20.

Hozz bort, kocsmásosné.

Mig borod van, hozzál;

Te meg cigány,

Mig hurod van, huzzál;

Huzzad, huzzad addig.

Kivilágos kivirradtig:

Hadd tudják meg,

Betyár gyerek mulat itt!

(Alibánfa, Zala-vm.)

21.

Sirhatsz, édes pinczém.

Hogy árván maradtál.

Böcsületben voltál,

A mig innom adtál;

De most már nem köllesz,

Én beléd nem járok,
 Iszalag vagy csallán,
 Fussanak be azok,
 Egerek és gyikok
 Lakjanak hát azok.

(*Alsó-Páhok, Zala-vm.*)

22.

(Pálffy Dénes gyűjt.)

Két tyukom van: egy tavalyi,
 A másik meg harmadévi.
 Által járnak a szomszédba
 Eltojni.
 Tyutyus karma,
 Tyntyus barna,
 Tyutyus kendermagos —
 Igyunk egyet komámasszony,
 Megtojja a bubos!

(*Pusztá-Magyaród, Zala-vm.*)

23.

(23—30. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Ha bemegyek a kustányi csárdába.
 Eszem, iszom kedvem szerint rovásra,
 Elégséges hitelem van ott nékem.
 Megfizetek, becsületem nem sértem.

Szép csárdásné, nekem pirosat hozzon.
 Az áráról semmit se gondolkozzon;

Eladom a kitli-szarvu tehenet,
 Bor árárul mégis teszek eleget.

(Felső-Kustány, Zala-vm.)

24.

(Mind):

Megsavanyult már az uj bor,
 Ihatunk pajtás!
 Féltre a vizes kancsóval,
 Van helyette más!

(Egy):

Gem vasanyult rám az uj rob,
 Áhitunk sajtáp!
 Léfre a szives nakcsóval,
 Van helyette sám!

(Mind):

Emlegettük fáradozva
 A szüret nevét,
 Mostan azért vigadozva
 Ígyuk a levét.

(Egy):

Emgelettük ráfadozva
 A rüszet venét,
 Somtan azért givaszodva
 Gyuki a levét.

(Mind):

Mért epesztenéd magadat:
 A kancsó tele!

Dobd a sutba most a gondot,
Ne gondolj vele!

(Egy):

Trém peszetedén gamadat,
A csónak etel!
Dobd a tusba som a dongót
Ne noglódj evvel!

(*Pusztá-Darány, Somogy-vm.*)

25.

Iszom, iszom a csárdában.
Mig egy lovam lesz a hámban.

Babám!

Kettőt fogok bé középre,
Az keres a menyecskékre.

Babám!

Iszom a bort, rugom a port,
Szeretem én a szép asszonyt.

Babám!

A szép asszony ábrázatja
Hajt engem a gyalázatra.

Babám!

(*Pusztá-Darány, Somogy-vm.*)

26.

Ma van Jakabnap,
Bort iszik a pap.

Ha iszik a pap:
Iszik, mint a csap.

Iszik, mint a csap:
De csak hogyha kap.

(*Barcs, Somogy-rm.*)

27.

Halnak a papok,
Én is bekapok,
Eklézsiába, vagy bortul,
A hogy a szerenese fordul.

Elszáradt a tők,
Nem lesz rajta több.
Elszáradt a szőlő fája —
Hunczut a német fajtája.

(*Szent-István, Somogy-rm.*)

28.

(Mulatságokban danolják. s a ki az itt közölt daltöredékeket
esetleg folytatja. az büntetésül egy pohár bort iszik.)

Fekete szem éjszakája,
Hány csillag ragyok ki rája?
Hány csillagból van a szemed Juliskám, Mariskám —
Ihaj fölajtott a, ihaj ki látszott a
Pi- pi- piros bort az üvegbe,
Csinos, csinos, csinos. — csinos leányt az ölem-
Befordultam a konyhára.

Rágyujtottam a pipámra,
 Az az rágyujtottam —
 Volt szeretőm, de már —
 Nincs mennyország, se pokol, se pokol, —
 Még azt mondja a retek, a retek,
 Hogy én szökét —
 Szeretnék szántani.
 Hat ökröt hajtani,
 Ha —
 Rózsabokorban jöttem a világra, —
 Nem is voltam soha, nem is leszek soha csapodár,
 Megmaradok az én kedves rózsámnál;
 Nem kell nékem senki megunt babája,
 Akármilyen —
 Szépen szól a bébiez madár a réten, a réten,
 Megcsókollak kis angyalom a héten, a héten.
 Páros piros alma gömbö- gömbölyü,
 Az én rózsám jaj de gyönyörü.

(Köttse, Somogy-rm.)

29.

Kocsmárosné, eszem az istenedet,
 Ha tartozom, ne zsebelj ki engemet;
 Ha lesz pénzem, uri módon megadom:
 Száz pengőre száz ölelés —
 Száz édes csók lesz a napi kamatom!

(Toponúr, Somogy-rm.)

30.

Huzd rá, czigány, szakadjon el a hurod,
 Ugyis tudom máskor nekem nem huzod;
 Énnékem majd ő felsége muzsikál, —
 Annak a nótája pedig jaj de fáj . . .

(*Toponár, Somogy-vm.*) .

31.

(Dömény Zoltán gyűjt.)

A sarkantyum kiveri a nótát,
 Megmondja a mondani valóját,
 Mert bús hazám gyászos ege alatt
 Talán sirva vigadni sem szabad.

Oly szomorún szól a muzsikátok,
 Talán meghalt az édesanyátok?
 Vigan szóljon hegedütök hurja,
 Hogy ne lásson senki engem sirva.

Megfagyott az én szívem előre,
 Hütlen babám rátekintésére;
 Ki van sirva két szemem golyója.
 Semmi sincs több siratni valója.

Harmad napja, hogy én itt mulatok,
 A lovam nem evett egy falatot.
 Kis pej lovam, bocsásd meg ezt nekem,
 Soh'se volt még ilyen kutya kedvem.

(*Tengőd, Tolna-vm.*)

32.

(Szarvas Mariska gyűjt.)

Ennek a pohárnak
 Bazsalik a neve.
 Jeruzsálemből hozták,
 Meg is aranyozták.
 Föld szülte fáját,
 Fája szülte ágát,
 Ága szülte bimbóját,
 Bimbó szülte virágát,
 Virág szülte Szent Annát,
 Szent Anna szülte Máriát,
 Mária szülte szent fiát,
 Világ megváltóját!
 Adjon isten szívet kettőt,
 Mossa össze mindakettőt!
 Ígyunk hát a jóért,
 A megmondott szóért,
 A megmondott szóért!

(Kánya, Tolna-vm.)

33.

(33—35. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Incze, pincze, tizenhárom sor pincze —
 Babám előtt üresen áll az itcze.
 Szép csárdásné arra való, hadd töltsse:
 A kinek van potya-pénze, hadd költse!

(Szegzárd.)

34.

Kocsmárosné,
 Szép csárdásné, de ugat a kutyája.
 Nem jöttem én lopni az udvarára,
 Én csak azért jöttem az udvarára,
 Az én kedves
 Rózsám szavát hallottam a csárdába.

Kocsmárosné,
 Szép csárdásné, de savanyu a bora,
 Olyan mint a valóságos vadalma.
 Kocsmárosné, czukrozza meg a borát:
 Hijja ide,
 Csalja ide a legszebbik leányát.

Szép csárdásné,
 Jó bort hozzon, két poharat melléje,
 Szőke lányát ültesse az ölembe.
 Ha megölel, ha megcsókol, ne bánja:
 Jól esett ám
 Kelmednek is fiataljabb korába.

Kocsmárosné,
 Szép csárdásné, de szeretem én magát,
 Még az éjjel mind megiszom a borát.
 Ha megiszom, zsebemben van az ára,
 Ha kívánja,
 Szép csárdásné, vágom az asztalára.

(Székes-Fehérvár.)

35.

Ez a legény iszik most,
 Iszik most,
 Nem gondolja, hogy a must
 Drága most
 Azt kívánjuk nekije
 Nekije:
 Váljék egészségére,
 Váljék egészségére!
(Tabajd, Fehér-vm.)

36.

(Gáthy Zoltán gyűjt.)

Jó a bor már este felé,
 Mikor úgy szól a kis harang:
 Bim bam bum,
 Bim bam bum.

Még jobb a bor éjfél felé,
 Mikor úgy szól a nagy harang:
 Bim bam bum,
 Bim bam bum.

Jó kedvem van hajnal felé,
 Mikor úgy szól a két fülem:
 Bim bam bum,
 Bim bam bum.
(Ajka, Veszprém-vm.)

37.

(Sebestyén Izabella gyűjt.)

Tizet ütött az óra,

Hipp, hipp, happ.

Beharangoztat a pap.

Délíg az istent kéri,

Délután a bort méri.

Hipp, hipp, happ.

Sepriü, korró, vasvella —

Ez is mingyár egy nóta.

(Kup, Veszprém-vm.)

38.

(38—40. Vathy István gyűjt.)

Mulató gajd.

Egészséggel, pajtás,

Nékem megbocsáss, —

Egészséggel, pajtás,

Nékem megbocsáss.

Vélem együtt, véled együtt

Mennyországot láss.

Láss, láss, láss, láss, láss, —

Vélem együtt, véled együtt

Mennyországot láss.

(Igyál, ne!)

*

Szivem a szivedért,

Éltem az éltedért,

Most iszom, angyalom,
 Jó egészségedért, —
 Most iszom, angyalom,
 Jó egészségedért.
 (Igyál, ha gusztusodat tartja!)

*

Feleségem jó volt, a mire költött,
 Rokka, orsó néki nem igen köllött,
 A hol czégért látott, oda sietett,
 A ki neki bort vitt, annak füzetett,
 Oda, oda, oda sietett,
 A ki neki bort vitt, annak füzetett.
 (Igyál, igyál, no!)

*

Az én uram jó volt, a mire költött,
 Kasza, kapa néki nem igen köllött,
 A hol czégért látott, oda sietett,
 A ki neki bort vitt, annak füzetett,
 Oda, oda, oda sietett,
 A ki neki bort vitt, annak füzetett
 (Igyál öcsém, ma-holnap
 Zsákjába dughat a pap).

*

Jó barátom, nem csoda,
 Ha a bort szereti,
 Mert ötet a sok dolog
 Mindéig emésztí.

De ha szereti, de ha teheti.
 Poharát kezébe veheti,
 Minden bűját és bánatját
 Avval elfelejti.
 (Igyál, ha köll még !)

*

Ez a jó bor innya való,
 Nem czipellő kennyi való.
 Ej huj, igyunk rája,
 Ugy is elnyel a sir szája,
 Ott lesz fáradt testünk
 Csöndes hazája.

Ez a bortul undorodik,
 Az mint szapusajtár iszik;
 Ez nem okos, az nem józan,
 Itt is ott is nagy hiba van.
 Ej haj, igyunk rája stb.

Tartson isten téged, minket,
 Tartsa meg szép vendéginket,
 Tartsa meg az országunkat,
 Benne lévő magyarokat.
 Ej haj, igyunk rája,
 Ugy is elnyel a sir szája,
 Ott lesz fáradt testünk
 Csöndes hazája.

(Borszörcsők, Veszprém-vm.)

39.

Megittad már mindenemet

Egy pénzig,

Három vasas szekeremet

Egy szegig,

Kilencz borjas tehenemet,

Ujjonand csinált ekémet,

Te gonosz!

(Somló-vidék, Veszprém-vm.)

40.

Az isten éltesse e pinczének urát,

Ki vendégjeitől nem sajnálja borát,

Hosszura elnyujtsa élete fonalát,

Áraszsza mindenben reá szent áldását.

Az erény, mint gyémánt, benne tündököljön.

A borosedénye soha ne ürüljön,

Jó izü italtól a hasa úgy nyöljön,

Negyedfél rőf posztó bugyogónak kölljön.

(Somló-vidék, Veszprém-vm.)

41.

(Dr. Hering Miklós gyűjt.)

(Egy szóval):

Mikor a barátok mulattak, egy sirbakot állítottak a pinceajtóba (egy kimegy), azután rákezdték:

(Mind):

Három fehér szőlőtőke,

Három fekete —

(A sirbak bekiált):
Jön a gvardián!

(Mind, kenetteljesen):
Dicsértessék az Úr Jézus
Áldott szent neve.
Szüz Mária, szüz anyánk,
Te légy a mi pátrónánk;
Szüz Mária, segits meg —

(A sirbak bekiált):
Visszament!

(Mind susogva):
Hogy a fene egye meg!
Ezt a kis bort igyuk meg!

(Fenn):
Hogy a fene egye meg!
Ezt a kis bort igyuk meg!
(Kemenesalja, Vas-vm.)

42.

(42—5. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Cseng, cseng, cseng a pohár,
Cseng, cseng, cseng a pohár!
Hol a pohár bujdosik,
Siklik a bú, mint a csik.
Jaj de jó a dinomdánom,
Nincs ennél szebb a világon.
A világon, a világon!

Idd, idd, idd meg a bort,
 Idd, idd, idd meg a bort!
 Bortól szökik a bubánat,
 A bajból is öröm támad.
 Jaj de jó a dinomdánom,
 Nincs ennél jobb a világon,
 A világon, a világon!

(Kemenesalja, Vas-rm.)

43.

Arra alá egy kis csárda magába,
 Ott mulat az öreg isten bujába,
 Az angyalok rézkanesóval köszöntik,
 Krisztus urunk a némettel vesződik.

(Köny, Győr-rm.)

44.

Hej! rugd ki, rugd ki, rugd ki —
 A kis czipőt ki rugta ki? —
 Kocsmárosné lánya lába ujja bubja tudja,
 Hej! hogy a czipőt hová rugta.

A czipőnek meg kell lenni,
 Komáromba el kell menni.
 Kocsmárosné lánya lába ujja bubja tudja,
 Hej! hogy a czipőt hová rugta.

(Koronczó, Győr-rm.)

45.

Most igyunk bort, mert most van ölég:
 Nem vágta el a szőlőt a jég.
 Önts föl a garatra, rajtad a sor —
 Nincsen jobb csömöge, mint ez a bor.
(Koronczó, Győr-em.)

46.

(Paál János gyűjt.)

A hol czégért látok.
 Oda bemegyek,
 A hol jó bort mérnek.
 Oda sietek.
 Sári tili tullárom,
 Oda bemegyek.
 Sári tili tullárom, hopp!

Itt egy czégér himbál.
 Ide bemegyek;
 Itt mérik a jó bort,
 Ide sietek.
 Sári tili tullárom,
 Ide bemegyek.
 Sári tili tullárom, hopp!

(Kis-Barát, Győr-em.)

47.

(Dr. S. Gy. gyűjt.)

Bortól oszlik a gond,
Bortól oszlik a gond,
A kinek van bubánatja,
A mi borunk meggyógyítja,
Meggyógyítja.

Ej de jó a dinom-dánom,
Nincs ennél szebb a világon,
Addig igyál, jó barátom,
Mig nincs itt a jajdebánom,
Jajdebánom.

(Sajtos-Kál, Sopron-rm.)

V.

TRÉFÁS ÉS GUNYDALOK.

1.

(1—2. Pálffy Dénes gyűjt.)

Kis kertembe' madárfészek —
Sujárirom!

Én a legénynek nem hiszek,
Sujárirom!

Mer' a legény leány-csaló.
Verje meg a mindenható.
Sujári, sujárirom!

Édes anyám férjhez adott,
Sujárirom!

Egy talléros szoknyát adott.
Sujárirom!

Olyan fene kis uram van,
Kukoricza nadrágja van.
Sujári, sujárirom!

Kis kertemben egy kis lakat —
Sujárirom!

De vén feleségem akadt.

Sujárirom!

Alig várom az ördögöt,

Hogy elvigye a vén dögöt.

Sujári, sujárirom!

(Pusztá-Magyaród, Zala-rm.)

2.

Feleségem olyan tiszta,

Kétszer söpör egy hónapba;

A szemetet se viszi ki,

Az ágy alá söprögeti.

Kenyeret is jól tud sütni:

Ötször-hatszor befűt neki,

Ötször-hatszor befűt neki,

Mégis sületlen veszi ki.

Káposztát is jól tud főzni:

Ötször-hatszor beránt neki,

Ötször-hatszor beránt neki,

Mégis föletlen tölti ki.

Reggel fölkel nyolcz órakor,

Feje olyan, mint a bokor,

Két szemébe két kis csipa,

Osapja meg az istennyila.

(Pusztá-Szent-László, Zala-rm.)

3.

(Rohonczy Károly gyűjt.)

Meszelik a kemenczét

Fehérre,

Ölelik a menyecskét

Setétbe.

Házass ember otthon légy,

Otthon nem csip meg a légy

Setétbe.

(Süjtör, Zala-vm.)

4.

(Jendrassák Ignác gyűjt.)

Sándorházi telek alatt

No de nem baj!

Egy kis kut van földél alatt.

No de nem baj!

Közepében rozmaringszál —

Lányok lelke az égbe szál.

No de nem baj!

Sándorházi telek alatt

No de nem baj!

Egy kis kut van földél alatt,

No de nem baj!

Közepében túskebokor —

Legényeké a mély pokol.

No de nem baj!

(Sándorháza, Zala-vm.)

5.

(5—9. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Nincsen nékem —	Szedte-vette
Nincsen nékem	Teremtette —
Feleségem,	De jól tette,
Nem adott a —	Hogy elvette,
Nem adott az	Mert hej!
Isten nékem.	Nem kedvemre
Egyet adott,	Teremtette!
De elvette;	

(Alsó-Lendra, Zala-rm.)

6.

Lesz még cigány lakodalom,
 Magam is megházasodom.
 Ej móre, mamóre,
 Cziliváre gadzsore.

Lesz még cigány lakodalom,
 Lesz még czipó az asztalon.
 Ej móre, stb.

Lesz még cigány lakodalom,
 Magam is megházasodom.
 Ej móre, mamóre,
 Cziliváre gadzsóre.

(Szent-Balázs. Zala-rm.)

7.

Nini, nini, mi van ott a bokorban!
 Azt gondoltam, hogy egy őz . . .
 Keresztanyám meg a csősz —
 Mind a kettő csupa ősz.

Nini, nini, mi van ott a bokorban!
 Azt gondoltam, hogy egy nyul . . .
 Komámasszony meg egy ur
 Ugrott ki a bokorból.

(Köveskállya, Zala-vm.)

8.

Köveskáli utca
 Le van flaszterolva,
 Kilencz kis lány meg kettő
 Gyöngyen sétál rajta . . .
 Mikor végig megyek rajta,
 Czeterál a czizmám sarka.

Köveskáli utca
 Végig bazsarózsa,
 Hat száz gyertya meg kettő
 Csöndesen ég rajta . . .
 Mikor végig megyek rajta,
 Czeterál a csizmám sarka.

(Köveskállya, Zala-vm.)

9.

Megérett a som —
 Nincsen huszasom.
 Megérett a szőlő fája —
 Hunczut a német fajtája.

Megérett a som —
 Nincsen huszasom.
 Elvitte a hunczut német —
 Hogy a fene csak enné meg.
(Balaton-Füred, Zala-vm.)

10.

(Halász János gyűjt.)

Hej czudárom, czudárom,
 A farsangot bevárom,
 Hogyha itthon maradok,
 Apáczának fölcsapok.

Óh, te rozzant kaloda,
 Nem való vagy te oda;
 Nem való vagy egyébnek,
 Fogatlan gereblyének.
(Balaton-Henye, Zala-vm.)

11.

(Dukai Takács Gyula gyűjt.)

Ez a kis lány fájdítja az i- i- inát,
 Mert nem kapott tegnap este

Fa- fa- fazékban főtt a lencse —
Ez ám a nagy szerencse!

Ez a legény fájdítja az i- i- inát,
Mert nem kapott tegnap este
Pi- pi- pipadohányt, kostököket,
Reggelre jó fröstököt.

Úton-utfélen terem a mu- mu- murva.
Szép kis lányból lehet még a
Ku- ku- kurucz-világ régen volt,
Talán bizony soh'sem volt.

Elmentem én a nagy-turi vásárra,
Rátaláltam egy nagy fene pi- pi-
Csára hajlott a lovam,
Pedig nem is csapkodtam.

Júniusban szépen peng a ka- ka- kasza,
Paraszt ember lába közt a
Fa- fa- faszerszáma, ülője,
Kaszaköszörülője.

(Szent-Ben-Kállá, Zala-vm.)

12.

(12—4. Bohár Lajos gyűjt.)

Két krajczáros czintányér —
Ne epekedj a lányér',
Dunárul fun a szél!

Mer' a lánynak baja lesz,
Kondor haju fia lesz.

Dunárul fun a szél!

(Pusztá-Somodor, Somogy-vm.)

13.

A kis lányé ezin, ezin, ezin;
A nagy lányé pin, pin, pin;
Menyeeské-é kitty, kotty, kotty;
Vén asszonyé litty, lotty, lotty.

(Mernye, Somogy-vm.)

14.

Vött az apád kecskét,
Tudod azt?
Kiverte a kerbe,
Látod azt?
Megötte a farkas,
Hallod azt?
Meghagyta a farkát . . .

(Ha valaki tovább kérdi, annak hozzá mondják):

Szopod azt!

(Mernye, Somogy-vm.)

15.

(15—7. Dr. S. Gy. gyűjt.)

János bátyám fekete kecskéje
Többet ér, mint piezi felesége,

Mer' az asszonyt elszöktették Pestre.
De a kecske — megmegy minden este.
(*Látránn, Somogy-vm.*)

16.

Gyöngyöm, rózsám, gyönyörű virágszál,
Elvennélek, ha szegény nem volnál:
De mi haszna borul szemem könybe —
Drága neved nincs a telekkönyvbe.
(*Jákó, Somogy-vm.*)

17.

Nem bánom én, ha rám szakad is az ég,
Úgy is mindig reszelt leves az ebéd,
Reszelt leves az ebédem, semmi más.
A vacsorám egy keserves sóhajtság.
(*Kadarkut, Somogy-vm.*)

18.

(Kiss Lajos gyűjt.)

Házas ember szavára
Ki ne állj az utczára:
Házas ember szerelme
Méreggel van keverve,
Méreggel van keverve.*

* Ugyanigy lehet a tisztelend' úr szerelme *ostyával*,
a tanítóé *bőtűvel*, a doktoré *vattával*, a postamesteré *billog-*
gal, a telegráfósé *deróttal* keverve.

Legényember szavára
 Kiállhatsz az utczára,
 Mert a legény szerelme
 Édes mézzel van tele,
 Édes mézzel van tele.

(*Bisse, Baranya-vm.*)

19.

(20—1. Szarvas Mariska gyűjt.)

A koresmáros panaszkodik,
 Hogy az küszöbje elkopik.
 Mert minálunk minden legény
 Bemegy akár milyen szegény.
 Angyalom!

(*Kapos-Szekcső, Baranya-vm.*)

20.

Czifra almáriom kulcsa —
 Ez a legény jaj de furesa:
 Nappal a leányt megszólja;
 Este elmegy, megcsókolja.

(*Vásáros-Dombó, Baranya-vm.*)

21.

Három szál fa nem nagy erdő,
 Sáj ráj ríja, hap hap happ!
 A leány csak búnevelő.
 Sáj ráj ríja, hap hap happ!

Három ürü nem nagy foka;
 Sáj ráj ríjja, hap hap happ!
 A leány csak heje-huja.
 Sáj ráj ríja, hap hap happ!
(Sásd, Baranya-vm.)

22.

(22—8. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Arra alá faragnak az ácsok.
 Ide hallik a fejszecsapásuk.
 Ergye, kis lány, kérdezd meg az ácsot:
 Ád-e csókért egy kötény forgácsot.

Egye meg a fene azt az ácsot.
 Nagyon sokra tartja a forgácsot:
 Kilencz csókot ígértem meg érte,
 De neki még ráadás is kéne.

(Szegzárd, Tolna-vm.)

23.

Már minálunk az idén
 Megbukott a krinolin.
 Megjárták a kis lányok,
 Nincs krinolin-szoknyájok.

Lányok, lányok sirjatok:
 Nincs krinolin-szoknyátok.
 Már én sirtam eleget,
 Hogy énnékem nem lehet.

Sáska isten ostora —
 Hát a krinolin-szoknya!
 De még annál is nagyobb,
 Hogy az idén megbukott.

Ez a kis lány arra kért:
 Vegyek neki krinolint.
 Vettem neki pattogóst,
 Nyalka csinos ropogóst.

Kereskedő panasza,
 Keményitőn nincs haszna.
 Adjátok el hát lányok
 A krinolin-szoknyátok.

Czeperl-polka csunya táncz —
 A krinolin csupa ráncz.
 Hip itt, hop ott, Habakukk —
 A krinolin csupa lyuk.

(Agárd, Tolna-vm.)

24.

(Tájszólás szerint.)

Nyócz garasnak négy a fele —
 Övött vóna mög a fene.
 Tő vótá' szeretőm nēm más,
 Essön beléd a nyilamlás.

Apád ki vót, nēm tudhatod,
 Senkire rá nēm foghatod;

Élég, ho' nagyon szégén vót,
Bécsben lisztologató vót.

(*Almás, Tolna-rm.*)

25.

Mikor az úristen maga volt arató:
Szent Antal és Szent Pál volt nála nyomtató.
Szent Péter is beállt hozzája vellásnak —

(*Aztán azt mondta:*)

»De az úristennek se dolgozom másnak!«

(*Nagy-Dorog, Tolna-rm.*)

26.

Travestia.

Bánatosan zeng a számár,
A kanczáját siratja;
Bánatos a bivaly-borjú.
Mert az anyja kávéházban
A czigánynyal huzatja.
Pillárom pittty,
Reportom szotty.

Hármat tojott az oroszlán
A jegenyefúra,
Oda ment az öreg medve,
El is szedte, meg is ette

.

Pillárom pittty,
Reportom szotty.

(*Polyárdi. Fehér-rm.*)

27.

Vén az asszony, vén;
 Nem szeretem én,
 Ha ránézek én,
 Elájulok én,
 Tyutyu tyu, heere tyutyu tyu!
 Küldd el fene az ördögöt,
 Hadd vigye el a vén dögöt
 Tyutyu tyu, heere tyutyu tyu!

(*Seregélyes, Fehér-rm.*)

28.

Elvennem én a kend lányát, de csalfa;
 Nem dologra nevelte föl az anyja, —
 Pedig nekem dologra kell az asszony:
 A kend lánya urnak nevelt kisasszony —
 Én mellettem fölpirulna a napon.

(*Csákvár, Fehér-rm.*)

29.

(29—30. Bott Miklós gyűjt.)

Jár a holdvilág az égen
 Óriási kifliképpen.
 A ki azt éhesen nézi,
 Jaj be rosszul esik néki.

(*Vámos, Veszprém-rm.*)

30.

Apró krumpli, nagy haszon —
 Eresszen be kisasszon, kisasszon.
 Ha beereszt kisasszon :
 Magáé lesz a haszon, a haszon.
(Vámos. Veszprém-vm.)

31.

(31—3. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Picziny legény, tyuhaja!
 Mondja meg, hogy mi baja;
 Mondja meg piczi szája,
 Mit érez szive tája?

Ne félj, kincsem, ne ne ne,
 Nem vagyok én a fene:
 Nem eszlek meg, angyalom.
 Csak úgy szorítlak agyon.
(Hajmáskér, Veszprém-vm.)

32.

Bécsi boltba járok én,
 Régi réffel kérek én;
 Régi réffel nem adnak,
 A méterrel megcsalnak.
 A kocsmába járok én,
 Rézitezével kérek én;
 Rézitezével nem adnak,
 A literrel megcsalnak.

Mészárszékbe járok én,
 Régi fonttal kérek én;
 Régi fonttal nem adnak,
 Kilogrammal megcsalnak.
(Csernye, Veszprém-vm.)

33.

Kicsiny csizma, nagy láb,
 Ne huzz bele kapezát:
 Nem megy bele, belemegy.

Kicsiny pohár tüznél,
 Nagy a fedő rajta:
 Nem lepi be, belepi.

Sistereg a hurka,
 Hozza be a Jutka:
 De mingyárt ám, de mingyárt.

Ha majd meghalsz, lölköni.
 Ne vigy veled bundát.
 Nem kell oda bunda,
 Se a köpönyeged, —
 Mert a pokol ugyanis elég meleg.
(Tüskevár, Veszprém-vm.)

34.

(Vathy István gyűjt.)

Szentmárton-napi nóta.

Szép állat a liba, magát megmossa,
 Orrával tollait fölborzogatja.

Kis kertemben, ligetemben
 Együtt röpködtek —
 Kedves, édes kis angyalom.
 Jaj de szeretlek.

Jó libának lenni, szép tollak földik.
 Fűvel, salátával vendégeskedik.
 Kis kertemben, stb.

Teletömik hosszú bögyit kukoriczával,
 Ugy meghizik, hogy már alig bírhat magával.
 Kis kertemben, stb.

A ki Mártonnapján libát nem eszik,
 Ámbár jóllakják is, mindig éheznek.
 Kis kertemben, stb.

A ki jó ludhussal akkor jóllakik,
 Teli csutorából könnyen ihatik.
 Kis kertemben stb.

Kedves, édes rózsám, gyöngé violám,
 Csókra termett szép szád be megesókolnám.
 Kis kertemben, ligetemben
 Együtt röpködtek —
 Kedves, édes kis angyalom,
 Jaj de szeretlek.

(Borszörcsök, Veszprém-en.)

35.

(35=7. Sebestyén Izabella gyűjt.)

Nekeresdi határon

Riczacza, Sáricza!

Nyargal a pap számaron,

Riczacza, Sáricza!

A rektorné vezeti,

A papné meg neveti.

Sej, ringe, runge, riczacza, Sáricza!

Nekeresdi faluba

Riczacza, Sáricza!

Készen az akasztófa,

Riczacza, Sáricza!

Alatta van a koesi,

Rajta meg lóg a csacsi.

Sej, ringe, runge, riczacza, Sáricza!

(Kup. Veszprém-em.)

36.

Öreg-Kupon kidobolták,

Node kidobolták:

Ne főzzenek lisztes kását,

Node lisztes kását,

Mert a lányok igen szeretik.

Fazekastól majd megeszik.

Node majd megeszik.

(Kup. Veszprém-em.)

37.

Trencsin megyébe,
 Ül az ölembe,
 Kis angyalom!
 Nem ülök én az ölébe,
 Inkább leülök a földre
 Trencsin megyébe.
 Kis angyalom!
 (Nóráp, Veszprém-vm.)

38.

(Gueth Lajos gyűjt. tájszólás szerint.)

Lészabgyák a viloját a szagájér',
 Évészik a csunya lánt a jussájér', —
 Mer' mind ojjany a mastanyi vőlegény,
 Nëm kő neki a szép lëján, ha szëgény.
 Má' minálunk ojjanyok a legényëk,
 Házosonnyi së mernek a szëgényëk,
 Mer' mind ojjany a mastanyi mënyecskë:
 Szép a zura, de még szëbbet szeretnë.
 (Felső-Eör. Vas-vm.)

39.

(39—40. Dr. Hering Miklós gyűjt. tájszólás szerint.)

Udvaromba kiviritott a csollán —
 Má' minálunk mëgörekszig mindën lán.
 Maga mongya ja legínnek, gyűjjön be!
 Nëm mëgyëk be, ëgyën mëg a vín fene!
 (Kemenes-Högyész, Vas-vm.)

40.

Kukoricza gánicza,
 Rászárott a lábosra.
 Ék kis lőán kotorta:
 A'szonta, hon nēm torta.
(Kemenes-Hőgyész, Vas-vm.)

41.

(41—4. Pollák Miksa és Sarolta gyűjt.)

A nagy-vághi kis lányok
 Mind tunikába járnak.
 Hanem az a czinder bunder.
 Sájvárom, rászászom . . .

Ilik rájuk tunika,
 Mint számárta az iga.
 Hanem az a czinder bunder
 Sájvárom, rászászom . . .
(Rábaköz.)

42.

Ujfaluban egy kis gyereknek
 Rossz boeskorá van a szegénynek,
 El akarja a sárt kerülni,
 El akar a boeskor merülni.

Ujfalusi uteza derekán
 Kiállott egy borzas haju lány.
 Megéri-e majd a szerelme,
 Ha a rossz boeskor elmerülne?
(Rábaköz.)

43.

Harmatos a kukoricza levele,
 Férjhez mennék, ha valaki elvenne.
 Azt se bánám, ha az uram megverne,
 Csak a nevem ifiasszony lehetne.

(Rábaköz.)

44.

Három iccze kendermag —
 .Jaj de büszke fráter vagy.
 Mit ér az a büszkeség,
 Ha nincsen, nincsen,
 Ha nincsen, nincsen,
 Ha nincsen, nincsen feleség.

Nekem olyan asszony kell.
 Ha beteg is keljen fel.
 Főzze meg a vacsorát,
 Ugy várja, várja,
 Ugy várja, várja,
 Ugy várja, várja az urát.

Nekem olyan legény kell.
 Ha beteg is keljen fel,
 Menjen ki a konyhára,
 Gyu-gyujtson, gyujtson,
 Gyu-gyujtson, gyujtson,
 Gyu-gyujtson, gyujtson pipára.

(Beled, Sopron-vm.)

45.

(45—6. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Rozmaring, rozmaring,
 Leszakadt rólam az ing.
 Pedig ha a' leszakad,
 A gatyátul elmarad.
 Aj, vaj, maduli csaj,
 Aj, vaj, mangi csaj,
 Dala maszi, dala maszi,
 Szusz pendali dikhecz,
 Boldog dala mi.

Akkor hizik a rajkó,
 Mikor döglik a disznó;
 Keze-lába csupa zsir,
 Három hétig nem is sir.
 Aj, vaj, maduli csaj,
 Aj, vaj, mangi csaj,
 Dala maszi, dala maszi,
 Szusz pendali dikhecz,
 Boldog dala mi.

(Dénesfa, Sopron-vm.)

46.

Ez a legény lentyő, lentyő. --
 Nekem bizon nem kő, nem kő.
 Inkább az a fiatal,
 A ki engem kitakar, betakar --
 Tudja fene mit akar!

(Alsó Bük, Sopron-vm.)

VI.

VEGYES DALOK.

1.

(Raksányiné-Bohár Ilona gyűjt.)

Ha galamb lehetnék,
Vad erdőben sirnék;
Ha szellő lehetnék,
Messze elrepülnék:
De egyik sem vagyok,
Szegény árva vagyok;
Ha meg nem változik,
Búmban elhervadok.

(*Mernye, Somogy-vm.*)

2.

(2—4. Dr. S. Gy. gyűjt.)

A Balaton széles nagyon,
De annak is partja nagyon.
Az én búmnak nincs határa,
Bele halok nem sokára.

(*Gomba, Somogy-vm.*)

3.

Az én szemem csak sir, csak ázik;
Az én szívem egyre csak fázik:

Megöli a keserűség —

Szegény embernek ez elég . . .

(Duna-Földvár, Tolna-vm.)

4.

Itt a szombat, közelget a vasárnap,
Söpörgetnek a regöli leányok;
Söpörgetik a regöli gyöngy-utczát,
Hogy a legény el ne verje a lábát.

A regöli széles uteza de pocsék,
A leányok vörös borral öntözik;
Öntözzétek, hadd teremjen virágot.
Majd kinyílik, hogyha én arra járok.

(Regöly, Tolna-vm.)

5.

(5 -6. Szarvas Mariska gyűjt.)

Elmegyek, elmegyek,
Én itten nem leszek,

Hej, a te faludnak

Lakosa sem leszek.

Akkor lesz, akkor lesz

Visszajövetelem,

Majd ha egy szem buza

Száz köröszöt terem . . .

(Kánya, Tolna-vm.)

6.

Az én uram meg tud verni,
 De keszkenőt nem tud venni.
 Ezt az egyet azért vette,
 Hogy a fejem beköthesse, haj!
 (*Vásáros-Dombó, Baranya-vm.*)

7.

(7—8. Dr. S. Gy. gyűjt.)

De szeretnék —
 De szeretnék fa lenni az erdőben,
 Ha valaki tüzet rakna belőlem:
 Felgyujtanám ezt a czudar világot,
 Közepéből —
 Két széléből szakajtanék virágot.
 Kutya világ —
 Czudar világ mikor érem végedet?
 De meguntam benned az életemet,
 Mikor ninesen soha benned vig napom:
 Világvége
 Lesz mire én bánatimat elsirom.
 (*Dencsháza. Baranya-vm.*)

8.

Isten hozzád, szülőföldem, Dencsháza;
 Szálljon reád a jó isten áldása!
 Kedves rózsám, te tőled is bucsuzom:
 Gyer' közelébb, megcsókollak, angyalom!
 (*Dencsháza. Baranya-vm.*)

9.

(Biczó Kálmán gyűjt.)

Dráva partján születtem a világra,
 Nem füröszött soha engem a bába
 Megfürödtem én a Dráva vizébe' —
 Borulok a kis angyalom ölébe.

Három hete hogy a Dráván halásztam,
 Könnyeimtől egy csepp vizet se láttam.
 Kihalásztam a rózsám zsebkendőjét,
 Kék selyemmel varattam rá a nevét.

(Old, Baranya-vm.)

10.

(10—11. Pálffy Dénes gyűjt.)

Szegény vagyok én,
 Szélrül lakom én.
 A házamnak nincs teteje,
 Elhordta a szél.

Ha én akarom,
 Megzsuppoltatom;
 Arra jár egy barna kis lány,
 Becsalogatom.

Azt is megteszem,
 Hogy majd elveszem,
 Aztán küldöm a dologra,
 Magam lefekszem.

(Pusztá-Magyaród, Zala-vm.)

11.

Kis kertembe rozmaringot ültettem,
Minden éjjel könnyeimmel öntöztem.
Mégis elvitte az égi háboru —
Érted vagyok, édes anyám, szomorú.

Kis koromban árvaságra jutottam,
Árvaságra, kire nem is gondoltam.
Megtanultam szomorkodni, bánkodni,
Az igazi édes anyát siratni.

(Pusztá-Magyaród, Zala-vm.)

12.

(Dr. S. Gy. gyűjt.)

Három levelet irtam az anyámnak,
De ő egyet se küldött a fiának.
Magas egek sirassatok engemet.
Ti tudjátok az én bús életemet.

A negyedik levelet is megírtam,
Könnyeimet a betűkre rásírtam.
Ne olvasd el, édes anyám, ha lehet:
Gyöngye arra a te szíved, megreped.

(Páka, Zala-vm.)

13.

(Sebestyén Izabella gyűjt.)

Kis kertemben rózsafa —
Kettős bimbó van rajta.
Egyik bimbó lehajlott,

A szeretőm elhagyott;
 Választani akarok,
 Nem tudok.

Öreg-kupi kis leány —
 Fodros szoknya a farán;
 Fodros szoknya a farán,
 Selyem-kendő a nyakán,
 Megszólitja a legényt
 Az utezán.

(Kup, Veszprém-rm.)

14.

(Kiss Kálmán gyűjt.)

Nincsen nékem feleségem.
 Nem is volna való nékem,
 Tyuhajna!
 Ugy sem tudnám megbecsülni.
 Csak a lányokat szeretni.
 Tyuhajna! —
 Szép élet a legényélet,
 Ha mondom!
 Sóra, borsra, paprikára,
 Tunikára, pántlikára
 Nincs gondom!

(Noszlop, Veszprém-rm.)

15.

(Pollák Sarolta gyűjt.)

Nem káposzta, ki nem fejes —
 Nem is leány, ki nem kedves,

Nem is legény — ej hűj! —, ki nem esalfa,
 Ki a leányt meg nem esalja,
 Ha tudja.

Nem is dinnye, ki nem sárga —
 Nem szerető, ha nem árva,
 Nem is legény — ej hűj! —, ki megteszi,
 Hogy az árvát el nem veszi,

Rászedi.

(*Rábaköz.*)

16.

(Dadai Király Pál gyűjt.)

(Éjfélkor éneklik, mikor a menyasszony fejére a főkötőt
 fölteszik. — Tájszólás szerint.)

A)

»Ó ién idős hosszú hajam,
 Hová lettiél?
 Talán a fejkötűő alá
 Pöndöröttiél?«
 — Oda pöndöröttem ién,
 Lē sē ereszködēm ién
 Egísz huótig.

B)

Lészék, leszék,
 Menyasszony leszék,
 Koszoru helött
 Fejkötűőt tészék.

(*Hegyhát. Vas-vm.*)

17.

(17—19. Dr. S. Gy. gyűjt.)

Edes anyám két hetes koromban
 Kötött volna követ a nyakamra,
 Dobott volna bele a Rábába: —
 Nem volnék most senki keze-lába!

(Vasvár, Vas-vm.)

18.

Gyöngé a nád, lehajlik a földre —
 Ha én sirok, nem hallik messzire,
 Ha én sirok, sirok keservesen,
 Bús fejemet lehajtom csendesen.

(Oloszka, Vas-vm.)

19.

Házam előtt van egy széles árok,
 Többet azon nappal én nem járok;
 Este járok, mert nappal nem merek,
 Ne szóljon meg minden hitvány gyerek.

Házam előtt van egy széles árok,
 Azon huzzák most is a cigányok.
 Erre lakik a sok híres dáma, —
 A ki nem a, ne vegye magára.

(Székes-Fehérvár.)

VII.

JÁTÉKDALOK ÉS RIGMUSOK.

1—3.

Dajka-rimek.

A)

(A dajka megcsipi a baba kezefejét s himbálja.)

Csip, csip, csóka,

Vág, vág, róka.

Szekeres gazda

Aluszik a gazba.

Adsz-e komám szekeret?

Nem adhatom oda,

Tyukok ülnek rajta.

(A kezüket libbegetni kezdik.)

Hess, el másé,

Gyere haza magamé.

Hess hess. hess!

B)

Meztelen gólya,

Csipjen meg a bóha!

Ha a bóha meg nem csip:

Én csiplek meg, így ni! (Csipdesi.)

C)

Pőre,

Menj el az erdőre;

Vágj fát,

Haza ne gyűjj estére,

Mer' megbök a kecske. (Megböki.)

(Sebestyén Izabella gyűjt. Kup, Veszprém-vm.)

4—6.

Kiolvasó versek.

A)

Siprembe, Sopromba süt a nap.

Beharangoztat a pap;

Az én bátyám, a barát.

Mondja a litániát.

Incz, vinez, kalavincz.

Te vagy — kimm!

B)

Elen pelen csik,

Zsiros a mácsik.

Eczetet a csikra,

Mézet a mácsikra.

Bagó szemű szoknya,

Szép lány, a ki — szokta!

C)

Ül a kis lány kosárba.

Császár király lánya.

In tan taná,

Rizsi, ruzsi — le!

(Sebestyén Izabella gyűjt. Kup, Veszprém-vm.)

7.

Cziczelle.

Cziczelle a kör közepén áll, fejét lehajtja.

KÖR:

Eladlak, eladlak, Cziczelle!

CZICZELLE:

Kinek adsz, kinek adsz, jó gazdám?

KÖR (énekli):

Jó szántónak, jó vetőnek,
 Barna-piros legénykének.
 Cziczelle, Cziczelle, Cziczelle!
 Vesd meg az ágyadat,
 Söprik a szobádat,
 Cziczelle!
 Töröld ablakodat,
 Öleld galambodat,
 Cziczelle, Cziczelle, Cziczelle!

A következő játékban az lesz Cziczelle, a kit választ és a kivel tánczol.

(*Szarvas Mariska gyűjt. Kánya, Tolna-vm.*)

8.

Éva, szivem Éva.

A leányok körbe fogódzanak és énekelnek. A körben álló összetett kezeit sorban végig huzza a leányok kötényén úgy, hogy az ének minden ütemére egy-egy leány kerüljön.

Mit mos, mit mos, kis menyecske?
 Üngöt, gatyát, varrott keszkenyőket.
 Öleld, a kit szeretsz.

(A körben álló folytatja):

Ezt ölelem, ezt csókolom:
 Az asszonyom lányát,
 Kötöm gyöngyös bokrétáját.

(Azzal, a kire az utolsó ütem esett, tánczra kerekedik, míg
 a kör éneklő):

Éva, szívem Éva,
 Most érik a szilva,
 Terítve az alja,
 Fölszedjük a nyárra.
 Bárcsak ez a hajnal
 Sokáig tartana,
 Hogy a szerelemnek
 Vége ne szakadna.
 Szerelem, szerelem,
 Átkozott gyötrem,
 Mért nem virágoztál
 Minden fa tetején,
 Minden fa tefején,
 Czirrus-fa levelén,
 Hadd szakajtott volna
 Minden szegény legény.
 Lám én szakajtottam,
 De elszalajtottam,
 Utána indultam,
 De el nem foghattam.

Ángyam süttött rétest,
 Nem adok belőle.
 Kivitte a fára
 Legények számára,
 Arra ment a gólya
 Elvitte magával.
 Hajdina roponya
 Engem kéret a koma,
 Téged meg a sodrófa.

A befogott a körben marad s vele a játékot újra kezdik.

(*Berger Mariska gyűjt. Némedi, Tolna-rm.*)

9.

János ur készül . . .

Egy a körön kívül, a másik belül áll: karjukat összefogják s a forgó kör fölé tartják. Mikor az ének utolsó szavához értek, karjaikat lecsapják s az így megállítottakkal tánczolnak. Őket a játék folytatásánál tánczosaik váltják fel.

János ur készül németi Bécsbe,
 Lovai vannak nyergelő-félbe;
 Nyerge szijja hajlandóba,
 Tiz arany gyűrű hörgendőbe.
 Hajtsd erre magadat,
 Azt a görbe nyakadat,
 Az hajnali tánczra.
 Én még sohasem voltam *Uj-Budára*,

*Mind megívott palotába,
Szent János temetésére,
Hozzátok ki a koszorút,
A kit kötött az én lányom.
Aratás, kapálás,
Szénahordás, megállás.*

(Szarvas Mariska gyűjt. Kapos-Szekeső, Baranya-rm.)

10—11.

Kis kácsa fürdik . . .

A)

(Körbe fogózva éneklik.)

Kis kácsa fürdik
Fekete tóba.
Fijáho' készű
Lengyelországba.
Kengyê mosgyá,
Szép kis menyecske.
Ölejj, csókojj,
Akit szereccz, kab be.
(Kiki párt választ és tánczol.)
Hej széna szénádom.
Széna szakadéktya,
Benne vagyon kerék asszon.
Kerék kis menyecske.
Ezt ölelelem, ezt csókolom.
Ez az én pajtásom.
Járgyátok, járgyátok.
A szalai tánczot.

Majd éfárad egygyikünk,
 Az se tuggyuk mellikünk.
 A lekkissebbikünk.

(*Dr. Hering Miklós gyűjt. Kemenes-Hőgyész. Vas-vm.*)

B)

Kis rucza fürdik
 Fekete tóban.
 Ki az ott, ki az ott
 Lengyelországban?
 Lengyel mondja:
 Szép kis menyecske.
 Öleld, a kit szeretsz.

(Kiki párt választ és tánczol.)

Ezt ölelem, ezt csókolom.
 Szita, szita, péntek,
 Hop szerda.
 Juliska.
 Ég a gyertya, ha meggyújtják,
 Azt a lányok szépen fujják:
 Rakd ide, rakd oda!
 Zibet-zabot a lovának.
 Gyíngyet-gyöngyöt a lányának.
 Rakd ide, rakd oda!
 Szita, szita, péntek,
 Hop szerda,
 Juliska!

(*Farkass Sándor gyűjt. Nova. Zala-vm.*)

Körösdí.

Három kis gyereket egymástól 2—3 lépésnyire leültetnek s a kör ezek közt kigyózó vonalban kezd akként kerengeni, hogy egy gyermek a körön kívül, kettő pedig belül essék. Így aztán a körösdinek kifli-formája lesz. Keringés közben éneklük:

Komáromba kéretőztem,
 Oda sem adának,
 A gyöngyösi vén vargának
 Neki taszigálnak.
 Nem köll nékem lencse, borsó,
 Csak köll nékem az koporsó.
 Ej huj, husszn (?) pajtás,
 De szép élet, de szép élet,
 De szép, a ki élhet.

Szabad péntek, szabad szombat,
 Szabad szappanolni,
 Szabad nékem Köveskálon
 Szeretőt tartani,
 Akár egyet, akár kettőt,
 Akár tizenkettőt,
 Akár hármát, akár négyet,
 Akár tizennégyet.
 Nem köll nékem stb.

Elvesztettem zsebkendőmet,
 Megver anyám érte,
 Egy kis legény megtalálta,
 Csókot kíván érte,
 Akár egyet, akár kettőt stb.

(Vörösmartyné-Sebestyén Eszti gyűjt. Köreskálta, Zala-vm.)

13—14.

Várkörkerülő.

A)

A kerülő a körben jár körül s a többiekkel
 énekli:

Járom az urnak várházát,
 Járom másod magammal.
 Szőke legény lábaimat sem nyomja.
 Gyöngye karját sem nyújtja.
 Óh, Özsébet asszonyka,
 Fogj kezét velem (Mariska).

Erre a megszólított Mariska bemegy a körbe
 és az ott állóval kezét fog: mindketten sarokra áll-
 nak, lábhegyüket pedig egymáséinak neki dűlesztik
 és így forognak a kör felé, míg egyik a másikat a
 körből ki nem pöndöríti. Míg ez történik, a többiek
 éneklik.

Hová megy kend, honnan jön kend?
 Kapitány ur lányát kérettem,
 Szebbiket, jobbikat,
 A legnagyasabbikat.

Ipadomnak, napadomnak,
Fogd a kezét násznagyomnak.
Aztán pördítsd ki.

(Pollák Ida gyűjt. Rábaköz.)

B)

Körben forognak, egy pedig a kört kívül ellen-
kező irányban kerüli.

»Mit kerülöd, mit fordulod,
Az én házam táját?«

— Azt kerülöm, azt fordulom:
Van eladó lányod?

»Nincs.«

— Ne türd, ne tagadd,
Mert megláttam kis vásárkor:
Piros almát árult.
Vettem is belőle
Fehér keszkenőbe.

»Nem adom én az én lányom
Pár kés nélkül, pár vella nélkül
Arany hintó nélkül, piros szoknya nélkül.«

— Megvan. (Egyet megkap s vele pörögni
[kezd.]

»Megvan, megkapod,
Jönnek az én leányaim
Dibegőbe, Dobogóba — hopp!«

(Szarvas Mariska gyűjt. Vásáros-Dombó, Baranya-rm.)

15—17.

Hidasmester.

A)

Párosával összefogózkodnak és egymás mögé állnak. Az első pár visszafordul s karjait föltartja. Ezek a hidasmesterek, a többi utas.

»Itthon vagy-e, hidasmester?«

— Itthon vagyok, csak most gyűttem.

»Eressz átol te hidadon.«

— Nem eresztlek, mer' leszakad.

»Ha leszakad, megragasztom.«

— Mivel tudnád megragasztani?

»Árany-porral, gyűrű-gyönggyel,
Gyűrű-gyönggyel, gyöngyvirággal.«

(Mind éneklik):

Bujj, bujj zöld ág, zöld levelestül!

Bujj, bujj zöld ág, zöld levelestül!

A hidasmesterek karjai alatt páronként átbujnak; mikor átérnek, megállnak s karjaikat szintén föltartják. Ha az utolsó pár is átért, belőlök hidasmesterek lesznek, s a játékot újra kezdik.

(*Szarvas Mariska gyűjt. Kánya, Tolna-vm.*)

B)

»Hová voltál, hidasmester?«

— Györbe voltam gyűrű-gyönggyért.

»Kitől kérted azt a gyűrűt?«

— Jó istentül törvénykedtem.

»Eressz áti te hidadon.«

— Nem eresztelek áti,

Mert még csötörtökön este

Eltörtétek hidam lábát.

Még most se csináltatok meg.

»Megcsináljuk, megcsináljuk

Bürübül, bozzából, bozzalevelébül.

Ácsok vagyunk, ácsok leszünk,

Diófából megcsináljuk,

Aranyfüstel megfüstöljük.

Hadd vigyék át a menyasszony ládáját!»

A hidasmesterek felemelik karjaikat, a másik félen lévők egymásután, de összefogózkodva, átbujnak s az utolsók közül egyet-kettőt lecsapott karral visszatartanak. Ezek aztán a hidasmester oldalán csatlakoznak, a többiek pedig folytatják a játékot az utolsó »utasig«.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Garaboncz, Zala-rm.)

C)

Fiúk és leányok külön csoportosulnak s a melyik csoport játszani kezd — itt pl. a leányoké — hosszu sorban feláll, egymás kezét megfogja, a másik csoport — a fiuké — pedig kiáltja:

»Eresszetek, eresszetek

Ordán (Jordán?) vizin által.«

— Nem eresztünk, nem eresztünk,

Mert nem tudjuk: ki népei vagytok?

»Lengyel László jó királyunk.«

— Nekünk is nagy ellenségünk.

»Micsoda nagy ellenségtek?«

— Mult napokban itt voltatok,
Tikunk (hidunk?) lábát eltörtétek,
Most sem csináltátok még meg.
»Ácsok voltunk, ácsok lesziünk,
Holnap délre visszajövünk,
Fenyőfából kifaragjuk,
Arany szegekkel be is koczogtatjuk.
Mit kívánsz?«

— Szint.

»Micsoda szint?«

— Egy hordó bort,
Kemencze kalácsot,
Egy szép gyereket,
Kinek neve (Kovács Ferencz).

Kovács F. fut s ha át tud a soron törni. a leányok csoportjánál marad. különben visszamegy a fiúkhoz. A kérdések újra kezdődnek. míg a fiúk mindegyike át nem törte a leányok sorát.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Beő, Sopron-vm.)

18.

Turózás.

A »turók« körbe ülnek s a tulajdonosok kötényükkal beteritik őket. Ha a vevő egyet megszólít, a következő párbeszéd kezdődik:

»Hogy a turó, komámasszony?«

— Két garas egy harapás,

Meg egy kenyér-szakasztás.

»Hogy a turó, komámasszony?«

— Három lépés egy futás,

Kilencz kenyér-dagasztás.

Hanem abból nem eszel,

Hacsak meg nem betegszel;

Akkor is csak ugy eszel,

Ha halálra betegszel.

»Fussunk egyet, komámasszony!«

— De magam se bánom,

De magam se bánom.

Most a kört ellenkező irányban körülfutják s
a ki előbb visszaér, azé lesz a turó.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Vasvár, Vas-vm.*)

19.

Cziczkézés

Egy »cziczke«, a ki kérdez: a többiek »egerek«,
a kik csoportban állva felelnek. Az utóbbiak az utolsó
felelet után szanaszót futnak, s a kit a cziczke meg-
fog, az a következő játékban fölváltja.

»Zöld mezőben bárány megy,

Szép kis lánynyal hova megy?«

— Az erdőre rózsáér?

»Minek az a rózsá?«

— Szitát kötögetni.

»Minek az a szita?«

— Tejet szűrögetni.

»Minek az a tej?»

— Vajat köpülgetni.

»Minek az a vaj?»

— Arany kocsit kengetni.

»Minek az az arany koci?»

— Fejér márványt hordogatni.

»Minek az a fejér márvány?»

— Kis palotát építgetni.

»Minek az a kis palota?»

— Minket bele csalogatni.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Tót-Vázsony, Veszprém-rm.)

20—22.

Guggos.

A)

Ég a gyertya, ég.

El ne alugyék;

Míg a szikra lángot nem vet,

Mind leguggolják!

A ki utoljára guggol. zálogot ad. vagy a kör-
ből kiáll.

(Sebestyén Izabella gyűjt. Kup. Veszprém-rm.)

B)

Ej lapula, lapula,

Kerekesi széna.

Utczu bizony lobbót vessen,

Gonosz farkas törbe essen.

Guggulj le!

C)

Birsembe, borsomba,
 Gyöngyös kosaramba.
 Szabad egyet guggantani,
 De nem szabad mosolyogni.
 Guggulj!

Guggoláskor egymás térdét csiklandozzák s a
 ki elneveti magát, zálogot ad.

(B—C. Pollák M. gyűjt. Beled, Sopron-vm.)

23.

Á, á, bella!

A kör közepén bíró áll, a többi énekli:

Á, á, bella!
 Ablakomba csella,
 Néném asszony szitkozódik,
 Bátyám uram csattogózik,
 Csatta szivem, csatta;
 Réz ujjam rezzenik,
 Apró pénzem csörrenik.

(A bíró felkiált:)

A ki nálamnál előbb elneveti magát.
 Bíró veszi zálogát.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Vár-Palota, Veszprém-vm.)

24.

Hurhurozás.

Egy a körben áll, a többi összefogózkodva
 kering és énekli:

Hur, hur divó,
 Férges divó.
 Ammelikünk elesik.
 Al lesz a férgesebbik.

Leguggolnak. A körben álló sorban megfogja a guggolók állát s azt, a ki nevet, arczul üti. a ki pedig nem nevet, azt »megsimállá« (megsimogatja). A megsimogatott lesz az angyal. a megütött az ördög.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Jánosház, Vas-vm.*)

25.

Szunyó.

Egy a »szunyó«. egy a »dugó«. A dugó valami értékes tárgyat rejt a többi játszó markába: a szunyó keresi s a hányszor nem találja el. anyyi esztendős »bika«. Mikor három esztendősé lesz, akkor a dugó befogja a szunyó szemeit s neki vezeti a bokornak. fának, gödörnek stb. A többiek haját, fülét czibálják. s közben ezt éneklik:

Itt is egy kis kut van,
 Bele ne essél;
 Amott is egy kut van,
 Bele ne essél.
 Szélről legeljeteK,
 Fának ne menjeteK,
 Mert ha fának neki mentek,
 FejeteKet beveriteK.
 Szili kut, szanyi kut.

Itt is egy kis kut van.
 Bele ne essél;
 Amott is egy kut van,
 Bele ne essél stb.

26.

Szembekötődsi.

A bekötött szemű körközépen áll; a többiek éneklük:

Szedem, szedem rózsáját,
 Kötöm bokrétáját,
 A fejire kötözöm
 Rózsakoszoruját.
 Kopp, kopp, kopp!

Itt a bekötött szemű valaki előtt megáll, a ki hümmögetni kezd. Ha eltalálja az illető nevét, akkor az felváltja: ha nem, akkor ezt éneklük tovább:

Erdő hátán gilicze,
 Mondjál hangot kicsike;
 Mond meg nekem nevedet,
 És hogy hívják tégedet.

(25—26. Pollák Ida gyűjt. Beled, Sopron-vm.)

27.

Koma-tál.

Némely helyen a lányok húsvét-hétfőn meg-
 raknak egy tálat szalaggal, rozmaringgal, gyűrűvel,
 képpel, perecczel, csemegével és elküldik a komának

kiszemelt ismerőshöz. Ha ez a barátságot elfogadja, a koma-tálból kivesz valamit emlékül és mást tesz helyébe. Az ily barátnek aztán egyik helyen pünkösdig komázzák egymást, másutt kendezik. A ki a tálat megviszi, átadáskor ezt mondja:

Koma küldi komának,
Koma váltsa magának.
Ha nem váltja magának.
Visszaviszem komának.

(Vagy :)

Szív küldi szívnek szívesen,
Szív váltsa szívtől kedvesen.
Ha nem váltja szív szívtől kedvesen,
Visszaviszem szívtől szívnek szívesen.

(Pollák Miksa gyűjt. Rábaköz.)

28—30.

Komálás.

A)

Szent János napján a leányok egymásnak kis bokrétákat ajándékoznak s közben ezt mondogatják:

Koma, koma, komálunk,
Esztendeig komálunk.
Száz bika, száz kigyó
Tekeredjék a nyakadra.

(Erdélyi Istrán gyűjt. Kis-Köcsk, Vas-vm.)

B)

Ugyanazon alkalommal mondják még ezt is:

Koma, koma, komálunk,
Győri ágyat vettessünk,
Ketten bele fektessünk.
Száz béka, száz kígyó
Tekeredjék a nyakadra,
Ha még haragszol.

(*U. a. gyűjt. Egyházas-Hetye, Vas-vm.*)

C)

A gyerekek húsvétkor pirostojás-cserélésnél e verset szokták mondani:

Koma, koma, komálunk,
Esztendeig komálunk,
Győri ágyat vettessünk,
Abba ketten fekhessünk.
Hétig-hótig
Kis-karácsony napjáig.
Ha jó lesz, komám lesz;
Ha rossz lesz, kutyám lesz.

Száz béka, száz kígyó tekeredjék a
nyakadba, ha visszaveszed a pirostojást!

(*Vathy István gyűjt. Borszörcsök, Veszprém-vm.*)

LEVELEK.

(1—13. Dr. S. Gy. gyűjt.)

1.

Kedves galambom!

Készebb vagyok inkább kősziklává válni.

Mint igaz szivedtől örökre elválni:

Mert ha két igaz szív egymástól elválík.

Még a fényes nap is homályosra válik.

Isten hozzád, rózsám, szeretett angyalom.

Nem ölelhet már át reszkető két karom.

Te voltál életem egyetlen reménye,

Jaj, de te is lettél megkeserítője.

Mióta itt hagytál, nincsen olyan perczem,

Hogy két piros orczád ne volna eszemben.

De mit ér énnékem ilyen gondolatom,

Hogyha én azokat meg nem csókolhatom!

Szépen nyílik a viola —

Nem is felejtelek soha.

Isten hozzád, isten veled,

Téged hiven szerettelek.

Itt mikor én éjjel irtam.

A szivemmel alig birtam;

Éjjel irtam, meg-megálltam,

Könnyeimtől alig láttam.

Isten hozzád, isten veled,
 Sok szerencse legyen veled,
 Kedves kis angyalom!

(*Mernye, Somogy-vm.*)

2.

Reszkető karommal irom soraimat,
 Bús könnyekbe mártom az író tollamat,
 Mert mikor elkezdem leveletem írni,
 Elkezd a két szemem sürü könnyet sirni.
 Messze vagyok hozzád, nem látnak szemeim.
 Nem karolhatnak át reszkető karjaim,
 Nincs kinek mondhatnám az én panaszaim.
 Nincs kivel megosszam búval telt óráim.
 Az én árva szívem érted majd megreped,
 Midőn eszembe jut forró szereteted.
 De nem is felejtelek, míg a földön élek,
 Mig elszáll belőlem ez a gyarló lélek.
 Ha pedig angyalom, már elfelejtettél,
 Gyöngé kis szivedből engem kivetettél:
 Ugy jobb volna nékem sir alá leszállni,
 Téged az életben soha meg se látni.

Látod rózsám, látod, így vagy az eszembe.
 Mig az álom nem száll könnyező szememre.
 Fejemre kulcsolom gyenge karjaimat,
 Ugy kérem istentől szabadulásomat.
 Kérem, hogy téged is annyi áldás érjen.
 A hány csillag ragyog fényes nyári égen.

Isten veled!

(*Mernye, Somogy-vm.*)

3.

(Hazaküldött arczképpel.)

Szeretett jó apám, kiért hull a könnyem.
 Kedves édes anyám, kiért rebeg szívem,
 Kedves testvéreim, kikkel nevelkedtem.
 Sok szép vig napokat veletek töltöttem:
 Azért is eljöttem még egyszer hozzátok.
 Az isten áldását kérni tereátok.
 Eljöttem meglátni kedves szüleimet.
 Hogy ti is lássátok vitéz arczképemet.
 Messze földről jöttem, szüleim, hozzátok,
 Tündérek képében leszállok hozzátok.
 Hogyha szállást adtok, itten megmaradok,
 Tovább nem utazok.
 Kivántam meglátni kedves szüleimet
 És azokkal együtt kedves testvérimet.
 Pappiros arczomból szólani nem tudok,
 De ha felnyithatnám beszédre ajkamat,
 Ugy elpanaszkodnám minden soraimat,
 Akkor én kitárnám vitéz karjaimat.
 Átölelném velök édes jó anyámat.
 Édes testvérimet, édes jó apámat.
 Kiknek most egyébként szerencsét kívánok!
 (*Toponár, Somogy-vm.*)

4.

Könnyes szemeimmal írom leveletem,
 A keserü bánat elvette kedvemet.
 A nagy nyomoruság elnyomott engemet,

Bánattal töltöm én egész életemet.
 A kedves rózsámat jaj de messze hagytam,
 Idegen országban vagyok nagy rabságban,
 Katona-régulát vettem a válamra,
 Az anyám bújára, az apám kárára,
 Az én kedves rózsám szive fájdalmára,
 Bánatfelhős szeme sirdogálására.

Végig sirtam én is tizenkét országot,
 Mégsem fogtam meg az éjszakai álmot.
 Álom helyett mindig rólad gondolkozom,
 Nappali jártomban rólad álmodozom.

Mi a szerelemnek első regulája?
 Meg akarod tudni? Megtanítlak rája:
 Kiki a galambját rabságban sajnálja.
 Rab vagyok, rab vagyok, de nem a tömlöczben.
 Hanem a keserves katona-életben.
 Keservesen eszem prófont kenyeremet,
 Bubánatba ölöm vándor-életemet.

A patáliába sokszor elindultunk
 És egész napestig mindig tűzben voltunk,
 Csak azt vettük észre, hogy arcra borultunk.
 A nagy ágyuszóval világból kimultunk.
 Sok ezer népekkel már atakérozunk,
 És vitézi módra ottan forgolódtunk,
 Sokszor nagy keserves jajszókra fakadtunk,
 Mikor vagy kéz vagy láb nélkül ott maradtunk.

Én most nem mondhatok semmi vigaszt.
 Mert én már meguntam ezt az uraságot.
 Mert a ki próbálta a katonaságot,

Tudom, megpróbálta a nyomoruságot.
 Sok felé forgattam én csekély elmémet.
 Mégis csak a sok bű érte én fejemet:
 Nincs ki vigasztalja szomoru szívemet.
 Mióta elhagytam szabad életemet.
 Az istenen kívül te maradtál nékem.
 Szomoru galambom, egyetlen reményem.
 Maradj is meg annak, szívemből kívánom:
 Ezen szóval végzem szomoru irásom.

(Köttse, Somogy-em.)

5.

(A szülõi házhoz.)

Áldást, békességet kívánok házamnak,
 Legelsőbb is pedig apámnak, anyámnak.
 Azután pediglen atyafiaimnak.
 Hogy engemet emlékezetben tartsanak.
 Hullajt sűrű könnyet érettök két szemem.
 Nincs is és nem is lesz többé vig életem.
 Kívánom az isten áldja meg kendteket,
 Szerencsétlenségtől ójja mindenöket,
 Soha bubánatba ne ejtse szívöket,
 Szerencsétlenség se érje nemzetemet.

Megbocsáss, galambom, kedves hitestársam.
 Ha velemleltedben valamit vétettem,
 Hozzám jó voltodat ha meg nem szolgáltam.
 Szomornan kezdem tőled bucsuzásom.
 Mert elválásunkat még most is sajnálom.
 Légy jó egészségben, az isten segítjen.

Egész életedben gondviselőd légyen.
 Ha most utoljára néznél levelembé,
 Az én bucsuzásom így adnám elődbe:
 Az isten áldjon meg, légy jó egészséghen,
 Kedves nemzetimmél éljél békességben,
 Friss jó egészséget az ur isten adjon,
 Minden rokonimmal soha el ne hagyjon.
 Köszöntöm ezerszer az édes apámat
 És övéle együtt az édes anyámat.
 Elvárom éltöknek tudtomra adását,
 Hadd tudhassam én is szívök kívánságát.
 Mert ha olvashatnám kezöknek irását,
 Akkor még megérném szívem vigasztát
 Mert zokogó szájjal, könnyes szemeimmél,
 Végzem most levelem szomorú szívemmel...
 (Köttse, Somogy-vm.)

6.

(Ugyanoda.)

Bús könnyeim folynak halovány orcámra,
 Nincs ki vigasztaljon idegen országba'.
 Írom levelemet könnyes szemeimmél,
 Rakom betűimet gyarló kezeimmél,
 Le is pecsételem piros pecsétemmel.
 Jól tudják szüleim, hogy ily távol estem;
 De nem tudják, mennyit kell nekem szenvednem:
 Mert mikor elhagytam a szüleik házat,
 Híres kis falumat, szép magyar hazámat,
 Mikor utoljára láttam a rózsámat.

Akkor szállt szívemre iszonyu bubánat.
 És most ha valami rájok emlékeztet,
 Akkor könnyeimmel sózom kenyeremet;
 És hogyha mászkálunk nagy havas hegyeken,
 Mindig hazafelé fordul tekintetem.
 Hanem azért engem soh'se sirassanak.
 A jó isten majd csak megszánja sorsomat.
 Rám engedi venni szép czibil ruhámat,
 Hogy a két kezemmel maguknak szolgáljak.
 Vigasztalásukra most többet nem írok.
 Bánatos szívemmel mert már alig bírok.
 Siromig maradok engedelmes fiuk...

(Pusztá-Darány, Somogy-rm.)

7.

Tulipán módjára felnőtt szép virágom.
 Legyen nálad kedves ezen bús írásom,
 Melyben ily távolról kívánlak tisztelni,
 Szívem vonzalmait előtted kitárni!

Az én egészségem különben jó volna.
 Rólad álmódásom ha nyugodni hagyna.
 Sok elmúlt szép napom eszembe nem jutna;
 De ha szép termeted, ragyogó két szemed,
 Szívemet ápoló igaz szereteted
 Eszembe jut, mindjárt elfog a bubánat.
 Kinozza lelkemet, sóhajtát utánnad.
 Óh, ha fülemüle kis madár lehetnék,
 Mikor nékem tetszik, hozzád repülhetnék:
 Gyöngye két orcádra csókokat hintenék.

Gondolatim feléd szünetlen röpkednek.
 Vágyó sóhajtásim hozzád törekednek.
 Ugy bujdosom én itt, mint gilicze-madár,
 Ki bánat közt eped, ha párjától elvál,
 Taj kesergi társát, zöld ágra nem is száll,
 Csak sóhajtva nyög, míg párjára nem talál.
 Az én életemnek szint így van most sora,
 Mert bokros bubánat szüntelenül sujtja.
 Mint a sebes esők, melyek partot mosnak,
 Ugy gyötri szívemet a bánatok árja.
 E miatt keserves jajszót kiált én szám,
 Mert többé nem látlak, szerelmes violám.
 Istenem, istenem, szánd meg szenvedésem,
 Szabadítsd honomba bús epekedésem,
 Derítsd fel napomnak homályból világát,
 Üzd el bús szívemnek epesztő fájdalmát!
 Már megadózhattam számtalan vétkemért.
 Elég számkivetést szenvedtem hazámért!
 Te pedig, szívemből szeretett kedvesem,
 Szíved fenekébe ird be ezen versem,
 Így távollétemben ne felejts el engem,
 Mig majd karjaimban újra ölelhetlek,
 Majd örömhangokkal újra tisztelhetlek.

Bézárom írásom végre ezen szóval:

Áldjon meg az isten, kedves, minden jóval!

Kivánja szívéből... N. N.

(Monoszló, Zala-rm.)

8.

Nagy könnyhullajtással írom e levelem
 Szomoru világban, szép szerelmű lelkem!
 Nem tudom, hogy kezdjem szomoru soraim
 Arról, hogy mily nagyok az én bánatjaim.
 Mert bánat fiává lettem, lásd kedvesem,
 Miolta szivedtől így elrekesztettem.
 Óh kegyetlen végzés kemény irigysége.
 Mért lettél szívemnek boszus ellensége?
 Telhetik most kedvem gyászos sirásomba,
 Ha visszagondolok szomoru hazámra.
 Szomoru hazámban egy szomoru házra,
 A szomoru háznak árva galambjára.
 Hogyha elgondolom e czudar életet,
 Mely annyi örömet bánatba temetett:
 Kedvemet semmivel föl nem derithetem.
 Kérem a jó istent, édes teremtményt:
 Vigasztalja szegény haldokló szívemet.
 Te pedig kertedbe ültess rózsafácskát,
 Rózsafácska alá gyöngye violácskát,
 S legyen, kis galambom, te dicső kiskerted.
 Az én bús szívemnek örökös emléke,
 Benne nyíló virág legyen hű szerelmem —
 Ne felejts el rózsám, áldjon meg az isten!
 (*Monoszló, Zala-rm.*)

9.

Vajjon mit irjak rózsámnak.
 Legkedvesebb ibolyámnak?

Reszket kezem, amíg irok ;
 Alig látok, annyit sirok.
 Gyakran nézek hazám felé,
 Reggel, délben, este felé.
 Kikönyöklök az ablakon,
 De nem látlak, kis angyalom.
 Hü szeretőm voltál,
 A mig igaz voltál,
 Mégis megvetettél,
 El is felejtettél,
 Az én hű szivemre
 Nagy követ ejtettél.
 De én azért mégis csak jókat kívánok :
 Adjon a jó isten nálam szebb virágot.
 Jaj, mért is hagytál el, Mariskám, édesem.
 Jaj, mért vitted sirba az én gyöngy életem.
 Mért homályoztad el életemnek fényét,
 Életemnek fényét, örömét, reményét.
 Hanem azért mégis csak jókat kívánok :
 A mit velem tettél, mindent megbocsátok.
 Isten hozzád, egyetlen szép ibolyácskám,
 Repülj hozzám, szépen szóló kis madárkám.
 Mig élek, Mariskám, mindig szeretlek,
 Életem végéig el nem feledlek.
 Az urnak angyala legyen te veled,
 Áldjon meg az isten, kincsem, tégedet . . .
 De minek is írom bucsu-levelem,
 Mikor a válaszát soha se veszem !

(Dencsháza, Baranya-em.)

10.

Midőn pappirosom az asztalra teszem,
 Reszkető kezembe a tollamat veszem :
 Irom levelemet, nem írom nevemet,
 Tudod már virágom, hogy hínak engemet.
 Ezen levelemből olvasd el szerelmem,
 Hogy érted mily forrón dobog én bús szívem.
 Éppen olyan vagyok, mint gerlicze madár,
 A ki a párjától más országra elszáll.
 Bárcsak leírhatnám bánatát szívemnek,
 Megmagyarázhatnám fájdalmát lelkemnek.
 A jó isten tudja csak az én sorsomat,
 Hogy' állok ki érted tengernyi kinokat.
 De azért ne busulj, vigasztalódjál meg :
 Jó az egek ura, megsegít engemet.
 Kitelek lassanként az én három évem,
 Keblemre szoritlak, egyetlen szerelmem.
 Addig szerelmemnek légy hű ápolója,
 Légy ezen levelem' könnyel olvasója,
 Légy boldog és gondolj régi szeretődre.
 Isten veled, édes ! Itt versemnek vége.

(Tamási, Tolna-rm.)

11.

Menj, édes levelem, siess kebelemből,
 Köszönts kedvesemet igaz szerelemből.
 Mond meg, hogy én istent mindig azon kérem
 Valamig testemben pezseg piros vérem,

Hogy én kedvesemet tartsa meg énnékem,
A kivel valaha világomat élem.

Tudod, kedves rózsám! ha látnád szívemet,
Vagy csak pillantanád az én személyemet,
Meglátnád, hogy elölt a bú már éngemet,
Miolta nem látlak, kedvesem, tégedet.
Éjjel álmomban is veled beszélgetek,
De sehol se látlak, mikor fölébredek.
Felém ragyogsz mindig, mint a piros hajnal,
De el nem érhetlek gyöngé karjaimmal.
Áldjon meg az isten minden javaival,
Mint kertnek virágát drága illatokkal.
Muljék el különben a nap ragyogása,
Hogy föl ne virradjak több szomorságra.

Isten hozzád, édes kis angyalom!

(Sár-Keresztúr, Fehér-em.)

12.

Te kedves szeretőm, hogy ha rád gondolok,
Elmémben semmi más csak bubánat forog.
Azzal köszöntelek, édes szép virágom,
Hogy az ég áldását szívemből kívánom.
Mert a hol csak járok, minden lépésemben,
Kedves kis angyalom, te vagy az eszemben.
Fáj is az én szívem érted mind halálíg,
Nem is felejtelek koporsóm zártáig.
Szomorságomat csak az isten tudja,
Melyet az én tollam le sem írhatna.

Mert hogyha lefekszem kemény strózsákomra,
 Könny pereg szememből gondolkozásomba.
 Mert olyanná lettem, mint az árva madár,
 A ki alvó helyet keres, de nem talál.
 Álmodozok rólad, gyönyörű virágom,
 Kit sohase látlak, kedves arany szálam.
 De mit ér az nékem, hogyha álmodozom,
 Mikor szép orzádat meg nem csókolhatom.
 Azért hát csak bizzunk a kegyes istenben,
 Megsegít az minket minden szükségünkben.
 Ugy tetszik, hogy lassu az idők folyása,
 Hanem azért eljön az is valahára,
 — Csak az isten erőt, egészséget adjon —.
 Hogy a szívünk egykor egygyé olvadhasson.

Édes szép virágom, szívemnek zöld ága,
 Irnék én többet is, ha szívem nem fájna.
 Azért hát bezárom reszkető írásom,
 Az isten megáldjon, gyöngé virágszálam!

(*Sár-Keresztur, Fehér-vm.*)

13.

Levelemet irtam reszkető kezemmel,
 Olvasd el angyalom könnyes szemeiddel.
 Én is ha gyakrabban olvasnám leveled,
 Nagyon meggyógyitná bánatos szívemet.
 Mert mikor elváltam tőled utoljára,
 Szívem majd meghasadt érted bánatába'.
 Fogadd el hát, kedves, ujjaim írását,
 Tollammal lerajzolt szívem zokogását,

Hallgasd meg keblemnek sűrű sóhajtasát,
 Tekintsd szemeimnek forró könnyhullását.
 Kivánok tenéked friss jó egészséget,
 Istennek áldását, esöndes békességet;
 Kivánom istentől, sokáig éltesen,
 Minden lépésedben téged vezéreljen.
 Csak madár lehetnék, hozzád elrepülnék.
 Piros két orczádra forró esókot raknék.
 Csak jönne el egyszer az a boldog óra,
 Hogy ölelhetnélek szivem szándékára:
 De elpanaszkodnám életem sorait,
 Az én bús szivemnek sűrű fájdalmait!
 Tiszta szeretetből írtam én ezeket.
 Mutatni akarom forró szerelmemet.
 Azért küldtem hozzád pöcsétes levelet.
 Hogy megtudhasd az én távol' életemet.
 Isten veled!

(*Vál, Fehér-em.*)

14.

(14=6. Thúry Etele gyűjt.)

Kivánom, hogy ezen egy pár sor írásom
 Friss jó egészségben tégedet találjon.
 Az én szerelmemet tagadni nem tudom,
 Azért most tenéked írásban kiadom.
 Egyetlen virágom, ne felejts engemet,
 Mert az isten tudja, a mit én szenvedek.
 Mikor eszembe jut számtalan jószágod,
 Elhajtom szememről az éjjeli álmot.

Szomorodott szívem rólad gondolkozik,
 Sirom oldalán is hozzád fohászkodik.
 Bizzál, édes rózsám, ne is légy szomoru,
 Majd csak megtalál a szerencse-koszoru.
 Addig dolgainkat türelemmel ejtsük,
 Várjuk a jövődöt, a multat felejtsük.
 A jó isten majd csak megszán valahára . . .*

Ne borits homályba, kedves kis angyalom:
 Érdemeljen választ ez a néhány sorom.
 Örökös hűséggel levelem bezárom.
 A melynek válaszát égő szívvel várom.

(Csurgó, Fehér-vm.)

15.

Levelet indítok gyöngé virágszálnak,
 Velem egy faluban felnőtt tulipánnak.

Tisztellek kedvesem, csókommal köszöntlek,
 Fáj nekem, hogy veled most nem beszélhetek.
 Mindig előttem vagy, rólad álmodozom,
 Kedves kis angyalom, rólad gondolkozom.
 Valahányszor, kedves, te jutsz az eszembe.
 Bánat ereszkedik szomoru szívembe.

Mert hogy én szeretlek, azt az isten tudja.
 A ki e világot bölcsen igazgatja.

Kedves kis angyalom! A ki voltam régen,
 Én az is maradok tehozzád egészen.

* Itt a szöveg teljesen romlott 6—7 sora következnék.

Szivem titkát írom, gyönyörű virágom :
 Ha időm kitelik, te leszel a párom.
 Bizzál hát, angyalom, a kegyes istenben.
 És maradj tovább is szerető szivemben,
 Édes öleléstől pihentesd karodat —
 Miden reménységem, bizodalمام te vagy.
 Ugy szórja te reád az isten áldását,
 Mint szép csendes éjjel a földre harmatját.
 Hallottad, kedvesem, lelkem kívánságát.
 Fogadd bús szivemnek érted dobogását.

Kérlek, vedd jó néven ezen soraimat —
 Minden reménységem, bizodalمام te vagy.
 Kivánom istentől, hogy ezen levelem
 Legjobb egészségben találjon édesem.

(Szent-Gál, Veszprém-em.)

16.

Idegen országból küldöm leveletem,
 Mutatom rózsámnak hű szeretetemet;
 Küldöm kedvesemhez bús szivemnek titkát,
 Reszkető kezennek szomoru írását.

Bánatos a szivem e gyarló világban.
 Mert ifjuságomat töltöm más országban.
 Be vagyok én zárva a nagy hegyek közé,
 Onnét tekintetek magyar hazám felé.
 El nem felejthetem szép magyar hazámat,
 Sem a benne nyíló egyetlen virágot.
 Távol estem tőled, egyetlen angyalom,
 De azért szerelmem szivedben maradjon.

Bizom az istenben, hogy majd nemsokára
 Megölelhetlek még szívem szándékára.
 Azért, kedves rózsám, tégedet köszöntlek.
 Bár távollétemben most nem ölelhetlek.
 Azért az istentől minden jót kívánok,
 Én mint hű kedvesed . . . N. N.

(Szent-Gál, Veszprém-vm.)

17.

(Pollák Miksa gyűjt.)

Irom levelemet,
 Nem irom nevemet,
 Mert tudom, kedvesem,
 Ugyis szeretsz engem.
 Elküldöm levelem szomorú útjára,
 Keresse rózsámat idegen országba.
 Ha kérdik, hogy kitől jöttél,
 Kinek a postája lettél?
 Mondjad, hogy egy bús leánytól,
 A te régi kis babádtól.
 Kérdezd aztán: én galambom.
 Elfeledkeztél-e rólam?
 Én nem feledkeztem soha,
 A míg élek nem is felejtkezem róla.
 Küldök innen vigasztalást,
 Hogy még én nem szeretek mást.
 Nem adom én szívem másnak,
 Kis galambom, téged várlak.

Küldj messziről vigasztalást,
Hogy te nem szerettél meg mást.
Írd meg szivednek titkait
És minden gondolatjait.
Akkor volnék én csak boldog,
Ha azt írnád, jól megy dolgod.
Én ezt neked tiszta szívből kívánom —
Isten veled, gyönyörű szép virágom!

(Rábaköz.)

RÁOLVASÁSOK.

1.

Szóotalanviz készítésekor.

A ki szóotalan vizet készít, az a folyóból ne a folyás ellen, hanem a folyás után merítsen, s míg vizért jár, edényét otthon le nem tette, senkivel szót ne váltson. Hogy e viz szemverés vagy egyéb rontás ellen használjon, három izzó parazsat kell beledobni ilyen szavakkal:

(Első parázsra :)

Szeme meglátta,

(Második parázsra :)

Szive megszerette,

(Harmadik parázsra :)

Nyelve megverte.

Adja isten :

Hogy kezem használjon,

Szemem ne ártson.

Minden élő szentek

Legyenek segítségék.

Miatyánk stb.

Üdvözlégys stb.

Ha a parázs szene a vízben nem merül el, akkor a beteg ember vagy állat nincs megigézve. Ha leme-

rül, akkor sikerrel úgy alkalmazható, hogy a betegszoba ajtajának sarkára kilencez visszafelé megolvasott (9, 8, 7, 6 stb.) cseppet cseppentünk, a beteg nevének megfelelő védszent tiszteletére egy Miatyánkot és egy Üdvözlét mondunk s aztán a beteget a szótlanvizzel megmosdatjuk. Ha állat van megrontva, Szent Vendel tiszteletére mondunk Miatyánkot és Üdvözlét, aztán kezünket a szótlanvizbe mártjuk s vele az állat hátát háromszor végig simitjuk.

(Kiss Lajos gyűjt. *Bucsuta, Gücsej, Zala-vm.*)

2—6.

Szemverés vagy megcsodálás ellen.

1)

Ha állatot vagy kis gyereket szemmel megvertek vagy megcsodáltak, szenes vízzel mosdatják ki a bajából. Vesznek egy meszelyre való vizet és abba három parazsat dobnak. Hogy hatékonyabb legyen, a szenes vizet »tudós asszony« készíti és a mosdatást is ez végzi el. Mikor ez a parazsat vízbe veti, a három bevetés alkalmával háromszor egymásután ezt az ígét mondja el magában:

Istennek nevében. Ámen.

Jézus, Mária szerelméért.

Szem megverte, szív szerette:

Vetem kalap alá.

Szem megverte, szív bágyasztja:

Ur Jézus orvosolja.

Szem megverte, szív szerette :
 Vetem fejkötő alá.
 Szem megverte, szív bágyasztja :
 Ur Jézus orvosolja.

Szem megverte, szív szerette :
 Vetem pántlika alá.
 Szem megverte, szív bágyasztja :
 Ur Jézus orvosolja.

E vizzel a beteg gyereket megmosdatják s közben így imádkoznak :

Miatyánk stb.

Hiszek egy istenben stb.

Szent (a beteg védszentjének neve) tiszteletére kérem a Jézus Krisztust: ezt a beteg gyereket gyógyítsa meg.

A beteg állatot viszont úgy gyógyítják, hogy előbb a szemét megmossák, aztán szenes vízbe mártott kézzel orrától a fején és hátgerinczén át a farkáig végig huzogatják, végül pedig az állattal szenes vizet itatnak. A közben elmondott imádság így alakul :

Miatyánk stb.

Hiszek egy istenben stb.

Szent Vendel tiszteletére kérem a Jézus Krisztust: ezt a beteg marhát gyógyítsa meg!

(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-em.)

B)

Ha a kis gyereket megigézték — pl. szemmel megverték — szenes vizet készítenek s vele kereszt alakjában meglocsolják, mondván:

Ember verte,
Szent Ferencz verte. —
Asszony verte,
Szent asszony verte. —
Leány verte,
Szűz leány verte.

C)

Atyának és Fiúnak és Szentlélek istennek!
Kalap alá.
Atyának és Fiúnak és Szentlélek istennek!
Fejkötő alá.
Atyának és Fiúnak és Szentlélek istennek!
Pántlika alá.

(B—C. Sulyok István gyűjt. Tüskevár, Veszprém-em.)

D)

A szenes vizet úgy készítik, hogy három kanál vízbe három izzó szenet dobnak. E vizet aztán kanálanként mérik a szemveréses gyerekekre, ezeket mondván:

(Az első kanálnál:)
Kalap alú gyüttél,
Kalap alá visszamennyél.
(A második kanálnál:)
Fejkötő alú gyüttél,
Fejkötő alá mennyél.

(A harmadik kanálnál:)
 Párta alú gyüttél,
 Párta alá meennyél.
 (Mikor a vízzel lemosdatja:)
 Evvê talátalak,
 Evvê veszejcselek.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Rózsásszeg, Göcsej, Zala-em.)

7.

Ludvércz ellen.

A tolnai magyarság a bolygótüzet s az alakváltó »rossztévők«-et nevezi ludvérczeknek, azaz lidérczeknek. Az utóbbiak különösen a házastársakat kísértik egymás távollétében. Különösen azt a férjet fenyegeti veszedelem, a ki hetekig állatot őriz a szabadban. A ludvércz csak nyáron, hajnaltájt jelenik meg, de ha sokat nyájaskodott, jöhet este, sőt napközben is. Mindig a távollevő házastárs alakját ölti magára s ha jelen van, csak a kísértett fél látja, a ki lassanként lefogy, erejét veszti. Távozásakor büdös szagot és olyan hulladékot hagy maga után, mint hogyha oltatlan mész volna hamuval összekeverve. Ellene csak egyféle »javosság« használ. A kísértett fél háromszor elimáldkozza egymásután:

Keresztelő Szent János,
 Keresztelj meg egészen!
 Urszinü Szent Benedek,
 Feddj be a te palástoddal egészen!

Köröszöt vetek magamra
 Öt ujjal,
 Öt angyallal,
 Száz szenttel,
 Krisztus köröszkjeivel
 Atyának, fiunak és szentlélek nevében!
 Ámen!

(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.)

8.

Nehézségre.

A beteg keresztet vet és háromszor elmondja:

Nem félek,
 Velem az Ur Jézus Krisztus
 Szent szívével,
 Szent lölkével,
 Szent arany koronájával.
 Áldozzék, bizon áldozzék
 Az Ur Jézus Krisztus szivemben.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Garaboncz, Zala-vm.)

9—10.

Fökényre.

1)

A kinek fökénye (szemölese) van, ujjpénteken
 (az új holdra következő első pénteken) mondja, mikor
 a holdat először meglátja:

Uj hold, uj király!
 Uj hold, uj király!
 Uj hold, uj király,
 Vendégségbe hiattál.
 Magam nem mehetek el,
 Fökényemet küdöm el.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Rózsásszeg. Görcsej. Zala-vm.)

B)

Uj hold, uj király,
 Vendégségbe hitál.
 Magam nem mehetek,
 Nekem van egy vendégem.
 Majd azt elküldöm.

(Háromszor egymásután.)

(Dr. S. Gy. gyűjt. Garabancz. Zala-vm.)

11.

Holttetemre.

A nép a bőr alatt növő keménységet, csont-kinövést nevezi holttetemnek vagy hold-tetemnek. Az utóbbi név népies etymologizálás eredményének látszik, mert a vele megjelölt beteséget úgy gyógyítják, hogy a beteg ujholdkor egyik kezét a kinövésre teszi. aztán a hold felé fordulva s a holdra nézve háromszor elmondja:

Uj hold, uj király,
 Vendégségbe hivattál.

Magam nem mehetek el,
 Hanem egy vendégem van,
 Helyettem azt küldöm el.

(*Kiss Lajos gyűjt. Bucsuta, Göcsej, Zala-vm.*)

12—13.

Nyavalyákra általában.

A)

Bármely esetben háromszor mondandó:

Uj hold, uj király,
 Engem vacsorára vár.
 De én magam nem mehetek,
 Elküldöm a (hideglelésemet stb.).

(*Török Károly gyűjt. Alsó-Nemes-Apáti, Zala-vm.*)

B)

Mikor az uj holdat a beteg először meglátja,
 felé fordulva mondja háromszor:

Uj hold, uj király,
 Hínak engem vendégségbe.
 Elküldöm a nyavalyámat,
 Mert én nem mehetek el.

(*Mányók Ferencz gyűjt. Szakes, Tolna-vm.*)

14.

Pénzvarra.

A pénzvart (viszkető sünört) úgy vesztik el, ha
 tível háromszor megkerítik s kerítés közben ezt
 mondják:

Mo kêtí,
 Mo vesszí!
 (Ma keltél,
 Ma vesszél!)

(Dr. S. Gy. gyűjt. Csonka-Hegyhát, Göcsej, Zala-vm.)

9.

Árpára.

Ha a szemem árpa nőtt: az, a ki még nem látta, az ujjával keritse meg s közben mondja ezt:

Szalaggy árpa, learatlak!
 (S a harmadik mondás után:)
 Ha még ecczer itt érlek,
 Megraklak! (vagy: lesz.. lak!)

(Dr. S. Gy. gyűjt. Csonka-Hegyhát, Göcsej, Zala-vm.)

16.

Hideglelés ellen.

A beteg pontosan vegye számításba, hogy a hideg hányszor lelte ki. Ha tudja, írja fel a kéménybe fehér krétával ezt az ígét:

Az isten nevében,
 A boldogságos Szűz Mária nevében.

Utána pedig jobbról-balra menő irányban (tehát visszafelé) huzzon egymás mellé annyi függőleges vonást, a hányszor a hideg kilelte. Ha a hideglelés számát nem tudná bizonyosan, huzzon találomra több vona-

lat, mert ha tévedésből 1-gyel, 2-vel kevesebbet huzna, akkor 1—2 »rossz« megszabadul s a hideg továbbra is borzogatja. Ha azonban valamennyi rosszat megkötötte, akkor a hideg még csak egyszer leli ki.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Velem, Vas-vm.*)

17.

Sulyra, golyvára és táléra.

Ha valamely állaton suly (kelevény), golyva vagy tálé (tályog) van, csak a »javas-asszony« gyógyíthatja meg. Ez a beteg állatra »ráolvas« s közben a kelevényt sóval bökdösi és dörgöli. Mikor végzett, a só t mindig tűzbe veti. A gyógyításnak csak akkor van hatása, ha az állatra háromszor olvas rá: egy reggel és két este. A ráolvasás így hangzik:

Kilencz suly, kilencz golyva

Hadra akar menni.

Nem kilencz, hanem nyolcz.

Nyolcz suly, nyolcz golyva

Hadra akar menni.

Nem nyolcz, hanem hét.

Hét suly, hét golyva

Hadra akar menni.

Nem hét, hanem hat.

(És így tovább. Végre:)

Egy suly, egy golyva

Hadra akar menni.

Nem egy, hanem egy se.

Ha tálét gyógyítanak, a szöveg így alakul:

Kilencz golyva, kilencz tálé

Hadra akar menni.

Nem kilencz, hanem nyolcz stb.

(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.)

18—20.

Nyüvekre.

A)

A nyüves állatot lehetőleg napfelkelte előtt szemközt kell állítani s aztán rá kell olvasni:

Kilencz nem kilencz,

Nyolcz nem nyolcz,

Hét nem hét stb.

Kettő nem kettő,

Egy nem egy

Holnap illenkorra

Egy se legyen bennetek.

A ki valaha ezt kutyára is elmondta, annak a szava többé nem használ.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Csonka-Hegyhát, Göcsej, Zala-vm.)

B)

A ki a nyüvet »kiolvassa«, szótlán jön és szótlán távozik. Érkezése után keresztet vet s magában elmond egy Miatyánkot. Ugyanezt teszi a kiolvasás után. A kiolvasó ige szövegét három lélekzetre mondja el, így:

Száz nem száz.
 Kilenczven nem kilenczven,
 Nyolczvan nem nyolczvan,
 Hetven nem hetven, stb.
 Tiz nem tiz,
 Kilencz nem kilencz,
 Nyolcz nem nyolcz stb.
 Kettő nem kettő,
 Egy nem egy.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Csénye, Vas-vm.*)

C)

Máshol a »kukaczkihajtás« alkalmával a ráolvasó ezt így mondja el:

Azt mondják (Horváték disznájában)
 Kilenczvenkilencz kukacz van.
 Nem! Nyolczvankilencz.
 Nyolczvankilencz?
 Nem! Hetvenkilencz.
 Hetvenkilencz? stb.
 Tizenkilencz?
 Nem! Kilencz.
 No hát, ha kilencz van:
 Az se maradjon benne!

(*Mányók Ferencz gyűjt. Szakes, Tolna-vm.*)

21.

Kérő-hivogató.

Szent Márton napján hajnalban a hajadon leányok egy medencze trágyát visznek a kertbe, ott leborítják s ráállva ezt mondják:

Alulról is, felülről is,
Keletről is, nyugatról is
Jöjjenek a kérők!

(Kiss Lajos gyűjt. Bucsuta, Göcsej, Zala-vm.)

22.

Kenyérsütéskor.

Az idősebb asszonyok azt tartják, hogy a kenyér szép kerekesen és domboruan sült ki, ha pemeteléskor a kemenczére, bevetéskor pedig a kenyérre ráolvasnak, így:

Pemeteléskor:

Pántlika Péter
Nagy hadra készül;
Nincs az az ember,
Ki utána menjen.

Kenyér-bevetéskor:

Keljetek föl pógárok!
Meghót a birátok.
Szép leány szünötök,
Borsos az izetek.

Valahány a bünötök,
Mind a bírótokra szállt.

Czucz, kerekedjél!

Lapis, domborodjál!

(Egyet czuppantanak.)

(*Török Károly gyűjt. Alsó-Nemes-Apáti, Zala-vm.*)

23.

Köpüléskor.

Hogy a tejfel hamar összemenjen, a köpülő ezt szokta mondani:

Kő, kő, (kell) írósvaj!

Ajtó mögött hasas lány,

Írósvajat kíván.

(Egyet czuppant.)

(*Török Károly gyűjt. Alsó-Nemes-Apáti, Zala-vm.*)

24—25.

Vetés-védő.

A)

Midőn a vetést megkezdik, a vető három magot a nyelve alá dug s fejét az ég felé emelve, behunyt szemmel elvet három marok vetőmagot. Ezután kinyitja szemeit és szótlanul folytatja a vetést. Midőn végzett, elmegy a harmadik szomszédja földjére, a melyen lyukat ás és a nyelve alul kiköpött három magot egymásután beletemeti, minden magra ezt mondván:

Veréb-madarak, ezt egyétek meg!

(*Kiss Lajos gyűjt. Bucsuta, Göcsej, Zala-vm.*)

B)

Somlóvidéken buzavetés kezdése előtt a gazda három szemet a szájába vesz. Ha végzett, kiköpi s ezt mondja:

Ez a tietek, madarak.

(Vathy István gyűjt. Borszörcsök, Veszprém-vm.)

26—30.

Luczanapi tyuk-kurkáláskor.

A)

Luczanapján, decz. 13-án hajnalban a gazdasszony bebuvik a tyukólba s ott a disznópörkölésnél használt égett karóval vagy piszkafával hadonászni kezd a tyukok közt, közben pedig ezt mondogatja:

Kotolj, kotolj, tikocskám!

Tojjál, tojjál, tikocskám!

(Brandt István gyűjt. Iszka-Szent-György, Fehér-vm.)

B)

Göcsejben csak az ólajtó nyílásán át kurkálják meg a tyukokat, többször ismételve ezt:

Az én tikom tojjék,

Másoké kotágjék.*

(Dr. S. Gy. gyűjt. Nagy-Lengyel, Göcsej, Zala-vm.)

C)

A ki hajnalban peméttel megkurkálja tyukjait, ezt mondja háromszor egymásután:

Tojlatok, ne kotoljatok!

(Pákay Károly gyűjt. Lesencze-Istvánd, Zala-vm.)

* Káricsol, kárál, mikor a tojását érzi.

D)

Csibék sok legyenek (igy !),
 A mezőre kimenjenek,
 De ott sok kárt ne tegyenek,
 Buzát, rozsot ott egyenek.
 Irigy asszony azt akarja,
 Hogy a tikja sokat tojja.
 Huzzon nyársat a tikjába,
 Aztot senki se sajnálja.
 Adjon Isten bő áldást:
 Tiz öreg véka tojást.

(Vida Sándor gyűjt. Salamon, Veszprém-em.)

E)

Lucza napján este ketten a tyukólhoz mennek
 seprüvel és egyik piszkafával kurkálja a tyukokat, a
 másik egy rostát ütöget, ezt mondogatván:

Tojj, tojj! Kotty, kotty!

Annyit tojj, a hány szem (lyuk) ezen a rostán van.

(Spitzer Gyula gyűjt. Gárdony, Fehér-em.)

31.

Menyétasszony ellen.

Hogy a »menyétasszony« (menyét) el ne hord-
 hassa a csirkéket, néhány pálczikára kenderkóczot
 tekernek s ezt a mondókát háromszor megismételve,
 a fészek közelében helyezik el:

Orsó, rokka, menyétasszony.

(Kiss Péter gyűjt. Bucsú, Vas-em.)

32.

Naphivogató.

Szent György napján a kisebb gyerekek csengetyűszóval lemennek a rétre és ott e versecskét dalolják:

Ablak alatt csöngetnek,

Héba* harangoznak:

Süss fel, nap,

Szent-György-nap,

Tikaim, ludaim

Megfagynak.

(Vathy István gyűjt. Borszörcsök, Veszprém-rm.)

33.

Esőindító.

Mikor elborul, de esni nem tud, noha nagyon kellene már az eső, ezt mondogatják:

Uram, uram, ereszd meg

A te csatornádat.

Zab szaporodjék,

Buza bokrosodjék.

(Török Károly gyűjt. Alsó-Nemes-Apáti, Zala-rm.)

34.

Esőállító.

Ha az eső esik, a gyerekek kiállnak és ugrálva mondják:

* Héj, padlás.

Ess, ess, esső!
 Zab szaporodjék,
 Buza bokrosodjék!
 Gyűjj ki, Miklós, a verembül,
 Majd elál, az esső.

(Berger Mariska gyűjt. Némedi, Tolna-vm.)

35.

Héja- és kányakergető.

Kur héjja,
 Vasvella,
 Menj az erdőre,
 Hozz fát jövődre.
 Bé tollas,
 Bé farkas,
 Te vagy a hatalmas.

(Berger Mariska gyűjt. Némedi, Tolna-vm.)

36.

Disznó-görgető.

Ha valaki göbe (emse, nöstény) disznót öl, perzselés és feltisztogatás után emlőbimbóit lemetéli s hogy disznai görögjenek és szaporodjanak, e szavakkal bedobja a disznóólba:

Fele göbe, fele kan!

(Kiss Lajos gyűjt. Bucsuta, Göcsej, Zala-vm.)

37—41.

Rosta-fordítás.

A)

Ha valaki meg akarja tudni, hogy ki lopta meg: rostát fordít vagy rostát pörget. Az eljárás ez: egy rosta kérgébe félig kinyitott ollót böknek s a rostát ketten az olló lyukjánál fogva mutatóujjukon felemelik. Mikor a rosta már mozdulatlanul áll a levegőben (vagy állhat a földön is), a károsult, vagy a neki segédkező javas elkezd s háromszor elmondja egymásután:

Szent Péter és Szent Pál,
Fordítsd meg a rostát.
Ez a (Szigeti Pál)
Vitte-e el a ludamat?
(Ette-e meg a tikomat? stb.)

A kinek nevére a rosta megmozdul, elfordul, megperdül vagy elgurul, az lesz a keresett tolvaj.

(Szabó Zoltán gyűjt. Szántó, Tolna-vm.)

B)

Ugyanigy mondják:

Szent Péter és Szent Pál,
Fordítsd meg a rostát:
(Rudas Julcsa) vitte el a tikot.

(Mányók Ferencz gyűjt. Szakes, Tolna-vm.)

C)

A rostát fölemelve mondják:

Szent Péter és Szent Pál,
Fordítsd meg a rostát.
Igaz-e, hogy (Szabó János)
Lopta el a lánczomat?

(Keller György gyűjt. Büssü, Somogy-rm.)

D)

Máshol az igét kétszer mondják el:

Szent Péter és Szent Pál,
Ki lopta el az én ludamat?
Szent Péter és Szent Pál,
Mondd meg nekem, hogy a (Kovács Jóska-e).
Vagy a (Polgár Döme) lopta-e el?

(Balogh István gyűjt. Dozmat, Vas-rm.)

E)

Máshol az ellopott holmit nem említik:

Szent Péter és Szent Pál,
Fordítsd meg a rostát.
(Sipos József).
Szent Péter és Szent Pál,
Fordítsd meg a rostát.
(Kertész János stb.)

(Dr. S. Gy. gyűjt. Garaboncz, Zala-rm.)

MESÉK ÉS MONDÁK.

I.

MESÉK.

1. Markalf.

Egyszer egy királynak volt egy jókedvű bolondos embere: úgy hítták, hogy Markalf. Az urak, urfiak, királyok, herczegek nagyon szerették, mert unos-untalan tréfálkozott velük. Csak ha haza vetődött, volt nemulass neki. A felesége mindig moslatta, szapulta szegény fejét. Egyszer aztán Markalfnak se kellett több: jól elverte az asszonyt. Ez csak annyit mondott, hogy »vigyen el az ördög«; de ezt nem hiába mondta, mert a rezidenczia kerítésénél az ördög már utját állta Markalfnak.

— Ki vagy?

— Az ördög.

— Jól van! Verekedjünk. Te a vasvillát veszed, én meg egy nyársat fogok. Te a kerítésen belül állsz, én meg kívül maradok.

Ugy lett. Egymásnak estek. Az ördög bökötte a kerítést, mert a vella benne megakadt. Markalf pedig össze-visszaszurkálta az ördögöt.

— Ez nem igazság! — ordította az ördög. Inkább üssük egymást agyon.

— Jól van! Ha te az ördög vagy, kapj fel egy nyomórudat. Én megelégszem egy farkósbottal is.

Ugy lett. Markalf egy kupába állt, aztán fejbe kólintotta az ördögöt. Mikor pedig az ördög rá akart vágni, szépen leguggolt.

— Ez sem igazság! — ordította az ördög. Inkább fussunk versenyt. Ha aztán legyőzlek, bugyromba teszek.

— Állom! Gyerünk a mezőre. Onnan egy bokortul futunk majd a hegyen át, meg vissza.

Ugy lett. Markalf egy olyan bokor felé ment, a melyikben nyulat tudott. Mikor közelébe értek, kereket oldottak. De Markalf csak a bokorig futott, mert a nyul felugrott, az ördög meg utána. Mire visszaért, Markalf már egy pacsirtát is fogott.

— Ez sem igazság! — ordította az ördög. Te négy lábon is tudod vinni az irhát. Inkább dobjunk a levegőbe valamit. Ha magasabbra dobok, bugyromba teszek.

Ugy lett. Az ördög föllódított egy nagy szikladarabot, Markalf pedig földobta a pacsirtát. Az ördög elszörnyülködött, mert a pacsirta magasabbra is ment, meg vissza se esett.

— Ez sem igazság! Törjünk inkább követ. Ha lepipállak, bugyromba teszek.

— Állom! De ha az ördög vagy, akkor te is úgy csinálsz, ahogy én.

Markalf elővett a tarisznyájából egy pogácsát, kettétörte, aztán szépen megette. Az ördög meg újra fölkapott egy szikladarabot, kettétörte, aztán rágni kezdte. Mikor az agyara kitörött, elordította magát:

— Jól van, komám, kifogtál rajtam. Mivel tartozom?

— Vidd el a feleségemet.

Az ördög megígérte, hogy bugyrába teszi. Mikor haza értek, az asszony éppen kemenczét fűtött. A köszönésre visszafordult és meglátta az ördögöt. Ijjedtében elsikította magát, aztán úgy elvágódott, mint egy tejesköcsög.

— Baj van, komám! — szólt oda Markalf az ördögnek. Az asszony azért ájuldozik, mert kenyér helyett a kis fiunkat öltötte be.

— Hogyan? — kérdezte az ördög.

— No, majd megmutatom. Ez a sütőlapát, te meg vagy a gyerek. Most guggolj rá, aztán hajolj le, mert a kemencze szájában megüthetnéd magadat.

Az ördög úgy oda kuporodott, mint valami tüskésdisznó, Markalf pedig bevetette a tüzes kemenczébe. Az ördög persze nem égett meg, de mire az asszony magához tért, már heted-hét országon is túl járt.

Mivel Markalf felesége megtudta, hogy az ura megszánta, egy rossz szó nem sok, világ-életében annyival sem sértette meg.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Noszlop, Veszprém-vm.)

2. Terülj, táska!

Egyszer itt, a Bakonyban, volt egy földhöz ragadt szegény seprűkötőnek tizenkét lusta leánya, meg fő rá még egy iszákos, csatázó felesége. Míg a leányok apróbbak voltak, még csak győzte valahogy; de miótátul fogva a szamarát is el kellett tenni pocsékolni: az üres kötőféket mindig a dereka körül hordta, hogy ő biz' felköti magát.

Csak lett, csak volt. A szegény seprűkötő csak a szándékánál maradt. Hanem egyszer mégis lecsapott rá a mendergősmenykő. Jött a végrehajtó. Azt aztán sehogy sem tudta túlcélni, hogy a kis házat is elvegyék tőle.

Kiment hát az erdőre s ott egy alkalmas faágra hurkot csinált. Mikor már imádkozott is annyit, hogy a fejét nyugodtan a hurokba dughatta, valaki rákiáltott:

— Hé, megálljunk! Ha kend a pokolba készül, vigye el ezt a táskát. Az öcsémnek küldöm. Mondja meg neki, tisztelem, csak szóljon rá, hogy »terülj, táska!« A táska majd elterül és dül belőle, a mire szüksége van.

A szegény seprükötő ijedtében keresztet vetett. mire az, a ki háborgatta, nagy hirtelenséggel ellett. De az üres tarisznya, az ott maradt.

— Ha már tarisznyát is küldenek tőlem. — gondolta a szegény seprükötő magában — előbb kipróbálom: nincs-e valami hunczutság a dologban. Egy kicsit elgondolkozott. azt elkiáltotta magát:

— Terülj, táska!

A táska elterült és kiferdult belőle a számár kordéstul. szerszámostul.

— Na, ennek hát a fele se bolondság! — A tarisznyát nyakába vetette, aztán gyi! Gyerünk haza!

Otthon mindenki elképedt, mikor a csaesí gazdástul együtt beállított. Az apjuk persze semmit se szólt, hanem másnapra kelve már asztagban volt a töménytelen bankó, meg aranyból, ezüstből is volt egynehány garmada. Most gyere végre-hajtó! Az hát nem jött, hanem tódult a sok csoszogó,* no meg a sok kérő se maradt el. Annyira, hogy utóbb már a fészekfentő is királyok és herczegek közt válogatott.

Eddéig volt, jó volt. Hanem bezzeg lett nagy ébrőködés, mikor a tarisznyának lába kelt. Ezer szerencse, hogy a gangos torku asszonynép mit se tudott felőle. Így csak az apjuk feje főtt, de utóbb már ez is beletörődött abba, hogy veszett

* Háztüznéző. leánykérést előkészítő asszony.

fejsze nyelének még mindig megmaradt a bankó-asztag, meg a garmadában álló arany és ezüst. Ebből ne lehetne kiházasítani egy tuczat gyereket! Persze hogy ki lehet!

Pedig dehogy lehetett. Éjjélkor már félre vertek minden harangot, mert égett az asztag. Mire a falu összeesődült és a vidék is megérkezett, már csak a garmadákat lehetett menteni. Nyüzsgött, mozgott a sok nép, de biz' a nagy lótás-futásban, erőlködésben, kajabálásban nem lett köszönet, mert akárhogy szemfüleskedett is a kárvallott falamia, mire pirkadni kezdett, a sok pénzgarmadának is csak hült helye maradt.

Mire a seprükötő felesége, meg a hoppon maradt tizenkét menyasszony újra megindithatta volna a kerepelőjét, az apjuk már megint az erdön volt. Egy alkalmas ágra mindjárt hurkot is csinált, mert a csapást dehogy tudta volna szegény feje túlélni. Most még imádkozni is elfelejtett, hanem azért a hurokba nyugodtan beledugta a fejét. De valaki megint csak rákiáltott:

— Megálljunk, hé! Ha kend a pokolba készül, vigye el ezt a táskát. Az öcsémnek küldöm. Mondja meg neki, tisztelem, csak szóljon rá, hogy: »terülj. táska!« A táska majd elterül és dül belőle, a mire szüksége van.

A szegény seprükötő ijedtében keresztet vetett, mire az, a ki háborgatta, nagy hirtelenséggel újra ellett. De az üres tarisznya, az ott maradt.

Nézte: hát szakasztottan olyan volt, mint a másik. Egy kicsit elgondolkozott, aztán rákiáltott:

— Terülj, táska!

Jaj csak ezt ne tette volna! A táska tüstént elterült, aztán kifordult belőle egy tömzsi ember, a ki a furkós botjával a szegény seprűkötőt amugy isten igazában elpáholta.

Mire magához tért, a tömzsi ember nem volt sehol.

— Hát iszen ez a tarisznya is csak valami — gondolta a seprűkötő magában. Gyere, végre-hajtó! Gyere, feleség! Gyertek, leányok!

Eddéig volt, jó volt. A tarisznyát nyakába akasztotta, aztán ballagott hazafelé. Még a portájára se ért, mikor már tudta, hogy a másik táska ügye hányadán áll. Senki más, az ő tulajdon keresztkomája egy éktelen nagy bankó-asztagot rakatott. Csak éppen az új táskát ment haza elrejteni, aztán beköszöntött a komájához:

— Adjon isten! Jó munkálódást!

— Hozta isten! So' se busuljon, koma. Majd csak lesz a komának is mit a tejbe aprítani. Meg a keresztleányaim miatt se fájjon a feje. Nem volnék jó keresztapjuk, ha illendőképpen ki nem házasítanám a szentjeimet.

De bizony ez a nagy uraság se tartott sokáig. A koma asztagja is leégett, meg a garmaában heverő sok pénzt is azonképpen elemelték. Mire pirkadni kezdett, már csak a seprűkötő tibett-lábott

a kárvallott koma udvarán. De most már nyakában volt ám a tarisznyája is.

Mikor a komája a tarisznyát meglátta, nagyot nézett. A seprűkötő nem várt a szóra, hanem azt mondta: «koma, én csak a tarisznyáját mentettem meg, mert — tudom — ha az enyim oda nem ég, akkor én se volnék kárvallott ember.» Erre a tarisznyát a komája nyakába akasztotta, aztán jónapot köszönt s haza ment.

Még délre se harangoztak, mikor már jöttek a seprűkötőért, hogy menjen, mert baj van: ágyba dült a komája ura.

— Adjon isten, koma!

— Hozta isten, koma!

— Mi baj van, koma?

— Nagy baj van, koma! A tarisznya megbolondult. Nem bankó terül belőle, hanem egy botos ember. Már kétszer agyba-főbe vert, az isten adta.

— Talán rossz helyen tartogatta, koma?

— A széna-kutyó fenekén, koma.

— Akkor hát nem értem a dolgát, koma.

Ej, dehogy nem értette. Értette biz' azt. A seprűkötő koma már hazamenet magához vette ellopott táskáját. Estefelére pedig a tolvaj koma a nyakára küldte a másik táskát is.

— Köszönöm, koma!

— Hát csak süsse is meg, koma! Engem azóta háromszor is csufflá tett már, koma.

— Váljék egészségére, koma!

A szegény seprűkötőnek, mire a sok vőlegény nászúpepestől megérkezett, már tizenkét bankó-asztag állt a háza végében. Mikor a leányokat haza röpitették, kinek-kinek a bankó-asztagját is utána szekerezték. Otthon csak a két tarisznya maradt. Ha valami kellett, csak a seprűkötő tudta, melyiket kell megszólítani. A melyik elő volt, az persze ütött. Akár meg is mutathatom, mekkorát ütött.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Nyírúd, Zala-vm.)

3. A jövődőkut.

(Meséltető keretes mese.)

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, egy irdatlan nagy erdő kellős közepén volt egy szegény favágónak tizenkét gyereke. Hová beszélek? Dehogyan volt több hatnál! (A mesélő mindig annyit, mond a hány mesét másokkal akar elmondani.) Hiszen most is, hogy a tizenharmadik meglett, a hetediket már felkötötték. Miért? Mert ha az eleje annyira felcseperedett, hogy szolgálni küldhették, istentől elrugaszkodott akasztófavirág csavarodott valamennyiből. Azért hát a favágó felesége most azt tette magában, hogy míg az apjuk odavan (az akasztásnál siratóba volt), a hat apró gyereket kiviszi a rengetegbe és a jó isten erejére bizza őket.

Hét nap, hét éjjel bujdoszt velük az erdőt, mire egy emberjárta irtásra ért. Itt a kis szopós porontyot letette valami árnyékba, a nagyobbaknak

meg egy odatévedt szarkafán jegenyetiakat * mutatott. Mig aztán emezek a nagy fene fát mászták, elkámforgott.

Ment a szegény asszony, ment, mendegélt, mig a szeme látott, lába hatott: mégsem talált haza. Nem állt meg egy tikmonysültig, nem aludt egy nyulfarkányit: mindétig bujdosott, de a gyereksírást bizony mégis csak hallotta. Nagyvégrevalahára megtalálta a maga csapáját. Ezen már haza talált volna, jaj de mikor nekilódult, egy rózsabokor mindjárt megkapta a pöntölét. Hát uramfia, mig a bokorral vesződött, az erős rózsaszag-e, mi-e, de olyan álmot nehezített a két szeme pillájára, hogy ott, azon a helyen elaludt. Mikor aztán a szemét már lekumta, a rózsabokor szépen fölibe hajlott és egyre sugta neki, egyre bugta neki: »hogya fölébredtél, csak menj, szegény asszony, arra meg amarra, onnan meg tarts egyenesen arra meg még amarra. Ott majd találsz egy kis jövődőkutat. Érted, édes: jövődőkutat? A kis kut csurgójában mosdjál meg, a lapu levelében törülközzél meg. Érted, édes: mosdjál meg, törülközzél meg! Ha aztán a gyerekek sorsát akarod tudni, nézz bele a kutba. Ott meg lesz minden gyönyörűen írva. Érted, édes: minden meg lesz írva!«

Mit? Meg lesz írva?! Hej, haj! Ugy megörült ennek az aranyos álomnak, hogy tüstént felébredt,

* Tréfás nyelvbottlás e helyett: »jegenyefán szarkafiakat.«

aztán újra neki az erdőnek. egyenesen arra, a merre álmodta. Mikor a kuthoz ért, nagy sebbel-lobbal megmosdott, megtörülközött, meg a kutba is bele-nézett. Hát, uram Jézus keresztje, akár csak a napba nézne! Hanem azért a víz tükrében mégis jól meglátta, hogy a szopós gyerek szépen alszik, a vénebbek meg éppen az anyájas szarkafiakon osztakoznak. A kis öcesüknek a kis fészekfentő jutott és a többi is mind megkapta a magáét. Mikor ez megvolt, a vén szarka megcserrent a jegenye hegyén. Erre megcserrentek a fiai is, aztán az egy fészekfentő kivételével szépen elrepültek. A gyerekek utána: mindegyikük a magáét kergette. A mi asszonyunk meg azt tette, hogy ő meg a gyerekek után ered. El is ugrott a kuttól, de a szeme abban a minutumban egészen elsötétedett. Vakabb lett, szegény, a legvakabb vásári koldusnál.

Ej, ej, az a szegény asszony, az a szegény asszony! Tik már tudjátok, lelkeim, hogy a szemevilága csak akkor jött vissza a szegénynek, mikor a hat gyerek már rendre feleseperedett. Azért hát vegyük rendre a gyerekeket. Mindenikötök elmondja egynek-egynek a históriáját. Mert ha el nem mondjátok, akkor az a szegény asszony én miattam bizony akár holta napjáig vakon maradhat. (Mikor az első vállalkozó a legidősebb fiu történetét elmondta addig, hogy egy herczegkisasszonnyal várta már a pap áldását, akkor így szól a mesélő:) No most már megállj, itt a második gyerek históriája következik.

Azt majd te mondod el, . . . Ez is elmondja addig hogy se ásó, se kapa. Majd a többiek is elmondják a négy kisebb történetét, aztán a ki kezdte, így fejezi be az egész mesét:)

Az esküvő előtt a násznagyok, vőfények, nyoszolyóasszonyok, nyoszolyóleányok, násznépek összesugtak, hogy ők biz' a világ csufjára nem mennek pap elé, míg nem tudják, hogy ez a hat szép szál vőlegény miféle ágrúl szakadt, ki ura fia. Erre a vőlegények is megemberelték magukat. Kereken kijelentették, hogy biz' ők se állnak ki a világ csufjára, míg az ő édes szüleiket valahonnan — ha mindjárt a föld alul is — elő nem teremtik. Ezért hát a hányan voltak, újra annyi felé széledtek. Tüvé tettek hetvenhét országot, de a szegény ember, meg a szegény asszony csak nem került elő. Már azt hitték, hogy hírük-hamvuk se maradt. Neki vágtak hát az irdatlan nagy erdőnek is. Itt aztán a legkisebb testvérnek egy rózsabokor megfogta a ruháját. Még mielőtt magát kiszabadithatta volna, ennek a fiúnak is álom nehezedett a pillájára. Szakasztottan ugy, mint az édes anyjának. Mikor pedig elszunnyadt, a rózsabokor neki is megsugta, hogy merre találja meg a jövendőkutat. Megsugta, hogy a csurgóban neki is meg kell mosdani, a lapuban neki is meg kell törülközni. De még ez nem minden. Erősen lelkére kötötte, hogy a kuttól valahogy el ne ugorják ám addig, míg a szemét be nem kumja, a csurgóban újra meg nem mosdik, a lapuban újra

meg nem törülközik. Mikor a végén megtudta, hogy a kut neki majd a szülei jövődjét mondja meg, úgy megörült az aranyos álomnak, hogy tüstént fölébredt és rohant egyenesen arra, a merre álmodta. A kutnál nagy sebbel-lobbal megmosdott, megtörülközött, meg a kutba is belenézett.

A fiu alig hitt a két szemének, mert a víz tükrében azt látta, hogy az apja egészen előrege-dett, az anyja meg egészen megvakult. Mikor azt is meglátta, hogy koldustarisznyával járják a közeli falut, a szemét bekumta, megmosdott, megtörülközött, aztán rohant a testvéreiért. A hat fiu csakhamar együtt volt, meg a két öreg szüle is megkerült. A nagy örömré a sok násznép mind összecsdült. Voltak ott királyok, hercegek, urak, urfiak, válogatott czigány-legények, de akkora fene nagy ur már egy se akadt, aki meg ne süvegelte volna azt a két toprongyos öreget. Már indulni akartak, hogy a fiatalokra kikérik a pap áldását, mikor a szegény asszony ki találta a száján szalasztani, hogy a jövődőkut vakította meg.

— Mit beszél, kigyelmed, édes anyám asszony? A jövődőkut? Persze nem kumta be a szemét, aztán meg se mosdott, meg se törülközött...

A többit a legkisebbik fiu már el se mondta, hanem az édes anyját vitte egyenesen a jövődőkut-hoz. A csurgónál aztán szépen megmosdatta, a lapu-val szépen szárazra törülte. Mikor ez megtörtént, a szegény asszony újra visszanyerte a két szeme világát.

Lett erre nagy öröm. A hetedhét országra szóló lakodalmon még a két öreg is eljárta a kalamajkát. Csak a papuk füstölgött magában, a mért megvárakoztatták. A kutat mérgében betömette, a rózsabokrokat meg a jó isten figyelmébe ajánlotta. Ezóta lett a vadrózsa szagtalan, a bokra meg istenátkoztatúske.

Itt a vége. Higyjétek el, lelkeim.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Zala-vm. Balatonvidék.)

4. Csacsi Csicsa.

1.

Mese, mese, mess kenyeret . . .

Hun, hun nem, volt egyszer egy bolondos ember. Az egész környéken csacsi Csicsának hívták. Ennek a bolondos embernek volt egy hárpia felesége, a ki mindig csörölt-pörölt, mivel magának kellett tenni-venni mindent a ház körül is, meg a gazdaságban is. Most dagasztott, kemenczét fütött, a kenyeret kiszakasztotta, beöltötte, aztán az urának, már mint Csicsának, háromszor is szájába rágta, hogy ha az óra egyet üt, öltse be utánuk a kis pompost, ha az óra hármat üt, szedje ki valamennyit, mert ő most elmegy krumplit kapálni. Mikor az óra egyet ütött, fogta Csicsa a kis szopós gyereket, beöltötte a forró kemenczébe. Ez eddig megvan — gondolta magában, — most míg az óra hármat üt, húzok egyet a kazal végiben. Ugy lett.

lefeküdt, aztán aludt, mint a bunda. Az óra elütötte a hármat, négyet, ötöt, hatot, hetet. Csicsa még mindig hortyogott.

Mire a tyukok elültek, haza jött az asszony. Nézi: az ura nincs sehol. Kiáltja: Csicsa! Nincs. Benéz a kemenczébe: Jézus keresztje! kívül a kis gyerek, belől a kenyerek — szénné-porrá égve. Tibett-lábott kinjában: de hát, mit csináljon. Elővett egy vászondarabot, aztán tarisznyát vart belőle. Mikor másnap föltápáskodott Csicsa: gyere, vén bolond! Felesége a piszkafával jól megrakta, a tarisznyát nyakába vetette, aztán eredj! Felküldte az iskolába.

2.

Ment Csicsa nagy szomoruan. Hát uram fia! a mint ment, mendegélt, az uton egy bugyellárist talált. Nézi: tyű, fékomadta, tele van! Látod, asszony! Aztán még te papolsz nekem? Tarisznyájába tette, aztán ballagott tovább.

Egy hétre rá megint az iskolába ment. Egy ember jött vele szemben lélekszakadva. Megszólítja Csicsát:

— Jónapot, bácsi! Nem talált egy bugyellárist?

Elgondolkodott Csicsa: ej, ej, el is felejtettem otthon az asszonynak mondani. Aztán fönnszóra fogta:

— Dehogy nem találtam, öcsém uram, mikor találtam.

— Hun találta?

— Itt, az uton találtam, ni.

— Mikor találta?

— Mi türés-tagadás, öcsém, biz' én akkor találtam, mikor az iskolába először mentem.

— Bolondozzék kend az öreg apjával, de ne én velem! — aztán Csicsát ott hagyta a faképnél. Pedig szegény feje éppen nyult már a bugyelláris után. Hej, erre meg amarra, ő czepelje azt a hunczut bugyellárist! Haza ment, megmutatta a feleségének.

— Csicsa, Csicsa, ez nem igaz keresményed. A te bőrdet, még megérem, kiteritik, Csicsa!

— Ugyan ne sipákolj, édes feleségem. Vissza akartam én adni, de a ki kereste bolondnak nézett, rám bődült, meg azt' faképnél hagyott.

3.

A tömérdek pénzen egy vörös borjut vettek Csicsának. A falu csordáját náluk szeriben örözték. Mikor Csicsára került a sor: mit, ő tehénesordás legyen, aztán alugyék el, az állat menjen tilosba, őt üssék-dobják érte, a kárt reá becsüljék? Nem ő, a herkópáternek se! Agyonesapta hát a vörös borjut. Mikor a nyomorut állat már kiadta páráját, eszibe jutott Csicsának az asszony. Tyű, most lesz ám neked nemulass, Csicsa! Fogta a borjut, megnyuzta, aztán a hőrrrel megszökött hazulról.

Ment-mendegélt, nton-utfélen, még a túlon is túl, mikor egy ménkü nagy komondor utját állta.

A kutya morgott, fogait vicsorgatta. Csicsának most az a bátorsága is inába szállt, a mi nem volt. Futott volna, ha nem röstelt volna; elbujt volna, de hová, mikor még csak bokrot se látott. Kiteritette hát a vörös borju bőrét, aztán belebujt abba. Most meg a nagy fene kutya ijjedett meg, mivel még nem látott olyan kétlábu állatot soha, mint a milyen Csicsa volt abban a vörös borju-bőrben. A kutya kinjában kaparni kezdett. A mint kapart, kapart, kikapart egy éktelen nagy vasládát. Látván ezt Csicsa, rémültében akkorát mordult a kutyára, hogy az máig is szalad, ha még meg nem állt. Mikor így magára maradt, a ládát elkezdte bicskájával feszegetni, s addig, addig feszegette, míg eltörött a bicsak pilingája. No, erre aztán elfolyta Csicsát is a méreg: akkorát rugott az istenadta ládán, hogy minden závárja fölpattant. Vakulj, Csicsa! A láda szinaranynyal van telides-teli. Látod, asszony! Még te papolsz nekem! Azzal megmerte zsebjét, tarisznyáját, még a sósgurgulyát is, aztán visszafordult.

Mikor haza ért, az egész falu kiállt a csacsi Csicsát nevetni. Minden gyerek azt kajabajálta, hogy:

— Na, csacsi Csicsa bácsi, hogy' kel a borjubőr?

— Egy tere aranyon — válaszolta Csicsa.

Mikor mindenki látta, hogy fele se tréfa annak, a mit Csicsa mond, az egész falu haza szaladt és a kinek szarvasmarhája volt, agyon-ütötte. Vitték a sok bőrt, csakugy lafogott. Mikor

aztán visszajöttek, kiállt Csicsa is megkérdezni, hogy' kel a marhabőr? — Nyomorut Csicsának majdnem bőrébe került kíváncsisága, mert a felcsufolt falubeliek mindegyike ütött rá legalább egyet a lóvátetésért.

4.

Csak lett, csak volt. A Csicsák gazdasága egyre gyarapodott. Nem sokára a bíró se szégyenlette már meghívni őket komának. A paszitán persze ott kellett lenni Csicsának is. Az oldalbordája hát jól a lelkére kötötte:

— Na, Csicsa, elmegyek veled, de megbecsüld magad. Az asztal mellett el ne aludgyál, mert összehúsz valamit. Az ételekből ne egyél sokat, mert megszólhatnak. Az itálnak neki ne vedelj, mert lerészegedsz. Csicsa, Csicsa, megfogadd a szót! Majd lesz rád, Csicsa, gondom ott is. Tudod, Csicsa, ha megnyomom a lábad fejét, ne merj semmihez se nyulni, még ha én kinállak is. Mikor aztán-aztán a paszitába megmentek, az asszony úgy intézte, hogy az asztal mellett Csicsa mellé került. Hozták a levest, Csicsa evett belőle. Hoztak megint levest, Csicsa ebből is evett. Mikor a levesből elég volt, hozták a ludas-kását, töltött káposztát, ludhust, turós rétest. Kinálták a Csicsát, nem evett. Kinálta a felesége is, nem evett. Imádták borral is, nem ivott. Itatta a felesége is, nem ivott. Hiába volt minden szép szó, Csicsa se evett, se ivott. Mérges

volt a felesége, de a Csicsa is ám. Mikor aztán az utolsó tálat is elvitték, oda sugott hozzá a felesége:

— Látod, esacsi, ehessen maradsz! Mért nem ettél?

— Oh, te asszony, asszony, mért nyomod hát mindig a lábam fejét?

Erre szóra az asszony letekintett az asztal alá, hát látja ám, hogy — uramfia — egy nagy kutya aluszik még most is a Csicsa lábán. Mutatta Csicsának is.

— Hanem azért ne busulj, édes szolgám: nézd, ott a kályha vállán teli van még minden edény maradékkal. Majd ha a méceset elviszik onnan, ehetsz belőlük.

Csicsának se kellett több vigasztalás, behuzódott a kuczkóba, aztán mikor a kályha körül elsötétedett, neki állt falatozni. Soha ő olyan süteményeket még nem evett! Mégis csak szép az, istenem, ha valakinek módja van. Mikor aztán az egyik edényből kifogyott, ment a feleségéhez, hogy ő rettenetesen szomjazik.

— Jól van, szolgám. Melyik edényből megnyit ettél, szolgám?

— Mi türés-tagadás, édes feleségem. megettem biz' én az egész szakasztó-vékával.

— Tyű, ember! a szakasztó-vékával? Hiszen abban macska-kölykek voltak. Gyere, fékomadta, mert ha megtudják, ország csufja leszünk. Gyere, Csicsa, észre se vegyenek. Ne kopogj, vigye el az

ördög a nagy csizmáidat. Ha az ajtón kilépsz, emeld föl, érted?

Mentek, mendegéltek; mikor már jó messzire voltak, Csicsa megszólalt a nagy sötétben:

— Segíts te is, anyjuk. Csak nem akarod, hogy hazáig magam emeljem?

— Ugyan mit, te csacsi?

— Ezt a nehéz ajtót már mióta hozom!?

— Jézus, te ember! Én a lábadat mondtam, te meg az ajtót emeled?

Zsipp-zsupp! Te vén bolond, te vén számár! Zsipp-zsupp! s ugyancsak istenesen ellazsnyakolta Csicsát. Mikor az ütleget elég volt, még hozzátette, hogy míg az esze meg nem jön, haza ne kerüljön.

5.

Csicsa eleblábolt. Mig ment, mendegélt, szidta azt a papot, ki avval az áspis-kigyóval összeadta. Mikor már túl járt az operencián, az üveghegyeken, a túlon túl, az innenen innen, ott, a hol a kurta farku disznó tur, elkezdett tünekedni-tanakodni, hogy utóvégre is mit csináljon? Mivel még mindig szomjas volt, gondolta magában, beáll csaposlegénynek.

Valahol, Nekeresden, talált is egy csárdát, a hun megfogadtadták. Kapott egy esztendőre három-százhatvanöt napot, napjában jó napot, papot, laput, vaskalapot. Tett-vett is Csicsa mindent, a mi tőle csak kitellett. Meg is tetszett a kocsmárosnak.

Nem sokára rábízták a csapot is. Megy Csicsa a pinczébe, meg visszafut, mert fönfeledte a kulcsot. Viszi Csicsa a kulcsot, meg visszafut, mert fönfeledte a gyertyát. Már itt szídták, mint a bokrot. Megy Csicsa, meg visszafut, mert most meg a kalapácsot feledte fön. Itt már fejbe verték. Ment Csicsa a pinczébe s mikor leért, észre vette, nincsen gyújtó, nem tud gyújtani gyertyát. Leteszi a gyertyát, leteszi a kalapácsot, aztán keresi a csapot. Megtalálja a csapot, most meg nincsen korsó. Tapogat, tapogat, megfog egy edényt s viszi a csap alá. Ereszti, ereszti, de az edény nem telik. Csak akkor vette észre, hogy rostába ereszti, mikor már esobogott a borban. Tyü, Csicsa, a te bőrödöt még ma kiterítik! Tapogat, tapogat, megfog egy zsákot. Még azt is áldja Csicsa, a ki adta. Hamu kell ide. hamu, az majd fölissza! Kioldta a zsákot, aztán kihintette mind, a mi benne volt.

Mire ezzel elkészült Csicsa, jöttek a kocsmásosék nagy dérrel-durral, piszkafával, pemóttel, doronggal. Hál a kurvanyád . . . ba lettél, Csicsa? Hun vagy, Csicsa? Gyere elő, Csicsa! Hej, jobb lett volna neked nem anyától születni, Csicsa! Mert a mint a pinczébe levilágítottak, látták, hogyan gázol Csicsa a csirizben. Biz' a csirizben ám, Csicsa, mert a zsákban nem hamu, de fáin buza-liszt volt, a mi volt. Csicsa, Csicsa, a csiriznek borszaga van! A fene nem evett meg, Csicsa? Bujj elő, Csicsa! Gyere föl, Csicsa! Biz' ő nem ment. Egy sarokba húzódott,

aztán azt se mondta : kukk. Jó. Lement hát a kocsmáros maga, utána a fia, a felesége, a sógora, az ismerősök, a vendégek, fiatalok, vének, urak, urfiak, válogatott ezigány legények, aztán kinek mi a kezibe volt, rakta vele Csicsát. Ütötték, dobták, utoljára még a csirizbe is jól belemaszikolták. Mikor Csicsát nagy keserves kinnal a pinczéből kivették, a kutya-lakodalmat ott fön meg-meg csak előről kezdték.

Ennek így nem jó vége lesz, gondolta Csicsa. Fölkapott hát egy tollas zsákot s a fejére huzta. Zsipp-zsupp! Te vén bolond, te vén számár! Zsipp-zsupp! Még a tollas zsákot is agyontépték szegényen. Földindulás, nem más! Ha eszed van, vessd el magad. Bizony most Csicsa is ráfanyalodott: megoldotta kerekét, aztán neki a sötétnek. A kocsmárosék utána pereputtyostul. Mikor a nekibőszült had Csicsát nem találta : hej, hát ők azért melegedtek bele? Üssd-vétsd, nem apád : neki egymásnak!

Csicsa nem volt az az ember, a ki fut, ha nem is kergetik: mindjárt a háskónál kereket kötött, aztán hallgatta, hogy az ő emberei hogyan hegedülik egymást. No jó, gondolta Csicsa, ha ti emyire vagytok, akkor én nyugodtan alhatom. Jaj, de melyik oldalamba feküdjem, mikor nem maradt épen egyetlen porcikám. Mig a sötétben így tünekedett, eltapogatott valahogyan a félszerig. Megfogja: kendertiló, tapogat: pozdorja. Nem is kellett egyéb, ráfeküdt arra az oldalára, a melyikre kevesebbet ütöttek, aztán elaludt.

6.

Másnap arra ébredt fel Csicsa, hogy a kutyák ugatják. Végig néz magán: én vagyok-e, vagy ki vagyok? Jaj, csak a pozdorjában meg ne hentergett volna! Ugy néz ki, szentem uccse. mint egy tüskés-disznó. Hát még az ábrázat! Csupa ludtól.

Tünekedett-tanakodott, mit csináljon? Hallgatózott, hogy a csárdabeliek veszekednek-e még? Jó, ha elhallgattak, akkor bemegyek, be én; megmutatom, mivé tettek, meg én. Ha maradt még bennök egy csöpp becsület, majd csak adnak egy kis gunyát, a miben odébb állhatok. Hát a mint belép, a tegnapi furesa vacsorától egyik itt nyöszörög, a másik ott nyöszörög. Meglátják, hogy Csicsának fele tüskés-disznó, fele lud: minden jótét lélek az urat dicsérje! mi ez? Aztán: vessd el magad; fuss, a merre látsz! Csicsa utánuk.

— Megálljanak, hé! Ne szaladjanak. Iszen én vagyok, a csacsi Csicsa!

Bizott nem állt meg egyetlen fia sem, hanem karikáztak tüskén-bokron által, míg egyszer egy rengetegnek feleközepén zsvány-tanyára akadtak. A zsványok éppen ebédeltek, mikor a kocsmáros-falamia eleje oda ért. A vezérnek czigány-utezára szaladt a falatja. Hej, elfolyja a méreg, a miért ő vele még az evést is elvették: összeszedeti hát a futkozókat, hogy aztán keserves-kinos halállal el-

pusztitassa őket. Az első már éppen nyuzatni akarta, mikor az utolsó is oda lihegett.

— Hát az arkangyaltokat, vagytok-e még többen!

— Még egy hátra van, de mindjárt ide ér az is.

— No hát addig tegyetek testamentumot, aztán nyuzatlak valamennyiőtöket.

Még ki se mondta jól, megérkezett Csicsa. Mikor meglátták: mi az isten csodája ez? Nosza, ved el magad, mert mindjárt megesz! Szanaszét szaladtak: ki erre, ki arra. Csicsa meg torkaszakadtából rákezdté:

— Megálljanak, hé! Ne szaladjanak. Iszen én vagyok, a csacsi Csicsa!

Hallja ezt a zshiványok vezére, megáll. Csicsa oda megy, azután elpanaszkodja, hogy a kocsmárosék hogyan csépték meg, hogyan mártogatták csirizbe, hogyan tépték össze fején a tollaszsákot, hogyan hentergett a pozdorja-garmadán.

— Ejnye, az Árgyéhusát, hát te tőled ijedtem én meg?

Zsipp-zsupp! nadrágolta míg társai egybe-
gyülekeztek. Mikor Csicsa már odáig volt, tanácsot tartottak, hogy mit csináljanak vele. A vezér minden áron meg akarta nyuzatni; de a többi azt tanácsolta, hogy vegyék be közibük tizenharmadiknak, mert egy ilyen csodabogárnak még sok hasznát vehetik.

— Jól van, Csicsa — szólott a vezér, — én hát nem nyuzatlak meg; de be se veszlek ám közibénk mindaddig, míg meg nem mutatod, hogy értesz a lopáshoz és jól tudsz utatállni.

— Én, atyafiak? Tudok én mindent, ha kell. Iszen látták, kigyelmetek, hogy már egész ármádiát megszalasztottam.

— Látom én, Csicsa, hogy te tetőtül-talpig derék ember vagy; de lopni tudsz-e?

— Lopni? Hát tudják, azt még nem próbáltam.

— No, akkor meg kell próbálnod, Csicsa. Azért hát válaszd ki valamelyik haragosodat, aztán annak egy szarvas-marháját még ma elhajtod: érted?

— Értem.

— Azt a szarvas-marhát még ma meg kell fejtenünk: érted?

— Értem.

— Ha ma nem lesz marha-bőr, téged nyuzunk meg: érted?

Értem.

Hej, Csicsa, Csicsa, ha az az asszony nem volna, soh'se jutottál volna ennyire. Hanem, megállj asszony, megállj, te sem gyönyörködsz ám sokáig a te két szép ökrüdben! Persze, hogy azokból hajtok! Ha rajt érnek, ki kutyának mi gondja rá! A magamét lopom.

7.

Mikor alkonyodott, neki indult Csicsa a tizenkét zsvánnyal, aztán csötlött-botlott hegyenvölgyön, irdatlan nagy erdőn, hetvenhét határon. Egyszer csak megszólalt Csicsa:

— Na emberek, végre-valahára itt vagyunk. Ez az a falu a falum, itt van az én haragosom.

— Ember vagy, látom. (Ezt a vezér szólotta oda.) Eredj csak, Csicsa. Bátorság. Csicsa. Mink majd istrázsát állunk addig.

— Én iszen megyek, csak kigyelmetek tudjon vigyázni, hogy az asszony valami neszét ne vegye. Hej, mert az az áspis-kigyó ám ő, a ki megnyelvelné, de még el is agyabugyálná kigyelmeteket, ha még annyian volnának is kigyelmetek.

Ezek után Csicsa belépett az istállóba és tapogatott: ez itt a Bimbó, ez meg itt a Vellás. Melyiket is hajtsam, nó. Mindenikért kár, mind a kettő egyforma. Melyiket is hajtsam hát, nó! Mikor aztán sehogyse tudott választani, kiszólt szép csendesen:

— Atyafiak, hallják: melyiket hajtsuk el, a Bimbót vagy a Vellást?

Mikor senki sem felelt, megint kiszólt, de most már jó erősen ám.

— Atyafiak, hé: melyiket hajtsuk el, a Bimbót vagy a Vellást?

Meghallja ezt a bakter: lármát csap. Erre aztán a tizenkét jó madár úgy elkámforgott, mintha ott se lett volna. Csicsa még az istállóban volt, mikor bement hozzá a bakter és a sötétben rákezdte:

— Mit hajtasz te el, akasztófa czimere? Majd adok én neked ökröt!

Erre szóra aztán úgy vakszemen kólintotta Csicsát, hogy egy nyekkenés nélkül kiadta lelkét. A bakter világot gyujtott. Szent Habakukk, mi ez?! Ember-e, állat-e, gyiksárkány-e, mi-e? Nézi: tüskés; tapintja: megveszekedett. Akármilyen szerzet volt, megbüntetnek érte. Uram Jézus, ha soh'se, most segíts!

8.

A baktert még a hideg is borzogatta, míg azon tünekedett, mi tevő legyen. Ej, az isten akár hová tesz is, gondolta magában, a faluvégen el-ásom valami gödörbe. Fogta hát Csicsát, elkezdett vele boronálni. Mikor a czizmadia ablakja alá ért, látta, hogy ott még fenn vannak. Ej, a fene czipelje ám tovább: fölállította Csicsát az ablak elé, aztán elkezdett kopogtatni.

— Ki az?

A bakter csak kopogtatott.

— Ki az, no?

A bakter mégis csak kopogtatott. Erre aztán a csizmadiát elfolyta a méreg, kinézett az ablakon.

— Jézus, Mária, Szent József! Mi ez?

Vetette a keresztet, szaporázta a miatyánkot, de a Csicsa csak állt mereven.

— Hej, elhord magad, beste lélek, mert mindjárt hozzád röpitem ezt a fát.

Bizony a Csicsa bevárta a esizmafát. A fa aztán hanyat dobta szegényt, csakugy nyekkent. Erre a bakter tovább állt, a esizmadia meg lélekszakadva futott az utezára, mert látta, hogy — akárki volt — jól eltalálta. A mécsessel oda világít: Szent Habakukk, mi ez!? Ember-e, állat-e, gyiksárkány-e, mi-e? Nézi: tüskés; tapintja: megveszekedett. Akármi szerzet volt, megbüntetnek érte. Uram Jézus, ha soh'se, most segits!

9.

A esizmadiát még a hideg is borzogatta, míg azon tünekedett, mi tévő legyen. Ej, az isten akár hová tesz is, gondolta magában, a faluvégen elásom valami gödörbe. Fogta hát Csicsát, elkezdett vele boronálni, el-ki a répaföldekre. A mint ott kalézt, neszét vette a répacsész:

— Hé, ki az? Megálljunk!

Volt is ám esziben: Csicsát eleresztette, maga meg illa berek, nád a kert, neki a sötétnek.

— Hé, megálljunk; különben lüvök! Puff!

Hallgatja: az egyik még szalad; keresi: az egyik ott maradt. Világot gyújt: Szent Habakukk, mi ez!? Ember-e, állat-e, gyiksárkány-e, mi-e? Nézi:

tiuskés; tapintja: megveszekedett. Akármí szerzet volt, megbüntetnek érte. Uram Jézus, ha soh'se, most segits!

10.

A répacsószot még a hideg is borzogatta, míg azon tünekedett, mi tévő legyen. Ej, az isten akár hová tesz is, én itt nem hagyhatom, hanem beviszem a faluba, majd ott bele állítom valamelyik kertbe, aztán száradjon annak a lelkén, a ki megtalálja. Fogta hát Csicsát, elkezdett vele boronálni. Végig boronálta a fél falut, míg végre-valahára nyitott kaput talált. Csicsáék kapuja volt, a járkélok (zsiványok) hagyták nyitva. Bevitte az udvarra: ott hagyja, ne hagyja? Ej, hátha a kutyák kikezdik. Bevitte a kertbe: ott hagyja, ne hagyja? Ej, hátha a kutyák itt is kikezdik. Föltette egy fára. Ej, hátha nem látják meg? Kampót akasztott a zsebibe. Ej, hátha így se találják meg. Bezörgetett hát Csicsánéhoz.

— Asszonynéni, hé: lopják a gyümölcsöt! Most aztán tovább állt. Jön a hárpia, zajt csap:

— Ki vagy, gazember; hol vagy, gazember? Ni csak, ni: a fán vagy, mákvirág; ni csak, ni: kampó is kellett, mákvirág? Gyere le, jó madár; hol a zálog, jó madár? Megfogta a kampót, huzta, huzta. Puff! Leesett Csicsa, rá Csicsánéra s úgy ellapította Csicsánét, akár csak a málét.

11.

Másnap, harmadnap keresték Csicsánét. Össze jártak érte minden zeget-zugot, míg a kertben megtalálták: Mi az, a mi agyonütötte, mi az? Ember-e, állat-e, gyiksárkány-e, mi-e? Akármi szerzet, volt annyi esze, hogy ezt a hárpíát választotta ki. Itt aztán elmondta a bakter, hogy először őtet akarta agyon ütni, de hát ő még idejében visszavágott. Erre megszólalt a csizmadia, hogy az ő ablakján is be akart menni, de ő meg egy csizmafát dobott a fejéhez.

— Tyü, akkor égessük meg — ordítja rá a répacsősz, — mert az ördög ez, nem más! Mikor a répaföldeket akarta legelni, én is agyon lőttem. Ott volt a vén ördög is, de az szerencsésen elvitte az írhát.

— Égessük meg Csicsánét is — ordították sokan, — mert az ördöggel trafikált!

Égessük meg! Égessük meg a házát is — ordította az egész falu, — mert azt az ördög aranyain szerezte.

Mikor már égett a ház, oda esődültek a csárdásék is oltani.

— Jézus, Mária, Szent József! Mit csinálnak kendtek: nem ördög az, hanem a csacsi Csicsa, a kit mi mártogattunk bele a csirizbe, mikor a borunkat elfolyatta, a lisztünket ráhintette.

Szent Habakukk! Bezzeg oltották volna most, de már nem lehetett, mert forgó-szél kerekedett, az aztán felpörkölte az egész falut.

Szegény Csicsát a csúrdásék megszánták és nagy tisztességgel eltakarították Csicsánéval együtt. Így hát egy sirba kerültek és egymás oldalán pihentek békében, ha ugyan még ott is össze nem pörlekedtek.

Itt a vége nem ettem meg.

Álmodjanak velük kendtek.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Köveskállya, Zala-vm.)

5. Hogyan került az első katona a menyországba ?

Egyszer valami nagy parádé volt a menyországban. Az ur Jézus Krisztus színe előtt rendre eldefilrozottatták az oda került lelkeket. Mondom, volt ott minden néven nevezhető emberi felekezet, csak katona nem.

Mi az oka ennek? — kérdezte az ur Szent Pétert.

Péter csak a vállát vonogatta. Gondolta, minek szóljon, mikor az ur Jézus ugyis jól ismeri az istentől elrugaskodott bakákat és a még förtelmesebb száju huszárokat. Hanem azért föltette magában, hogy a jövő parádéra már állít katonát.

Egyszer hát leszállt a földre és itt szembe talált egy világtalan opsitos katonát. Mikor ez meghallotta, hogy valaki kopog, illedelmesen köszönt:

— Diesértessék a Jézus Krisztus!

— Mindörökké, fiam! — köszöntött vissza Szent Péter, meg még egy kemény huszassal is megajándékozta.

— Az isten fizesse meg ezer ennyi jóval!

— Ej, hiszen te az én emberem vagy! — gondolta Péter. Azért hát fennszóra fogta:

— Vitéz barátom, egyet mondok, kettő lesz belőle. Kivánd a lelked üdvösségét.

A katona nagyot röhögött.

— A lelkem üdvösségét?! Ha valaki egy jókora sonkát adna érte . . .

Még jól ki se mondta, a sonka már ott volt a kezében. Mielőtt felocsudott volna a nagy meglepődésből, Péter megint odaszólt:

— Kivánd a lelked üdvösségét is!

— Persze hogy kívánnám, ha valaki egy csutora bort adna érte.

Még jól ki se mondta, a csutora már ott lógott a nyakában. Az opsitos ezen még jobban elbámult. Péter hát újra odaszólt neki:

— Kivánd a lelked üdvösségét is!

— Persze hogy kívánnám, ha valaki visszaadná érte a két szemem világát.

Péter erre megnyálózta az opsitos pilláit, aztán még imádkozott is hozzá valamit. Mikor az áment rámondta, a katona ijedtében hanyat vágódott.

— Ember, neked ördögöd van! — hebetölte, mikor föltápázkodott.

— No, vitéz, most már a szemed világa is megvan: kivánd hát a lelked üdvösségét.

— Hej, nem a lelkem üdvössége kell nekem, hanem: juhászbojtár voltam, míg a verbung borából nem ittam, most is csak a nyáj körül lehetne venni hasznomat. Adj hát énnekem uram birkát, meg kövér legelőt.

Erre Péter azt mondta az opsitosnak, hogy vannak neki is birkái, örözzé azokat. Ha az erdőn átér, csak szólítsa őket, valamennyi ott terem. De azon túl aztán bizza rájuk, merre legelészsenek.

Ugy lett. Az opsitos az erdőn túl egy éleset füttyentett, a birkák pedig — honnan, honnan se — mind oda futottak. Egyet-kettőt ficzánkoltak, aztán kezdtek legelészni. Már öreg este lett, de a birkák csak mentek, csak legeltek. Az opsitos utánuk. A nagy sötétségben azt se tudta hová lép, merre megy, hanem azért csak ment a csöngetyű után. Már pitymalott, mikor észre vette, hogy a felhők fölött járnak. Mire hajnalt harangoztak, a birkák egy borzasztó nagy kapu előtt bégettek. Utóbb ez a kapu is kinyílt és kilépett rajta Szent Péter.

— Pálinkás jó reggelt, gazdauram!

— Mint közönségesen, fiam! Egyébként pedig, gyere, számoljuk be a birkáimat.

Mikor eregetni kezdtek, az a bika, a melyik beugrott, a kapun belül megrázkódott, aztán szép szárnyas angyal gyanánt repült tovább. Az utolsónál kiszólt Péter:

— Egy még kint maradt.

Erre az opsitos visszanézett, Péter pedig hátulról galléron fogta és berántotta a fényes menyországba.

Hej, tudta a macska mitül irtózik! Valahány csillag beroszlásodott, azt mind az opsitos ölébe hányták, hogy katonamódra puczoválja meg. Ezt fütyörészve elvégezte, de abba már belebetegedett, hogy a menyországban káromkodni nem volt szabad.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Köveskállya, Zala-vm.)

6. A rátóti csikó-tojás.

A rátóti csósz egyszer a mezőn egy hamvas uritököt talált.

— Tyű, fékom adta-teremtette, hát ez már megin' mi?

Fölvette, megtapogatta, megszagolta, de a maga fejétől mégse tudta kitalálni, hogy mi. Bevitte hát a faluházára, a hun éppen együtt volt a kupaktanács. Mikor a csósz a tököt letette, az éltes előljáró urak is mind elszörnyülködtek.

— Sok időt megértem, de ilyen isten-teremtményét még nem láttam világéletemben.

— No, én is sok mindenen keresztülmentem, de ilyent még én sem ettem életemben.

— Hát 'szen, a mi azt illeti, én se vagyok már mai gyerek, hanem azért a fene jobban tudja ám, hogy mi a csoda lehet ez.

Itt aztán a bíró is beleszólt:

— Hát, atyafiak, ez — miként a formája is mutatja — semmi, de semmi más nem lehet, csak tojás.

— Persze, hogy tojás! Mert mi a durrogó ménkü is lehetne, ha nem tojás.

Ezt aztán a csősz is erősítette avval, hogy egészen meleg volt, mikor tarisznyájába tette. A bíró nem hiába volt okos ember, mert most még azt is tudni akarta, hogy a tojás micsoda tojás. Az öreg előljárók gyiksárkányra, meg ludvérczre gondoltak, de a bíró inkább a csőszre hallgatott, a ki olyaténképpen beszélt, hogy akkoriban egy idegen csikó csatangolt a határban. Erre aztán az előljárók is rázendítették.

— Ugy van! Ez az idegen csikó tojta. Mert mi az isten csodája is tojhatott volna nekünk ekkorát?

— No ha eddig már szerencsésen eljutottunk. — szólott a bíró — még csak azt mondják meg atyafiak: mitévők legyünk?

— Kiköltetjük!

— Ki ám, de mivel? A mi lovaink nem tojnak, tehátlan tehát nem is költenek.

Ámbátor mindenki törte a sütnivalóját, mégis csak a bírónak támadt jó gondolata.

— Tudják mit, atyafiak? A mihez ninesen elegendő esze a rátóti lónak, van a rátóti tanácsnak. Én a' mondó vagyok: hogy a drágalátos tojást kölesük ki mink magunk.

Nagy szó volt biz' ez, de azért bölintottak rá valamennyien. Jó példának okáért először a bíró ülte meg, aztán ülték a többiek rendben, a mint következett.

Bizony még ma is ülne rajta valaki, ha a szomszéd falukban rebesgetni nem keztek volna, hogy a rátóti kupaktanácsra rázápult a csikó-tojás. Erre aztán az előljárók is zugolódni kezdtek, hogy ők biz' nem ülik tovább senki lova tojását.

A bíró nagyon elszomorodott, mert szentül meg volt győződve, hogy a kis csikó már mozog. Az előljárók meg váltig azt állították, hogy a tojásnak már szaga van. Végtére is megállapodtak hát abban, hogy a záptojást kiviszik a határra s onnan egy dombról a felé a falu felé gurítják, a melyik a rátóti tanács kiszólásában leginkább serénykedett.

Most aztán az egész Rátót kiállt annak a csodájára, hogy csuffá lesz téve a rossznyelvű szomszéd falu. Mikor az orrukat már valamennyien befogták, a bíró gurítani kezdte a csikó-tojást. A tojás gurult, gurult s a domb alján belegurult egy gelegénye-bokorba. Ott rapityánként törött, a bokorból pedig ugyanakkor kiugrott egy picziny nyul. Egész Rátót elkiáltotta magát:

— Ni, a picziny csikó! Fut a picziny csikó! Utána, emberek!

A sok nép utána eredt. A dombon csak a bíró maradt és ott szomorúan mörmogta magában:

»Nem megmondtam, hogy a csikó már mozog. Hej, mér' is nem ültük hát türelemmel még egy-két nap azt az istenadta csikó-tojáást!«

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Moka, Fehér-vm.*)

7. Rossz pap.

Itt, a szomszéd faluba, a radnyaiaknak vót egy papuk. Tudják, abba nem vót semmi jó, nem. Összeczimborát az a sátánnal is, mert Szent Mihály éjjelén sokszor látták a keresztuton. Eczezer ott egy öreg asszon — mán meghalt, az isten nyugasztalja meg szegént — gyónni akart, de a hitit nem merte rábizni a papukra, azért hát ide gyűtt át Kányára. Nekünk akkor egy igen istenfélő papunk vót; tudják, nagyon jámbor jó ember vót.

— Mit keressz te itt az én hiveim között, szegény asszony? — kérdezte.

— Gyónni szeretnék én, tisztelendő atyám. — felelé.

— Hát aztán miért nem gyónsz otthon? Iszen van tenéktek papotok.

— Hej, nem merem én arra a hitemet rábizni, mert nem jóval jár az, tisztelendő atyám!

— Ej te, te eltévedt jó asszony, mondanék én neked valamit, ha jól rá vigyáznál. Azt mondanám, hogy menj te csak haza. Mig majd mész, mondj el hét hiszekegyet, hét miatyánkot, hét üdvözetet, hét urangyalát; mire aztán így haza érsz, éppen misére harangoznak; akkor pedig menj be a sekrestye-

ajtón — s a mit majd az uton, meg az istenházában láttál, utánna egy hétre hozd hírül nekem.

Mikor az asszony elindult, mingyár innádkozni kezdett: mondott hét hiszekegyet, hét miatyánkot, hét üdvözlétet, hét urangyalát. Mig így ment, men-degélt, talált az árokban egy csuf döglött kutyát. A kutya — megkövetem — nagyon büdös volt, de a szájából olyan tiszta viz csörgedezett, mint a ma esett harmat. Innend tovább sietett s a mint így tovább ért, a folyó árkában még egy vándollólegényre is akadt, a ki éppen a kis tiszta folyóból ivott.

— Ugyan édes néni — kérdezé a vándolló —, jó felé megyek én erre Radnyára?

— Az árokban nem mégy jó felé, fiam; hanem ha kimész a kocsintra, az egyenesen oda vezet.

Még a vándolló a feleuton se vót, már az asszony haza ért. Ugy lett: a toronyba éppen misére harangoztak. A mi asszonyunk egyenesen a sek-restyének tartott és ott, valahun az ajtó mögött, szépen meghúzódott. Egyszer csak belépett a pap. Hát uramfia! a szegény asszony ijedtében majd hótra vát, mert a pap vállán egy akkora csunya varangyos béka ült, mint a két öklöm. A csunya béka ott is maradt mindaddig, mig a pap az oltár felé nem indult; ekkor leugrott, aztán valahová elhúzódott. A pap most is szépen misézett, de hall-gatóság most is kevés volt, mert hát a tisztelendő atyáról már az egész Radnya tudta mindazt, a mit a mi asszonyunk is tudott.

A rákövetkező vasárnapon a jó asszony megint itt volt Kányán a mi papunknál. Itt aztán rákezdte, hogy mi volt, hogyan volt, egészen tüvirül hegyire. Beszámolt a sok imádsággal, a misével, meg a döglött kutyával és varangyos békával is.

— Lásd, édes atyámfia — mondá a mi papunk —, az a csunya nagy varangyos béka a ti papotok bünc volt, a mely mindig leválik róla, mikor az oltár elé lép és ott az Úrnak szolgálatot teljesít. A jól végzett szolgálat pedig a kristály-tiszta patak volt, melyből mindenki ihatik, a ki lelki üdvösségre szomjuhozik.

Itt a radnyai asszony fejét esoválta.

— Igen is; ihat sz belőle még te is, csak ne menj vissza a döglött kutyáig, vagy ha te már tudsz mindent, akkor ne eressz odáig másokat, hanem igazítsd el őket, úgy mint azt a vándollólegényt, kinek az ital jól esett.

(Vende Ernő gyűjt. Kánya, Tolna-vm.)

8. Ijesztő mese.

Egyszer egy asszonynak volt három leánya. Az egyik jó fonó, a másik jó szövő, a harmadik jó varró volt. Azt mondja az asszony a jófonó leánynak: Eredj ki, édes leányom, gyujtsál világot!

— Nem megyek én, édes anyám, tudok én sötétben is fenni.

Mondja hát a jószövő leánynak: Eredj ki te, édes leányom, gyujtsál világot!

— En se megyek, édes anyám, tudok én sötétben is szőni.

Erre odaszólt a jóvarró leánynak: Menj ki hát te, édes leányom, gyujtsál világot!

— Kimegyek, édes anyám, mert én nem tudok sötétben öltögetni.

Kimegy a konyhába. Keresi a tüzküt (tűzkövet), aczért, taplót, csóvát: nem találja. Hát a mint a konyh'ajtón is kitekint, látja, hogy az udvaron egy öreg ember tűszköl. Oda ment. Hát a mint az öreg a tüzküt verte. meglátta, hogy a foga véres.

— 'Ajnye, öreg apám, mitől olyan véres a maga foga?

— Ah, édes leányom! Én má' ma má' kilencz gyereket megettem. Ham! (A mesélő az asztalra csap.) Te leszel a tizedik!

(Nagy Géza gyűjt. Gárdonyi, Fehér-vm.)

9. Csali-mesék.

I.

(Tájszólás szerint.)

Écezer egy embernek vót három fija. A szégén ember má halálán vót, a vinyebbik fija hát megkérdezte tüle:

— Mit hágy kee nekünk, idős apánk, ha mëghaa' kee?

— Part alatt, fijam, part alatt.

Mégkérdezte még a másik kettő is, de a szégén ember egyre csak azt mondta:

— Part alatt, fijam, part alatt.

Mikor aztán az aptyuk möghót, a gyerekek a partnak estek. Ástak, turkáltak, hanëm a part alatt bizon csak egy skatulyát talá'tak. Ebben a skatulyában vót még 99 más skatulya. Mikor ezt a sok skatulyát egymásbú kiszédték, a 99-ikben találtak egy ekkora kis egérfarkat. (A mesélő az ujján mutatja, mekkorát.) Hogyha az a kis egérfark nagyobb lett vóna, az én mesém is tovább tartott vóna.

II.

Egyszer volt egy ur,
Szakálla volt hur,
Elszakadt, a hur . . .
Odavan az ur.

III.

Mese, mese, mátká,
Fekete madárka.
Uj bunda, kopott bunda,
Bujj a v . . . gunkba.

(I—III. Nagy Géza gyűjt. Gárdony, Fehér-vm.)

IV.

Mikor én kereskedővé lettem, mentem. Mentem a Kiriki-tónál egy félszemü szilva-fánál, ott a hol az ut kitörik. Ott aztán kocsira ültem. Ugy ment az én sárga-fekete pej lovam vögynek, mint más emberfiác lögynek. Ha tán netalán tán meg-

ugrott, megint odébb vótam. Mikor már így nagyon neki lódultam, még jobban siettem. Ezért aztán megint csak gyalogszerre fogtam. Mentem, mentem, mendegéltem, azt egyszer csak beleértem egy nagy erdőbe. Mikor benne voltam, beljebb mentem; mennél beljebb mentem, annál beljebb voltam . . . (Ha valaki többet kíván tudni :) Iszen mondom: mennél beljebb mentem, annál beljebb voltam.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Nemes-Patró, Somogy-vm.*)

V.

Zöld disznóról mesét mondok. Mondjak-e?
— Mondjál!

Nem azt mondom én, hogy »mondjál«, hanem:
»Zöld disznóról mesét mondok. Mondjak-e? Vagy ne mondjak?»

— De mondjál!

Nem azt mondom én, hogy »de mondjál«, hanem stb.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Balatonvidék.*)

VI.

Mese, mese,
Mess kenyeret . . .
Ha nincs késed,
Fogj egeret.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Köreskállya, Zala-vm.*)

II.

KRISZTUS-MONDÁK.

1. A cseresznye.

Mikor Jézus Krisztus Szent Péterrel vándorolt, Péter vezetett, utána meg lépdegélt az Ur. A mint így mentek, mendegéltek. Péter egy lópatkót talált, de mert vásott volt, ott hagyta. Krisztus urunk már nem volt rest: a hogy odaért, lehajolt, aztán szépen fölvette.

Nemsokára falut értek. Itt eladta Krisztus a patkót vaczakos zsidónak egy garasért. Megint mentek tovább. A nap már delelőn állott, mikor a következő falu fele-utján jártak. Péter hol a napot nézte, hol meg a délharangszó után hallgatózott. No mert a nagy uton kuruczul megehült. Egyszer aztán kiviescsant a torony. Lett Péter erre nagy örömben: a két tenyeréből szeme fölé ernyőt csinált és nézett. — de nem ám a tornyot nézte, hanem azt, hogy füstöl-e még kémény? Hát bizony az nem füstölt egy sem, mert a faluban

már a csömpét is elmosogatták. meg a parazsat is betakarták. Így aztán a szegény Péter még csak maradékra se gondolhatott.

Mikor a faluba értek, Péter már annyira elszomorodott, hogy a járókelők felé se mert tekinteni. Csak a templom előtt, a mint a keresztet vetette, fordult oldalaslag. Ni, ni: ott az árnyékban az cseresznyés-kocsi! Több se kellett! Oda-szólt Krisztusnak: megvan-e a garas? A mester bólintott és a kocsihoz lépett. Hej, hogy megörült Péter, mikor a garasért éppen egy kendővel adtak; de mennyire elszontyorodott Péter, mikor az Úr se hall, se lát, hanem csak tovább megy.

Most tehát az Üdvözítő járt elől, utána pedig böczörgött az éhes tanítvány és leste hűségesen, mikor telepszének már le a cseresznyét elkölteni. Hát a mint így lesett: potty! a kendőből leesett egy szem cseresznye. Péter lehajolt s azon porosan mindjárt meg is ette. Potty! a másik szem cseresznye. Péter ezért is lehajolt és ezt is megette. Krisztus urunk csak ment, mendegélt, a lyukas kendő meg csak hullatta a szép cseresznyeszemeket. Mikor így az utolsó szem is lepottyant, Péter már jóllakott, a mester pedig visszafordult s tanított ekképpen:

— Péter, Péter, vásott patkóért is lehajolj ezután, mert lásd, ha most nem lettél volna rest: a hetvenhét cseresznyeszemért sem kellett volna hetvenhét-szer lehajlanod.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Zala-vm. Balaton-vidék.)

2. Milyen idő kell?

Mikor Krisztus urunk Szent Péterrel a földön járt, figyelmeztette Péter az Urat, hogy nézze, milyen rosszak néhol a mezők, s aztán kérdezte: miért van ez így?

— Mert sok a szeliük, kevés az eszejük, fiam.

— Adj hát nekik, Uram, kevesebb szelet és több esőt.

— Jól van, Péter, adok; de menj be előbb valamelyik faluba s kérdezd meg: akarnak-e?

Egy egész falut összecsőditett Péter, aztán fölöttette a kérdést: akarnak-e esőt? A mint kimondta, eszeveszett zsinat keletkezett, mert ki így akarja, ki úgy. Egyiknek nem kell, mert építkezik. A másiknak kell, mert ujszőlőt rakott. Van, a kinek a szőleje még csak most virágzik, aztán rosszul tisztulna, ha megáznék. Jaj, de van ám még több, a kinek az árpája elsül, a búzája, rozsa megcsökkenik. Erre meg azok kontráztak, a kik vásárra mennek, meg rádupláztak azok is, a kik félnek, hogy az új kapálásuk kizöldül.

— Persze, hogy kell — tóditja egy másik felekezet, — mert ha széna nem lesz: mien telletünk?

— Ugyan, atyafiak, mit okoskodunk? — szólalt fel egy a tisztas öregek közül. Legyen ez'tán is úgy, a mint a jó isten tanácsosnak tartja. Mind beleegyezett.

Péter a dolgot röstelte szörnyen, de azért urának a falu kivánságáról hűségesen beszámolt: hogy ezután is jól lesz úgy, a hogyan a jó isten akarja.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Kövesküllä, Zala-vm.*)

3. A csökönyös szamár szerencséje.

Krisztus urunk a zsidók elől rosszfutó szamáron menekült. Már nagyon közel is jártak hozzá, mikor a csacsi egyszerre csak megbicsaklott. Ütődobta Krisztus, de biz' az se ide, se oda.

Mikor ezt meglátta az előcsahos, nyomban megállította embereit:

— Hej, zsidók, mink aligha rossz felé nem megyünk. Ez a nyomorult szamaras ember nem az ám, a kit mink keresünk. Egy Jézus Krisztusnak csak nincs ilyen csökönyös állatja.

Erre a szóra aztán a zsidók visszafordultak. Krisztus urunk pedig megsimogatta szamarát és így szólott:

— Ejnye, én édes kis állatom, mivel háláljam meg neked, hogy engemet megmentettél?

— Adass nekünk, édes gazdám, minden nap abrakot. Legyenek ezentúl a szamarak boldog állatok.

— Jól van, te szegény pára, egész nemzetiségedet boldoggá teszem. Eddig csak nagy néhanapján kaptatok zabot. Ezután nem láttok egyetlen szemet sem. Kóró lesz az abrakotok. Azt majd ehettek télen-nyáron, uton-utfélen eleget.

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Nyírúd, Zala-vm.*)

4. Miért dolgozik a paraszt sokat?

Mikor Krisztus urunk a szenvedők ügyében fáradozott, arra kérte a jó istent, hogy a parasztok kevesebbet dolgozzanak. A sok esenkedésnek lett is látatja, mert a jó isten megengedte, hogy a boldogulásra legyen elég ezután két órai munka. Krisztus urunk nyomban utnak indította Szent Pétert ezekkel a szavakkal:

— Eredj el és hagyd meg az embereknek, hogy ezután csak öttől hétig dolgozzanak.

Szent Péter hajnalhasadtúra a földön termett. Ám a jó hírrel már az első faluvégén megfeneklett, mert a megörvendeztetett parasztok dehogy eresztették volna tovább, míg jól be nem pálinkázott. Mikor aztán mégis odébbállott, nehéz fejjel nem azt jelentette, hogy öttől hétig, hanem hogy héttől ötig dolgozzanak.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Koronczó, Győr-em.)

5. A hajó-ácsok.

Egyszer a Mester és tanítványa itt, valahol a Duna mellett, hajó-ácsoknál aludt. A szorgalmas mesteremberek másnap már pirkadatkor munkához láttak s Pétert csakhamar fölverték a sok fűrészeléssel. Egy darabig várt, hogy majd csend lesz; de mikor se vége, se hossza nem lett a nesznek, kinézett.

— Tyű, itt nagy baj van — mondá, mikor meglátta, hogy a gerendán álló főnek, a gerenda alatt álló pedig lenek ránczigálja a fűrészt.

Mivel ilyen veszekedést még világeletében sem látott, föl akarta kelteni Krisztust, hogy tegyen igazságot; de a mint látta, hogy mestere igen mélyen alszik, inkább várt, míg az ácsok maguktól is elesitultak. Mikor aztán fölöstökömözni * egyik szín alá bementek, Péter kiment s ott a helyszínen arról győződött meg, hogy az elébbi tusát a nagy ácsfiürész okozta.

— Iszen, ha csak ennyi a ti bajotok — gondolá, — ezt a keveset magam is eligazíthatom.

Fogta hát a fiürészt s a közepén kettő törte. A nagy csattanásra minden ács ott termett.

Péter kínálta kinek-kinek a maga részét; de ezek most az egyszer bolondnak nézték a fogadatlan prókátort, s ha az éktelen kiabálásra Krisztus urunk ott nem terem, talán agyon is ütik szegényt.

A mester úgy összenyálazta az eltört vasat, hogy még a forradás helye se látszott meg; Péternek pedig azt mondta az ámulók előtt:

— Szó'gám, ha ezután látod, hogy rám szükségel van, akkor csak költs fel engemet.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Szegzárd.)

6. Szüreten.

Hűségesen őrizte Péter a menyország kulcsát, mikor egyszerre csak nagy lövöldözés, rikkogatás hallatszott a földről. Kinyitotta a kaput, aztán le-

* Reggelizni, mert a német eredetű fölöstököm Frühlstüeköt jelent.

kukucsált, mert a nagy kíváncsiság majd hogy ki nem bökte az oldalát. A neszre kijött Krisztus urunk is, és mikor meglátta Pétert, adott neki három napi szabadságot, hogy végire járhasson a nagy zenebonának.

Jött Péter csak úgy sere-sorjázott, mert azt hitte, valami különöset lát. Pedig dehogy! Csak a szüret járta: kurjogattak, lödöztek, muzsikáltak, mint közönségesen. Már az első pinczénél nyakon csipték ő kegyelmét s itatták vele a murezit, ha kellett, ha nem. Majd meg egy öreg puttont nyomtak a nyakába, hogy legalább azt szolgálja meg, a mit megivott. Más pinczénél a friss pörköltet diktálták bele, a mire aztán ivott a maga fejétől is, ha kínálták, ha nem. Tánczban is lett része, meg a nótázásban sem maradt utolsó. Így történt aztán, hogy mire magát észrevette, a szabadság réges-régen lejárt.

Péter nagy szégyen-szemmel tért vissza az égiekhez. Krisztus urunk előtt nagyokat ásított, hosszukat pislantott s várta türelmesen a megérdemlett leczkét. A mester tudott mindent, de most az egyszer nem dorgálta meg; csak annyit kérdezett, de azt is szeliden, hogy ő róla megemlékeztek-e?

— Egy hunczut fia se, édes jó uram, — ha csak valamelyik nem káromkodott.

Krisztus urunk nagyon, de nagyon elszomrodott, hanem azért nem szólt egy árva szót sem.

A dolog abban maradt. Péter a kaput hűségesen őrizte tovább is. Míg telett az esztendő, sok lelket beeresztett, még többet visszaküldött. Mikor a szüret ismét közelgett, minden jótétlélektől megkérdezte a szőlők állapotát. Ha megtudta aztán, hogy van áldás bőven: Krisztus urunk előtt is egyre sürűebben emlegette a szüret nevét.

— Jól van, édes szolgám — szólalt meg az Úr, — látom, megint lekivánczol. Én eleresztelek; sőt, a mi több, a tavalyi három nap helyett fél esztendőt adok, de most elvárom ám, hogy idejében visszatérj.

Égre-földre esküdött Péter, hogy megbecsüli magát, aztán jött ugy, hogy a szél se ért nyomába. A földön még javában arattak, olyankor pedig nyulat lehetne lőni a szőlőszemekkel. Azért a hegyeket bejárta s azután elegyedett csak az aratók közé. Alig hogy a mezőre ért, nagy fekete felhő kerekedett. A faluban mindjárt veszedelem elé harangoztak. Lett is veszedelem, de még mekkora! Csak a szele fölforgatott minden képét, a kővéket kibontogatta, a markot mind szanaszét separte. De ez még mind semmi, az ítélet ezután következett: villámlott, dörgött, esattogott s lett sivás-rivás, fogesikorgatás, mert csak úgy dült, úgy esett a jég. Nem volt már a szőlőnek egyetlen ép gerezdje sem, mire Péter rémültében a menyország ajtajára ért.

— No, mi baj, Péter? — kérdezte az Úr.

— Segits, uram, ha isten fia vagy: földönfutóvá lesznek az emberek, mert minden áldást elver a jég!

A mester csak annyit kérdezett, hát most róla megemlékeznek-e?

— Oh, megváltó istenem, örege-apraja egytől-egyig azt kiáltja: uram Jézus, ne hagyj el! uram Jézus, segíts meg!

— Látod, látod, Péter, mikor az ember áldásban uszik, legelőször azt felejt el, a ki adta, s csak a végső veszedelemben emlékszik meg arról, a kit elfelejtett. Máskor, fiam, ha ott jársz, a vig nóta mellett el ne feledd: imádkozni is tanítsd meg őket.

(Thúry Etele gyűjt. Sopron, államfegyház.)

7. Kovácsok kovácsa.

Mikor a Mester Szent Péterrel még a földön járt-kelt, egyszer meghallotta, hogy egy kovács annyira elbizakodott, hogy magát a kovácsok kovácsának nevezi.

— Majd meglássuk! — mondá az Úr, és föltette magában, hogy adandó alkalommal megleckézteti.

Nemsokára odaállítottak a műhely elé. A kovácsok kovácsa éppen lovat patkolt.

— Adjon isten!

— Fogadj isten!

— Messze földről jöttünk — szólt az Ur, hogy ügyességedet méltán megbámuljuk. Azt beszélík, hogy te vagy a kovácsok kovácsa. Igaz-e?

— Hogy eljöttetek, biz' azt jól tettétek, mert sokat tanulhattok tőleni. Széles ez országban nincsen olyan mester mint én, mert én vagyok a kovácsok kovácsa.

Hogy aztán mutasson is valamit, elkezdte a lókörmöt ásni, vésni, reszelni.

— Hát biz', édes atyámfia, ez nem sok — mondotta az Ur. Ennél jó magam is többet tudok.

A kovács mérgében nekivörösödött, de az isten fia rá se hederített, hanem fogta a ló patkótlan lábát, forgóban lemetszette, aztán satuba tette, hogy Péter reszelhesse, míg ő maga patkót tüzesít.

A kovács bezeg lehült s majd hogy jéggé is nem fagyott, mikor a jól megpatkolt darabot az Ur ugy visszaüllesztette, hogy még csak a forradás helye se látszott meg.

— Lásd, fiam — mondotta az Ur, mikor elbuesuzott. — az embernek nem szabad erejében elbizakodni, mert már most is akadt kovács, a kinek nem tudtál kovácsa lenni.

(Pollák Miksa gyűjt. Szil-Sárkány. Sopron-vm.)

III.

HELYI MONDÁK.

1. A veszprémi Gizella-kápolna.

Mikor a pogányok Veszprémre rontottak, csak Gizella királyné volt odahaza. Az ura, Szent István király kinn járt az országban sereget gyűjteni. De mikor neszét vette a bajnak, sereg nélkül is otthon termett. A várba persze a város laposa felől már nem lehetett bejutni, mert az ellenség minden járt utat elállt. Került hát Szent István a meredek szirtek felé. Tudta, hogy a felesége itt egy kepesztetőn szokta az ebédvizet a völgyből meghordatni. Csakhogy annyi ideje se volt már, hogy a lováról leszálljon: a pogányok észrevették és megrohanták. A felesége a nagy templomban éppen érte imádkozott. Mikor a riadalomra kifutott, Szent István már neki ugratott a sziklának. Mivel a megrémült királyné sietségében a fényes feszületet is magával hozta, ezzel kezdett integetni, hogy az ura a lovát merre fordítsa. Így a meredek gyalogjárót szerencsésen megtalálta ugyan, de a pogá-

nyok mégis utolérték volna, ha közben el nem hányja palástját, kardját, erszényét, aranylánczát. Mig aztán a pogányok drágaságain marakodtak, meg mig a lova arany-patkóját a sziklából fessegették, Szent István szerencsésen fölért a feleségéhez.

Ennek hírére a pogányok annyira megrémültek, hogy maguktól elkotródtak. Oda, a honnan Gizella királyné a kereszttel integetett, Szent István még aznap kápolnát építtetett. A kis kápolna megmaradt egész mostanig, meg-meg az a nyom is látható, a melyből üldözői annak idején az arany-patkót kifessegették.

(Pintér Dénes gyűjt. Veszprém.)

2—3. Mátyás királyról.

I.

Mikor Mátyás királyt megválasztották, még szolga-gyerek volt. A koronát az angyalok vitték el neki. Mátyás akkor is a mezőn szántogatott. Csak a nagy fényességre tekintett föl; de mivel nem tudta, hogy mi a csoda az, isztekéjével oda esapott. A koronát egy kicsint eltalálta, azóta aztán ferde rajt a kereszt.

II.

Mikor Mátyás király a Velencei-tó körül járt, sajnálkozott azon, hogy a nagy szárazságot még a nád is megsinyli.

— Iszen, uram, a lába vízben áll — szólott vissza a kocsis, a ki hordozta.

Mátyás király nem válaszolt, hanem a mint haza értek, a kocsis lábait egy nagy vödör vízbe állíttatta, aztán gazdagon megvendégelte, de italt nem adatott neki egy kortyot se.

(I—II. Nagy Géza gyűjt. Gárdonyi, Fehér-em.)

4. Mátyás király és Kinizsi.

Mátyás király egyszer a Bakonyban Nagy-Vázsony körül vadászott. Mivel nagyon meleg volt, beizent a barát-klastromba, hogy szomjazik. A barátok arany edényben finom somlait hoztak; de mikor a tálczát felnyújtották a lóhátra, a király hozzá se nyult, mert — azt mondta — a bor neki ilyen melegben nem való.

A malomajtóból meghallotta ezt Kinizsi Pál, a ki ott éppen malomkövet faragott. Beugrott hát a vizes edényért, aztán loholt vele a király felé. Mikor oda ért, a barátok ráfordultak: bibaszt, a tálczát ott bent felejtetted. Kinizsi visszafutott, felkapta a malomkövet s azon nyujtotta fel a vizes edényt.

Mátyás királynak megtetszett az erős molnár-legény. Nagy-Vázsonyt ott nyomban neki ajándékozta, aztán meghívta magához, hogy álljon be a törökre induló magyar vitézek közé.

(Dr. S. Gy. gyűjt. Szent-Gál, Veszprém-em.)

5. A Balaton keletkezése.

Azt tartják, míg még magyarok nem voltak itt, vagy talán még annál is régebben, a Bakonyban vad óriások laktak. Egyszer ezek a rettenetes teremtések valamin hajbakaptak. Az asszonyok, míg győzték, kérlelték őket, de mikor a bunkót már a boldogabb végére fordították, annyira megijjedtek, hogy a purdéikkal kimenekültek a Bakony-szélre. Itt a gyerekek csibét csináltak, az asszonyok pedig nézték, hogy a férjem-uramék hogyan dögönyözik egymást. A vége az lett, hogy egy épkézláb óriás se maradt. Ki ott veszett, ki meg utóbb adta ki a lelkét.

A magukra hagyott szegény asszonyok ezen annyira elbusultak, hogy bugyorra szedték fiaeskáikat, aztán örökre elvándoroltak erről a vidékről. Ma már hírüket se hallanánk, ha meg nem maradtak volna a csibéknek csinált hegyek, meg ha ott, a honnan a sok nekivalót rajkóik összekapargatták, nem támadt volna a Balaton.

(Dr. S. Gy. Badacsony-Tomaj, Zala-vm.)

6. Forgó kő.

(Szójáték.)

Midőn Devecserből (Veszprém-vm.) Hegyesd (Zala-vm.) felé a Bakonyon átutaztam, a Dabas-hegy alján egy hatalmas szikladarab mellett vitt el az utunk. Kocsisomtól megkérdeztem, hogy e kő a hegytetőről mikor gurult oda.

— Hajnalban, kakas-kukorikoláskor. Tetszik tudni, akkor, mikor Péter az Urat megtagadta. Ha azóta kakas kukorékol, mindig megfordul. (Nem a kő fordul meg, hanem a kakas.)

(*Dr. S. Gy. gyűjt. Hegyesd, Zala-vm.*)

7. Egy homok-szirt eredete.

Zala-Egerszeg közelében van két »Henyé« nevű falu: Ördög-Henyé és Pető-Henyé. Az utóbbi mellett áll egy homok-szirt, melyről azt regélik, hogy az ördög csinálta. Mikor egyszer arra felé járt, a bocskora teliment homokkal. Pető-Henyé mellett kirázta s abból, ami a bocskorból kihullott, homok-szirt keletkezett.

(*Jendrassák Ignác gyűjt. Sándorháza, Zala-vm.*)

8. A nagy-harsányi hegy.

Volt Nagy-Harsányban egyszer egy világszép menyecske. Mindenki tette neki a szépet, de senki sem tudta eltántorítani. Mikor hirtelen özvegységre jutott, még jobban szaporodtak az udvarlói. A sok között elvégre mégis megtetszett neki egy, a ki éppenséggel szép se volt, de megfogadta, hogy ha a felesége lesz, kedvéért egyik kakaskukorikolástul a másikig fölszántja a nagy-harsányi hegyet. Az özvegy ráállt, választottja pedig másnap az utolsó kukorikolás után neki állt szántani.

Csak akkor ijedt meg az asszony, mikor estére kelve a szántásnak jó fele már elkészült.

Csodájára kiállt az egész falu, aztán a hüledező gazdák rebesgetni kezdték, hogy annak a jött-ment ismeretlen embernek ördöge van. No ha ördöge van — gondolta az özvegy, — akkor én megtudom. Már öreg éjjél lehetett, mikor a hegy lábához lopózkodott és ott — szakasztottan úgy mint egy jótorku kakas — elkukorikolta magát. Erre a szántó összerázkodott, aztán vesd el magad: elfutott.

Ezért mondják még ma is, hogy az ördög ekéje árkolta fel a nagy-harsányi hegy oldalát.

(Iványos Gyula gyűjt. Nagy-Harsány, Baranya-vm.)

JEGYZETEK.

NÉPSZOKÁSOK.

I.

Betlehemes játékok és karácsonyi énekek.

Az első dunántúli betlehemes játékot Torkos Sándor közölte a Magyar Nyelvészet 1859. évi IV. folyamában. A tájnyelvi sajtóságokat is jelző göcseji (Zala-vm.) adalékot Gyűjteményünk I. kötete szintén közölte a karácsonyi mysteriumok 1. száma gyanánt. Ugyanitt található a 6. szám alatt egy másik dunántúli betlehemes játék is Székesfehérvárról. E mutatványokat még néhány újabb közlés követte a Magyar Nyelvőr és Ethnographia köteteiben s a vidéki ujságok karácsonyi és karácsony-táji számaiban.

Nekünk a regös-énekek gyűjtése folyamán bő alkalmunk nyílt a regöléssel egyidejű betlehemezés megfigyelésére. Tapasztalataink szerint a nyugoti és déli határvármegyék regölő területének túlnyomó részén a betlehemezés már egészen kiszorította a pogány eredetű ősbibb népszokást. Vannak községek, a melyekben ma még mindkét népszokást ápolják (pl. Gyűjt. IV. 237.); de vannak olyanok is, a hol a betlehemesek a regös-ének szövegére már csak emlékeznek (pl. u. o. 226, 233.). Arra is van példa, hogy a regös-ének szövegébe az érintkezés következtében mysteriumi részek keveredtek. (U. o. 201—218, 252, 270.) Mivel a regölés tulajdonképpeni értelmét a nép ma már nem ismeri,

nagyon valószínű, hogy az alkalmi, ünnepi vonatkozásokkal telített, minden ízében érthető és tetszetősebb látványosságokkal kapcsolatos betlehemezés később is folytatja még hódításait.

Noha alig hihető, hogy a nyugoti szomszédoktól származó betlehemezést népünk minden egyházi indíték nélkül, tehát közvetlenül, a nyugoti és dél-nyugoti magyar nyelvhatár regös-területén, mintegy átszűrve vette volna birtokába: annyit a regös-énekek ismerete alapján mégis megállapíthatunk, hogy a két karácsonyi, illetőleg karácsony-újévi népszokás találkozása a betlehemezésen szintén nyomot hagyott. Így rendelkezésünkre álló szórványos és a legtöbb esetben fogyatékosan megfigyelt adalékokból máris látjuk, hogy betlehemes pászteraink csaknem a magyarság egész területén ismerik a regösök készségei közé tartozó lánczos botot. Sőt a bot kezelésével azt is elárulják, hogy a bűvölő regösök reülést előidéző régi pogány eredetű művelését utánozzák. Talán akkor sem csalódunk, ha azt hiszszük, hogy a pásztorok kifordított ködmene és kifordított báránybőr sapkája is a regösöktől származik. Hiszen ha az alakoskodók a pásztorok téli viseletét utánoznák, akkor a ködmen és sapka szőrös bélését nem volna szabad nyáriasan kifelé fordítaniok. Ellenben a karácsonyi regösök erre azért vannak ráutalva, mert csak így tudják némileg pótolni az állatszerepek régi szőrös jelmezeit. A figyelmesebb összehasonlítás talán kiderítheti még azt is, hogy a regösök mondókája szintén hatással volt a betlehemesek ajándék-kérő rigmusaira.

Az így jelezhető kölesönhatás egyöntetű elterjedése csak úgy érthető meg, ha számításba vesszük azt, hogy a nyugoti eredetű karácsonyi mysterium a regösökben már kész alakoskodókra talált. A ki e szempontot mysteriumaink történetében mellőzhetőnek tartja, okvetlen fontolja meg, hogy a nyugoti hatást, sőt az összes európai népi myste-

riumok kialakulását is messze megelőzve, regös-területünk egyik részében teljesen függetlenül is történt egy rendkívül érdekes kísérlet arra nézve, hogy a karácsonyi alakoskodók a homályos tartalmú regös-hagyományba keresztyén tartalmú alkalmi vonatkozásokat és karácsonyi mysteriumi elemeket s belekeverjenek. (V. ö. Gyüjt. IV. 27—38., V. 44.) Ha e fogékonyság az idegen eredetű betlehemezés megismerése alkalmával is megnyilatkozott, akkor az sem szenvedhet kétséget, hogy a regös-területen, vagy a terület meglátogatott szomszéd falvaiban akadtak azok a vállalkozásra kész első kísérletezők, a kik aztán a használható regös-készségeket az utánuk induló későbbi betlehemeseknek is közvetítették.

Annak tudatában, hogy a mai magyar betlehemes játékok kialakulására a sokkal régebbi eredetű regösök némi tekintetben irányítólag hatottak, a betlehemezést főként a regös-terület közelében kívántam megfigyelni. Midőn más vidékek adalékait is módomban volt megismerni, tényleg kiderült, hogy a jelzett nyugoti és déli részeken nemcsak a játék szövege teljesebb, hanem az alakoskodó elem is gazdagabb. Így lehet aztán nyomára jönni annak, hogy a dunántúli betlehemes játékok kiterjedt nagy családjának jobb karban lévő és ütött-kopott tagjai közt ugyanolyan rokonsági kötelék lappang, mint a közös őstől származó regös-énekek családjának különfélelekép elágazó csoportjai között. Ennek nyomára azok az épebb szövegű változatok vezetnek bennünket, a melyeket a dunántúli *bábtánczoltató* betlehemesek őriztek meg számunkra. Ezért mi arra törekedtünk, hogy gyűjteményünkben ne annyira a változatosabbnak tetsző romlott, csonka és toldott-foldott szövegek, hanem a bábtánczoltató csoport kevésbé eltérő változatai legyenek képviselve.

Nálunk, a hol beszédes történeti adatok még nem állanak a kutató rendelkezésére, nagyon rá vagyunk utalva a bábtánczoltatás ismeretére. Mert e nélkül a betlehemes

játékok keletkezését, fejlődését és végleges kialakulását pontosan még ott sem lehet megállapítani, a hol a folklorisztika bőséges történeti emlékekre támaszkodhatik. Ma már tudjuk, hogy a hordozható betlehem keletkezése egyházi eredetű. A Szentföld első zarándokai áhitattal adtak hírt arról a kegyeletesen ápolt betlehemi szikla-barlangról, melyben a kis Jézus bölcsőjéül szolgáló jászol maradványai voltak láthatók. Nyugoton pedig Liberius pápa 354-ben gondoskodott arról, hogy a karácsony-cultus istápolására épített új római bazilikában (a b. Liberii-ben, vagyis a későbbi Beata Maria ad praesepe-ben és Santa Maria maggiore-ben) a hívek szemléleti úton is gyönyörködhessenek a betlehemi jelenet emlékeiben. Majd midőn Theodorus pápa (642—9.) a pogányoktól féltett betlehemi ereklyét Rómába vitette, szélére megkezdődött a főoltárok, oldalhajók és mellékoltárok ama díszítési módja, a melyhez a betlehemi szikla-barlang szolgált kánonul. A szép keretben elhelyezett szent család, pásztorok és keleti királyok faragott képei aztán csakhamar létrehozták a liturgiai mysteriumot. Ez a járulék a betlehem bibliai alakjainak még csak lelki szerepet juttatott; később azonban indítékot szolgáltatott arra is, hogy a szent családnak hódoló pásztorok és királyok bábjaik élő alakoskodók helyettesíthessék. A szereplők és hallgatók vallásos lelkét egyaránt megragadó ünnepi színjáték természetesen igen gyorsan hódított. Hiszen a IX—X. században már nyoma van Angliában és Németországban is.

A következő századokban már panaszok hallatszanak az ünnep profanizálása ellen s néhol el is rendelik, hogy a jászol az oltár mögé, vagy a templom valamely más félreeső helyére kerüljön. A drámai játékokat először III. Inceze pápa tiltotta el 1210-ben. Ugyanő tiltakozott a papok ünnepi alakoskodása ellen is. Nyilván ez a korlátozás indította Assisi Szent Ferencet arra, hogy 1223-ban a jászolt ne a templomban, hanem a Greccio melletti erdőben állítsa

fel. Mivel a szabad természetben végzett eme kísérletuél széna, szalma és élő állatok is szerepeltek, Szent Ferencz két rendje, a gyorsan hódító franciskánusok és klarissza-apácák, a templomi jászlak köré már istállót s a barlang köré pedig gyönyörűbbnél-gyönyörűbb antik romokat és sziklás vidékeket is épített. A betlehemi jelenet és a hozzá-fűződő mysterium a XIV—XV. században már oly népszerűvé lett, hogy a nép fiaiból toborzott alakoskodók nemzeti nyelven kezdték tolmácsolni mondanivalójukat. Az 1473-iki arandai zsinat 18. határozata szigoruan tiltakozott a templomokban tartott decz. 25—8-iki hallatlan színjátékok és alakoskodások ellen s különösen tiltotta, hogy ezeket az istentisztelettel is összekeverjék.

Mivel a kisebb egyházak még mindig a bábos betlehemi jeleneteket mutogatták, a hozzá szerepeket osztó mysterium lassanként megérlelte azt az ötletet, hogy az együgyűbb hívők számára a nélkülözött alakoskodókat mozgó bábokkal helyettesítsék. Az ötlet megvalósítása egyébként semmi rázkódással sem járt, mert a nép nagyon jól ismerte a kis mozgóbábos színházakat, vagyis a keleti eredetű régi *marionetteket*. Spanyolországban az oltáron elhelyezett népszerű báb-tánczoltató betlehemeket az 1600-iki orihuelai zsinat tiltotta el. A dieppe-i (Franciaország) Szent Jakab-templom híres bábjai 1443-tól 1647-ig működtek. Midőn végül a XVII. században a báb-tánczoltatást minden templomból kitiltották, a világi papok a templom előcsarnokaiban, a barátok pedig a kolostorok kapui alatt állították fel kedvelt marionettejeiket. Ugyanekkor a nép ismételten pártfogásába vette a betlehemet, melyet a gazdagabb osztály ezentúl már otthon állíttatott fel, a szegényebb osztály fiai pedig a falvakban házról-házra körülhordoztak s hozzá a templomból kiszorult mysteriumot is elénekelték.*

* Ch. Magnin: Histoire des marionettes. Paris 1852. és 1862. — A. Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht,

Az általános egyházi gyakorlat és egyházi tilalmak elől természetesen a magyarországi szerzetesek és világi papok sem térhettek ki. A XIV—XV. századi egyházi művészetet nálunk ép úgy foglalkoztatják a betlehemi istálló és a passiók jelenetei, mint külföldön, ahol az ábrázolás első sorban a liturgiai mysteriumot és passio-játékot szolgálta. A felső-magyarországi kereskedők városai a külfölddel való élénk érintkezés útján csakhamar eltanulták azt is, hogy a gyakran megrendszabályozott mysteriumot hogyan kell a templomokban feszélyezett s az oman bizonyára ki is szoruló nép számára megmenteni és hozzáférhetővé tenni. Az ünnepi látványosságok rendezését rendszerint maga a város intézte. A nép Lőcsén, Késmárkon és Német-Lipesén a városház utcait színház-utcának nevezte el, mert az ünnepi játékok a városház tanácstermében vagy a városház előtti téren kerültek színre.* Lőcsén 1698-ban a városház egyik elfalazott üregében felfedezték s harangzúgás kíséretében a Szent Jakab-templom egyik oltárán el is helyezték a betlehemi jelenet ama gyönyörű faszobrait, a melyeket Lőcsei Pál szobrász, a híres Veit Stoss kortársa s Krakóban hihetőleg munkatársa is, a XV. század végén, vagy a XVI. század legelején nem is templomi célra, hanem a városi mysterium-előadás céljaira faragott. Ugyanilyen szobor-részek kerültek ujabban napfényre a szepes-vmi Zsegrán is.**

(1893) IV. fej. — K. Engel: Deutsche Puppenkomödien. XII. (1892). — Dr. G. Hager: Die Weihnachtskrippe, 1902. — H. I. Rehm: Das Buch der Marionetten, (1905). — Hefele: Concilien-Geschichte, VIII. 201. — Solymossy Sándor: A betlehem a népmisztériumokban s a dráma történetében (E. Philologiai Közlöny, 1894. XVIII. 106. 200, 287. és különnyomatban is).

* Dr. Pirhalla Márton: A szepesi prépostság vázlatos története. (A »Szepesm. Tört. Társ.« kiadv. IV. 379.)

** Dr. Vajdovszky János: Szepes-vm. művészeti emlékei, II. Divald Kornél: Szobrászat és festészet. 69—73.

A templomból kitelepített alakoskodásban rendszerint a városi tanintézetek és iparoscéhek ifjusága tevékenykedett. A pozsonyi német számadások közt már egy olyan husvéti játék kiadásai szerepelnek, a mely 1440-ben az ottani iskolában került színre.* Egy szerencsésen megmenekült színlap viszont arról tanuskodik, hogy 1450 táján már Bártfán is játszottak ilyen husvéti alkalmi darabot. Jellemző, hogy a bártfai számadáskönyvek adatai szerint 1497-től 1516-ig még mindig karácsonyi mysteriumok és husvéti passio-játékok előadására voltak a városi tanácsnak kiadásai. Csak 1553-tól fogva fordulnak elő olyan följegyzések, a melyekből kiderül, hogy a tanásteremben rendszerint bibliai tárgyú iskolai drámák kerültek színre.** A műsor e változását Ábel Jenő igen helyesen Stöckel Lénárd iskola-igazgatónak tulajdonítja. Föltevést tényleg támogatja az a szindarab, melyet Stöckel a számadások szerinti első előadás évében, 1559-ben, ki is nyomtatott.***

A hazai s a velük egyező külföldi emlékek tehát azt bizonyítják, hogy a világiak már akkor is előadattak alkalmi ünnepi mysteriumokat és passio-játékokat, midőn az ilyen játékok a templomokból még nem voltak végleg kiküszöbölve. Hogy nálunk ez a tilalom mikor és milyen mértékben hajtatott végre, adatok hiányában meg nem állapítható. Alább közlünk néhány karácsonyi éneket, a mely azt bizonyítja, hogy a falusi kántorok még a mult század elején is énekeltek olyan népies karácsonyi pastoralékat, a melyek a templomokból kiküszöbölt s a nép által tovább gondozott

* Knauz: Kortan, 234.

** Ábel Jenő: Szinügy Bártfán a XV. és XVI. században. (Századok. 1884. 36—40.)

*** Historia von Susanna in Tragedien weise gestellet. zu Vbung der Jugent. zu Bartfeld in Vngern. Durch Leonart Stöckel zu Bartfeld Schulmeister: Gedrucket zu Wittenberg durch Hans Luft. 1559. (Egyetlen példányát a berlini kir. könyvtár őrzi.)

mysteriumoknak voltak részei. Sőt Harmath Lujza kellő figyelemben nem részesült rövid tudósítása szerint Erdélyben vannak falvak, a hol a nép fiai még ma is a templomban adják elő betlehemes játékaikat. »Sok helyt — írja — a Nyárád mentén (Maros-Torda-vm.), de legfőképp a havasok lábainál fekvő Remetén az a szokás, hogy karácsony éjjelén egy szépen felciczomázott betlehemet visznek a gyermekek a templomba s ott egy kis oltárra helyezve, végigjátszák az egész betlehemi színjátékot az erre betanult versekkel és énekekkel. A pap (püspöki engedélylyel) ilyenkor két misét mond: egy énekest és egy csöndest. Mialatt a csöndes foly, fehérbe öltözött leánykák karácsonyi verseket mondanak, közbe-közbe énekkel váltva fel. Tudtommal e szokás sehol sincs meg Magyarországon.« *

Kétségtelen, hogy ez a gyakorlat régebben nálunk is általános volt. Az adott esetek pedig azt bizonyítják, hogy a régi szokással mi nem egyszerre szakítottunk. Ezért remélhető, hogy a r. kath. püspökségek levéltárai a különböző tilalmakra vonatkozólag még számos felvilágosító adattal szolgálhatnak. Egyelőre csak azt tudjuk, hogy a bábtánczoltató betlehemek a XVII. század óta már nálunk sem foglalhattak a templomban helyet. A tilalom azonban még nem jelenti azt, hogy ezeket a nép előzőleg ép úgy ne vehette volna birtokába, mint a hogyan a városok is birtokukba vették a templomok mysteriumait és passio-játékait. A bábtánczoltató betlehemesek játék-szövegében tényleg megvannak azok a belső okok, a melyek miatt mi a népi birtoklást jóval régebbi eredetűnek vagyunk kénytelenek elismerni.

Értjük azokat a bábtánczoltató elemeket, melyeknek népies kialakulására a népi mysteriummal egyidejűleg művelt templomi mysterium hatott irányítólag. A rendelkezésünkre

* Ethnographia. 1899. X. 40.

álló dunántúli játékokban a bábok szerepe eléggé egyöntetű. Így aztán megállapíthatjuk, hogy a magyar népi marionettek állandóan angyalokat, bundás pásztorokat, fekete szőrű ördögöket, egy kéményseprőt, egy dékánt, egy dékánét (menyecskét) és a legrégebbről tetsző változat szerint még egy barátot szerepeltettek. Nemzetközi bizonyítékaink szerint ezek közül csak az angyalok, pásztorok és az ördög komoly mysteriumi alakok. Ilyen komoly alak volt még az ördöggel viaskodó kéményseprő is, a ki szerepe biznysága szerint az ördög kezére juttatott Herodessel azonos. De semmi esetre sem volt mysteriumi alak a menyecskevel tánczó barát s a csengős perselyt zörgető dékán és felesége, a menyecske. Mivel az utóbbiak nevei a dunántúli nyelvben a templom-szolgát és feleségét jelentik, nyilvánvaló, hogy a nép itt bábjátékában azokat a személyeket szerepelteti, a kik a templomi marionett-előadások alkalmával a néző közönségtől a templom csengős perselyével alamizsnát szedtek. Hasonló módon került a bábok közé az a barát is, a ki utoljára a kolostorok kapuja alatt örködött a marionett körül, s a ki bizonyára kellemetlen beavatkozásával szolgált rá arra, hogy az egyházi előadások jövedelmét csappantó népi betlehemesek vele ártatlan tréfát üzzenek. A templomi előadások utánpótlása eredményezte bizonyára azt is, hogy a tornyos »betlehem«, mely név a XII. századi magyarországi német telepések közt szereplő flandriaiak otthonában volt legáltalánosabban elterjedve, nem a templomok betlehemi barlangját és istállóját, sem az egyszerű cserényt jelentő német krippe-t, a játszott jelentő tót jasličká-t, a félszert jelentő lengyel sopká-t, hanem a betlehemesek falusi templomát kívánja feltüntetni.

Az így kialakult bábtánczoltató betlehemes játékoknak ma már csak romjait tudjuk megmenteni. Az ördög jelenlétéből az imént azt következtettük, hogy a vele viaskodó kéményseprő helyét régebben Herodes foglalta el. E nyomon

tovább haladva, megállapíthatjuk azt is, hogy az ördögöt szerepeltető mysteriumban, mint minden ilyen mysteriumban, az angyaloknak, pásztoroknak, ördögnek, Herodesnek és katonáinak jelenetein kívül megvolt még a három keleti király jelenete is. De mivel a templomi előadásoktól korán elszakadt népi betlehemezést a marionett eltulajdonítása után még mindig befolyásolhatták azok a fényesebb előadások, a melyekben a marionett bábjai helyett élő szereplők alakoskodtak: a marionettel házaló csoportok nagyobb hatás kedvéért *elkezdték a bábok szerepeit lassanként kisajátítani*. Ez az oka, hogy ma már nemcsak a betlehem bábjai közt vannak fehér angyalok és bundás pásztorok, hanem a betlehemmel házalók között is; és mivel ezek az élő alakoskodók lefoglalták a bábok szerepeihez tartozó összes mondókákat, a bábtánczoltás külön játék-szövegét ma már hiába keresi a kutató. Alább, a játékok ismertetése folyamán, be fog bizonyulni, hogy csak a kis Jézus jászla előtt elrejtett ősrégi s a spanyol templomokban még ma is divatozó ünnepi táncz maradt a betlehemesek közt alakoskodó pásztorok és a betlehemben ugráló pásztor-bábok közös tulajdona.

IHa így a régi marionettes mysteriumok játék-szövegének nyomára jöttünk, akkor azt is határozottan állíthatjuk, hogy a templomi előadásokat utánzó s a barát, dékán és dékánné humoros jeleneteivel tetemesen megtoldott népi mysteriumok marionettes játék-szövege régen sokkal terjedelmesebb volt a mostaninál. Sajnos, ma már nincs reményünk, hogy valaha az összes hiányzó részeknek nyomára jöhessünk. Ámde az angyalnak ama latin szöveggel vegyített, tehát a mysterium egyházi eredetének nyomát is magán viselő régi énekei, valamint a pásztoroknak ama népiessé átgyurt jelenetei is, a melyek eredetileg a bábjáték szövegéhez tartoztak, az egész ország területén, tehát még ott is ismeretesek, a hol a betlehemesek bábát már nem

tánczoltatnak. Ha téhát tekintetbe vesszük azt, hogy a bábtánczoltató betlehemeket nemcsak a Dunántúl nyugoti és déli határ-vármegyéiben, hanem az eddigi szórványos gyűjtések eredményei szerint Esztergomban (itt a 9. sz.), Pancsova vidékén, sőt a szatmár-vmi Csengerben (Gyűjt. I. 38) és a szilágy-vmi Tasnádon * is jól ismerik, azt kell következtetnünk, hogy a magyar nép körében tulajdonkép a marionettes mysterium terjedt el s a betlehemesek a bábtánczoltatást csakis a bábok szerepeinek kisajátítása után mellőzték.

E föltevés támogatására számos bizonyítékkal rendelkezünk. A feltűnően egyöntetű magyar mysteriumokban rendszerint azok a kifordított ködmönös pásztorok alakoskodnak, a kik nemcsak jelmezüket és lánczos botjaikat hozták a dunántúli regösök és bábtánczoltató betlehemesek területeiről, hanem azt a tudományukat is, hogy a marionett pásztoraival együtt s utóbb a mellőzött pásztor-bábok nélkül is tánczolni kell. Mert más oldalról aligha volna bizonyítható, hogy a pásztor-táncz a magyar templomi mysteriumi előadásoknak szintén járuléka volt és így e fontos tánczat az ugráló bábokkal együtt átvett olasz marionett közvetítése nélkül bárhol el lehetett sajátítani. Mivel a marionettes mysteriumban Herodes szintén szerepelt. érthetővé válik, hogy miért merül fel a tánczoló debreczeni pásztorok társágában Herodes és katonája (Gyűjt. I. 9.), a kik bibliai szerepüket végkép elfeledték s ezért más helyütt már csak királynak és magyar huszárnak vallják magukat. Itt jelzett eredetük megpecsételéseül felemlíthető, hogy a huszár király ura nélkül a csengeri bábtánczoltató mysteriumban szintén szerepel.

* M. Nyelvőr, 1877. VI. 278. Bábtánczoltató játékot közöl még ugyane folyóirat V. 236. Mesztegnyéről, Somogy-vm. és a Magy. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1904. V. 120. Keszthelyről Zala-vm.

Végül megemlítjük, hogy a három királyok és Herodes bibliai szerepének régi mysteriumi törmelékei szintén megtalálhatók a vizkereszti játékokban. Annak bizonyosságául, hogy a dunántúli vizkereszti játékok, vagy »három királyok« csakugyan a karácsonyi mysteriumból szakadtak ki, utalunk a jelen gyűjtemény 4—6. sz. e nemű játékaira. Ezekben ugyanis nemcsak a három keleti király szerepel, hanem Herodes és a betlehem-i angyal is; sőt a 6. sz. énekesei még a betlehemet is magukkal viszik.* Egészen nyilvánvaló tehát az, hogy itt nem a vizkereszti elemek gondos kiválasztásával, hanem a nép birtokában lévő régi karácsonyi mysterium ügyetlen megfelezésével van dolgunk. A művelet bizonyára a nép ama tájékozatlan fiai hajtották végre, a kiknek utódai adventtől újévig betlehemmél, újévtől pedig vizkeresztig kirugható csillaggal járnak az egymáshoz közel eső falvakat. A házaló csoport jövedelmét tetemesen szaporító felezés tulajdonképpen irányítója tehát a látványosságot nyújtó betlehem és csillag volt. Valamint irányította még az a látványos elem is, hogy ugyanazok a szereplők egyszer az angyal és a pásztorok jelmezében, másszor pedig a három király jelmezében csúcsos süveggel és fakardosan alakoskodhattak. Azt azonban már nem vették észre, hogy a mi a betlehem-i pásztor-jelenet elkülönítése után együtt marad, romlott és töredékes volta dacára is inkább Herodes-játék, mint »három király«. Sőt nem vették észre azt sem, hogy ha Herodes és a három király a kisajátított báb-tánczoltató szöveggel vizkeresztkor külön alakoskodik, akkor a szöveg nélkül hagyott ördögnek és Herodesnek sem volna szabad tovább a karácsonyi betlehem bábjai közt ugrálni. E kényszer következtében azonban csak a királyok bábjait

* A keszthelyi játékban a három »király« szerepe az angyal, Herodes és a szerecseny király közt oszlik meg. (A M. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1904. V. 129.) Képüket l. a IV. sz. táblán.

mellőzték; a tartalmatlanná vált ördögöt a betlehemben feledték, viaskodó társát. a még tartalmatlanabb, sőt utóbb már fel sem ismert Herodest pedig megtették kéményseprőnek.

A magyar karácsonyi mysteriumok és vizkeresztii háromkirály-játékok forrásának tekinthető középkori eredetű magyar bábtánczoltató betlehem tehát legrégibb emléke marad a hazai népi mysteriumok történetének. Mivel a szomszéd népek mysteriumai a liturgiai alakoskodások profanizálása útján a marionett ilyen mértékű irányítása nélkül is létrejöhettek, nekünk a rokoni kapcsolat keresésénél első sorban nem a szövegre, hanem a bábtánczoltatásra kell figyelmet fordítanunk.

A szomszéd népek közül ezidőszerint csak a lengyelek Krakó-vidéki és orosz-lengyelországi betlehemesei tánczoltatnak bábokat. A Krakó-vidékiek kis kéttornyú alkotmányában Jézuska jászla, Mária, József, továbbá egy ökör és egy szamár látható. Az előtérben pedig azok a bábok mozognak, a melyeket a betlehem mögött meglapuló fiú a megfelelő mondóka elhadarása, vagy eléneklése közben a szent család elé áldozati ajándékaikkal elővezet. Ezek közt rendszerint egy-egy mazúr, ruthén és magyar, továbbá egy varga, földműves és pásztor, egy részeg ember, egy szerelmes pár, egy zsidó házaspár, egy boszorkány, Herodes király, az ördög és a halál szokott szerepelni. A városok és nagyobb községek bábtánczoltató betlehemét ma már rendszerint a kocsmákban állítják fel, hogy az oda csődült hallgatóságnak fesztelenebbül előadhassák a bábok szerepéhez tartozó terjedelmesebb, durvább és mindenesetre régibb játék-szöveget. Ezekben Herodes lévén a főszemély, a játékot és bábjait is Herodeseknek, Herodkáknak szokták nevezni. Környezetébe egyébként csak a feldmarsalnak nevezett katona, s a vele viaskodó ördög és halál tartozik. A jászol elé járulók közt pedig szerep jut a huszárnak és szerető-

jének, a magyarországi drótos tótnak és olajos tótnak, továbbá a medvetánczoltatónak, kéményseprőnek és a csergős perselylyel végül adományt gyűjtő Bernardynnak, vagy žebraknak, vén koldusnak.*

E bábtánczoltatás eredete még nincs megállapítva. A találgatások során tudtunkkal már arra is gondoltak, hogy a sok magyarországi szereplő lehet esetleg a különös játék magyarországi származásának tanuja is. A betlehem-állító francziskánusok Krakóban már 1237-ben, társaik. a klarissza-apácák pedig 1259-ben alapítottak rendházat. Az apácák azonban csak Ulászló felesége, Hedwig királyné idejében és Erzsébet »regina senior Ungariae et Poloniae« krakói tartózkodása alatt (1370–5.) tettek szert nagyobb jelentőségre. Rendjük többször vendégül latta a pompakelvelő magyar királynét, a ki aztán templomukat is gazdagon újra felszereltette. Pagaczewski Julián ezért hajlandó azt hinni, hogy a Máriát és Józsefet ábrázoló XIV. századi két kis krakói mysterium-szobrot szintén Anjou-kori magyarországi művészek faragták. Sőt annak igazolására, hogy a magyarországi érintkezés később is irányítólag hatott a mysteriumi készségek készítésére, utal arra a meglepő jelenségre, hogy a legrégibb krakói bölesőcske ornamentikája teljesen egyezik a bártfai városház híres asztalának ornamentikájával.*

Mivel a lengyel bábtánczoltató betlehemet *sopka* (fél-tetejű csűr, félszer) néven ismerik, mi a mysteriumi előadások

* Gyűjtésükkel leghathatósabban a varsói »Wisla« cz. néprajzi folyóirat foglalkozik (L. a II. 108, 325, 729; VI. 565; VII. 518; VIII. 281.). — V. ö. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben: Galiczia, 309. és Ernyey József: A szláv karácsonyi játékok főbb típusai. (A M. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. 1904. V. 28.) Ugyanő volt szives számomra a lengyel mysteriumokat is lefordítani.

**Jaselka Krakowskie. (Rocznik Krakowski. 1902. 94—137.) Ismerteti Ernyey József: Ethnographia. 1906. III. füz.

ama primitívbb járulékát, melynek eredetileg csakugyan fél-szer formája lehetett, inkább német eredetűnek tartjuk, mert hiszen e név a fonott cserényt, szárnyéket jelentő német *krippe* eredeti értelmét és fogalomkörét s nem a magyar betlehemét tolmácsolja. Ama lehetőség elől azonban mi sem zárkózunk el, hogy a sopkából utóbb magyarországi befolyás következtében lett kéttornyú bábtánczoltató marionett. És ezt szerintünk nem is a magyarországi alakokat ábrázoló s néha magyarul is éneklő és káromkodó bábok, hanem a halál, ördög és Herodes környezetében szereplő kéményseprő, a feldmarsaltól független huszár és a perselyes Bernardyn teszik valószínűvé. Az első kettő ugyanis elég világos bizonyítéka annak, hogy a lengyel sopkások akkor tanulták el a bábtánczoltatást, midőn tanítómestereik egy része még Herodest és egy fő hadi embert, más része pedig már kéményseprőt és szerelmeskedő magyar huszárt szerepeltetett. És ez a zavaros tanítás csakis magyar lehetett, mert a két felesleges báb illetőségét eléggé kétségtelenné teszi a perselyes, vagy tarisznás adomány-gyűjtő, a ki a magyar betlehemek templom-szolgájával azonos. Mivel pedig ez a jellemző alak nálunk az egész bábtánczoltató templom utánzása révén jött létre, ezen az uton bebizonyodik még az is, hogy a lengyel sopka régi félsszere ugyancsak a magyarországi minták után változott át tornyos betlehemmé.

Az így profanizált betlehemes játékokat herczeg Czartoriski poseni püspök 1739-ben tiltotta ki először a lengyel templomokból. Ezt megelőzőleg Varsó utcáin 1701-ben már felbukkaunk a templomi előadásoktól külön vált hordozható betlehemek, de ezekhez játék-szöveget a tanulók és tanítók szolgáltatnak. A templomból kiszorult játékokat ezen előgyakorlat után a nép gyorsan felkarolta. Mivel kétségtelen, hogy a bábtánczoltató sopkák mysteriumi törmelékei s a kitiltást előidéző durvább népies vonatkozások már a templomi játékokban is benne voltak: arra,

hogy a lengyel nép birtokában lévő holmi a XVIII. században vándorolt volna át magyar területre, még csak gondolni sem szabad. Hiszen ebben az esetben nálunk a tótságra hárult volna a gyors közvetítés szerepe. E késő szerepnek azonban itt semmi nyoma sem található.

A tót, morva és cseh nyelvterületeken van népi mysterium, de ez jóval régibb termelés a lengyel sopkák kitiltásánál s játék-szövegének változatai sem a sopkák bábtánczoltató szövegével, hanem a bábtánczoltatás mellőzése után kialakult magyar népi mysteriumával hozhatók viszonyba. Már Szeberényi Lajos észrevette, hogy »a magyar és tót mysterium közt meglepő a hasonlatosság nemcsak az egész compositióban, hanem az egyes részletekben is.«* Később pedig Ábel Jenő utalt arra, hogy még a debreczeni mysterium Fedor, Iván és Andrána pásztorainak neve is »tisztá tót-rusznýák« név.** Csakhogy a nevek ezúttal a mysterium származásrendjének megállapítására nem alkalmasak. Mert hiszen *Fedor* (Theodor) és kedvelt társa, *Stacho* (Eustach), nem is tót, hanem a görög-keleti nomenclatorból kikerült neveket viselnek; harmadik társuk, a kedvelt *Kubosal* (Jakabbal) néha azonosított *Bača* nevű öreg juhász pedig világosan elárulja, hogy a tót és magyar mysterium egyaránt azokat a görög-keleti vlachokat szerepelteti, a kik mint vándor *bács*-ok, *bacsá*-k (oláh pásztorok) nyájaikkal az előző századokban nemcsak egész Magyarországot, hanem a velünk szomszédos országokat is bebarangolták. A betlehemi istálló idegen pásztorainak fogalma az oláh bácsokéval, csobánokéval viszonylag a Székelyföldön forrott össze legtökéletesebben, mert a csikszéki, három-

* A középkori mysteriumok (A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, új foly. 1867. IV. 237. A fordításban bemutatott magyarországi tót mysterium eredeti szövegét l. Dobšinský: Prostonárodní hry a običaje. Turócz-Szent-Márton, 1880.

** Id. ért. (Századok, 1884. XVIII. 29.)

széki és udvarhely-vmi mysteriumokban az oláh nevű betlehemi pásztorok már oláh nyelvű mondásokat is vegyítenek szerepeikbe.* Az bizonyos, hogy itt József és Mária régi szerepén már önálló kialakulás nyoma is észlelhető. Ámde jutna-e azért valakinek eszébe azt bizonyítani, hogy a magyarral még így is szoros rokonságban álló székelly mysteriumok esetleg oláh eredetűek?

Ellenben a tót és magyar emlékek szerkezetének azonosságát s a részletek feltűnő találkozásait már csakis valamely élénk kölcsön-viszony eredményezhette. A betlehemet kezelő angyalok szerepe s a pásztorok mókái, alvása, ébredése, áldozása annyira egyező, hogy merőben véletlen találkozásra gondolni nem lehet. Mivel azonban a magyar mysterium szerkezete a bábtánczoltatás mellözése után meg nem változott, a vele egyező, de a bábtánczoltatást ma már egyáltalán nem ismerő tót mysterium alakító befolyásának számításba vétele eredményre nem vezethet. Itt tehát csakis egy olyan késői magyar befolyás esete foroghat fenn, a melyet feltétlenül meg kellett előzni annak a korábbi befolyásnak is, a mely a hazai tótság nyelvterületén át a lengyelek bábtánczoltató sopkáinak kialakulását irányította.

Az így jelzett, de kronologiailag pontosan meg nem jelölhető két határ közé esik a tót, morva és cseh mysterium ama felvirulása, a melynek maradtak a magyarokénál jóval épebb és a szomszédos németiség gazdagító befolyását is magukon viselő emlékei. Feifaliknak még sikerült Morvaországban egy olyan betlehemes játékot megfigyelni, a melyben a szent család, a három király, Herodes, két drabant, két írástudó, a halál, egy zsidó asszony és három ördög együtt szerepelt. Viszont a magyarországi mysteriumokra

* Gyűjt. I. 109—127.; M. Nyelvőr. 1876. V. 189. és 1888. XVII. 328.; Ethnographia. 1896. VII. 107., 389. és a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. 1905. VI. 14.

emlékeztető pásztorjátékok járulékaul megtalálta a jasličkák (jászolok) »betlehem« nevét és a jellemző pásztor-táncot is; valaniint nyomára jött, hogy a Morvaországban rekedt és végleg letelepedett oláhok, vagy valachok, csakis morva szomszédjaiktól vehették kölcsön mysteriumaikat.*

A magyarországi emlékekben szintén nyoma van annak, hogy a tót mysterium az első magyar kölcsönhatás idején jóval gazdagabb volt a mostaninál. A karácsonyi pásztorjáték tót alakoskodói jan. 1-én még ma is meghordozzák a hosszúra kiereszthető kigyót, mely a magyar vizkereszti játék kirugható csillagjától csak annyiban különbözik, hogy a gépezet végén elhelyezett csillagot kigyófej helyettesíti. A hozzá énekelt szöveg a középkori mysteriumok elején eljátszott paradicsomi jelenet törmelékének tekinthető.** A vizkereszti három királyt viszont a németység kedvelt forgatható kivilágított csillagával szerepeltetik.*** Mivel a szomszédos morva területen vizkeresztkor a fentebb említett teljes mysteriumot adják elő, meg kell jegyeznünk, hogy a három királyt külön szerepeltető tót vizkereszti játék nem ebből a régi mysteriumból bontakozott ki. A tót csillaghordót ugyanis ép úgy angyalnak nevezik, mint azok a magyar három királyok, a kik a báltánczoltató karácsonyi játékból kiválva, a betlehemet hordozó angyalt is magukkal vitték.****

Egyébként pedig arra is van bizonyítékunk, hogy a hazai tótság a birtokában lévő legrégibb karácsonyi pásztor-

* Volksschauspiele aus Mähren (morva és valach szöveggel). Olmütz, 1864. — V. ö. a prágai »Český Lid« évfolyamaiban szórványosan megjelent közleményekkel.

** Dobšínský: i. m. 126—7. (a kigyó rajzával). Ford. Szeberényinél, 232.

*** U. o. 126. Ford. u. o. 233.

**** Itt a 4. sz. játékban, vagy a M. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1904. V. 129. és itt a IV. sz. táblán.

játékot a maga erejéből szintén tudta némileg, ha nem is helyes irányban, gyarapítani.

Tarczai György újabban az eperjesi tótok egykor hires, de ma már elhanyagolt jaslicskárjait ismertette s közleménye alapján megállapítható, hogy a *mysterium Kubó* nevű pásztorát idővel teljesen összetévesztették a telet symbolizáló moranával, vagy halállal. Ezért aztán Kubót álarczos és szalmával is feldíszített fekete jelmezbe öltöztették és az alakoskodás folyamán agyon is ütötték.* Ha nem csalódom. tótjainkat ebben az esetben még a régi bábtánczoltató betlehem tévesztette meg. Mert ebben csakugyan viaskodott két alak; de a fekete fél nem pásztor volt, hanem volt az ördög, s a viaskodás áldozata sem pásztor volt. hanem Herodes. Sőt a moranát széttépő tavaszi halál-kihordás eme felelevenedését elősegíthette az is, hogy a *mysterium* ördögének a lengyel sopka-játékok bizonyossága szerint utóbb már egy »halál« segédkezett. Ezen a réven lett aztán Kubó is fekete, holott a morana eredetileg csak szalmabáb volt.**

A tót és magyar kölcsönhatás természetesen nem volt egyoldalú. Az érintkezés folyamán a magyar betlehemesek szintén elfogadták azt a tót *mysteriumi* járulékot, a mi játékaik keretében kényelmesen elhelyezhető volt. Az a sajátságosan józan magyar felfogás, mely a Jézuska jászla előtt megjelenő betlehemi pásztorokat szerette *idegeneknek* tekinteni, az oláh bácsok és pakulárok szerepében szívesen látta a tót betlehemesek ama színtén idegen pásztorait. a kik oly kiméletlenül tudtak évdni a »halál« szerepébe tévedt öreg Kubóval. Így jöttek aztán létre a felvidéki magyar *mysteriumok* csoportjába tartozó változatok tót eredetű pásztor-nevei, s a tót pásztoroktól függetlenül így lett nálunk általános kedvelté Kubó. a kinek személyével

* A M. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. 1904. V. 1.

** V. ö. Gyűjt. VI. 223—4, 239.

szerintem az együgyű öreg pásztor magyar típusának létrejötté szorosan összefügg.*

Végül megemlítjük még, hogy a magyar népi mysteriumokra azok az iskolai drámák szintén befolyással voltak, a melyek a pásztorok idegen barbár neveit Vergilius idylljeiből s a classikus emlékeket ápoló későbbi latin ecclogákból classikusan hangzó idegen nevekkal helyettesítették. Mivel az iskolai dráma a XV—XVI. században kelt versenyre a templomi és városi mysteriumi előadásokkal, s mivel ugyane dráma csak a verseny kezdetén ragaszkodott a mysteriumok és passio-játékok alkalmi tárgyaihoz: a magyar népi mysteriumok egyik kisebb csoportjának *Titirus*. *Titire*, *Titulus*, *Tötöre*, — *Koridon*, *Koredony*, *Koledó*, — *Mokszus*, *Mocskos*, *Makszus*, *Maksus*. — *Menalka*, *Ménák* stb. nevei szintén régen létrejöhetnek Vergiliusnak közvetve átvett *Tityrus*, *Korydon*, *Mopsus* és *Menaleas* pásztor-nevei alapján. A cseh-tót mysteriumok e neveket ma már mellőzik, de régebben szintén felkarolhatták, mert e nyelvterületeken még ma is ilyen mysteriumi emlékekkel példázódnak, midőn a gyámoltalan, lusta embert Kubonak és Koridonnak nevezik. Mivel tót mysteriumi tárgyú iskolai drámák hiányában itt is csak kölesöznzéssel van dolgunk, a forrás ezúttal is inkább lehetett magyar, mint német, mert anémet mysteriumokban a classikus neveknek csak elvétve akadhatunk nyomára.**

* A somogy-vmi mesztegnyei lábtánczoltató játékban »vén *Guba* öreg apánk« a vén Dadó (M. Nyelvőr. 1876. V. 235.), a szentesiben *Gubi* (U. o. VI. 379.), a rimaszombatiban »vén *Kubó*« (U. o. XV. 232.), a hegyaljaiban az öreg *Guba*, az öreg Bunda társa világosan megmondja, hogy ő a »szegény vén *Jakab*«, az apja pedig »Ködmön *Jakab*« (U. o. X. 280.)

** Hartmann: Volksschauspiele. In Bayern und Österreich-Ungarn gesammelt. Lipsce. 1880. 453—463. egy oberpfalzi karácsonyi játékot közöl, melyben Mops és Corydon szerepel. — Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a lengyeleket az iskolai drámával először egy *Fátykiss* nevű magyar-

Ime, ennyi az, a mit az eddigi gyűjtések eredményei s az itt közölt bábtánczoltató játékok segítségével megállapítani és a mire a későbbi kutatók figyelmét ráirányítani lehetett. Mivel a rokoni kapcsolat nyomozása bennünket szláv területekre vezetett, a jövőben megejtendő gyűjtéseknek nemcsak a betlehem bábjaira és a betlehemesek játék-szövegére, hanem az énekek dallamára is ki kell terjeszkedni. Az itt közölt szövegek bőséges adatot nyujtanak arra nézve, hogy a betlehemesek régebben *hangszerekkel* jártak. A bábok szerepeinek kisajátítása után az alakoskodás és tánczolás a hangszerkezelést megnehezítette, sőt teljesen el is mellőztette; de az énekek tyikus dallamai máig is épen maradtak s így újabb forrást nyujtanak a velök énekelt szövegek eredetének és rokoni kapcsolatának pontos megállapításához.

1. **Kis-kanizsai.** Zala-vm. Nagy-Kanizsa tőszomszéd-ságából. A kuruczot, eserző vargát, kulcsos várat és tarsolyt emlegető romlott szöveg bizonyára a legrégibb e nemű emlékek közé tartozik. Belőle eddig csak egy rövid töredéket ismertünk (M. Nyelvőr. 1879. VIII. 526.). A tánczoló bábok csoportja is a teljesebbek közül való. A barát ma még csak ebben és a nagy-kanizsaiban ismeretes. Az utóbbi helyen egy kis könyvecskét is adnak a kezébe. Az angyalt helyettesítő menyecske tánczoltatásánál a mondókában még nyoma van annak, hogy a »baba-játék«-hoz régebben a *mysterium* megfelelő szövegét énekelték. (»Miesoda dolog, hogy az *angyal* forog« stb.) Ez és a szöveg fentebb említett régies vonatkozásai a nagy-kanizsai játék-szövegből már hiányzanak. Viszont e változat segítségével megállapítható, hogy az angyal belépő szövege régebben így hangzott:

Te kis madárcák, szálljatok ide:

Itt fekszik Jézus jászolba téve.

országi tanító ismertette meg. Egy kétszáz éves kéziratban fennmaradt művét l. Wisla, 1887. I. 27.

Fülemile, stigliczke,
 Szép kanári (?), szüzecke (csizecke),
 Szőljatok ékesen.
 Kik vannak e háznak drága lakosi,
 Kik Betlehembe jött pásztori,
 Itt született isten fia,
 Egy kis gyermekecske,
 Angyaloktú' származott
 Egy szép kisedeecske.
 Annyi gyöngyök, annyi könnyek
 Érte hullanak,
 A mennyei drága vizek
 Lelkükre folynak.

E beköszöntő első felének változata alább a 9. sz. esztergomi játék szövegében szintén megtalálható. A »Pásztorok, keljünk föl« kezdetű ének első versszakát először Erdélyi közölte (I. 311.) különálló karácsonyi rigmus gyanánt. Változatait l. Gyűjt. I. 20, 37, 71; eddig ismert legteljesebb szövegét l. alább karácsonyi énekek 1. sz. A »Pásztor társim« kezdetű ének első versszakának teljesebb változatait l. Gyűjt. I. 101. és alább a karácsonyi énekek 2. és 5. sz. alatt; második versszakáét pedig ugyancsak az alábbi 2. sz. karácsonyi énekekben. Az »induló ének« a szomszédos nagy-kanizsai változatban így hangzik:

Nosza tehát indulunk,
 Muzsikával ballaggyunk:
 Te is fogd *sipodat*,
 Én is fogom *hegedőmet*.

A dunántúli betlehemeseknek, tudtommal, ma nincsenek hangszereik. Régebben azonban elmaradhatlan kellékük lehetett, mert az itt idézett versszaknak számos változata ismeretes. L. alább az 5—8. sz. játékokban s az 1—4. sz. karácsonyi énekekben, Kálmány: Koszorúk, I. 5., II. 3., a M. Nyelvőr közléseiben s Gyűjt. I. 103. Az utóbbi változatot az 537. l. *hely nélkülinek* jelzi, holott a 108. lapon említett »*sónai* nagy helység« elárulja, hogy ez az lpolyi

gyűjteményéből származó közlemény Ábel Jenő helyes megjegyzése szerint a nagy-küküllő-vmi Sóna vagy Schönauidékéről való (Századok. 1884. XVIII. 29. 2. jegyz.).

Az 1. sz. táblán látható betlehemre vonatkozólag megjegyezzük, hogy a torony hiánya a bábtánczoltató betlehemek közt igen feltűnő, mert így nagyon emlékeztet a régi marionett-szekerényekre. Jelenleg a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának tulajdona. Itt, mivel így szemléltetőbb, a mozgatható bábokat a betlehem nyitott oldalára szegelték.

2. Tapolczai. Zala-vm. Balaton-vidék. Az itt közölt szöveget egy XIX. század legelején írott füzetkéből másoltam le. E füzetet egy tapolczai esztergályos-mester bocsátotta rendelkezésemre azzal a megjegyzéssel, hogy a régi világban a mester-legények nem a mai kurta énekeket, hanem ezeket a »Bötlehem járáshol való versek«-et szokták elmondani. (A mai változat körülbelül egyezik azzal a játékkal, melyet a M. Nyelvőr, 1876. évi V. köt. 276. l. a szomszédos Gyula-Kesziből közölt. Ebben a bábtánczoltatásnak már nincs nyoma.) A tájnyelvi sajátságokat is elég pontosan feltüntető régi lejegyzés értékét nagy mértékben emelik a részekre tagoló czimek, a melyekből kitűnik, hogy a bábtánczoltató szövegrészeket régebben pontosan elkülönítették a pásztorok alakoskodásaitól és énekeitől. Az első tánczoltatás ének-szövegére *nemcsak a bábok, hanem maguk a pásztorok is tánczolnak*. Mivel ugyanez történik az előző 1. sz. kis-kanizsai játékban is, igazolva látjuk dr. Solymossy Sándor idézett értekezésének ama következtetését, hogy a betlehemesek pásztor-táncza — ott is, a hol a bábokat ma már nem ismerik — tulajdonképen a régi bábtánczoltatásból származik. Az első tánczoltatás ének-szövegében a »gejdele, gejdele« a duda hangját, a »döndödi, döndödi« pedig a lánczos botok döngését utánozza. E szöveg sokkal épebb formában megvan az alábbi 6. sz. gálosfai játékban. Itt — noha szintén régi emlékekkel van dolgunk — a bábtánczoltatást

már nem ismerik s a *pásztor-bábokat tánczoltató* szöveget csakis a *pásztor-tánczhoz* éneklik. Mivel ez a jelenség pásztor-táncz eredetét még hathatósabban igazolja, megemlítjük azt is, hogy a második lábtánczoltatás szövegének egy része szintén felmerül a nágocsi, somogy-vmi játék pásztor-tánczának kíséretéül (M. Nyelvőr, 1877. VI. 429.). Az itt közölt régi tapolczai szöveg egyébként azért is érdekes, mert benne »a pásztorok köszöntése«-nek nevezett II. rész után olyan mysteriumi *ismétlések* fordulnak elő, a melyekből az tűnik ki, hogy a megismételt ének-szöveg tulajdonkép a tánczoló báboknak szólt. Ez aztán újmutatás volna arra nézve, hogy a betlehemesek a bábok szerepeinek *kisajátítása* után nem szakítottak egészen a hagyományynal. Az itt közölt kézirat szintén a hagyományt ápolta, midőn a lábtánczoltató szöveget külön feltüntette. De midőn ez történt, a tánczoló bábok szerepei már elmosódtak és eltorzult törmelékei idővel az imént jelzett ismétléseket eredményezték.

A két lábtánczoltatás közt szereplő IV. sz. pásztor-ének változatát I. Gyűjt. I. 105. A »Felköszöntés« érthetetlen-ségeihez hasonló rigmusok találhatók Gyűjt. I. 57. l. a horgosi (Csongrád-vm.), 82. l. a orosházai mysteriumában s ugyanott 130. l. az orosházai, 134. l. a hódmező-vásárhelyi vizkeresztii játékában; továbbá Gyűjt. IV. 284. és 287. l. regös-énekeiben, valamint Kálmány: Koszorúk, II. 175. l. 12. sz. rigmusában. — E felköszöntő alkalmazása hasonlít az eperjesi tót mysterium tréfás prédikációjához (A Magyar. Nemz. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője 1904. V. 16.)

Az itt szereplő *czigány rajda* eddig ismeretlen betlehemes játékainkban. — A *Kimenő* »Elindulának . . . « kezdetű két sora a Cantus Catholici és Kajoni énekei közt is szereplő »Csorda pásztorok . . . « kezdetű karácsonyi énekéből való. Ugyanezt az alábbi dunántúli s a már ismert alföldi Gyűjt. I. 35. és a Kálmány gyűjteményeiben szereplő betlehemes játékok is kedvvel alkalmazzák a játék

záradékául. — Végül megemlítjük, hogy a II. részben előforduló *Gerlicze* és *Baksa* birka-uevek párja megvan Kálmány: Koszorúk. I. 2. *Czinege* és *Baksa* változatban.

3. **Polai.** Zala-vm. Mura-mellék. A legegyszerűbb játékok közül való. A pásztorok erősen fűszerezett mókái itt nyilván mellőztettek, mert nélkülök a szótlan benyitás és lefekvés értelmetlenné vált. E hiányt az angyal újabbkeletü beköszöntője éppen nem tudja elpalástolni. Az angyal énekének változatait l. Gyűjt. I. 3. 18. 40, 48 stb. Az utolsó karének egy ismert kath. egyházi pastorele eleje.

4. **Kilitii.** Somogy-vm. Veszprém-vm. határán, Siófok szomszédságában Az egyszerűbb bábtánczoltató játékok közül való. E typus változatai vannak elterjedve a Balaton délkeleti vidékén is. A II. sz. táblán bemutatott betlehem a Magy. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának tulajdona. Oszlopos tornácza a mai házépítést utánozza, tehát nincs összefüggésben a régi marionett mellőzött, vagy elfeledett formáival.

5. **Zádori.** Somogy-vm. Dráva-mellék. Benne a bábtánczoltatásnak már nincs nyoma, de azért egészen nyilvánvaló, hogy ez a déli országhatáron gyűjtött játék is a dunántúli bábtánczoltató typushoz tartozik. A hosszú ének-egyvelegben számos régiség törmeléke felismerhető. Így az elején az »Oh gyönyörűségesség«-gel kezdődő 12 soros rész egy régi pásztorodal törmelékeiből rovatott össze. Ép szövegét l. Bartalus. V. 107–8. A pásztorok tréfás rigmusaiban szintén vannak elemek, a melyek a 2. sz. tapolezai régi lejegyzés »Felköszöntés« című VI. sz. rigmusaiban megtalálhatók. Így a második pásztor mondikájában szerepel a cigány és a felköszöntött Pál. Dadócban pedig az érthetlen »szitmony«, a mi a tapolezai változatban »szigmon-pohár« formában fordul elő. V. ö. Kálmány: Koszorúk. II. 175. s itt a 30. sz. bordallal és jegyzetével.

6. Gálosfai. Somogy-vm. Baranya-vm. határa `közeli-
 lében. Gyűjtőnk értesítése szerint e játék-szövegét egy idős.
 Gombos Apollónia nevű iparosné diktálta le és énekelte el
 úgy, a hogy azt régen a betlehemesek eljátszották. Régi-
 ségét valóban igazolja az, hogy szövege nagyon hasonlít a
 távoli tapolczaihoz. (L. fentebb a 2. sz. jegyzetet.) Dadó
 első rigmusát a tapolczain kívül v. ö. egy szeged-vidéki
 játék rigmusával (Kálmány: Szeged népe. III. 128.)
 A »Nossza, Margit asszony . . . « kezdetű ének első vers-
 szakának változata megtalálható egy palóc karácsonyesti
 köszöntőben (Pap Gyula: Palóc népköltemények, 147. sz.
 és ez után dr. Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjte-
 mény, 456.)

Itt jegyezzük meg, hogy e három somogy-vármegyei
 betlehemes játékon kívül még kettő ismeretes. (M. Nyelvőr.
 1876. V. 234. és 1877. VI. 427.) Az első bábtánczoltató
 játék Mesztegnyéről való, a másik Nágocson, Tolna-vm.
 határa közelében jegyeztetett le. Az utóbbi helyen a báb-
 tánczoltatást már nem ismerik.

7. Vásáros-Dombó vidékéről. Baranya-vm. Beküldője
 a lejegyzés helyét pontosan nem jelölte meg. Ama ritkább
 romlott példányok közül való, a melyből az angyal szerepe
 s vele a betlehem is mellőztetett. (Egy rendelkezésünkre
 álló vépi, vas-vmi, játékban ugyane jelenség tapasztalható.)
 Ezért az angyal keltegető énekét az egyik fekvő pásztor
 kénytelen pótolni. A pásztorok éneke az alább olvasható
 1. sz. karácsonyi énekből való. A karének két ismert
 betlehemes énekből vonatott össze. Az első részt l. Kálmány:
 Szeged népe, III. 135.. mindkét részt Gyűjt. I. 74—5.
 A táncznóta teljesebb szövegét l. a következő nagy-mizdói
 játékban. A szintén összerótt záró rigmus első felének válto-
 zata megvan az előző jegyzetben említett nágoesi, továbbá
 egy répczevidéki (Ethnographia, 1892. III. 96.) és egy szeged-
 vidéki játékban (Kálmány: Szeged népe. III. 137.).

8. **Nagy-mizdói.** Vas-vm. Hegyhát. A beküldő szerint e játék híre messze földre elterjedt, mert a nagy-mizdói betlehemesek nemcsak a hegyháti falvakat látogatják meg, hanem átlátogatnak Zalába s elbarangolnak Zala-Egerszegig is. Ez a gyakorlat aztán a játék szövegét annyira megrögzítette, hogy a legöregebb emberek sem találnek benne elváltozást. A pásztorok nevei és szerepeik szövege valóban épebben megmaradt, mint e játék rendelkezésünkre álló többi vas-vmegyei és sopron-vmegyei változataiban. E romlott változatokban a zalai és somogyi játékok nyomán a pásztorok tréfás jelenete lépett előtérbe. *Titeris* pásztor classzikus nevéből Jaák (Vas-vm.) és Csepreg (Sopron-vm.) vidékén Finfiris lett. A többi pásztor nevét utóbb a tréfás beköszöntő első szavai helyettesítették. Így lett Zala-Egerszegen és vidékén, továbbá Zala-vm. észak-keleti részeiben (pl. Szent-Mihályon) a »Szalonnás jó estét« kívánó *Szalonnás* és *Szulánnás*, a »Töpörtös (vagy: pörcekes) jó estét« kívánó pedig *Töpörtös* vagy *Pörcekes*. (V. ö. az előző jegyzetben említett mesztegnyei s a »Zalamegye« 1898. évi foly. 51. sz. mellékletén található mysteriummal.) Ép így támadt a szombathelyi játék *Hopp Istókja* s így közzétett répezevidéki játék (Ethnographia, 1892. évi III. köt. 76.) *Hopp Pistája* és *Szerencséje* is. (A Hopp Istók beköszöntőjét l. az 1. sz. játékban. Eredetére vonatkozólag pedig l. Gyűjt. I. 61. és 77.) Vas-vm. és Sopron-vm. e vidékein a helybeli templomok formáját utánzó tornyos betlehemek is megritkultak. Így a népes Csepregen csak egy kis papír skatulyából formált cifra »istálócská«-t hordoznak betlehem gyanánt. Ilyen körülmények közt tehát itt a bábánczoltatásnak sem lehet nyoma.

Maksus »Stiridom fumfárom« kezdetű virrasztó éneke szakasztottan ilyen alkalmazásban megtalálható a bindt-márkusfalvi (Sáros-vm.) tót karácsonyi mysteriumban is:

Fedor :

Feküdjetek le mindnyájan!

Fedor őrzi majd a nyáját.

(A pásztorok lefekszenek, ő pedig énekel:)

Pasor Fedor ovce,

Fimfarum, fimfarum!

Pri Betljanskich horách,

Stidridom, stidridom!

Fel or nyáját čriz,

Fimfarum, fimfarum!

Betlehem tájékán,

Stidridom, stidridom!

Jellemző, hogy annak, a mi a magyar szövegben furcsaság, a tót szövegben sines értelme. (A Magy. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1904. V. 23.) A »Nosza Maksusok . . .« kezdetű karénekekben említett »nagy pajta« azt sejteti, hogy a terjedelmes mysteriummal régebben nem házaltak, hanem valamely pajtában nyilvánosan eljátszották.

A »mennyországba jer pajtás« kezdetű utolsó ének változatait I. Gyűjt. I. 8. és 54. l. Kálmány: Koszorúk, II. 5. Megvan egy birtokunkban lévő kővágó-eörsi (Zala-vm. Balaton-vidéki) betlehemes játékokban is. Egy terjedelmes világi változatát Erdélyi (I. 355.) a katonai és hadidalok közt adta ki. Ez a félnépi toborzó azonban csak másolat egy 1790-ben megjelent »Öt szép új mulatságos világi énekek« című négy leveles ponyva-termékből. Mivel e toborzóban a betlehemesek mysteriumi jellegű tréfás énekének minden sora megtalálható, mi azt hisszük, hogy a toborzóba épen nem illő népies mysteriumi sorok régiebbek és eredetiebbek is a ponyvára került XVIII. századi félnépi átdolgozásnál.

9. **Esztergomi.** Egy romlott szövegű játék, melyet a bábtánczoltatás tesz érdekessé. A beköszöntő eleje alább előfordul az 1. sz. háromkirályok-játékokban is. A két angyal énekének nagy-kanizsai változatát l. fentebb az 1. sz. jegyzetben. A III. táblán bemutatott nagy betlehem a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának tulajdona. Mivel a betlehemet mindig az angyal viszi, itt azért szerepelhet két

angyal, mert a két oldalt két nyakbavetővel ellátott nagy betlehemet két szereplőnek kell czipelnie.

10. **Mindszent-káli karácsonyi énekek.** Zala-vm. Balaton-vidék. — Mivel az öregebb emberektől több veszprémi és zalai faluban arról értesültünk, hogy régebben a betlehemes játékokat az iskola helyiségében idősebb legények adták elő, kutatni kezdtünk ebben az irányban is. A terjedelmesebbeknek jelzett játékok kézíratainak nyomozása nem vezetett credményre. Csak Mindszent-Kálon jöttünk nyomára annak, hogy a r. kath. leányegyházban a régi kántorok karácsonykor a templomban egy szép betlehemet állítottak ki s míg látható volt, a kórusban betlehemes énekeket is szoktak énekelni. A keresett kántor-könyv a múlt század 80-as éveinek derekán elvégre előkerült. Az írott könyv címe ez volt: »Adventre való Énekek, a melyeket írta légyen (a név ki volt szakítva). A 23-ik adventi ének után e keltezést találtam: »Die 20-a Juni 1815-0«. A 24-ik adventi ének után pedig »Karátsonyi Énekek« következtek. Az első öt ének mindegyike »Pastorale« címet kapott, utánuk két »Alia« (a kath. énekeskönyvekben is szereplő »Midőn a' szüz magzattyát . . . « és »Szüz Mária e' világra nekünk . . . « kezdetű karácsonyi ének), továbbá egy »Karátsonyi Kyrie«, a »Ditsősség mennyben az Istennek« kezdetű Gloria és a »Hiszünk mi az egy Istenben« kezdetű Credo következett. Mi a tudákos szerzeménynek bizonyult 3. szám kivételével az összes pastoralékat a helyesírási sajátságok megváltoztatása nélkül betűszerint közöljük. Közlésüket azért tartjuk szükségesnek, mert a 3. számú kivételével töredékesen valamennyi ének előfordul népi betlehemes játékainkban. Itt tehát vagy olyan emlékekkel van dolgunk, a melyek régi betlehemeseink teljes, vagy a maiaknál jóval teljesebb játékszövegeiből gyűjtettek össze: vagy pedig olyan népies régi ének-gyűjteményből valók, a melyekből a játékok szerzői meríthettek. Mivel az utóbbi esetben az általánosan használt

és széttére megdézsmált gyűjtemény aligha maradhatott volna ismeretlenül, szerintünk csakis az első eshetőség foroghat fenn. Egy ilyen, több vidékhez alkalmazkodó népies gyűjtemény nagyon könnyen létre jöhetett és el is terjedhetett a kántor-működés körében. De bármi legyen is a kis ének-gyűjtemény keletkezésének titka, az feltétlenül bizonyos, hogy az énekek szorosan összefüggenek a hazai betlehemes játékok történetével. Ennek bizonyítékául megemlítjük, hogy az I. sz. ének egyes részeivel találkozunk Erdélyi I. 311., Gyűjt. I. 5, 17, 20, 37. M. Nyelvőr, 1876. V. 236—7. a mesztegnyei játékokban s az itt bemutatott kis-kanizsai, tapolczai, kilitii, zádori és vásáros-dombói játékokban; a 2. sz. részeivel Kálmány: Koszorúk, I. 4, 5.; II. 2, 3, 7—8, 10, 14—43., Gyűjt. I. 103. s itt a kis-kanizsaiban, vásáros-dombóiban; a 4. sz. részeivel Kálmány: Koszorúk, I. 4. U. a.: Szeged népe, III 129.; az 5. sz. részeivel Kálmány: Koszorúk, II. 11, 15., Gyűjt. I. 101., s itt a kis-kanizsaiban és a zádoriban.

Mindenesetre fontos volna kideríteni, hogy a népi betlehemmél együtt máshol is beférkőztek-e a betlehemesek pastorelei a templomokba. A további kutatások irányítása céljából fentebb már közöltük azt a rövid értesítést, a melyben Harmath Lujza arról tudósít bennünket, hogy a Nyárad mentén Erdélyben még ma is a falusi templomokban adják elő a karácsonyi betlehemes játékokat.

II.

Három királyok.

(Vizkeresztí játékok.)

Ott, a hol betlehemesek járnak, rendszerint megjelennek a »három királyok« is. Mivel a betlehemmél való házalás — különösen ha a szomszéd falvakba is ellátogatnak — néha eltart egész vizkeresztig (jan. 6.), a három királyok

csaknem mindig a betlehemező fiúk közül kerülnek ki. A betlehemes játékok fenti magyarázatában már utaltunk arra, hogy ez a gyakorlat szorosan összefügg a régi karácsonyi mysteriumokból kiszakított vizkereszti játékok kialakulásával. Nyilván ezzel a származással függ össze még az a sajátságos jelenség is, hogy a betlehemesek énekei és rigmusai néha a három királyok ajkán is megcsendülnek. s hogy néha a két játék szerepeit is összezavarják. (L. itt az 1. sz. esztergomi, a 4. sz. nagy-kanizsai és a 6. sz. szent-ben-káli játékokat, továbbá Kálmány: Koszorúk, II. 47—8. és 51.; a Zalai Közlöny. 1906. jan. 13-iki Zala-vmi közlése szerint »az egyik egy kis kápolnában viszi a kis Jézust«.) A két iker-szokás sorsa egyébként annyira összeforrt, hogy a hol a betlehemezést utóbb elhanyagolták, ott már a vizkereszti játék sincs meg régi terjedelmében. A betlehem előtt mókázó pásztorok szerepeinek egyszerűsítése rendszerint maga után vonta a királyok és környezetük szerepeinek pusztulását is. A három király mellőzi régi palástját s a szerecsen király arcza sincs többé bekor-mozva. Utóbb létszámuk is megcsappan s a betlehemesek közül ide szakadt angyal helyettesíti az egyik királyt, a másik szerepét pedig egy régi mysteriumi alak, Hierodes vállalja magára. A régi alakoskodás emlékéül csak a papir »csákókat« őrzik meg s néha felkötik még a betlehemes pásztorok bajuszát is. Így indulnak el aztán az elmarad-hatlan csillaggal, melynek formára összeszegelt nyelén a kirugható »csillag« kétféle lehet: vagy egy kisebb csillag alaku faragvány, a mit színes pántlikákból készült üstökkel látnak el; vagy pedig egy kisebb fajta szita-kéregből rögtönzött s elöl fehérral papírral befedett korong, melyben gyertya ég és így a papírra rajzolt alkalmi jele-ntek is láthatók. Megjelenésük alkalmával a kath. énekes-könyvekből ismert »Három királyok napján . . .«, vagy »Új csillag támadt az égen . . .« kezdetű énekek vala-

melyikét mondják el s midőn a versszakok refrainjéhez érnek, a csillagot mindig kirugatják.

Az első, de német nyelvű, vizkeresztí játékot tudunkkal Részó Ensel Sándor közölte 1867-ben Császártöltésről, Pest-vm. (Magyarországi népszokások 339.). Magyar vidéken gyűjtött adalékok jelentek meg utóbb a Magyar Nyelvőr 1876. V. 332., Kálmány: Koszorúk, II. 47—52. (három példány); Szeged népe II. 98., III. 138—140. (két példány); Etnographia, 1891. II. 82, 112., 1892. III. 79, 151., 1896. VII. 413., 1898. IX. 365., 1890. X. 302. (többször rövid ismertetés); Gyűjteményünk, I. 128—134. (két példány); továbbá a M. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. 1904. V. 1. füz., a honnan az itt közölt IV. tábla képét is átvettük.

1. **Esztergomi.** Beköszöntője betlehemes játékból való. Változatát l. fentebb a 9. sz. esztergomi játékban. A »Három királyok . . . « kezdetű ének változatát l. Kálmány: Koszorúk, II. 49. és Gyűjt. I. 128. A »Három királyok napján . . . « kezdetű egyházi éneket l. Gyűjt. I. 131.

2. **Noszlopi.** Veszprém-vm. Első versszakának változata megvan a Cantus Catholici 1703-ki kiad. 74. l.

3. **Kővágó-örsi.** Zala-vm. A vitéz és a káplár nyilván Menyhárdot és Boldizsárt helyettesíti. A karének refrain nélküli változata ismeretes (Cantus Cath. 1703-ki kiad. 70—71. Kajoni: Cationale, 1719-ki kiad. 83.)

4. **Nagy-kanizsai.** Zala-vm. Az angyal bizonyára a betlehemesek közül tévedt ide. Jellemző, hogy e játékban már egy bibliai király sem szerepel. A »Szitykes-szutykos« neve az egyik király beköszöntőjének első két szavából támadt. Hasonló jelenséggel talákoztunk fentebb a betlehemes játékok 8. sz. jegyzetében is. A »vas banyo« azt a vasfogú banyát akarja jelenteni, a kit emlegetnek egy göcseji (tehát közeli) betlehemes játékban is. (Gyűjt. I. 4.)

5. **Nagy-récsei.** Zala-vm. Az egyházi énekeskönyvekből vett karének előfordul Gyűjt. I. 131. Refrainje a Cantus Catholici szerint így hangzik: »Szép s jeles, szép csillag, szép napunk támad«.

6. **Szent-ben-káli.** Itt csillagot nem hordanak, de e helyett magukkal viszik a karácsonyi betlehemet. V. ö. a Zalai Közlöny fentebb említett 1906. jan. 13-iki közleményével. Énekük inkább templomi éneknek látszik. A lejegyzés helye tőszomszédja Mindszent-Kálnak, a honnan a fenti karácsonyi énekek valók.

7. **Vépi.** Vasm. Az egyházi és egyéb vallásos tartalmú énekek hasonló parodizálására és travestálására több példa található Gyűjt. II. 232–4. Egy régi palócz szent-iváni éneket l. Ethnographia. 1894. V. 127.

III.

Balázs-járás.

Ez a febr. 3-ki magyar farsangi népszokás leginkább a Dunántúlon van elterjedve. Különösen Győr-, Veszprém-, Zala- és Somogy-vármegyében kedvelik. Mivel a szomszédos népek is csak a cseh-tót területeken ismerik, a hazai néprajz feladata volna, hogy bennünket eredete felől kellőleg tájékoztasson. Nálunk azonban történeti adatok egyelőre még nem állanak rendelkezésünkre, a népszokás tartalma pedig nem alkalmas arra, hogy benne messze visszanyúló vonatkozásokat keressünk. A teljesebb szövegek Szent Balázs püspököt szerepeltetik csákós és fakardos apró katonáival, a kik közt néhánynak alamizsna-gyűjtő szerepe van. A többi rendszerint csak rangban tér el egymástól. Rigmusaikból kitűnik, hogy a tréfás farsangi alakoskodásra már a régebbi időben is iskolás gyerekek szoktak vállalkozni. A lesencze-istvándi (zala-vmi) Balázs-katonák kar-éneke (Abafi: Figyelő, III. 375.) például azt hangoztatja, hogy

Régi bevett szokás szerint
 Jöttünk énekelni,
 Díjak törvént nem akarjuk
 Éppen félben hagyni.

Ezért szerepükhöz szorosan hozzátartozik, hogy tudományukat alkalmi versmondással fitogtassák. Az alsóbbrendű ismeretet egy velük vitt »kis diák«-kal, vagy »ábéczés«-sel mutattatják be. A versek vonatkozásaiból még csak az tűnik ki, hogy megjelenésükkal az esti fonókat szokták háborgatni. Vaskos tréfáik éle szintén az asszonyok és a farsangon hoppon maradó (férjhez nem menő) s a nyugoti népek szokásaiban általánosan szereplő törzsök-huzással megfenyegetett leányok ellen irányul. A népszokás szövegében nyelvi régiségeknek nincs nyoma. A tartalom-ban sincs semmi, a mi a régebbi századok viszonyait tükrözné vissza. A 4. sz. noszlopi játék egyik szereplője, a generális, magát Toldi Miklósnak nevezi; de ezt beleszöheték azok a falusi diákokat foglalkoztató tudákos iskolamesterek is, a kik a generálissal máshol azt mondták, hogy »régí országunkból, nemes Szittyiából« érkezett haza. (Abafi: Figyelő, III. 283. — V. ö. ngyanott 281, 369. és 371.; továbbá M. Nyelvőr, VI. 187.)

Enépszokásrónálunk először az 1847-iki Honderü (1. 94.) hívta fel a figyelmet. A lelőhely megjelölése nélkül közölt mutatvány után Kelecsényi József 1854-ben Kubinyi Ferencz és Vahot Imre »Magyarország és Erdély képekben« című vállalata III. kötetében a koloniak (Nyitra-vm.) Szent Balázs-napját ismertette. A két játékszöveget 1867-ben másodszor is kiadta Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások, 131. és 183. Később Sztachovics Remig tüzetesebb kutatást kezdett s Abafi Lajos Figyelőjének említett kötetében Pozsony-, Komárom-, Veszprém-, Zala- és Somogyvármegyéből közölt tíz pontosan megfigyelt Balázsjáró népszokást. Ezenkívül közölt még a M. Nyelvőr egy győr- és

két veszprém-vármegyei (1877, VI. 188.; 1885, XIV. 140. és 472.), egy raádit (baranya-vmit) dr. Kiss Áron: M. gyermek-játék-gyűjtemény 448., az Ethnographia pedig egy göcseji, zala-vmi (1895, VI. 322.) és egy sopron-vármegyei (1890. XI. 461.) adalékot.

Ha az így összegyűjtött anyaghoz az itt közölt nyolcz játékot is hozzávesszük, elég pontosan megállapítható, hogy a Balázsoló népszokás összes változatai egy olyan közös törzsből ágaztak szét, a melynek körvonalait, sőt minden eredeti alkotó elemét is fel lehet ismernünk. Ezekre támaszkodva már Sztachovics megállapította, hogy e népszokás Szent Balázs legendája alapján keletkezett. »Azonban — mondja — eszméjét ne az új kivonatos legendákban, hanem a régiebb, teljes legendákban keressük, mert ezekben több az érintkezési pont a Balázs-járással.* Ebben Balázs püspököt nyilván mint gyermekek védszentjét felismerhetni: mert ő az, ki a legenda és ígérete szerint a hozzájáruló gyermekeket *torok-bajtól* s közülök egyet a torkán akadt halesontól megszabadítja. Különben is hasonlíthatlan szelidsége, madarakkal társalgása, a szelidekké vált vadállatok gyógyítása, megkedvelésére hívták fel úgy a hiveket hajdan, mint a gyermekeket a jelenben. A *katonákat*, kik őt Agricola elejbe viszik, nem szünik az uton *tanítani* és téríteni; tehát Balázs a tanító és a gyerekek, kik most őtet mint katonák kísérik, az ő tanítványai, kik az ő nevében szülőiktől ajánlékot kérnek, hogy így a jövődő község védszentje napján agapét tarthasson.« Abból, hogy a Balázs-katonák rigmusaikban az özvegyekkel, férjes asszonyokkal és férjhezmenő leányokkal egyaránt évődnek, Sztachovics még azt is haj-

* Sz. forrásul »Jacobi Janueasis Historia Longobardica. Per Joh. Zainer in Ulm.« évszám nélküli első kiadását használta. Szerinte ezt tételről tételre követi a régi Passionale is (Köpke kiad. 168—176. l. »Von santa Blasio einem bishowe«).

landó következtetni, hogy itt azoknak az asszonyoknak emléke lappang, a kiket a pogányok azért végeztek ki, mivel a gerebeennel kinzott Balázs püspök vérét összegyűjtötték, a pogányok piszkos bálványait pedig istenvoltuk kipróbálása végett ravaszul vízbe dobták. Mi azonban ezt már nem tartjuk valószínűnek. Egyrészt azért, mert a játékok e részeiben nincs semmi legendai vonás; másrészt pedig azért, mert a nőkre vonatkozó sok tréfás rigmus csak farsangi bohóskodás akar lenni és semmi más.

A népszokás eredetére ezuttal is az összehasonlító folklore vethet némi világot. A hazai tót és ezzel szomszédos morva területeken még ma is megvan a mienkkel egyező házaló szokás. A zászlóval, nyárrsal megjelenő iskolás fiúk itt is tanítójuk számára gyűjtenek adományt és itt is összeverbúválják leendő tanulótársaikat. A szokás régiségére szintén történik hivatkozás, és az ó-esek esziók csakugyan igazolják ezt a régiséget, mert a naptárhoz igazodó események közt megemlítik, hogy Szent Balázs napján megjelennek az iskolás fiúk házaló esoportjai.* Mivel pedig a kis diákok 1799. óta megfigyelt mondókái csaknem teljesen egyeznek a Gergely-járók rigmusaival, nagyon valószínű, hogy a két közös tárgyú népszokás tulajdonkép egy közös töből ágazhatott szét.** Sőt az nem szenvedhet kétséget, hogy a törzset ezúttal a sokkal kedveltebb és a régi iskolai év kezdetét is jelző Gergely-napi népszokás szolgáltatta. Így aztán kideríthető, hogy a dunántúli végek kedvelt Balázs-napi népszokását tulajdonkép a közeli szláv területek újabb keletű

* Abhandlung d. Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Prága, 1843. V. 2. köt. 187. — Sborník slovenských písní. Bécs, 1870. I. 179.

** Sasínek: Archiv, 1873. II. 1. köt. 79. — Bartoš: Naše děti. Brünn, 1888. 277—8. — Dr. J. Herben: Slováké děti. Prága, 1890. 60—1, 200. — Český Lid. Prága, 1896. VI. 86.

Balázs-járása keltette életre. Ez volna tehát az oka annak, hogy nálunk csak a Balázs-járás hasonlít a szláv szomszédok Balázs-napi és Gergely-napi népszokásához; míg a magyar Gergely-járást már egy sokkal korábbi kölcsönhatás létrehozta, a hazai viszonyok pedig fejlődését utóbb a szláv forrásból függetlenül irányították.

1. **Köveskállai.** Zala-vm. Balaton-vidék. E lejegyzés az 1880-as évek derekáról való. Itt az utóbbi két évtized folyamán már nem jártak Balázsolók. A terjedelmes szöveg több helyén romlás észlelhető. A püspök »dudálás«-a bizonyára valóságos dudaszót helyettesít (v. ö. Figyelő. III. 281.), a hozzá dörmögött szöveg (v. ö. Figyelő, III. 376., 378. és 379.) pedig verstörmelék, mely épebb formában megvan a koloni változatban (Kubinyi-Vahot: Magyarország és Erdély képekben, III. 27. és Résző Ensel Sándor: Magyarországi népszokások, 184.). Néhány sornyi törmelékét l. itt a 7. sz. játékban. A kar-énekben említett törzsök-vontatásra vonatkozólag l. Gyűjt. V. 237. és Figyelő. III. 284., 285., 370. és 372. A káplár mondókája sem a játék levégére, hanem az elejére való.

2. **Kővágó-örsi.** Zala-vm. Az előző község szomszédságából. A kar-ének e sora »Füzzetek lányok koszorut« nyilván romlott szöveg az előző szám e sora helyett: »Huzatok lányok törzsököt...«

3. **Cserszegi.** Zala-vm. Balaton-vidék. Az első kar-ének az alább közlendő Gergelyjáró ének nótájára készült. Ugyanilyen hatás alatt jött létre a püspök-rigmus és a kar-ének verbuváló tartalma is. A diák-verbuválás nyoma megvan a mi 7. és 8. sz. játékunkban s a Figyelő. III. 371. és 379. A kis diák ábécéztetése e helyes formában csak itt fordul elő. A vele kapcsolatos s máshol össze is kevert változatai teljesebb formában megvan a Figyelő. III. 285., 286., Székely Sándor: Tréfás népdalok. 6. és Ethnographia, 1895. VI. 323. -

4. **Noszlopi.** Veszprém-vm. Az itt szereplő Toldi Miklósról a jánosházi (vas-vmi) Balázs-járók »János főkiráll«-a szintén megemlékezik, így: »Zén vagyok az előjáró vitéz, melylyben az elküldetett vitéz (igy!) Balászkatonák azért küldöttek, hogy nékik szálást készicsesenek. Aszt is tuttára adom ömiltóságának (t. i. nekem), zén vagyok a Toldi Miklós. Jösztok bé katonáim!« (A Balásznéket megelőző romlott szövegű mókázás közlését feleslegesnek tartottam.) A »Verbung« Sztachovies néhány közleményében »Fullás« néven szerepel. Mondókája a verbungének ismert szövegének elejéről való. (V. ö. Erdélyi. III. 123.) A diák-szóra vonatkozó sorok megvannak itt a 8. sz. játékban, a M. Nyelvőr, VI. 188. s a Figyelő, III. 283.

5. **Devecseri.** Veszprém-vm. Somló vidékén a Balászkatonák rendszerint megneveztetnek, de nevüknek semmi jelentősége sincs. Így a 3. sz. jegyzetben említett jánosházi játék szereplői János, Máté és András voltak.

6. **Lengyel-tóti.** Somogy-vm. Romlott s többféle törmelékből összevont szöveg. Kezdő sorai egy régi betlehemes-énekből valók. (V. ö. a 8. sz. betlehemes játék fentebbi jegyzetével.) A házról-házrajárást teszi szóvá a Figyelő, III. 374. l. olvasható lesencze-tomaji (zala-vmi) változat is.

7. **Szántói.** Tolna-vm. Az emlékezet után leírt szöveg több helyén romlás észlelhető. A püspök examinálása előfordul egy győr-vm. (M. Nyelvőr, VI. 189.), egy pozsony-vm. és egy veszprém-vm. változatban. (Figyelő, III. 284., 370. és 372.) A romlott latin szöveget lásd u. o. 374. és 379. Helyesen így hangzik: Totus campus debitorum florem germinet — Omne dignum veneremur laude.

8. **Kányai.** Tolna-vm. A Balászjárók tánca — noha más szövegekben is találunk reá vonatkozó utalásokat (pl. itt az előző 7. sz. játékban s a Figyelő, III. 282., 287. és 378—9.) — csak e változatban fordul elő. Egy tatai játékban szerepel ugyan egy tánczoló zsidó (Figyelő, III.

287.); de nem valószínű, hogy ez a betlehemesek lánczos botját zörgető alak régebben a többi változatokban szintén előfordult volna.

IV.

Gergely-járás.

Ez a márcz. 12-iki népszokás minden tekintetben rokon a Balázs-járással. A tanulótársakat verbuváló falusi iskolás gyerekek az iskola és a tanító dicséretére éneket mondanak s a házalás befejeztével kereszményüket még ma is gyakran megosztják tanítójukkal, a ki őket ünnepélyesen megvendégeli.* E népszokás a szomszédos német, tót, morva és lengyel területeken ugyanilyen formában van elterjedve. Ott, a hol az alakoskodás nagyobb méreteket nem öltött, pl. Ansbach vidékén (Bajorországban), az énekesek fakarddal, Csehországban katonai egyenruhában jelennek meg, Németországban pedig a tanító vezetésével járkák végig a szétszórtan épült falvak házait s az összegyűjtött élelemből őket tanítójuk a kocsmában megvendégeli. A cseheknél, morváknál és lengyeleknél szintén a tanító osztja ki a Gergely-katonák püspökeinek, papjainak, zászlósainak, káplárjainak, nyársasainak, kosarasainak stb. szerepeit s végül pénzkereszményüket elosztja köztük, az ennivalóból pedig az iskolában megvendégli őket.**

* V. ö. Ipolyi: Magyar mythologia, 189. és 299.

** Cassel: Altkirchliche Festkalender, 1869. 29—32. — O. Frh. v. Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr, 1898. II. kiad. 98., 100. — U. a.: Fest-Kalender aus Böhmen, II. kiad. 94—8. (Németre fordított s magyar szempontból is szerfelett érdekes énekekkel.) — Zibrt: Staročeské výroční obyčeje. Prága, 1889. 65—7. — Dr. J. Herben: Slováké děti. U. o. 1890. 60—1., 200. — Bartoš: Naše děti. Brünn, 1888. 277—8. — Český Lid. 1891. I. 601—3., II. 66., VI. 13. (a népszokás régebbi irodalmának

E népszokás abban az iskolai ünnepségben gyökerezik, a melyet IV. Gergely pápa 830-ban rendelt el I. Gergely vagy Nagy Szent Gergely tiszteletére, mivel ez az elődje nagyot lendített az iskoláztatás ügyén s nagy kedvelője volt az ünnepségeknek és az énekművészetnek is. Hogy az iskolák e patronusát a tanítványok nálunk mikor kezdhették ünnepelni, adat hiányában pontosan meg nem állapítható. A legrégibb történeti nyom az 1696-ban Lőcsén megjelent »Zöngedező mennyei kar« című énekgyűjteményben található meg. E gyűjtemény már közli (69—70. l.) azt a terjedelmes éneket, a melyet a Gergely-járók szoktak elmondani. Mivel a nép ajkán jóval teljesebb szöveg él, azt kell hinnünk, hogy a nép nem innen kölcsönzött; hanem megfordítva, a gyűjtemény kölcsönzött az elterjedt népszokástól.

A régös-énekek magyarázása alkalmával már utaltunk arra, hogy a Gergely-nap régebben összeesett az ó-naptár márcz. 1-ével, vagyis a szlávok régi ujesztendejével. Nyilván ez a naptár irányította az iskolai év régi megkezdését is.* Ezért nagyon valószínű, hogy ezt a diákokat verbuváló népszokást velünk szláv szomszédjaink ismertették meg. Rámutattunk továbbá arra is, hogy ez a naptári találkozás a tótsággal érintkező magyar nyelvterületen egy olyan Gergely-napi népszokást hozott létre, a melynek alakoskodói közt az ó-esztendőt symbolizáló szláv *muriena* is szerepelt egy fekete *morjő* képében (Gyűjt. V. 262—5.). E népszokásoknak azonban egyetlen teljes szövege sem maradt reánk. Az Életképek 1844. évi 7. füzeté a morjő mondókájából csak egy versszakot mentett meg. Később a M. Nyelvőr 1877. évi VI. köt.

408—412. l. egy Gergely-napi játékot közölt e címmel: felsorolásával), 86., VII. 56., 393., IX. 354., X. 453—4. (Több olyan játék-szöveggel, melyeknek egyes részletei a magyar Balázs-járók szerepeihöz és mondókáihoz hasonlítanak.) Pauli Žegota (Lud, II. Lemberg, 1896. 199.).

* Linde szótára erre vonatkozólag Bielski krónikájára hivatkozik. V. ö. Lud, II. 198.

»Carmina peracta et producta Anno 1791. *Tomorini* in die Gregorii.« Bizonyára ugyane forrásból ered az a *Tomoron* (Abauj-Torna-vm.) felfedezett Gergely-napi játék-gyűjtemény, a melyből megtudtuk, hogy az 1816—26. években Simonyiban (Gömör-vm.) Ketskeméti Sámuel iskola-rektor tanítványaival több játékot előadatott (Ethnographia. 1903. évi XIV. köt. 346—357.). Mivel ezekben az iskolai drámák mintájára készült, de a népnek szánt s a néphagyományt is tiszteletben tartó játékokban a bohóskodó Mórión kívül mythologiai alakok (Dérhúzó, Músa, Pallas, Juppiter stb.), diákok, különböző rangu katonák és ajándék-gyűjtők nyársas, kosár-hordó, erszényes, tojásos, szalonnás szerepeltek, joggal hihetjük, hogy nálunk a Gergely-járók régebben mindenhol ilyen katonás szerepekben jelentek meg.

Dugonics András 1820-ban kiadott »Magyar példabeszédek és jeles mondások« cz. gyűjteményének I. köt. 145. megemlíti, hogy »régen Gergely napján a kisderek *katonást* játszottak és a várost körüljárták vagy lovon vagy némelyek gyalog. Villogtatták kardjaikat, de senkit sem vágtak meg«. Szerinte e népszokás Erdélyben még divatban volt. Innen származott a mondás: *Szent Gergely vitéze*. Ezt ismétli Ballagi: Magyar példabeszédek gyűjteménye, II. 8018. sz. Erdélyi (Magyar közmondások gyűjteménye, 3061. sz.) erre jegyzi meg: »Azaz gyöngye vitéz. Szokás falukon Gergely napján katonává öltöztetni fel az iskolás gyermekeket, mikor zászlóval, kardosan, szalagos süvegekkel a falut bejárják, éneket s verset mondva iskolába hívogatnak, mintegy tobor-zanak. Innen: Gergelyt járni.« Utal továbbá a gyűjtemény 651. sz. eme közmondására: »Pápa katonája«, a mi nyilván azt jelenti, hogy a katonák alakoskodásában Szent Gergely pápának szintén szerep jutott.

Ma e szerepeknek csak Kálmány Lajos alföldi közleményében, egy régi mátra-vidéki palócز változatban és a mi 2. számú közleményünkben van nyoma. Az alföldi

(apáczaí, csanád-vmi) »iskolás fiuk — fejükön kék csákóval s oldalukon fekete szíjjal kötött karddal, fehérbe öltözve — járnak házról-házra sz. Gergely napján, magukat sz. *Gergely katonájának* mondják«. A Mátra vidékén a mult század huszas-harminczas éveiben szintén »*Gergely katonái*« szerepeltek fakardosan. Dr. Kiss Áron egyik közlése szerint fakardjuk van a ballai (heves-vmi) Gergely-járóknak is.

Mivel az így reconstruálható magyar népszokás egészen beleillik a nyugoti szomszédnépek Gergely-napi játékaiknak keretébe, aligha csalódunk, ha ismételten kifejezésre juttatjuk azt a fentebb már jelzett véleményt, hogy nálunk is a Gergely-járás s nem a Balázs-járás lehetett az iskola-patrónus eredeti népi megünneplése. A diákok farsangvégi verbuválása az 1696-ban már nyomtatásban is megjelent Gergely-napi ének bizonyága szerint eredetileg nem a Balázs-járók, hanem a Gergely-járók feladata volt. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a katona-szerepek sem gyökereznek szükség szerint Szent Balázs legendájában, hanem származnak onnan, a honnan a német és a bennünket közelebből érintő szláv Gergely-katonák szerepei is eredtek: akkor nagyon valószínűvé válik az, hogy a Balázs-járás nálunk a szláv eredetűnek bizonyult ősrégi Gergely-járás megismerése után és a Gergely-jarással együtt alakuló szláv Balázs-járás újabb keletű befolyása alatt keletkezett. Ez magyarázza meg aztán azt a különösnek tetsző jelenséget, hogy nálunk a Balázs-járásban még ma is felismerhető a régi Gergely-járás hatása; míg a Gergely-járásban ilyen kölcsönhatásnak semmi nyoma sem észlelhető.

E népszokás emlékeiből az első töredékes borsodvármegyei mutatóvány az Életképek 1844. évi 7. füzetében jelent meg. A Honderü 1847. évi I. 94. »Gergely- és Balázs-napja« czímen a lelő hely megjelölése nélkül már egy olyan énekszöveget közöl, a melyet szerinte dudaszó mellett mindkét ünnepen el szoktak mondani. Kubinyi és

Vahot: Magyarország és Erdély képekben, 1854. III. 27. I. Kerecsényi József kiadta a koloniak (Nyitra-vm.) szokását. E három közlemény másodszor megjelent Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások, 1867. 75., 132. és 178. l. (az utóbbi tévesen Szent-György-napi szokásnak czimezve). Az 1696-ban kinyomatott Gergely-napi ének teljes szövege megjelent Erdélyi, I. 312—4. (V. ö. Erdélyi: M. Közmondások könyve, 3060. sz.) Több versszakát dallam és német fordítás kíséretében kiadta Mátray Gábor: Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye, 1852—8. 70. l. Ugyancsak dallammal közölt két változatot (Balláról és hely nélkül) dr. Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, 446—7. Szövegeket közöltek: a M. Nyelvőr 1876. évi V. 189. (Új-Kigyósról. Békés-vm.); Kálmány: Koszorúk. II. 201—2. (Apáczáról. Csanád-vm.) Ethnographia, 1894. V. 122. (mátravidéki). 1895. VI. 325. (göcseji), 1903. XIV. 346. (gömöriek); végül Gyűjteményünk II. 316.

Az itt felsorolt változatok azt bizonyítják, hogy a régi Gergely-járás utolsó törmeléke gyanánt a löcsei énekeskönyvbe is fölvelt Gergely-napi ének néhány versszaka szokott megmaradni. A szláv eredetű régi alakoskodás emléke csak a Mátra vidékén él, mert itt az öregek még el tudták mondani a Gergely katonáival együtt megjelenő pápa és két püspök rigmusait; sőt tudták azt is, hogy a régi Gergely-napi ének egyes versszakai bizonyos cselekvényekre vonatkoznak, s hogy az összehordott holmiból a kántorné őket megvendégelte, mert a mi megmaradt, az a kántonné éléskamrájába került. Érdekes továbbá a koloni változat is, melyben az éneknek szintén van egy kedves alkalmi toldaléka. Érdekes tudnunk, hogy a tanító vendégségén végződő énekmondás itt — miként a Hlonderü közleményében is megemlíttetik — dudaszó kíséretében ment végbe. Ez a rég elfeledett gyakorlat azért fontos, mert a Balázs-járók rigmusai szintén emlegetik a dudát. Ugyanilyen találkozás észlelhető

abban is, hogy az itteni és a fentebb említett ballai Gergely-katonák épúgy megböködik a padlót és gerendákat, mint a Balázs-járók nyársasai. Dr. Kiss Áron a ballai kíséretében közöl még egy helynelküli változatot, melyben nem a Gergely-ének, hanem a Balázs-járók kedvelt abczés éneke szolgáltatja a házalók mondókáját. Jellemző, hogy Ballán és Apácán is a tanító vendégeli meg az alkalmi ének-mondókat.

1. **Barabásszegi.** Zala-vm. Gösej. Az 1696-ban kinyomatott Gergely-napi ének 13 versszakának itt 12 versszakra terjedő változata van meg. Mivel Erdélyi, I. 312. a régi éneket csaknem szószerint közölte, a versszakok itt megzavart sorrendje könnyen ellenőrizhető. Viszont itt van két versszakra terjedő toldalék is: az »Ott kell megtanulni . . . « kezdetű és az utána következő versszak. Ugyanilyen toldalékok vannak még a koloni, az új-kigyósi és az apáczai változatokban. A mi 3. versszakunk e sora helyett: »A fia fák« az 1696-ban kiadott szövegben ez olvasható: »az Fiatal«. Noha így a szöveg értelmetlen, ugyanígy megrögzítve olvasható Erdélyi, Kálmány közlésében is. A bejelentő hosszú rigmusának szövege eredeti. Hasonló tartalmú rigmus követi a koloniak karénekét is. Az utána következő három rigmusból csak egy sor, a második fiú rigmusának első sora van még a régi Gergely-napi ének utolsó versszakában.

2. **Iváczi.** Vas-vm. Jellemző, hogy a 3. (itt 4.) versszak ismét elkerüli a régi változat értelmetlenségét.

3. **Pankaszi.** Vas-vm. A 3. versszak első fele itt is zavaros. »A fiatok« helyett nyilván »a fáitok« értendő. Az 5. versszak második fele a régi szöveg utolsó versszakának utolsó soraiból alakult ki. A záró versszak itt fordul elő legelőször.

4. **Oroszii.** Veszprém-vm. Itt csak négy versszakot énekelnek. Az utolsó versszak első fele a régi szöveg utolsó

versszakának kezdő soraival rokon. Második versszaka eredeti. Ilyen ajándék-kérő sorok vannak a koloni változatban is. A szereplők nyársai nyilván a régi kardokat helyettesítik.

5. **Varsányi.** Veszprém-vm. Itt a Gergely-napi szokást az Aprószentek alkalmával gyakorolt korbácsolással zavarták össze. Rigmusuk az 1. sz. változat bejelentőjének mondókájából szakadt ki.

6. **Némedii.** Tolna-vm. Gyűjtönk a szokásra vonatkozólag nem adott felvilágosítást. Az elmondott rigmus teljesen elüt a Gergely-járók eddig ismert mondókáitól.

V.

Pünkösddölés.*

A keresztyén hitre térített latin, germán és szláv népeket a máj. 10. és jun. 13. közt folyton változó pünkösdi ünnep arra indította, hogy vele kapcsolatba hozzák a felölelt időköz hagyományos régi szokásait. E fogány emlékek rendszerint a természet halálát okozó tél vereségét és a lombot, virágot fakasztó tavaszi nap győzedelmét tárgyalták. A májusi pünkösödöt ünneplő keresztyének tehát a tavaszi szent napok alkalmából szintén meghurczolták, megtépték és vízbe dobták a tél symbolumának tartott szalmabábot. Ugyanakkor zajosan megünnepelték a lombbal és virággal is elárasztották a tél legyőzőjét symbolizáló májusi királyt és alakoskodó társát, a viruló májusi menyasszonyt.

Mivel a népszokások jelentése idővel elhomályosult, a pusztulásnak, idegen járulékokkal való keveredésnek, értelmetlen alakításoknak és torzításoknak európaszerte olyan zürzavaros folyamata indult meg, a melyből a régi

* V. ö. »A pünkösdi király és királyné« cz. cikkemmel az *Ethnographia*, 1906. I. füz.

hagyomány pontosan megállapítható elemeit kiválasztani s az így nyert törmelékekből a népszokás eredeti formáját rekonstruálni rendkívül nehéz feladat. A gyér történelmi adatok segítségével egyelőre csak az bizonyítható, hogy régebben a pünkösdi király és királyné együtt szerepelt még ott is, a hol utóbb a népszokásból egyik vagy másik fél egészen kikopott. Ezzel kapcsolatban mindig és mindenhol szerepelt a különféleképpen alkalmazott tavaszi lomb és virág is.*

A hazai emlékek közül legrégibb az ünnep *pünkösdi* neve, a melyről ma már biztosan tudjuk, hogy a dunántúli szlovénektől kölcsönzött egyházi műkifejezések gazdag csoportjába tartozik. Mivel a XVI. század elejéről származó nyelvemlékekben már a *piros pünkösdi* és a *pünkösdi rózsá* is előfordul, nagyon valószínű, hogy a pünkösdi névvel együtt az ünnepi virághintést is eltanulták ősünk. E gyakorlat délen, a latin népek középkori templomi szertartásába is beférközött; de utóbb kiküszöbölték, sőt még a templomon kívül is üldözték. A virághintés korában a pünkösdiöt rózsá-ünnepnek tartották (*pascha rosata*, *p. rosarum*, *dominica de rosa*) s ezzel összefüggő nevét az olaszok szláv szomszédai, köztük első sorban a dunántúli szlovének is eltanulták. A rózsahintést jelző középkori egyházi eredetű ünnep-név az a *rosalia* lehetett, a mely a IX. századi ó-bolgár nyelvben *rusalije*, a szlovéneknél *ršai* (*ršali), a Cattaro-Ragusa közti horvát-szerbeknél *russalja* s a szláv közvetítés hangtani nyomait magán hordva, az oláhoknál *rusale*, *rusali* (később *rosalu*), a görögöknél *řorália* formában merül fel. E nevet a hazai tötség *rusadly* és *rusadalné*, vagy *rusadlnie sviatky* formában már a XVI. században ismerte. A keleti szlávtság nyelvében a *rusalka* név már azokat a pünkösdkor

* Mannhardt: Wald- und Feldkulte, I. 310—496. rendszeresen tárgyalja az európai népek középkori eredetű pünkösdi szokásainak egész körét.

jelentkező vízi tündéreket jelenti, a kiknek rusalka-dalokat énekelnek. a folyóvizetekbe pedig — a régi rózsahintés maradványaként — koszorúkat dobálnak.*

A népszokásra vonatkozó legrégibb hazai adatot az 1591-ki csetneki evangélikus zsinat ama latin és tót nyelvű tilalma őrizte meg, a melyben a régi szokás szerint történő püünkösdi király-választásról, tánczról és régi ködmönökben való alakoskodásról történik említés.** Két gömör-vármegyei magyar község előljárósága 1673-ban szintén eltiltotta a püünkösdi király-választást. E népszokást nálunk először Bél Mátyás figyelte meg és ismertette röviden egy 1736-ban megjelent kötetében.*** Dugonics András 1788-ban megjelent »Etelka« című regényében szintén megemlíti, hogy akkor, »midőn a Püünkösdi Királyságnak híres játéka az Alföldön még nem tiltatott általjában . . . a fiú és leánygyermeknek legritkább ruhájokba öltöztvén, házról-házra jártanak és apró tánczolások között ekképpen énekeltenek:

Mi-mi Ma-ma Mi-mi Ma-ma piros Püünkösdi napja,

Hónap leszén hónap leszén a második napja.

Andorjás bokrétiás felesége jó tánczos,

Az űra selyem-szál, a szolgálja arany-szál.

Bim-bam bukoricza mire virradsz hónap.***

* Miklosich: Die Rusalien. (Sitzungsberichte. Wien. 1867. Phil.-hist. Classe. XLVI. 386—405.) — Tomaschek: Über Brumalia und Rosalia. (U. o. LX. 371.); Safarik: O. Rusalkách. (Casopis česk. mus. VII. 259.) — Hanusch: Die Wissenschaft des slavischen Mythos. 113., 374. — Máchal: Nákres slovanského bajeslovi, 196—200. — Melich János: Szláv jövevény szavaink. (Nyelv. tud. Közl. 1905. XXXV. 21.)

** Bartolamaeides: Memorabilia provinciae Csetnek. Beszterczebánya, 1799., 214. és 222.

*** Notitia Hungariae novae historico geographica. I. rész, II. köt. 230—1.

**** II. 206. l. 16. jegyz. — D. a »bukoriezá«-t regénye szövegében »bukó réczé«-re magyarázza. Az előző sorokat csaknem betű szerint így éneklék még ma is Szegeden (M. Nyelvőr, 1876. V. 280.)

A tilalom előtt a népszokás csakugyan nagy elterjedésnek örvendhetett, mert csak így érthető meg, hogy Kovács Pál 1794-ben kiadott *Magyar példa és közmondási* a *pünkösdi királyság*-ot és *pünkösdi király*-t még mint közismert dolgot szerepeltethették. (21. és 193.) Midőn Erdélyi János 1851-ben az első közmondást magyarázta, ismét az alföldi népszokással példázódott s megemlítette, hogy a csinosan felöltözött fiúk és leányok ilyenforma verseket énekelnek :

Mi van ma, mi van ma? Piros pünkösdi napja,
Holnap lesz, holnap lesz a második napja.
Jó legény jól megfogd a lovad kantárát,
Ne tépászsza, ne tapossa a pünkösdi rózsát.*

A játék-szöveg e részének egy palócföldi változatát egyidejűleg közölte Szabó Károly is.** Ugyanekkor Karacsay a Duna-Szerdahely-vidéki, Ipolyi Arnold pedig a csallóközi, gömöri, honti és nógrádi szokásokat ismertette.*** Az utóbbinak sikerült többek közt megtudni azt, hogy a király és királyné fejére koronát, vagy világkoszorút tesznek, kezökbe pedig királyi pálczat adnak. Sőt nyomára jött a régi rózsahintés maradványának is, mivel megtudta, hogy a lepedő-sátor alatt meghordozott királyné az ajándékot virághintéssel viszonzozza. A Szigetközből (Kiliti, Mosony-vm.) viszont arról tudósították, hogy a királyné helyett egy virágokkal, koszorúkkal s koronával feldíszített *fabábot* hordoznak körül. Ugyanezt aztán meg is emelik, mikor azt kívánják, hogy magasra nőjön a háziasszony kendere.**** Ugyanő közölte továbbá azt a szegedi teljes játék-szöveget, a melyből

* Magyar közmondások könyve. 6486. sz.

** Új magyar múzeum, 1850—I. I. 575.

*** Karacsay : u. o. 1851—2. I. 503. ; Ipolyi : M. mythologia, 302—4.

**** E kíváncsi megvan a vendek húshagyói (W. von Schulenburg : Wendische Volkssagen u. Gebräuche 252.) s a németiség nyári napfordulói szokásaiban (Manhardt : i. m. I. 464, 510.)

Dugonics csak mutatványt idézett s a melynek újabb változatát Kovács János is lejegyezte.*

Megemlítjük még, hogy Jókai Mór a »Vasárnapi Ujság« 1856. évi folyamában (165—6.) olyan dunántúli pünkösdi népszokásról közöl ismertetést, a melyben az ünnepi löverseny győztese a király. E szokás némi változatát még ma is ismerik Ugocsában, a hol a rossz gunyákba öltözött király katonái kíséretében végig vágat a falun, hogy a reá lesők törött edényekkel, hamuval telt fazekakkal megdobálhassák.** Hajdan a pünkösdi király mindenhol lovon szerepelt, mert különben érthetlen volna az a gyakran elhangzó ének, a mely ma már tárgytalan ugyan, de régen csakugyan intette a löverseny győztesét, hogy az elhintett pünkösdi rózsát ne tiprassa el.

A külföldi, különösen a németországi népszokások maradványaiban szintén előfordulnak az ilyen ünnepi versenye. Arra is van eset, hogy a királyt méltatlan bánásban részesítik, sőt le is fejezik.*** Ezt azonban az idézte elő, hogy a népszokás értelmének elhomályosodása után a tél meghűrezolt symboluma összekeveredett a pünkösdi királyéval, a kit néha már valóságos tréfálkozókkal is helyettesítenek.

Hasonló, de más irányú tévedés eredménye lett szerintünk az a szomorúnak nevezett koloni (nyitra-vmi) pünkösdi király, a kinek a májusfa költségeinek összegyűjtése alkalmával nem szabad magát elnevetnie.**** Régebben

* Ipolyi: M. mythologia, 1854. 304. és 584. (V. ö. Dr. Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjt. 452—5.) — Kovács: M. Nyelvőr, 1876. V. 278. továbbá u. a.: Szeged és népe. 296—300. Képekkel és hangjegyekkel. (V. ö. Kálmány: Szeged népe, I. 105.)

** Ethnographia. 1895. VI. 226—7. A nyárad-vidéki, Maros-Torda-vm. pünkösdi királyról l. u. o. 1899. X. 46.

*** O. Frh. v. Reinsberg-Düringsfeld: Fest-Kalender aus Böhmen, II. kiad. máj. 20-ki ünnepek.

**** Kubinyi és Vahot: Magyarország és Erdély képekben, 1854. III. 26.

ez a szerep általánosabban el lehetett terjedve, mert különben Kovács Pál sem nevezte volna a püünkösdi királyt *tragicus rex*-nek.* Hogy aztán a szótlán királynak hajdan a felesége is szótlán volt, annak nyomát az itt közölt 1. sz. játék igazolja. Sőt mivel tudjuk, hogy felöltöztetett bábok szintén szerepeltek királynék gyanánt: gondolnunk kell arra az eshetőségre is, hogy a király és királyné szótlansága tulajdonkép azért keletkezhetett, mert a nehezebben előállítható bábokat könnyebbség okáért helyettesíthették ilyen szótlán alakoskodókkal is. Ugyane gyakorlat nyoma ismerhető fel azon, hogy a királynét ma csaknem mindenhol apró leánykákkal helyettesítik, a kiket rendszerint lefátyoloznak s a »körülhordozáskor« néha nem is vezetnek, hanem valósággal visznek.

A püünkösdi király és királyné együttes szerepe tudtunkkal nálunk már egészen kiment a divatból. A régi hagyományt ma inkább csak leányok ápolják, a kik aztán egészen mellőzik a játék alkalmatlanná vált elemeit. Nálunk tehát a romlásnak ugyanaz a folyamata ment végbe, a mi már a szerbeknél, horvátoknál is megindult s egy olyan püünkösdi királyné-játékot, *kraljica*-t eredményezett, a melyben a király régi szerepének maradványait szintén leányok adják elő.** Ellenben a cseh, morva és sziléziai játékokban a király és királyné (*kral* és *kralka*) még ma is régi hagyományok szerint szerepel.*** E romlás daczára az ősrégi emlékeket rejtő játékszövegek maradványai megérdemelnék, hogy a gyűjtők részéről az eddiginél jóval nagyobb figyelemben részesüljenek. Mert ha ezen idegen eredetű nép-

* I. m. 193.

** Máchal: i. m. 199. — A zágrábi Arkiv, III. 317. — Ethnographia, 1891. 220. — Ipolyi: M. mythologia, 305.

*** Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben. Morvaország és Szilézia. 177. — O. Frh. von Reinsberg-Düringsfeld: i. m. 256.

szokásunkhoz a vele egy családba tartozó külföldi szokások példájára régi hazai pogány emlékek esetleg nem is társultak, azt talán mégis meg lehetne utólag állapítanunk, hogy a hazai változatok kialakulása és továbbképzése milyen mértékben hagyta érvényesülni a magyar felfogást.

Buzdító például felemlítjük az itt közölt 3. sz. játéokban szereplő »Szent Örsébet asszony«-t, a ki máris elég világosan jelzi azt, hogy a kis püNKÖSDI királynét hajdan helyettesíteni szokták azzal a magyarországi Szent Erzsébettel, a kit már négy éves korában eljegyeztek s atyja, II. András király udvarából nagy pompával el is vittek ThüRINGIÁBA. Ma azonban a püNKÖSDI játéknak már csak törmelékei fordulnak elő a hazai gyermekjátékokban.* Mivel e játékok szintén püNKÖSDKOR vannak leginkább divatban, még mindig remélhető, hogy olyan püNKÖSDI népszokásnak is nyomára jöhetünk, a melyben együtt vannak a gyermekjátékok Szent Erzsébetjeinek kéro, kikosarazo. lidat ostromló, várjáró és menyasszonyrabló stb. jelenei.** Sőt a további kutatás esetleg még azt is igazolhatja, hogy a fentebb idézett szegedi változat bokrétás Andorjása, vagy Andréása tulajdonkép Szent Erzsébet atyjával azonos.

Végül a fenti utalások kiegészítéseül megemlítjük, hogy a fogyatékosan megfigyelt népszokás újabban lejegyzett változatait közli még: Gyűjteményünk, II. 314. Csongrádvmből; a M. Nyelvőr. 1874. III. 379. Körmend vidékéről. Vas-vm.; u. a. 1875. IV. 333. Panyoláról. Szatmár-vm.; u. a. 1883. XII. 284. Kecskemétről; Kálmány: Koszorúk, I. 223. és II. 199. az Alföldről; az Ethnographia, 1894.

* Dr. Kiss Áron: Magy. gyermekjáték-gyűjtemény. 218—226, 357—378, 387—9. stb. és Ethnographia, 1895. VI. 117.

** O. Frh. von Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr, II. kiad. 183. egy szászországi áldozó-csütörtöki »Erzsébet királyné« játékot ismertet, a melyben szerintünk szintén a magyarországi szent emléke lappang.

V. 125. a Mátra vidékéről; u. a. 1895. VI. 407. Hajdúvmből; u. a. 1897. VIII. 444. Lengyeltóti vidékéről, Somogy-vm.; u. a. 1901. XII. 414—7, a Takta-közről, Szabolcs-vm., — Vépről, Vas-vm., — Felső-Segesdről hangjegyekkel, Somogy-vm.; u. a. 1902. XIII. Kecskemétről; Dr. Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, melynek »Pünkösdi rózsa« című 14. sz. hevesi közlése (332. l.) nem a körtánczok, hanem a pünkösdi királynét hordozók játékaiközé tartozik.

1. **Vittnyédi.** Sopron-vm. Első ének-része egy kath. pünkösdi egyházi énekből való (v. ö. Cantus Catholici, 1703-ki kiad. 180.; a négy utolsó sorra vonatkozólag Kajoni: Cationale Catholicum. 1719-ki kiad. 205., s az újabb énekgyűjteményekkel is). Megvan továbbá Ipolyi szegedi közlésében (Dr. Kiss Áronnál, 452—4.), Kálmány alföldi változataiban s a két somogy-vmi változatban is. (Ethnogr. VIII. 444. és XII. 416.) Az »*ácziutus, páczintus*« kezdetű versszak értelmére vonatkozólag Ipolyi 1854 előtt lejegyzett szegedi változata ad felvilágosítást. Szerinte »a kisebb leányok pünkösdi napján délután koszorúval fejökön, s egy virágsomaggal, mit a *királyné pálczájának* s külön névvel még *czinkusnak* is hívnak, házról-házra járva mennek pünkösdülni«. (M. mythol. 584. V. ö. Kiss Áron: M. gyermekjáték-gyűjt. 452—3.) Ezért a rá vonatkozó szövegrész így is hangzik:

Haj, *czinkus, czinkus*
Fehér tulipántos!

Ez a M. Nyelvőr, 1876. V. 280. közölt szegedi változatban már így olvasható:

Haj, *czintus, czintus*
Fehér tulipántos!

Kovács János, a változat közlője, a ki Ipolyi közlését nem ismerte, jegyzetben ezt a felvilágosítást adja: »Mondják »*czinkus, czinkus*« is; e szavak a *jáczint* virágra vonat-

koznak, melyet népünk (t. i. a szegedi) *czintus*-nak nevez«. Ez tévedés, mert a »*czintus*«, vagy helyesebben »*czinkus*« nem »*jácintus*«, hanem a következő vers-részben említett »*királyné pálcúja*«. A nép ajkán élő *czinkus* vagy *czinkos* Szinnyi M. Tájszótára szerint sorshuzásnál alkalmazott jegyet, valamely tárgy átvételét igazoló bárczát, igazolványt, marhapasszust, továbbá feszítő hegyes vas-eszközt, s a *czinkus-bíró* vásárbírót, vásárfelügyelőt jelent (I. 238.). Szarvas-Simonyi M. Nyelvtörténeti Szótára e fogalomkörből csak Pápai Páriz szótárának 1767-ki Bod-féle bővített kiadását idézi »*sortes: tzinkus*, vagy valami jegy, melyet a sorsvetők kivonnak« (I. 358.). A régebbi adatok a mai nyelv »*czinkos*, *czinkoskodik*« jelentésének körébe tartoznak. Dr. Herrmann Antal azonban kimutatta, hogy a XVIII. század végén még a rovás-pálczákat is *czinkus*nak nevezték. (Ethnographia, 1904. XV. 157—8.) Nyilvánvaló tehát, hogy a pünkösdi királyné felvirágozott pálczáját és azért nevezték régebben *czinkus*nak, mert az akkor még használatban lévő rovás-pálczákhöz hasonlított. Jellemző, hogy a romlott szöveg, *jácintus*ra értelmezve, az itt között három utolsó változatban szintén előfordul. Megvan továbbá ugyanígy az Ethnographia, 1901. XII. 415—6. között vépi, Vas-vm. változat refrainjében, holott az u. o. 1902. XIII. 357. között kecskeméti szövegben még csak *czintus* szerepel.

Az ének végső vers-szakának változatai megvannak a 2. és 4. sz., továbbá a legrégebb szegedi változatban (Ipolyi: M. myth. 584. Dr. Kiss Áron: M. gyermekj. 454. V. ö. Kálmány: Szeged népe. I. 105.) az Ethnographia, 1901. XII. 416. között vépi, vas-vmi szövegben is. Külön népdallá alakulva közli Erdélyi, I. 67. E kialakulás régiségének igazolására felemlítjük, hogy a népdal változata megvan már egy 1793-ból származó »*Dallos könyv*« cz. kézirat (M. Nemz. Múzeum, könyvtár. 496. oet. hung.) 57. b. levelén és így:

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösdi napján
Hajnalban születél.

Sőt megvan egy másik vegyes nyelvű XVIII. századi versgyűjtemény kéziratában is (u. o. 700. quart. lat. 44. l.) így :

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Szép piros hajnalban
Harmattal születél.

Fentebb már megemlítettük, hogy az itt szereplő nevetni nem tudó pünkösdi királyné régebben társa lehetett a májusfa költségeire gyűjtő s a pünkösdi mulatságban is szereplő koloni (nyitra-vmi) szomorú királynak.

2. **Beői.** Sopron-vm. Tulajdonkép csak töredéke a régi játék-szövegnek. Máshol az ilyen kopott holmival már nem is házalnak, hanem csak a pünkösdi játék-tereken kerítenek reá sort, mint a M. Nyelvőr. 1874. III. 379. körmendi, vas-vmi U. o. 1875. IV. 333. panyolai. szatmár-vmi és az Ethnographia, 1895. VI. 407. közölt hajdú-vmi romlott változatokra.

A »csutora boroczka« az 1. sz. változatban említett csutora borocskát jelenti.

3. **Rábaközi.** Feltűnő, hogy itt a pünkösdi királyné meghordozását már nem ismerik, s hogy leányok helyett apró fiú-gyermekek őrizték meg a régi népszokás törmelékeit. E gyakorlatnak megfelelőleg a játék-szöveg olyan részét éneklik, a mi a leányok itt közölt dunántúli énekeiben már nem hagyott nyomot. Az első versszak változata megvan. Gyűjteményünk, II. 314—5., M. Nyelvőr, 1875. IV. 333. Kálmány : Koszorúk, I. 224 — 5. Dr. Kiss Áron : M. gyermek-játék-gyűjt. 332., az Ethnographia, 1895. VI. 407. és a fentebb idézett szegedi szövegekben. A második versszak eddig ismeretlen volt. A ló kantárjára visszaemlékeztető

gyönyörű kép semmi esetre sem lehet a mai apró énekesektől származó újabbkori járulék.

4. **Répczelaki.** Vas-vm. Első versszakának változatait l. itt az 1. sz. és az Ethnographia, 1901. XII. 415—6. vépi, ugyancsak Vas-vm. szövegben. A Szent Örz-ébet asszonyról szóló rész máshol nem fordul elő. Fentebbi utalásunk szerint ez egy teljesebb régi játék-szöveg maradványa lehet. E játék-szöveg törmelékeit a gyermekköltészet számos más emléke is megőrizte. (L. Dr. Kiss Áron: M. gyermekjáték-gyűjt. 218—226, 357—374.)

5. **Egervári.** Vas-vm. Első éneke egyházi eredetre vall. Záradékában az a soronként tagozódó pontos alliteratio érdemel figyelmet, mely megvan egy hajdu-nánási lakodalmi rigmusban is. (Ethnographia, 1899. X. 291.)

6. **Borszörcsök.** Veszprém-vm. Mivel itt a forgalomban lévő egyházi énekeskönyv szövegét szokták elénekelni, mi csak a refrainül alkalmazott népi énekrészt közöljük. Enek változatai megtalálhatók a következő 7—9. sz., továbbá az Ethnographia, 1901. XII. közölt felső-segedi. Somogy-vm. s az u. o. 1897. VIII. 444. közölt lengyel-tóti-i. ugyancsak Somogy-vm. szövegben is.

7. **Balaton-ujlaki.** Somogy-vm. Az »Ilinkám, pilinkám« kezdetű versszak jáczintusa szintén a régi cziukust sejteti. Változatát l. az Ethnographia, 1902. XIII. 357. közölt kecskeméti szövegben. Ugyanott a 356. l. megvan a következő versszak változata is, mely a szegedi és az itt közölt 7—8. sz. szövegekben szintén megtalálható.

8. **Szántói.** Tolna-vm. A »jáczintus«-sal kezdődő énekrészre vonatkozólag l. az előző 7. és 1. sz. jegyzetet.

9. **Vásáros-dombói.** A szöveg néhai lejegyzője a játék lefolyására vonatkozólag nem nyújtott felvilágosítást. A karének és a királyné énekének megkülönböztetése már a szerepeket megkülönböztető alföldi játékok földrajzi közelségét jelzi. Ugyanezekben találhatók meg a királyné énekének

változatai is. »Szent János áldása« itt nem alkalomszerű. Lehetséges, hogy a szent-ivánnapi házalás mondókáiból keveredett ide. Ugyanilyen idegenszerűség tapasztalható az isten fiának látogatását és a csillagkísérést megemlítő záradékban is. De nem szabad felednünk, hogy az alföldi változatok szerint s az itt közölt 7—8. sz. szövegek szerint az isten fiának kértek virágot, a miből azt kell következtetnünk, hogy régebben esetleg lehettek a népszokásnak olyan elemei is, amelyekben az ünnepi vonatkozások ép úgy kifejezésre jutottak, mint az épebben megmaradt betlehemes játékokban. Ipolyi Arnold viszont a pünkösdi játék-szövegekbe szőtt egyházi és istenes ének-részekben kereste a régi »magyar *passiói* stb. játékok nyomait . . . melyek még sok tekintetben megérdemelnék a figyelmet. miben eddig szinte nem részesültek; holott a külföld e mezőn is szép virágokat szedett már össze, s pedig ez nálunk is az egyházi s nemzeti költészet régibb kora sivár parlagáról még egy-két arany kalászt adna« (M. mythologia, 584.).

VI.

Szent-ivánnapi szokások.

Midőn bebizonyult az, hogy a karácsony-újévi regö-lés eredetileg téli napfordulati pogány szokás volt, a regös-énekek gyűjtése közben kísérletezni kezdtem a Szent-Ivánnap táján (jun. 24.) divatozó nyári napforduló pogány eredetű ünnepi emlékeinek megmentésével is. Noha Erdélyi. III. 148—150., Kubinyi és Vahot (Magyarorsz. és Erdély képekben. III. 29.) pompás koloni adalékai e téren is reményekkel keesegtettek, a gyűjtés végeredménye mégis nagyon szegényes lett. Atovich Ferencz számunkra Kolon vidékén Nyitra-vmben, már csak töredékeket tudott gyűjteni. (Ethnographia. 1900. XI. 220.) s munkatársaink az ország

más vidékeiről is csak ilyen szórványos törmelékeket tudtak rendelkezésünkre bocsátani. (U. o. 1901. XII. 77.) Velünk egyidejűleg Bellosics Bálint szintén gyűjtést indított, de az ő fáradozásait sem jutalmazta nagyobb eredmény. (U. o. 1902. XIII. 25., 70., 117.) A régi közmondásokban emlegetett hosszú szent-iváni éneket az újabb időben gyorsan elfeledték. A nép ma már csak a régi népszokás körében fölmerülő különféle babonás dolgokkal törődik.

Mivel a regösökről szóló tanulmányban már utaltunk a szent-ivánnapi tűzugró szokások eredetére, jelentésére, hazai és nemzetközi irodalmára (Gyűjt. V. 250.), itt csak annak megemlítésére szorítkozunk, hogy e szokások a Dunántúlon leginkább a nyugoti és déli vármegyék magyar nyelvterületein vannak elterjedve.

1. **Rábaközi.** A koloni terjedelmes ének törmeléke. E töredéknek csaknem szószerint egyező változatát Pogrányból, Kolon szomszédságából, először a Regélő 1837. évi II. 822. közölte. Innen átvette s tévedésből ung-vminek jelezte Ipolyi: M. mythol. 194. Harmadszor átvette s újabb tévedésből verchovinai, ung-vmi ruthén szokás gyanánt közölte Részó Ensel Sándor: Magyarországi népszokások 269. Ezért aztán a két utóbbit Bellosics Bálint már kettőnek is veszi. (Ethnographia, 1902. XIII. 75.) Egy másik hasonló szöveget közöl Kálmány: Szeged népe. I. 107. A karének változatát Atovich Ferencz Csitáron. Kolon vidékén, szintén lejegyezte. (Ethnographia, 1900. XI. 223.)

2. **Hédervári.** Az adomány-gyűjtő, koledáló rigmust ismerik máshol is. Az itt leírt *lobogtató* népszokás el van terjedve az egész Rába-vidéken, s szórványosan Veszprém-, Zala- és Somogy-vmben is. (Ethnographia, 1901. XII. 78—9., 1902. XIII. 73—4.)

3. **Borszörcsöki.** Némileg hasonló szokás van Zsolna vidékén. (Ethnographia, 1901. XII. 80.)

VII.

Luczázás.

Ezt a decz. 13-ki népszokást még *kotyolásnak* és *palázolásnak* is nevezik. Az első név tyúkok kottyogásának utánzásából eredt. A másik a délszlávok *polaznik* nevű karácsonyi (középkori újévi) első látogatójával hozható összefüggésbe. Az így megjelölt nyomon haladva, mi e pogány eredetű téli napfordulati népszokás szláv forrását már megállapítottuk. (Gyűjt. V. 254—265.) Itt tehát csak azt említjük meg, hogy leginkább a szlovén befolyást közvetítő dunántúli nyugoti határ-vármegyékben, vagyis az úgynevezett göcsej-hansági nyelvterületen van elterjedve. Mivel a luczázó gyermekeket a szájukba nem illő durva mondókák miatt újabban már nemcsak a tanítók, hanem még a csendőrök is üldözik, arra törekedtünk, hogy a M. Nyelvőr (1879. VIII. 526., 1888. XVII. 235.) és Ethnographia (1891. II. 113., 365., 1892. III. 75., 1895. VI. 317., 330.) közleményeit a ma még gazdagnak mondható dunántúli hagyományból bőségesen kiegészítsük.

1. **Csényei.** Vas-vm. A szerepek ilyen megosztása máshol, tudtommal, nem fordul elő.

3. **Töttösi.** Vas-vm. Az itt házaló csapatok már bosszúból túlozzák a bőség-kivánság érzéki részét. A garázdálkodásra hajló suhanczok különben már azzal is gyűlöletessé tették a régi népszokást, hogy míg egy részük »kotyol«, más részük meglopja a disznóhussal teleaggatott kéményeket. (L. a köv. jegyzetet.)

5. **Nemes-dömölki.** Vas-vm. Jellemző, hogy a luczázáshoz szükséges fát, vagy forgácsot Göcsejben és a szomszédos területeken lopni kell. Az egyidejűleg gyűjtött egyéb Lucza-napi babonás szokások közt igen gyakran rábukkantunk arra, hogy a gazdaasszonyok ott, a hol a kotyolás már divatját multa, szintén meglopják a szomszédok favágatóit

vagy szalmakazlatait s az elhozott holmit kora hajnalban a tyúkólba szórják. Nyilván ez a gyakorlat szolgáltatott ahhoz is ötletet, hogy a luczázók a megtisztelt házból valamit szintén elemeljenek. A sepregetés csak itt van divatban. A tótság fehér lepelbe burkolt szóttan Luczái még mindenhol gyakorolják.

8. **Kapuvár-garthai.** Sopron-vm. Záradéka más alkalmakkor is elmondott köszöntő, mely előfordul a regös-énekekben. (Gyűjt. IV. 75., 78. stb.), pünkösdlőkben (itt az 5. sz.), az aprószentekkor mondott rigmusokban (itt 1—3. sz.) és egyéb ünnepi szokásainkban is.

9. **Söjtöri.** Zala-vm. A gyűjtő véleménye szerint az értelmetlen »galamonya« megett a latin *gallus* (kakas) szó lappanghat. Míg a szlovén úton közvetített megfelelő középkori olasz változat nyelvtörténetileg igazolva nincs, a föltevés tárgyaltan marad.

10. **Pákai.** Zala-vm. Göcsej. A szükséges fa és forgács lopására vonatkozólag l. az 5. sz. jegyzetét. Záradékában a regös-énekek kívánalma csendül meg.

12. **Baki.** Zala-vm. Göcsej. A »Kendtek tyúkjá tojjék, másé meg csatázzék« mása annak a varázs igének (Az én tyúkom stb.), melyet a gazdaa-szonyok akkor szoktak mondani, midőn Lucza-napkor az ólakat hajnalban szénvonóval megkurkálják. V. ö. a 18. sz. luczázóval.

16. **Karádi.** Somogy-vm. A falopásra vonatkozólag l. az 5. sz. jegyzetét.

19. **Szántói.** Tolna-vm. L. az 5. sz. jegyzetét.

21. **Kapos-szekcsői.** Baranya-vm. Sásdon a »majd megverrad«-ot másodszor nem mondják, a mondóka pedig ezzel végződik:

Galaginya kettő,
Az én monyom is kettő.

VIII.

Korbácsolás aprószentekkor.

Ezt a decz. 28-ki sajátóságos szokást régebben főként az angolok és németek kedvelték. Mivel szórványosan a velük szomszédos területeken más népek is gyakorolják, eredetét nem lehet pontosan megállapítani. Annyi azonban máris bizonyos, hogy a betlehemi gyermekgyilkosság emlék-ünnepé csak egyszerű indíték volt egy régi pogány szokás alkalmazására. Mert az kétségtelen, hogy az ütleget eredetileg varázsvessző volt. Midőn e szokással megismerkedtünk, a közvetítők még tisztában voltak a verdesés régi jelentésével. Sőt tisztában voltunk vele minmagunk is, a kik samánkodó emlékeinkből még őriztük és számos esetben hagyományosan fel is használtuk azt az ismeretet, hogy a titkos erővel bíró, vagy titkos erejű igék kíséretében igénybe vett vesszők és gallyak belőlünk és környezetünkől a bajokat, betegségeket előidéző rossz szellemeket eltávolítják. Ezért lettek aztán a magyar korbácsoló rigmusok valóságos varázsigék. Valamennyiben megtalálható, hogy az, a kit a korbács ér, a következő újesztendőben nem lesz keléses és porzsávás (nyavalyás). Vagyis itt a korbácsütésnek ugyanaz a tisztító hatása van, a mi van a szent-ivánnapi tűznek, ha hozzá ugyanczt az ígét intézik. (Ethnographia, 1897. VI. 329. és Ipolyi: M. mythologia, 194.)

E népszokás a Dunántúlon még nagyon divatozik. Előfordul egyébként az ország más vidékein is. Így Török-Szent-Miklóson (Kandra: M. mythologia, 502.), Szeged vidékén (Kálmány: Szeged népe, III. 138.) és a Székelyföldön (Ethnographia, 1896. VII. 398.). Szegeden a korbácsolók *odricsolnak* (v. ö. Miklosich: »Die slavischen Elemente in Magyarischen, 543.). Somogy-vm. délnyugoti részeiben pedig *subároznak* és *sibároznak*. (Ethnographia, 1892. III. 128.) A vesszőt ma rendszerint fűzfa-ágakból

fonják. de néhol használnak nyirágat is (pl. Török-Szent-Miklóson, a Székelyföldön és Somogyban.) Mivel a rokon-népek a fehér nyirfát a sötétség rossz szellemeinek elűzésére alkalmazzák (Gyűjt. V. 470.) s hasonlóképpen alkalmazzuk mi is szent-györgynapi babonás szokásainkban (Ethnographia, III. 72. VI. 327—9.). nálunk a nyirfagalyat kell a kelés- és porzsáva-kergetés eredeti ütlegetének tartani.

1. **Szántói.** Tolna-vm. Az ünnepi köszöntők általánosok s alkalmazzák más esetekben is. (Pl. a regösök Gyűjt. IV. 67., 71.)

3. **Alsó-bagodi.** Zala-vm. A korbácsoló rigmus göcseji és göcsej-vidéki változatát l. Gyűjt. IV. 193. Ethnographia, 1895. VI. 320. A M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1904. V. 130.

5. **Tényői.** Győr-vm. Gyűjtőnk értesítése szerint e rigmus a Csallóközben is divatban van ilyen változatban:

Egészséggel, üdvösséggel!

Több jóval, kevesebb rosszal!

Keléses ne legyen a helye!

BALLADÁK ÉS ROKONNEMŰEK.

A dunántúli magyarság divatosabb epikai dalai túlnyomó részben a betyár- és zsidány-romantika körébe tartoznak. A nép képzelmet élénken foglalkoztató izgalmas események befolyása alatt gyorsan megszületnek s utóbb az esemény emlékével együtt gyorsan feledésbe is merülnek. Ha több ilyen epikai terméket megismertünk, azonnal nyilvánvalóvá lesz, hogy a nép az ilyen gyors termelés alkalmával a rablási, gyilkossági, törvényszéki, fogházi, akasztási, temetési stb. jelenetek epikájának általánosan ismert közhelyeiből rója össze, vagy alakítja újra énekeit. Mi az ilyen termékek felhalmozására nem vállalkozhattunk, s ha gyűjteményünkbe néhányat mégis felvettünk, bennünket mindig az irányított, hogy az alakításban legyen valami eredetiség.

Az epikai termelés gyűjtése és tanulmányozása fonálán elvégre bukkantunk olyan adalékokra is, a melyek azt sejtették velünk, hogy a »nóták« során szereplő divatos elbeszélés a dunántúli magyarságnak régebben nem volt mindene. Akadtak avatag epikai törmelékek és olyan régi ballada-tárgyak, a melyeket az öregek már csak prózában tudtak elmondani. Az így megjelölt nyomokon tovább kutatva, gyűjtőim buzgó segédkezésével sikerült aztán elvégre néhány régi balladát is az enyészettől megmenteni.

Noha ezidőszert még kevés adalék áll rendelkezésünkre, a meglévő anyag alapján az mégis megállapítható,

hogy a dunántúli magyarság régi epikája tárgy és forma tekintetében nagyon elütött a maitól. Tartalomban jóval gazdagabb volt, mert érdeklődése kiterjedt a népelet egész körére, jobban megfigyelte a családi élet s a szomszédos társadalmi osztályokkal való érintkezés romantikáját, sőt a vallásos élet mysteriumait is. A nyugodtabb epikai hangot sem zavarta még meg a felfogás és előadás ama liraisága, mely az események folyamatosságát ma már szereti lírai képekké rögzíteni, vagy apróbb lírai jelenetekre eltagolni.

A régi tartalmi és formai sajátosságoknak ezúttal azért tulajdonítunk jelentőséget, mert minden tekintetben megegyeznek a székely balladák e nemű sajátosságaival. Mivel e jelenségek nyomai a felső-magyarországi és az alföldi régi epikai emlékekben is felismerhetők, mindinkább valóra válik az a sejtélem, hogy az ilyen elszórt törmelékekből elvégre majd ősi elbeszélő költészetünk képe is kialakul. E hitünkben különösen a dunántúli adalékok erősíthetnek meg bennünket, mert ezekben a legtávolabb eső székely balladák formai sajátosságain kívül már tartalmi találkozások is fordulnak elő. Mivel újabbkori kölesőnzésre gondolnunk alig lehet, foglalkoznunk kell azzal az eshetőséggel, hogy a dunántúli és székelyföldi epikai közösség addig az Árpádkori érintkezésig visszanyúlik, a melynek emléke gyanánt a tájnyelvi sajátosságok és a pogány eredetű regös-énekek közössége is megmaradt.

Azt hisszük, ez elegendő ok arra, hogy gyűjtőink a naiv epika régi dunántúli emlékeit ezután nagyobb buzgalommal és éberebb figyelemmel kutassák.

1—2. Fodori Katicza. E ballada változatait Kardos Albert fedezte fel Göcsejben egy népnyelvi tanulmányútja alkalmával. Az első változatot kiadta a Budapesti Szemle 1884. évi XXXVIII. köt. 287—8., a második változat pedig megjelent a M. Nyelvőr 1884. évi XIII. köt. 139—140. Mi e balladának nem akadtunk nyomára, noha tartalmát ma még Göcsej határain túl is jól ismerik. A két régebbi följegyzést

e gyűjteményben mégsem mellőzhettük, mert ez a legtökéletesebb példája ama ritka epikai emlékeinknek, a melyek azt igazolják, hogy a dunántúli magyarság régi ballada-költészete főbb vonásaiban hasonló volt a székelységéhez. Népi epikánk termékei közt az erőszakkal férjhez adott leány szomorú története nem ismeretlen (L. Gyűjteményünk VII. 9, 549. és Kálmány: Szeged népe, III. 215.); de olyan egy sínes, a melyben ennyi démoni elem egyesült volna. A régi nemes családok érdek-házasságainak elijesztő példájául alakult ki az együgyű nép képzelmében Fodori Katieza története. Anyja, a nagyasszony (nemes úri asszony) eladja leányát Borsfai Lászlónak, a kiről a lakodalom alkalmával kiderül, hogy maga az ördög volt. Így lesz aztán érthetővé, hogy a szabadkozó leányt kegyetlen anyja unszolására a vőlegény lófarkra kötteti és félboltra huzeltatja. A haldokló leány szajkó szárnyáért küldi mátkáját, mert a szajkó nagyon félénk s így sokáig kell reá vadászni. Mig az ördög vadászik, Fodori Katieza meghal. Ezután a balladában az következne, hogy Fodoriné szintén megismerje az ördögöt. E nélkül nincs világosan megindokolva az, hogy Fodoriné siratja leányát. A hiányt már a gyűjtő is észrevette, midőn a szöveg e helyét csillaggal megjelölte. Ugyanő mondja a Budapesti Szemlében, hogy »ez az első magyar ballada, melynek cselekvényébe az ördög, s még pedig a bibliának hatalmas, romlást okozó sátánja és nem a népmesének rászédett, inkább komikus ördöge«. Figyelmét tehát elkerülte az agyontánczoltatott leány nagyon elterjedt balladájának (Gyűjt. VII. 15, 549.) ama Szeged-vidéki változata, a melyben Sallári Kis Katát a Kék-álló-kelevénynek nevezett ördög tánczoltatja agyon (Kálmány: Szeged népe, II. 1. és III. 207.), továbbá az ugyancsak Szeged-vidéki »Anna« czimű ballada (u. o. III. j.), melynek homályos sorai szintén démoni kériót sejtetnek. Ebbe a képzetkörbe tartozik egyik népmesének halott vőlegénye is (Pap: Palócz népköltemények, 94. és Gyűjt.

I. 207.). Viszont helyes Kardosnak az a másik megjegyzése, hogy a ballada záradéka a székely balladákban gyakran megtalálható (Gyüjt. I. 169—172. 179, II. 6. és III. 420. stb.). A lófarkon való meghurczoltatást Gyüjt. I. 230.

Az eddig összegyűjtött népköltési adalékok közt e balladának csak két távoli rokona található. Az egyiket a M. Nyelvőr, 1887. XVI. 479—80. lapján. Kárász Samu közölte Bánkról, Nógrád-vármegyéből. E ballada egész terjedelmében így hangzik :

Rákóczy kis úrfi.

Rákóczy koresmában
Két krajezár ám a bor;
Maga is ott iszik
Rákóczy kis úrfi.
»Igyál a boromból,
Igyál a boromból!«
— Nem jöttem borodért,
Hanem a lányodért.
Hol vagyon, hol vagyon
Én jegybéli mátkám?
»Ékes kamarában
Csinosította magát.«
— Jó napot, jó napot!
Én jegybéli mátkám.
»Hosza Isten, hosza,
Rákóczy kis úrfi. —
Jaj anyám, jaj anyám!
Megöltél engemet,
Megöltél engemet,
Elvetted életemet.«
Azonnal felkapja,
Kengyelbe szorítja,
Tüskékről tüskékre,
Bokrokról bokrokra.
»Ne vigy már oly nagyon,
Rákóczy kis úrfi!
Szép fehér harisnyám
Térdig véroben usz már.«
Annál jobban hajtya,
Kengyelbe szorítja,

Tüskékről tüskékre,
Bokrokról bokrokra.
»Ne vigy már oly nagyon,
Rákóczy kis úrfi!
Az én finom ruhám
Derékig vérben már.
Annál jobban hajtya
Kengyelbe szorítja,
Tüskékről tüskékre,
Bokrokról bokrokra.
»Ne vigy már oly nagyon,
Rákóczy kis úrfi!
Szép piros pántlikám
Nyakig vérben van már.«
Annál jobban hajtya
Kengyelbe szorítja,
Tüskékről tüskékre,
Bokrokról bokrokra.
»Ne vigy már oly nagyon,
Én jegybéli mátkám!
— Előbb szóltál volna,
Sajnáltalak volna.
Azonnal bevitte,
Ágyára letette.
— Mit ennél, mit innál.
Én jegybéli mátkám?
»Nem enném egyebet,
Csak egy sült verebet.«
Mire azt meghosza,
Már halva találta.

A kengyelbe szorított mátka meghurczoltatása itt már nem egészen világos. Az úrfiról azonban megtudjuk, hogy maga ül a nyeregben s azért kéri mátkája, hogy ne vigye oly nagyon. A haldokló leány itt sült verebét kér s mire az úrfi kívánságának eleget tesz, meghal. E záradék aztán kétségtelenné teszi azt, hogy itt esakugyan a gyönyörű göcseji ballada romlott változatával van dolgunk.

A második változatot Kresztbaum Béla egy szentpáli, arad-vmi, eseléd után jegyezte le. A M. Nyelvőr, 1903. XXXII. 459—460. közzölt szöveg egész terjedelmében így hangzik:

Horvát szép Ilonka.

Amoda egy kastély háromszáz ablakra,
Két szoba van rajta.
Egyikben lakik Horvát szép Ilonka,
A másikban lakik Szalontai János.
»Ilonám, Ilonám, Horvát szép Ilonám!
Mondjál hát uradnak, vagy hitves párodnak!«
— Inkább mondanálak kétszer komondornak,
Mint egyszer uramnak, vagy hitves páromnak.
»Kocsisom, kocsisom, kedves szép kocsisom!
Fogd be a lovamat, nyerges paripámat,
Kössük a farkához Horvát szép Ilonát,
Boronáljuk végig véle a nagy utezát!«
— Állj meg már, állj meg már, Szalontai János!
Mert szintén* oda van fél kezem, fél lábam!
»Ilonám, Ilonám, Horvát szép Ilonám,
Mondjál hát uradnak, vagy hitves párodnak!«
— Inkább mondanálak hétszer komondornak,
Mint egyszer uramnak, vagy hitves páromnak!
»Hajtsál hát kocsisom végig a nagy utezán,
Boronáljuk még egyszer véle végig a nagy utezát!«
— Állj meg már, állj meg már, Szalontai János!
Mert szintén oda van másik fél kezem, fél lábam!
»Ilonám, Ilonám, Horvát szép Ilonám!
Mondjál hát uradnak, vagy hitves párodnak!«
— Inkább mondanálak hétszer komondornak,
Mint egyszer uramnak, vagy hitves páromnak!

• Szinte.

»Hajtsál hát kocsisom végig a nagy utezát,
 Boronáljuk véle végig a nagy utezát.«
 — Álj meg már, álj meg már, kedves hitves párom,
 Mert már oda vagyok, mindjárt meg is halok!
 »Álj meg hát kocsisom, kedves szép kocsisom.
 Vegyük fel Ilonát, vigyük a szobába.
 Fektesük le őtet a paplanos ágyba.
 Ilonám, Ilonám, mit innál, mit ennél?»
 — Nem ennék egyebet a csóka lábánál,
 Gólyának kerepelő szájánál.
 »Azt nem bírok hozni,
 Kivánságod nem bírom megtenni.
 Ilonám, Ilonám, mit hagytaál te nekem jussba?»
 — Nem hagyok egyebet az akasztófánál,
 A hóhér markánál.
 Isten se mentsen meg az akasztófától.
 A hóhér markától.

A szöveg több helyén ritmikus zavart előidéző romlás észlelhető. A vele azonos tárgyú változatokból viszont kiténik, hogy a házasságot bevezető rész szintén elkallódott.

3. **Templomkerülő.** Egy kis pulyka-pásztorleány énekelt el előttünk. Vallomása szerint gyermektársaitól tanulta. Nyomozásunk szerint Köttse és Karád vidékén a gyermekek csakugyan ismerik. Noha az idősebbek is csak gyermekkori versüknek vallották, a minden ízében eredeti balladát a gyermekköltészet termékei közé soroznunk nem lehet. A tapasztaltabb gyűjtő tudja, hogy a serdülő gyerekek különös kedvvel éneklék a képzelmüket foglalkoztató epikai dalokat. Érdeklődésüket a jelen esetben még inkább fokozhatta az, hogy a balladában szereplő ördögök egyik társukat viszik el. A tartalomnak erősen moralizáló vallásos jellege van, de a nélkül, hogy a naiv népi elbeszélést megzavarná. Az egész előadáson végig vonuló gondolat-ritmus magában véve is elegendő biztosítékot nyújthat arra nézve, hogy népi termeléssel van dolgunk. A népköltészet fekete ördöge helyett itt a pokolnak több ördöge szerepel. Bár az egyiknek népies neve is van, mégis kétségtelen, hogy a keresztyén vallás

rossz angyalaival van dolgunk. Annak igazolására, hogy a népi epikát régebben ez a képzetkör valóban foglalkoztatta, eddig csak a »Júlia szép leány« című székely ballada (Kriza: Vadrózsák, 123. és 153.), továbbá ennek »Szép leány Zsuzsánna« és »Szép Zsuzsánna« című két változata (M. Nyelvőr. 1878. VII. 143. és 1887. XVI. 48.) állott rendelkezésül. Ezekben a leányért egy fehér bárány szállt le az égből, hogy elvigye a mennyei szűzeknek Krisztus urunk által kiegészítendő seregébe. Itt úgy látszik, isten bárányát, az agnus dei-t, és az okos szűzeket szerepelteti a vallásos vonatkozásaiban szerfölött homályos hagyomány. Arra már utaltunk (Gyűjt. IV. 335.), hogy a bárány megjelenésének és leszállásának jelene a regcs-énekek esodaszarvasának teljesen hasonló szerepéből alakulhatott ki. Ugyanakkor megemlítettük még azt a találkozást is, hogy a székely ballada égbe szólított leánya ép úgy koszorút kötött, mint a jelen ballada pokolra hurczolt templomkerülő leánya.

4—6. **Az asszony.** Csak az itt közölt változatok ismeretesek. Közülök először a második változat került napfényre. A M. Nyelvőr, 1872. I. 93—4. közölte »Dunántúli népdal« címen. E hiányos följegyzésnek csak az utolsóelőtti 6—3. sora népdal, melynek változatai megtalálhatók Gyűjt. I. 333—4., II. 87., Kriza, 152., Szini, 173., Limbay, I. 320. és ugyancsak egy ballada záradékában Bartalus, I. 7. Mivel a kővárat, tatárt (értsd: törököt) emlegető régi ballada így kiegészítve is töredékesnek tetszett, gyűjtőimmal szorgosan kutattuk változatait. Így került aztán elő az első és harmadik változat. Tartalom tekintetében ezek sem bővebbek az előbbinél; sőt ezekből már az sem tűnik ki, hogy a férj fiatal második felesége átkozódik. Az első számú feljegyzésben szereplő kérlelés és átok tökéletesebb a második és harmadik változat kérlelésénél és átkánál. Ez egyik kitűnő példáját nyújtja az áradó érzelmek ama ritmikus tolmácsolásának, mely a magyar nép régi epikai dalainak egyik jellemző sajátsága volt.

7. **Utonálló.** A székelyföldön elterjedt ballada, melynek eltérő változatai megvannak Gyűjt. I. 195., 228., Kriza, 137. Bartalus, I. 5—7. és II. 19. Kálmány: Szeged népe, II. 171. Limbay, V. 71.

8—9. **Molnár Anna.** (Töredék.) E balladának eddig hét székelyföldi (Gyűjt. I. 137—148., M. Nyelvőr. 1902. XXI. 47., Ethnographia, 1905. XVI. 222.) egy moldvai csángó (M. Nyelvőr, 1874. III. 334.) változata és egy ung-vármegyei töredéke (Ethnographia, 1891. II. 79.) volt ismeretes. E számot most két dunántúli változattal toldjuk meg. Az elsőt egy Bóldai Lidi nevű köveskállai (Zala-vm.) öreg asszonytól hallottam. Részben elénekelte, a hol pedig a szövegre már nem emlékezett, tartalmát úgy mondta el. Vallomása szerint fiatal korában tanulta; de arról, hogy hol, már nem tudott beszámolni. Ez utóbbi kérdéssel több éven át zaklattam, mert tudomásom volt róla, hogy fiatalabb korában sokat hányódott a Dunántúl nyugoti vármegyéiben. Kérdezősködtem a megszöktetett asszony neve után is, mert gyanum volt, hogy »a menyecske«, »kis menyecske« itt, és a moldvai változatban is, csak a nevet helyettesíti. Mivel én a keresett nevet — nehogy félrevezettem — nem említettem előtte, kérdezősködésem ebben az irányban is meddő maradt. A »Tamás-kard«-ra vonatkozólag sem kaptam felvilágosítást. Így aztán eldöntetlen marad, hogy Tamás volt-e a csábító, vagy hogy a menyecske a csábító »damasz«-kardját rántotta-e ki. Az első esetben a Tamás név azért volna fontos, mert megegyezne a magyar ballada oláh változatának Toma (Tamás) nevével. Így aztán nyilvánvalóvá lenne az, hogy régebben a székely balladák csábítóját is Tamásnak nevezték, s hogy az oláhság a névvel együtt a ballada-tárgyat is tőlünk kölcsönözte. Mivel a dunántúli nyugoti végek és a keleti székely végek közt újabbkori kölcsön-viszony fenn nem foroghat, a szóban forgó közös ballada-tárgyat naiv epikánk oly régi emlékének kell tekintenünk, hogy az oláhságtól való újabb székely

kölcsönzés eshetősége többé szóba sem jöhet. Az eredet kérdésével kapcsolatban szóba került, hogy az oláh befolyás nyoma kereshető még abban a sajátos epikai hangban is, mely a székely balladákat a magyarországi balladáktól annyira megkülönbözteti (Alexics György: Vadrózsapör, *Ethnographia*, 1897. VIII. 78.). Ezen állításra azonban ráczáfolnak azok a régebbi felső-magyarországi (pl. a fentebb közölt »Rákóczy kis úrja») és alföldi (Kálmány Lajos gyűjteményeiben), továbbá a jelen kötetben közölt dunántúli balladák, a melyeknek formai sajátosságai teljesen azonosak a régi székely balladák e nemű sajátosságaival. — Az itt érintett kérdés irodalmára vonatkozólag l. Gyulai jegyzetét Gyűjt. I. 551. és Alexics cikkét i. h. 73—76.

Az itt közölt második változatnak már a jelen gyűjtemény nyomása közben jutottunk birtokába. Noha ennek is romlott, helylyel-közzel ügyetlenül felújított szövege van, az előzővel mégis igazolja azt, hogy a dunántúli változatokban a székely földiektől eltérőleg egy bíróné szerepelt, a ki nem árulja el magát, míg a nagyobbik gyermeke fel nem ismeri. Mivel a második változatban a férj nem hisz fia szavának, még kerülhet elő olyan teljesebb szöveg, a melyből a feleség bocsánatot biztosító kérdései sem hiányoznak.

10. Nővérek. Egyike a legbájosabb régi balladáknak. Eddig csak az a részletezőbb szöveg volt ismeretes, melyet Erdélyi közölt (I. 390.) a lelőhely megjelölése nélkül. Egy törmeléke pedig Ung-vmben a gyermekdalok közt merült fel (Dr. Kiss Áron: M. gyermekjáték-gyűjt. 378.) Amannak egy rövidebb s a mienkével csaknem szószerint egyező változatát Kováts S. János a közeli Sárovarról közölte velünk. Egy arra vivő tanulmányutam alkalmával bukkantam rá az itt közölt szövegre, mely Erdélyiétől főként abban tér el, hogy a szegény, de boldog juhásznéval szemben nem anyját, hanem nénjét szerepelteti. Így aztán balladánk közeli rokon-

ságba jut a gazdagon és szegényen házasodó nők ama történetével, a mely Krizánál (17) a »Katát kérték be Barassóba« kezdetű balladában s Kálmány Lajos gyűjteményeinek három alföldi változatában van elbeszélve. Csak-hogy ezek mégis külön csoportba sorozandók, mivel bennük a szegény sorra jutott nővér csak nyomorát hangoztatja. Az epikai ér bősége az ellentétek halmozásában és kiélezésében jut kifejezésre. Szerintünk ez eredményezhette azt, hogy a szerencsésebb nővért elvégre egy királyfi veszi el (Kálmány: Koszorúk, II. 59. és u. a.: Szeged népe, II. 8.), s hogy utóbb e ballada a »Királyfi« című ismert ballada (I. Gyűjt. I. 153., II. 9. stb.) záradéka gyanánt szintén szerepelhetett (Kálmány: Koszorúk, II. 58.). A rendelkezésünkre álló példák tehát azt sejtetik, hogy a mi teljesnek éppen nem mondható változatunk jelzi azt az eredeti formát, melyben a szegény sorra jutott fiatalabb nővér boldogsága van szellemes fordulattal szembe állítva a gazdag sorra jutott idősebb nővér boldogtalanságával. Ebből alakult aztán ki az anyát és leányát szerepeltető Erdélyi-féle teljesebb szövegű változat és azok a Kriza-féle s Kálmány-féle változatok, a melyekben csak a nők sorsának ellentétes volta van feltüntetve az eredeti ballada elmés záradéka nélkül.

11. Szolga-legény. E ballada tárgya eddig nem szerepelt gyűjteményeinkben. A Dunántúl keleti és délkeleti részein több helyütt ismeretes. V. ö. a »Gazda uram adja ki a bérem« kezdetű népdal változataival: Limbay, I. (2. kiad.) 156—8. A szerelmes legény helyett leányt szerepeltet Gyűjt. I. 214., II. 19. Erdélyi, I. 442. és Válogatott népdalai, 132. sz.

12—13. A vén ember. Változatai Erdélyinél, III. 171. és Kálmány: Koszorúk, I. 33. Amott a feleség vén férjét tűzbe löki, itt a nyakát borotválás közben vágja el. A mi első változatunkban szereplő szomszédasszony segéd-

kezése mindkettőből hiányzik. Második változatunk szerint a vén ember fia haldokló atyjához hívja haza mostoháját. Ez azonban egy másik balladából keveredett ide. A haldokló férj mulató feleségének történetét l. Gyűjt. VII. 18., Erdélyi, III. 170., Bartalus, I. 15., Kálmány: Szeged népe, I. 171, II. 15. és 174. Limbay, III. 122. A második változat utolsó versszakában említett lúd szerepét Erdélyi szövege érteti meg, mert ebben a férj éppen ludat süt, midőn felesége tűzbe löki.

14—15. **Makranczos nő.** Eddig két változatát ismertük. Az elsőt Kriza közölte (Vadrózsák, 153. l.). Ebben a gazdagon házasodó szegény férjet gőgös felesége csak akkor nevezi urának, midőn a sok vásárfia után az erdőn somfabotot vág és azzal jól elveri. Ugyanez történik abban az alföldi romlottabb változatban is, melyet Kálmány közölt (Koszorúk, II. 89.), azzal az eltéréssel, hogy itt a férj a botot szintén vásárfiának veszi. A mi első változatunkat a M. Nemz. Múzeum könyvtárának egy »Diversae cantiones« című XVIII. századi kézirati gyűjteményéből (700. Quart. Lat. 60. l.) azért másoltuk le, mivel — a kézirat nyelve és helynevei után ítélve — ezt is dunántúli terméknek kell tartanunk. A feleség ebben csak kevélynek és makranczosnak van feltüntetve. Az asszony megpuhításának módja mindenben egyezik a nép ajkáról lejegyzett második változattal, a melyben már nem a feleség, hanem a vásároló fél rózsája szerepel. Így aztán a ballada romlottabbá is lesz minden említett társánál.

16. **Megesalt férj.** E ballada sajátos ritmusa ódon szövege és idegenszerű dallama aligha népi eredetű. Változatát l. Kriza: Vadrózsák, 242. Jellemző, hogy az 538. l. jegyzete szerint Krizának még egy olyan székelyföldi változat is rendelkezésére állott, melyben a mi szövegünk refrainje szerepelt. Szeged vidékén Kálmány Lajos szintén rábukkant e ballada két töredékére (Szeged népe, III. 201.). Limbay Elemér »Magyar daltár«-ában (VI. 228.) a lelhely megjelölése

nélkül egy teljes változat található. az Etnographia, 1906. évi III. füzeté pedig egy romlott csángó változatot közöl dallamostól. Egy rokontárgyú spanyol ballada fordítása (Greguss: Népek lantja, 36. l. olvasható).

17. **Kató.** Tárgya némileg hasonlít az előzőhöz, valamint a Sári Máriról szóló ballada egyik csongrádi változatához is (Gyüjt. II. 45.).

18. **Kis Mariska.** Rokona a »Világszép Erzsók« (Gyüjt. I. 180.) és a »Szép Erzsébet mátkám« (M. Nyelvőr, 1874. III. 383.) című balladának. A mi eltérő változatunk menete szintén zavaros, mert nem tűnik ki, hogy a völegény jegyesét csakugyan hűtlenségen érte-e? Az említett második változatban a lány már halódik, midőn hozzá belép és késével agyonszúrja. A közös halált emlegető rész balladai közhely, valamint a fejfa feliratáról szóló záradék is, mely az előzményekhez rosszul illeszkedve, nem tolmácsolja azt, hogy a sírban ketten nyugszanak. A bevezetésül alkalmazott s a fenti második változatban szintén meglévő áruló szavak egy ismert népdalból valók (Gyüjt. VI. 42.; Erdélyi, II. 83., 209.; Kriza: Vadrózsák, 152., 216.; Bartalus, I. 50.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 58.). M. Nyelvőr, 1874. III. 383.; Záradéka Bartalusnál. VII. 189., Kriza, 223.; Kálmány: Koszorúk, I. 124., Limbay, III. 112.

19. **Három árva.** Változatait Gyüjt. I. 185, 565; III. 78, VI. 388. sorolja fel; külföldi rokonairól szól (Greguss: A balladáról, 63., Kálmány: Szeged népe I, 1., II. 172. A mi eltérő szövegünk azt sejteti, hogy az Erdélyi, III. 190. közölt dal szintén e ballada körébe tartozik.

20. **Szegény molnár-legény.** Vizbe fültakról szóló balladák találhatók Erdélyi, III. 168., Gyüjt. III. 36—37., 39—40. — V. ö. ugyanott 435. és VII. 14. Záradéka külön dal gyanánt is szerepel: Érzékeny és vig dalok gyűjteménye. II. kiad. Sáros-Patakon. 1834. 86.. Erdélyi. I. 427., II. 143.,

Kriza, 22, 68., Bartalus, V. 39., 57. és VI. 13., Csapó Dániel, I. 16., Kúnsági, 48., Kálmány: Szeged népe, III. 29. U. a.: Koszorúk, I. 112. Dr. Kiss Áron: M. gyermekjátékgyűjt. 364., Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 49., Limbay, V. 208. és e kötet »Éva, szívem Éva« című 8. sz. játék-szövegében. E dal legrégibb változata a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának 1793-tól származó »Dallos könyv« cz. 496. oct. hung. kézírata 58. b. levelén van feljegyezve.

21. Stájeri menyecske. Első versszakát l. Erdélyi. III. 2., két első versszakát l. két somogyi népdalban (Gyűjt. VI. 38. 233), harmadik versszakát egy somogyi és egy gömöri népdalban (Gyűjt. I. 304. és VI. 233.). V. ö. Bartalus, IV., 116., VII. 102., M. Nyelvőr, 1873. II. 248. és Kálmány: Koszorúk, I. 48. A kedves lírai történet romlott változatait l. Limbay, I. köt., (2. kiad.) 177., Gyűjt. II. 79.. V. 24—5. és egy Budapesten 1879-ben kiadott »Boszniából hazaérkezett honfiak új dalai« című ponyva-irodalmi termékben. Az utóbbi szöveg egész terjedelmében így hangzik:

Vágott farku fecske,

Bácskai menyecske,

Hej, honnét jöttél ide

Ez idegen földre?

Nem jöttem én gyalog,

Fakó lovam hozott,

Hej, lovam négy lábáról

A patkó lehullott.

Csak egy maradt rajta,

Az is kotyog rajta,

Hej, kovács jó barátom,

Igazítsd meg rajta.

Meg is igazitom,

Rá is szorongatom,

Hej, az én kedves rózsám

Egy pár esőket adott.

Nem vagyok én beteg,

Csak a bor ártott meg,

Hej, az én kedves rózsám

Szerelme ártott meg.

22. Bazsó Mária. Tárgya és sajátos ritmusa rokon azzal a rövid alföldi balladával, melyet Kálmány: Szeged népe, III. 12. közöl. Szöveg-egyezés azonban csak az itt művészien elhelyezett első versszakban észlelhető. Ugyane versszak változatát l. Székely Sándor: Tréfás népdalok, 13., Limbay, II. 108. Törmelékeinek zavaros somogy-vármegyei alakulatait l. Gyűjt. VI. 223—5.

23. **Báró Jenő.** E nagyon elterjedt dunántúli ballada romlott változatait l. Gyüjt. VII. 20. s tévesen két katonadallá szakítva 214., továbbá a M. Nyelvőr 1874. III. 432., 1889. XVIII. 240. és Limbay V. 48., VI. 77. A rendelkezésünkre álló épebb szövegekből szintén kitűnik az, hogy itt csakugyan egy öngyilkos báróról van szó. A Nyelvőr közlése szerint a báró szeretője »kisasszony« volt, a mi változatunk inkább egyszerű falusi leányt sejtet. Az öngyilkosság okát egyik változat sem árulja el. Két első versszakának változata Erdélyinél III. 53.. Molnár Jenő: A kaszárnyai nótái, 74. (V. ö. Gyüjt. VI. 86.). Utolsó előtti két versszakának változata külön dal gyanánt Bartalusnál, II. 56. Limbay, II. 254. és Gyüjt. VI. 72. Utolsó két sora Limbay, III. 169. Két első versszaka népdalba olvadva Limbaynál J. (2. kiad.) 149—51., Bartalusnál V. 38.

24—25. **A megcsalt leány.** Két változatát Gyüjt. II. 27. közli. Két békés-vármegyei töredékét l. a M. Nyelvőr, 1889. XVIII. 96.; egy másikat hely nélkül Bartalus, II. 21. Néhány sora megtalálható még Gyüjt. I. 205. és III. 38.. Erdélyi, II. 46., Kriza, 16., Pap Gyula, 8., Bartalus, II. 19., 21. és Kálmány: Koszorúk, II. 94., Szeged népe, III. 12. Kezdő sorai Gyüjt. VII. 130.

26. **Kéri pusztán.** E szép lírai balladát az egész Balatonvidéken s a Dunántúl egész nyugoti felén ismerik. A változatokban nagyon kevés eltérés észlelhető. Feldolgozták és saját szerzeményeik gyanánt szerepeltették Magyar Kosa Gusztáv (előbb Boros Mihály Kalauzának 1857. évi 16. számában, utána 1858-ban a »Magyar költeményei« cz. kötet 55. l.) és Berki József (költeményei 37. l.). Szerzői joguk felett utóbb »Egy irodalmi ügy« czímen szövevényes vita keletkezett a Vasárnapi Ujság 1891. évi 51. és 1892. évi 1—2. számaiban. Noha a népi szöveggel nagyon közeli rokonságban álló újabb változat szerzője, Berki is sajátjának vitatta a költeményt, a szerkesztőség mégis lehetőknek

tartotta, hogy »mindkettő egy közös forrásból, a népdalok forrásából van merítve«. A mi tapasztalataink tényleg igazolják ezt a föltevést. — A második versszak változata önálló dal gyanánt szerepel Gyűjt. II. 171., Bartalus, IV. 24., V. 84.; más dalba olvadva Krizánál 170. l. 345. sz. V. ö. Limbay, I. (2. kiad.) 201.

27. A kanász. A híres bakonyi kanász-táncz nótájának legszebb és legkerekdedebb szövege. Ezt is az öreg Bódai Lidi közölte velem (L. a 8. sz. jegyz.) Még leánykorában látta, hogy a bakonyi kanászok két baltát — élükkel felfelé — a földre keresztben fektettek s egyik társuk, míg a többi énekelt, e balták felett eljárta a tánczot. Annak, a ki járta, a balták felett mindig keresztben kellett állnia s lábaival a balták nyelét, nehogy reá vágódjanak, nem volt szabad érintenie. Mivel a tánczos jobbra-balra forgolódott, körül pergett, lábait előre-hátra emelgette, nagy ügyességet kellett kifejtenie. Réthei Prikkel Marián, ki a dallamot is közli, e tánczot a régi hajdútáncz körébe sorolja (Ethnographia, 1905. XVI. 334.). Szövegünk eltérő változatait l. Gyűjt. II. 21, 205., VII. 13. V. ö. köt. »A kanász az erdőben« kezdetű 6. sz. pásztordalával, továbbá Erdélyi, I. 215, ismét II. 460., Bartalus, III. 108., V. 109., Kecskeméthy Csapó Dániel, I. 32., Mátray, 80., Székely Sándor: Tréfás népdalok. 16., Kálmány: Koszorúk, I. 167., II. 137. Limbay II. 143—4. E kanásztánczot és kanászdalt Szigligeti Ede a »Két pisztoly« bakonyi jelenetében szintén szerepelteti. (1844. évi kiad. 96. l.)

28. Édes anyám... Néhány sora megvan Gyűjt. II. 212., Bartalus, I. 35, 53., Kunsági: Sárreتي dalkönyvecske, 5.

29. Ökrös legény. E szöveget s alig eltérő változatait az egész Dunántúlon ismerik. Ugyancsak Veszprém vidékéről M. Nyelvőr, 1872. I. 373. Egy ozorai (tolna-vmi) játékdalba olvadva, csaknem szószerint u. o. 1876. V. 43. —

V. ö. Gyűjt. I. 219., II. 31., 59., Erdélyi. I. 221., Szini. 187.; Kálmány: Szeged népe, I. 52.

30. **A betyár.** Változatait l. az eredeti záradék nélkül Erdélyi, III. 166., Kálmány: Szeged népe, II. 59—60. és Koszorúk, II. 87—88., Limbay. III. 70.

31. **A rab.** A nép kedvelt rabi nótái közül való szép változat. A fogságban sínylődő rab panasza általánosan ismeretes. Változatait közli Gyűjt. I. 191., II. 32., III. 33. és 48., VI. 8., Erdélyi, I. 381., 419., 422., 431., II. 134., III. 9. Szini, 132., Kriza, 14., Pap, 53., Bartalus, I. 11., Limbay, III. 26., 196.. Kálmány: Koszorúk. I. 47, 168.. II. 86., 148., Szeged népe, II. 20., 176., III. 17., 23., 220., Limbay, II. 112., Ethnographia, 1900. XI. 168. Utolsó etótti versszakának változata Thaly: Vitézi énekek. II. 395. A legrégibb változatok még a török időkből valók. A mienk abban tér el a többitől, hogy a régi keretben a rabság okát is elmondja. A »vármegyeispán« régies összetételének analogonja megvan Gyűjt. I. 307. és Limbay, II. 74—5. »vármegyeurak« formában.

32. **Fujdogál a szellő...** Szintén a régi rabi nóták körébe tartozik. Az anyjának panaszkodó rab hasonló történetét közli Gyűjt. VII. 19. is. V. ö. Ethnographia. 1901. XII. 457. A »Nájgebáj« a budapesti Szabadságtér helyén lerombolt Neugebäude-t jelenti.

33. **Ha fölmegeyek a törvénybe...** E kerekded »betyár-nóta« egyes sorai gyakran előfordulnak a betyár-romantika termékeiben. Így Gyűjt. VI. 161., 163.. Kálmány: Koszorúk. I. 41., II. 85. U. a.: Szeged népe, III. 21., 66., 68., II. 85., Erdélyi, I. 205., Bartalus, V. 69.

34. **A betyár szeretője.** Változata Mátraynál, 13. és Bartalusnál, VII. 190.

35. **Fábián Pista.** Változatai Gyűjt. II. 62. (egy versszaka 52.), VI. 27., Kálmány: Koszorúk, II. 70., Szeged népe, II. 168., III. 13. 219. Első versszaka külön dal

gyanánt is szerepel. A harmadik szintén: Limbay, I. (2. kiad.) 156.

36. Nádi Janesi. Gyűjtők a közeli Duzsnakon szintén talált egy változatot. Ebben az itt közölt három első versszak után e két versszak következik:

— Janesi akarsz-e meghalni,	Mire Janesi észre vette,
Vagy a törvény rabja lenni?	Szívét golyó sértegette.
Janesi kapja a fegyverét,	Nádi Janesi piros vére
Elkeréti a zöltségét.	Hullik a fenéki földre.

Egy másik változata Gyűjt. VI. 23. olvasható.

37. Zsandár Pali. Az egész Dunántúlon ismeretes »dubaj nóta«. Az első sorban említett Máté-Szalka Szatmárvármegyében van, honnan szintén ismeretes már egy közeli változata (M. Nyelvőr, 1874. III. 243. V. ö. Bartalus, III. 19.). Mivel a dunántúli szövegek többnyire szintén e helynevet emlegetik, valószínű, hogy e balladát valamely ponyvanyomtatvány segítette elterjedni. Eddig közölt egyéb változatait l. Gyűjt. II. 63., Bartalus, VI. 9—10., Kálmány: Koszorúk, I. 30., II. 66, 83., Szeged népe, II. 168., III. 212., Limbay, V. 61—2., M. Nyelvőr, 1884. XIII. 384., 1888. XVII. 288. Ethnographia, 1901. XII. 457.

38. Nagy József. Ama helyi érdekű alkalmi történetek közül való, a melyek a balladai közhelyek felhasználásával gyorsan keletkeznek, de az esemény emlékével együtt aztán gyorsan feledésbe is merülnek. A rendelkezésünkre álló számos történet közül mi a legeredetibbet választottuk ki közlés végett. Első versszaka megvan Gyűjt. VI. 25.

39. Bogár Imre. (Töredék.) Eddig ismeretlen záradéka ama szép betyár-történetnek, mely Gyűjt. I. 221., II. 53. és Bartalus, II. 12. jelent meg. Harmadik versszakának változatát l. Gyűjt. II. 34., Bartalus, IV. 7. és Kálmány: Koszorúk, II. 86.

40. Öreg huszár. Kezdő sora Gyűjt. VI. 216. és itt a 43. sz. tréfas népdalban; első versszakának változatát l.

Kálmány: Szeged népe, III. 224. és 245.; második és harmadik versszakának változatát Gyüjt. VII. 204. közli külön katona-dal gyanánt; harmadik versszaka tévesen elhelyezve Gyüjt. VI. 139; két különböző dalban elhelyezett részeit l. Limbay, VI. 128—9.

41. **Az Ur Jézus Krisztusról.** E verses Krisztus-mondát először Horváth Cyrill közölte »Nemzeti irodalmunk a reformációig« című tanulmányában a Katholikus Szemle 1891. évi V. köt. 676. l. és e tanulmány különnyomatában 138. l. azzal a megjegyzéssel, hogy felfedezője egy Sárosi Istvánné nevű élteőbb asszonytól vette, ki kisleánykorában hallotta Somogyban, vagy Zalában. A Balaton-vidéken mi is nyomoztuk; de nekünk egy öreg cserszegi öreg asszony már csak a tartalmát és két utolsó verssorát tudta elmondani. Egy hasonló verses Krisztus-mondát közöl Kálmány is: Szeged népe, III. 306.

42. **Török van a kutban.** (Töredék.) A Vanyoczkiteza hollétét nem tudtuk megállapítani.

DALOK.

I.

Szerelmi dalok.

1. Az első két sor változata Erdélyinél, II. 43.; Limbaynál, I. (2. kiad.) 167.

2. A második versszak gyér változata Erdélyinél. I. 58. — Hasonló dalmotivum van Tompa »Tó közepén...« kezdetű népdalában.

3. Első sorának változata megvan egy mulató gajdban Bartalusnál, VI. 148.

4. Második versszakának számos változata ismeretes. V. ö. Gyüjt. I. 264.; Erdélyi, I. 86., II. 52, 130.; Mátray, 95.; Kriza, 224.; Pap Gyula, 62.; Szini, 52.; Kővári. 102.; Kálmány: Koszorúk, I. 68.

5. Különféle dalokba olvadva l. Erdélyi, I. 437., II. 23.; Bartalus, I. 35., IV. 42, VII. 96.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 61.

6. Vált. Kriza, 112.; Limbay, IV. 112.

7. Vált. Gyüjt. VI. 59.; Erdélyi, III. 4.; Szini, 159.; Keeskeméthy Csapó Dániel, IV. 34.; Limbay, II. 159. V. ö. Erdélyi, II. 164.

8. Első versszakának változata Kálmány: Koszorúk, II. 102.

9. Kezdetének s első versszakának vált. alább az 55. sz. dalban és Gyüjt. VI. 40.; Erdélyi, II. 103, 137, III. 48.; Szini, 199.; Bartalus, I. 67.; Limbay, V. 85.

10. Második verssz. vált. Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 100.; a harmadiké Kálmány: Koszorúk, I. 144.

12. Második verssz. vált. Gyüjt. II. 86., VI. 78.; Kecskeméthy Csapó Dániel, 60.

13. Utolsó előtti sora egyezik Tompa •Télen nyáron pusztán az én lakásom . . .• kezdetű népdalának ugyanezen sorával.

14. Az egésznek vált. Gyüjt. II. 106.: Erdélyi, III. 162.; Pap Gyula, 43.; Szini, 145.; Limbay, IV. 84. Második versszakáé Gyüjt. I. 293., III. 201—2.; Erdélyi, I. 62., III. 45.; Kálmány: Koszorúk, I. 145.

15. V. ö. alább az 54. sz.

18. Vált. Kálmány: Szeged népe, II. 40.

20. Vált. Gyüjt. II. 185.; Erdélyi, III. 13.: Kriza, 20.; Kálmány: Koszorúk, I. 39.

21. Vált. Kálmány: Szeged népe, I. 27.

22. Egyes sorainak és versszakainak vált. Erdélyi, II. 26.; Szini, 185.; Kecskeméthy Csapó Dániel, I. 27., IV. 5.; Bartalus, II. 93.; Limbay, I. 135., IV. 105—6.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 36. és 78.

25. Második versszakának vált. Limbay, II. 100.

26. Vált. Kálmány: Koszorúk, II. 115.

27. Első versszakának vált. Kálmány: Koszorúk, I. 146., II. 129.; a másodiké Gyüjt. III. 169.

28. Első versszakának vált. Kálmány: Szeged népe, I. 14.

31. V. ö. Gyüjt. I. 186., VI. 42.; Thaly: Vitézi énekek, I. 180. (Horváth Ádám gyűjteményéből); Erdélyi, II. 173.; Kálmány: Koszorúk, I. 57., II. 164.; U. a.: Szeged népe, II. 45., III. 6.; Reinhold Köhler és Dr. Herrmann Antal: Und wenn der Himmel wär' Papier.

(Ethnologische Mitteilungen, I. 12, 211, 312, 319.) V. ö. az első szerző ugyanilyen című korábbi összehasonlításával is Benfey: Orient und Occident, II. 546.

32. Első versszakának, illetőleg 3—4. sorának vált. Gyűjt. VII. 65.; Erdélyi, I. 58.; Bartalus, VII. 65.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 45.

34. Vált. Kunsági, 9. és egy »Falusi Nóták« czimű 1875-iki ponyvairódmű termékben.

35. Második versszakának két első sorát I. Bartalus, VII. 100.

36. Vált. Gyűjt. VI. 65.

38. Második versszakának vált. Erdélyi, II. 24, 100.; Bartalus, II. 56, 92., V. 104.; Kálmány: Koszorúk, I. 22.; Limbay, II. 254., III. 171.

39. Vált. Kálmány: Szeged népe, III. 27.

40. Bevezető soraival v. ö. Kálmány: Szeged népe, I. 12.

41. Záradékanak vált. Kálmány: Szeged népe, III. 231.

46. V. ö. a fenti 20. sz. balladával és jegyzetével, továbbá Gyűjt. I. 233, 262, 304.; Erdélyi, I. 362.; Kunsági, 13.

49. E régi kerek dalnak 2—3. versszaka más dalba vegyülve megvan Erdélyi, III. 189.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 94. s ennek változata Gyűjt. II. 70.

50. Második versszakát v. ö. Kálmány: Szeged népe, II. 183.; U. a.: Koszorúk, I. 115.

51. Bevezető sorai megvannak Gyűjt. VI. 87.; Kálmány: Koszorúk, I. 100. — E gyönyörű dal következő változatát Kákossy János vasvári (vas-vmi.) néptanító 1890-ben közölte velünk:

Kék ibolya búra hajtja a fejét,
Záporosó levágta a tetejét:
Én is búra hajtom árva fejemet,
Mert elhagyott, a ki engem szeretett.

52. Második versszakát v. ö. Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 26.

54. L. itt a 15. sz. dalt.

55. Bevezető sorai szerepelnek a fenti 9. sz. dalban. L. ennek jegyzetét.

56. Záradékanak vált. Gyüjt. VI. 55., 77. és Bartalus, I. 107.

60. Közeli vált. Limbay, V. 156.; első sorát v. ö. Gyüjt. II. 141.

61. Második versszakát l. Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 69, 71, 77, 97.; Limbay. III. 217.; kezdő sora Kálmány: Szeged népe, I. 27.

62. Második versszakának vált. Gyüjt. I. 261., II. 121., 153.; Erdélyi, II. 13.; Pap Gyula. 40.; Kecskeméthy Csapó Dániel, IV. 82.; Mátray, II. 139.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 27.; Bartalus, I. 76.

65. Vált. Bartalus, I. 43.; Kunsági. 7, 48.; záradéka Bartalus, VII. 54.

66. Vált. Erdélyi, I. 453.; záradéka u. o. II. 89.: bevezető része Bartalus, I. 55.

67. Az első versszak gyér vált. Gyüjt. II. 143.

69. Második versszakát v. ö. Kecskeméthy Csapó Dániel, IV. 9.

71. Aligha népi eredetű.

73. Záradékanak vált. Bartalus, VI. 28–9.

74. Refrainjének vált. Erdélyi. I. 25., 53.

75. Első versszakát v. ö. Gyüjt. II. 116., III. 129.: két első sorát Bartalus. I. 65. Két utolsó sora megvan alább a 14. sz. vegyes dalban.

76. Két első sorát l. Kálmány: Szeged népe. III. 51.; a két utolsó változatát Gyüjt. I. 262., II. 244.; Erdélyi, II. 111.; Szini. 84.; Limbay. II. 85, 205., 266. — V. ö. a 78. sz. dal záradékaival.

78. Két utolsó sorát l. itt a 76. sz. dalban is.

II.

Katonadalok.

6. Kezdő sorainak változata Kálmány: Szeged népe, III. 245.

10. Első versszakának vált. Bartalus, IV. 10.; Kálmány: Szeged népe, III. 242. Harmadik verssz. vált. Gyűjt. II. 178, 183.; Bartalus, V. 47.; Kálmány: Koszorúk, I. 140, 143, 144.

12. Hasonló dalkezdés Bartalus, II. 29. Első verssz. vált. Szini, 126.

13. Első verssz. második fele Kálmány: Szeged népe, III. 243.; második verssz. első fele u. o. 246.

14. Első és harmadik verssz. közeli vált. Gyűjt. VI. 122. Második verssz. u. o. 414. és több vált. Limbay, II. 28—9.

15. Első verssz. második fele Erdélyi, II. 132.; Bartalus, II. 33. Második verssz. vált. Szini, 61.

17. Vált. Gyűjt. I. 323.

19. Második verssz. vált. Kriza, 237.; Kálmány: Koszorúk, I. 169., U. a.: Szeged népe, I. 36., III. 49.; Limbay, V. 5.

21. Záradékanak vált. Gyűjt. I. 287.

26. Első versszakának vált. Gyűjt. I. 234.; az utolsó Limbay, III. 29.; Ethnographia, 1906. évi XV. köt. III. füz. »Dévai csángó dalok«.

27. Első verssz. vált. Gyűjt. I. 284.; Kálmány: Koszorúk, I. 146., II. 241.: U. a.: Szeged népe, I. 46.

29. Első verssz. vált. Gyűjt. II. 107, 193., III. 195., VI. 106.; Mátray, I. 53.; Kriza 206.; Limbay, I. 142., II. 196. Második versszakában a koporsó bearanyoztatása koporsócsináltatást, azaz halált jelent.

33. A kalapon lobogó pántlikát azok viselik, a kik a katonasorozáson beváltak.

34. Az ugynevezett »versenydalok« csoportjába tartozik.

37. Régi katonadal, melynek első versszakát v. ö. Gyűjt. I. 297.; Erdélyi, II. 132.; Székely: Tréfás népdalok. 29.; Kálmány: Koszorúk. I. 27. Második verssz. Gyűjt. II. 184. Második és harmadik verssz. Kálmány: Koszorúk. I. 143.; U. a.: Szeged népe, III. 241. Harmadik verssz. u. o. I. 45. Negyedik verssz. u. o. III. 242. és Gyűjt. II. 183—4.

38. Utolsó két sora Sziniről. 39.

39. Második verssz. első két sora Gyűjt. II. 96—7. VI. 39, 83, 114.; Erdélyi, III. 51.; Kriza. 198.; Limbaynál. III. 92.

41. Első verssz. vált. Kálmány: Szeged népe. I. 8. 45.. III. 246. Második verssz. u. o. III. 56. Harmadik verssz. Bartalus, VI. 65.; Limbay, II. 88.

42. Régi katonadal, de aligha népi eredetű.

44. Első versszakát az egész országban éneklék. V. ö. Gyűjt. II. 58.. III. 199., VI. 114.; Kriza, 186.; Kálmány: Koszorúk. I. 143.

49. A M. Nemzeti Múzeum könyvtárának 700. Quart. Lat. kéziratából, 47. l. (V. ö. itt a 13. sz. ballada jegyzetével). Változatai Thaly: Adalékok, II. 296—307. és Erdélyi, III. 136.

III.

Pásztor- és betyárdalok.

1. Záradéka Krizánál 64, 156, 174.; refrainje Kálmány: Koszorúk. II. 148.. U. a.: Szeged népe. II. 60.

2. Záradéka Petőfi »Pusztán születtem...« kezdetű népdalának záradékaival azonos. V. ö. Szini. 45.

3. Egyes részeit l. Gyűjt. VI. 135.; Erdélyi, I. 118. 220.. II. 227.; Limbay, III. 66., IV. 162., 165. Egyébként pedig csak része az alábbi 10. sz. dalsz. dalnak.

5. Első verssz. vált. Gyűjt. II. 190., III. 111.

6. E bakonyi kanász-dal rokona a fenti 26. számú balladának, melynek jegyzetében e dal változataira utalás történik.

7. Második verssz. kezdő sorait v. ö. Gyűjt. I. 301.

8. Záradéka megvan Limbay, II. 70.

9. Hasonló tárgyú dal van Erdélyi, III. 183.; Bartalus, V. 137.; Kálmány: Szeged népe, III. 266.

10. Régi pásztordal. L. fentebb a 2. sz. dal jegyzetét. Az első verssz. második felének változata ugyancsak Petőfi »Pusztán születtem...« kezdetű népdalában van meg. A többi versszakok változatai elszórva megtalálhatók Gyűjt. VI. 135.; Erdélyi, I. 218, 220.; Szini, 122.; Limbay, IV. 162—5.; M. Nyelvőr, 1872. I. 373.

13. Első verssz. egy mysteriumban Gyűjt. I. 105.; továbbá Erdélyi, I. 228.; Bartalus, V. 118.; Kőváry, 97.; Limbay, V. 111. Hasonló vetélkedés található a csikós és juhász közt. Erdélyi, I. 217.

14. Első verssz. vált. Gyűjt. VI. 146.

15. Hasonló kezdetű dal van Bartalus. I. 79. és Kőváry, 88. A második verssz. vált. Gyűjt. VI. 232.; Bartalus, VI. 38.; Kőváry, 68.; Limbay, III. 81. Záradékanak vált. Kriza, 157.

16. Második verssz. vált. Kálmány: Koszorúk, II. 102.

17. Második és utolsó verssz. vált. Limbay, III. 53.

18. V. ö. Kálmány: Koszorúk, II. 139.

19. A versenydalok csoportjába tartozik. Vált. Erdélyi, II. 49, 50, 99.; Kriza, 175.; Bartalus, I. 35.; Kálmány: Szeged népe, III. 231.

20. Egyes részeinek változata Erdélyi, I. 194—5.; Szini, 109.; Limbay, V. 202.

21. Kezdő sorainak vált. Gyűjt. VI. 25.; Limbay, II. 29.

24. Az ismertebb »rabi nóták« közé tartozik. Vált. Kálmány: Szeged népe, II. 179. Egyes részeinek vált. u. o.

II. 59., III. 27.; Gyűjt. VI. 158.; Pap Gyula, 58.; Kálmány: Koszorúk: I. 144., II. 8, 97—8, 151—2.

27. A fenti 10. sz. dal részének tekintendő. (V. ö. a 3. sz. jegyzetével is.) Első verssz. vált. Erdélyi, I. 217—8., a másodiké u. o. 219.; Bartalus, I. 54.; Limbay, IV. 164.

33. Első verssz. vált. Kriza, 224.; Bartalus, V. 72.; a másodiké Gyűjt. I. 235.; Limbay, III. 64.

34. Záradékanak vált. Bartalus, IV. 35.

35. Záradékanak vált. Bartalus, IV. 43.

IV.

Bordalok.

1. Változata Kunsági, 44.; Székely Sándor: Tréfás népdalok, 47. Bevezető sorainak vált. Erdélyi, II. 114.; Kálmány: Szeged népe, I. 60.

2. Goethe 16. sz. római elegiájának tartalma éppen megfordítottja e tréfás bordal tartalmának.

3. Kezdő sorait v. ö. Kálmány: Koszorúk, II. 158.

4. Vált. M. Nyelvőr, 1873. II. 527.

6. Közeli vált. Kálmány: Koszorúk, I. 173.

7. Romlott változata előfordul Kis Albert »A bor és a magyar nóta« cz. közleményében (Szőlő- és borgazdasági lapok, 1896. I. 40. sz.)

10. Első verssz. vált. Erdélyi, I. 210.; Szini, 49.; Bartalus, III. 118.; Limbay, II. 167. Záradéka Kőváry, 38.

11. Vált. Kriza, 233.

12. Záradékát v. ö. Gyűjt. II. 210., VI. 186.; Kálmány: Szeged népe, I. 58.

14. Közeli rokona Kálmány: Szeged népe, II. 62.: hasonló tárgyú dal Erdélyi I. 165.

15. Első verssz. vált. Gyűjt. VI. 197. Az »echo«-ra emlékeztető érthetlen »akho«-t itt »ergó« helyettesíti.

19. V. ö. Kálmány: Koszorúk, II. 156.
22. Bevezető sorainak vált. Gyűjt. II. 204.; Bartalus, II. 90—1.; Limbay, IV. 129.
23. Első versszaka Petőfi »Hírös város az aafődön Keeskemét . . .« kezdetű dalából van átvéve.
24. Az egész dal változata, de a szövegferdítő gajdolás nélkül megvan Erdélyinél, I. 156. és Limbaynál, II. 186. Két első verssz. a gajdolással Kőváry, 102—3. Második verssz. Bartalus, II. 103.
25. Egyes részeinek vált. Gyűjt. II. 207.; Erdélyi. II. 213.; Kálmány: Koszorúk, II. 156.
26. Hasonló Bartalus, I. 62.; Limbay, III, 180.
27. Első versszaka megvan Bartalus, I. 61. Második versszakának rimpárjait v. ö. Gyűjt. II. 238.; Bartalus, I. 61.
31. Az erőteljes dal félnépi eredetet, vagy legalább is irodalmi befolyást sejtet.
30. Bevezető sorainak vált. itt az 5. sz. mysteriumban (45. l.), folytatásáé Kálmány: Koszorúk, II. 173.
33. Vált. Limbay, IV. 108. Utolsó sorának vált. Gyűjt. II. 185.; Kriza, 185.
34. Bevezető sorainak vált. Gyűjt. II. 102., III. 165.; Limbay, III. 158. Első és második verssz. közeli vált. Gyűjt. VI. 75. Második verssz. kezdete Petőfi »Hortobágyi kocsmárosné . . .« kezdetű dalából való. Utolsó sora Kálmány: Szeged népe, II. 61.
35. Vált. Erdélyi, I. 164.; Limbay, I. 294., II. 224.
36. Refrainje Kálmány: Szeged népe, I. 186.; refrain nélküli irodalmi átdolgozása Limbay, II. 145.
37. Pár sora Szini, 190.; Bartalus, VII. 142.; Limbay. III. 72. Záradéka Gyűjt. II. 211.
38. Mutatvány ama mulató gajdok közül, melyeket a gyakorlat különféle dalokból szokott összeróni. Néhon e gajdok egyes részeit »tus«-oknak és »dus«-oknak nevezik.

A tusok végén szereplő felkiáltásokat zárjelben közlöm. Az első vált. Erdélyi, I. 180.; a harmadiké és negyediké u. o. III. 15. s alább a 44. sz. bordalban; az ötödik elejének vált. Kriza. 233.; a hatodikénak refrainje Erdélyi, II. 221.; Limbay. II. 270.. III. 234., e tus második és hármadik versszaka Pázmándi Horvát Endre, I. sz. bordalából való (Kisebb költemények. Pest, 1832. 177. l.), a harmadik verssz. vált. Kálmány: Szeged népe, II. 64. E versszakok refrain-jének egy része Erdélyi I. 167.; az egész Gyűjt. I. 313.

41. Vált. Gyűjt. VI. 200.; Kálmány: Szeged népe, I. 56.

45. Első verssz. vált. Székely Sándor: Tréfás népdalok. 58.

46. Kezdő sorai Erdélyinél, III. 91.; első verssz. vált. Limbay, III. 15. és fentebb a 36. sz. bordalban.

47. Második verssz. vált. Szini, 27.; néhány sora »Legújabb alföldi népies dalok. Összeirta Aranykövy A. Budapest.« czimű évnélküli ponyvairódműben.

V.

Tréfás és gunydalok.

1. Refrainje Kálmány: Koszorúk, II. 167. Hasonló refrain van Limbay, III. 221. Utolsó verssz. vált. Gyűjt. III. 241.; Kriza, 180.; Bartalus. II. 31., VII. 153.: alább a 27. sz. dalban.

2. E kedvelt gunydal egyes részeinek változatai Gyűjt. II. 219., III. 218.: Kálmány: Koszorúk. I. 183., 198.; Székely Sándor: Tréfás népdalok. 33.

6. Első verssz. vált. Bartalus, I. 57.; a másodiké Limbay. V. 153. és Kálmány: Szeged népe. I. 66.

7. Második verssz. vált. Kálmány: Koszorúk. II. 165.

9. Első verssz. vált. Gyűjt. II. 238.; Bartalus, I. 61.

11. V. ö. 26. sz. bordalunkal. Ilyen kriptádiák előfordulnak népköltészetünk régi emlékei közt is. L. a M. Nemz. Múzeum könyvtárának 1793-ban összeírt 496. Oct. Hung. számú kéziratában (82. old.) a »Van egy hitván tetves vá-, vá-, város...« kezdetű dalt.

12. Záradékanak vált. Gyüjt. II. 24.

21. A második verssz. kezdősora Gyüjt. II. 124.; Kunsági, 15.

22. Első verssz. vált. Gyüjt. VI. 64.; Limbay, 127.

23. E félnépi eredetű gúnydal első és második verssz. vált. Gyüjt. II. 243.

24. Második verssz. vált. Erdélyi, III. 113.; Kálmány: Koszorúk. I. 178.

26. A »Bánatosan zeng a madár...« kezdetű dal travestálása és tovább ferditése. Hasonló népi travestiákat közül Gyüjt. II. 233—4., 489—90.

27. Záradékát l. fentebb az 1. sz. dalban.

31. Vált. Kálmány: Koszorúk, I. 184.

32. Megjelent a »12 pusztai dal. Budapest, 1876.« czimű ponyvairodalmi termékben.

33. Záradéka Erdélyi, I. 440.

34. Félnépi eredetű, de nagyon kedvelt alkalmi dal. Kisebb-nagyobb részei: Bartalus, IV. 71.; Kálmány: Szeged népe, II. 62, 198.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok, 34.; Limbay, III. 228—9.

35. Kezdetének vált. Gyüjt. III. 219., VI. 70. Hasonló refrain Limbay, V. 1.

38. Vált. Gyüjt. I. 339., II. 335., III. 178.; Bartalus, II. 88.; Székely Sándor: Tréfás népdalok, 32.; Kálmány: Koszorúk, I. 180.; Limbay, I. 33.

43. Kezdősora itt a 39. sz. balladában. Vált. Gyüjt. VI. 216.

44. Első verssz. vált. Erdélyi, III. 17.; Szini. 166.; Bartalus, II. 48.; Kálmány: Szeged népe, II. 67. Székely

Sándor: Szerelmi népdalok. 39. A második vált. Limbay, I. 274. Kezdeté Gyüjt. II. 229. A harmadik kezdete Kriza, 324. (Táncszók.)

45. A második verssz. vált. Gyüjt. VI. 219. E verssz. két első sora Bartalus, I. 43.

46. Záradéka Gyüjt. II. 229. Kortesdalba olvadva Limbay, I. 220.

VI.

Vegyes dalok.

6. Változata Limbaynál, I. (2. kiad.) 344.

7. Az első verssz. nagyon közeli rokonságban van Petőfi »Hegyen ülök...« kezdetű dalának utolsó versszakával. Más változata Kálmány: Koszorúk. I. 71. Második verssz. vált. Limbay, I. 184.

8. Első verssz. v. ö. Kálmány: Koszorúk. II. 143.

9. Második verssz. vált. Gyüjt. III. 162.: Erdélyi. II. 19.; Limbay, III. 144.: Herman Ottó: A magyar halászat könyve. I. 27. és Ethnographia. 1892. III. 262. Utolsó sorát így is éneklik:

Kék selyemmel én vartam rá a nevét.

10. Utolsó verssz. vált. Erdélyi. II. 117.: Kriza, 218.

11. Kezdő sorai Gyüjt. II. 132.; Erdélyi. II. 196. A második verssz. vált. Szakál: Czimbalom. 2.; Kálmány: Szeged népe, I. 21.; Limbay, 184.

14. Pár sora megvan fentebb a 75. sz. szerelmi dalban.

18. E gyönyörű dal az egész országban ismeretes. Vált. Gyüjt. II. 69.; Erdélyi. II. 67.; Kriza. 206.: Bartalus. II. 80.; Kálmány: Koszorúk. I. 53.; Székely Sándor: Szerelmi népdalok. 64. Ezekkel szemben a mi szövegünk a dalcsira legtökéletesebb hajtásának tekinthető.

VII.

Játékdalok és rigmusok.

Mióta dr. Kiss Áron »Magyar gyermekjáték-gyűjtemény« című kitűnő kötete 1891-ben megjelent, népköltészetünk eme kincsei közt már kevés ismeretlen adalék található. Mi, a kik egyébként is kevés térrel rendelkezünk, erre való tekintetből inkább csak jellemző mutatványok közlésére szorítkoztunk. E válogatásnál azonban lehetőleg arra is ügyeltünk, hogy a középkori eredetű emlékek változatainak további gyűjtésére buzdító példákkal szolgálhassunk. Fentebb, a pünkösödölő népszokások jegyzetében megemlítettük, hogy a magyarországi Szent Erzsébet lakodalmának emlékét őrző XIII. századi pünkösdi alakoskodó játékok számos törmeléke még pontosan felismerhető a sátoros ünnepeken énekelt játék-szövegekben. Az itt közölt 13—14. számú »Várkörkerülő« szintén e csoportba tartozik. A 10—11. számú »Kis kácsa fürdik...« kezdetű változatok középkori vonatkozásai ma már általánosan ismeretesek. »A János ur készül németi Bécsbe...« kezdetű játék-szövegnek számos változata ismeretes (dr. Kiss Áron i. m 299—303.), de korukat csakis a mi 9. sz. baranya-vmi közleményünk alapján lehet megállapítani. Ebben ugyanis a régi játék-szöveg következő törmeléke is szerencsésen megmenekült az enyészettől:

Én még sohasem voltam Uj-Budára,
Mind megírott palotába,
Szent János temetésére,

E sorok minden kétséget kizárólag arra az eseményre emlékeznék, hogy Alamizsnás Szent János alexandriai püspök tetemei 1489. nov. 10-én Konstantinápolyból az akkori Uj-Budára, vagyis a mai budai várba ünnepélyesen átszállítottak. (Knauz: Kortan, 203.; u. a.: Régi szerkönyveink, 51.)

Ez a meglepő példa eléggé igazolja, hogy a tarlózatlan területeken gyűjthető változatokat ezután sem mellőzheti a kutató.

1. Változata dr. Kiss Á.: i. m. 57—8.

5. Változatai dr. Kiss Á. i. m. 36. l. IX. 1—3.

7. Cziczellére vonatkozólag l. Kálmány: Mythologiai nyomok a magy. nép nyelvében és szokásaiban (Értekezések a nyelv- és széptud. köréből, XIV. 5.) 17—9. l.

8. L. fentebb a »Szegény molnár-legény« cz. ballada jegyzetét. Elejének vált. dr. Kiss Á. i. m. 170., a kördalé M. Nyelvőr, 1873. II. 477.

9. Vált. Kiss i. m. 299—302., Gyűjt. VI. 264.

10—11. Számos vált. ismeretes. Kiss i. m. 270—295. negyvennyolcz változatot közöl. V. ö. Gyűjt. II. 285.

12. Második verssz. vált. Kiss i. m. 174., harmadik verssz. vált. u. o. 173., 176., a kettőé u. o. 177.

13—14. A »Szent Erzsébet-játék«-ok és a velök rokon »Leánykérő«-k csoportjába tartozik. (L. fentebb a »Pümkösdölés« jegyzetét.) Vált. Kiss i. m. 218—226. és 335—380., Gyűjt. II. 239., VI. 261—3.

15. Záradéka az »Aranykapu-játék« része. L. Kiss i. m. 201—7., továbbá 213—8., 240. Gyűjt. II. 292., VI. 255.

17. Vált. Kiss i. m. 233—4. Ugyanott 514. azt olvasuk, hogy az Ordán-, vagy Jordán-vize II. András szentföldi utjára vonatkozik. Jellemző, hogy Gyűjt. II. 291. az ilyen játék szövegben az az »Andorjás bokrétás« is szerepel, a ki szerepel az alföldi pümkösdői »Szent Erzsébet-játék«-okban is. L. a »Pümkösdölés« jegyzetét.

18. Vált. Kiss i. m. 135., 137.

19. »Minek ez a rózsá ?« után hiány észlelhető. Vált. u. o. 6. (3. sz.), 38. (XI: 11. sz.)

20. Vált. Gyűjt. VI. 266.

23. Vált. u. o. 265., Kiss i. m. 439—443.

27—30. Vált. M. Nyelvőr, 1875. IV. 91.

LEVELEK.

A magyar nép balladái és dalai gyakran szerepeltetik az íródiákat, levélpóstát és levélírást. Például a jelen Gyűjt. I. 163., 166., 171., 188., 193—4., 226., 229., 278., 293., 296. ; II. 5., 28., 39., 58., 73., 75—6., 101., 104., 106., 108., 141., 185., 203. lapjain van szó a nép leveleiről. Körülbelül ilyen arányban szerepel más gyűjteményekben is. A régi példák rendszerint madár-póstást emlegetnek. Ugyanez szerepel a XVII—XVIII. századi félnépi lírai emlékekben is. (Thaly: Vitézi énekek, II. 193., 354.) Mivel a levelet hordó feeskék és hollók emlegetése ma már képes beszédnek tetszik, gyűjtőink a nép leveleit nem kutatták. De még így is följegyeztetett néhány lírai termék, a mely eredetileg nem dal volt, hanem levél (Gyűjt. II. 78. ; Kálmány: Koszorúk, I. 142., II. 127.) Az első maros-széki levélmutatványt Balásy Dénes közölte a M. Nyelvőr, 1878. VII. 432. lapján. Utána az én közleményem következett: »A nép verses levelei« a Pesti Napló 1892. évi karácsonyi mellékletén. Ujabban Gyűjt. VII. 352. közölt még egy székelyföldi mutatványt.

Nekem ezelőtt husz évvel az itt közölt 7—8. sz. levél került először kezembe. Mindkettőt egy Olaszországban katonáskodó monoszlai legény irta és küldte baza 1859-ben későbbi feleségének. Későbbi kutatásaim folyamán már csak romlott szövegű írott levelező-könyvekre akadtam. Utóbb azouban rájöttem, hogy számos levelet könyv nélkül is tudnak s a mit emlékezet után elmondanak, az már rendszerint hibátlan ritmusu. Így aztán nemcsak nekem, hanem gyűjtőimnek is sikerült számos ép levél-szöveget megmenteni.

A több vármegye területét felölelő itteni közlések immár kétségtelenné teszik, hogy a nép verses levelei formai tekintetben nagyon egyöntetűek. Tartalmuk sem mondható változatosnak. A gyakran ismétlődő kereten belül olyan lírai közhelyek váltakoznak, a mik lehetővé tették, hogy a levél szerkesztői magokat ügyesen elhelyezett népdal-törmelékekkel tolmácsolják, s hogy utóbb ilyen törmelékeket a másolók is beleszőhessenek. Mivel így számos régi dalrésznek nyomára jövünk, a levelek legtöbbször s velük ezt a népköltési műfajt is régi termelés lassan kialakuló eredményének kell tekintenünk. Csakis így érthető, hogy némely levél elvégre oly kerek lírai alkotássá csiszolódhatott, mint akár egy sikerült dal. Viszont némelyikben szövegromlás és félnépinek tetsző befolyás is észlelhető. De mivel a levélíró mindig élhet s a másolatok bizonyossága szerint él is a változtatás jogával, az ilyen jelenség lehet alkalmi természetű, tehát újabb keletű rontás eredménye is. Ezért aztán a régibb szövegek megállapítása ezéjából nagyon óhajtható volna, hogy gyűjtőink ezután már a változtatásokat is figyelemre méltassák.

1. Kezdő sorainak változata előfordul népdalokban: Erdélyi. II. 59.; Kriza. 197.; Gyűjt. II. 76.

2. A bevezetésben felhangzó s az alább gyakran ismétlődő panasz meg van Kálmány: Koszorúk. II. 117.

7. »Ugy bujdosom én itt ...« kezdetű részének változata gyakran előfordul a kurucz kori költészet lírai termékeiben: Thaly: Vitézi énekek. II. 12. 321. s a 367. l. kezdődő dal első három versszakában. továbbá Erdélyi. I. 11.

9. Bevezető sorai Erdélyi, I. 19.; Kálmány: Szeged népe, III. 16.; u. a.: Koszorúk. I. 142.

10. Hasonló záradék Gyűjt. II. 78.

19. Kezdeté egyezik a 10. számú levélével. »Ha kérdik ... stb.«, a »Repülj fecském ...« kezdetű dal változataiban is előfordul.

RÁOLVASÁSOK.

A varázsigékkal való gyógyítás, vagy a vele egyértelmű szelleműzés a legszívósabb életű pogánykori emlékek közé tartozik. A X. századi merseburgi német ráolvasások csaknem szószerint megtalálhatók az indus Atharvavedában (Heinrich: A német irodalom története, I. 25—7. és E. Philologiai Közlöny, IX. 371.), sőt megtalálhatók a Kr. e. évezredekbe visszanyúló babyloniai ékiratos emlékekben is (Lenormant: Die Magie und Wahrsagerkunst der Chaldäer. Jena, 1878.) A nemzetközivé vált ókori hagyományt utóbb a keresztyénség sem tudta megszüntetni. Mivel a megtérített népek a pogány istenek neveit a keresztyén Istenével, Krisztusával, Máriáéval, Szent Péterével, Szent Páléval, Szent Jánoséval stb. helyettesítették, a legrégibb ókori rhythmikus szövegek változatai még ma is megtalálhatók az európai népek élő hagyományában.

A nemzetközi vagyonból természetesen a mi népünk is kivette részét. Mivel az urál-altáji rokonnépek sámánkodásának szintén részesei voltunk, nekünk a varázslást nem kellett külön elsajátítanunk. Mig tehát egyrészt bizonyos az, hogy a szintén keleti eredetű európai hagyomány nálunk termékeny talajra talált, másrészt az sem szenvedhet kétséget, hogy a kölesön-nyaggal kapcsolatban nemzeti hagyományunk számos emléke is fennmaradhatott. Ezért tartjuk szükségesnek, hogy az összehasonlító műveletek megkezdése

előtt kutatóink a nehezen hozzáférhető magyar ráolvasások rendszeres gyűjtését is hathatósan felkarolják.

A legrégibb e nemű emlékeket báró Nyáry Jenő a bagonyai levéltárban fedezte fel. Az 1488 táján lejegyzett három középkori ráolvasást Ipolyi Arnold »Magyar ősvallási és nyelvemlékek« czimen ismertette (Századok, 1872. VI. 1—7. s utóbb közölte Zolnai Gyula is: Nyelvemlékeink, 152—3.). A XV. század végéről, vagy következő század elejéről való az a nyolcz »bájoló imádság« is, melyet Bornemisza Péter az »Ördögi kísértetekről« szóló elmékedésekben Tardoskeddi Szerencse Benedek feleségének előadása nyomán 1578-ban kiadott.* A XVI. század elejéről származó Peer-codex imádságaiban (Nyelvemléktár, II.) Szilády Áron egy akadémi felolvasásában szintén ráolvasásokat vélt felismerni.** Két 1516-ban feljegyzett felolvasást az Irodalomtörténeti Közlemények, 1893. III. 122. közölt. Az a kincskeresők nyílára vagy sorsvető pálcájára mondott ige, melyet először Döbrentei Gábor adott ki (Régi magy. nyelvemlékek, II. 45.), 1519—1541-ből való. Az időnként felbukkanó régi emlékek közül Melich János egy 1550 tájáról való gyöngyösi följegyzést az Ethnographia, 1898. IX. 324. közölt. Ugyanitt (1905. XVI. 316.) közzött még Fabó B. is két 1651-ki szöveget. Ipolyi Arnold a saját családi levéltárában szintén talált egy 1656-ban feljegyzett szöveget (M. mythologia, 399.). Thaly Kálmán három ráolvasása a XVI—XVII. századból való (Századok, 1883. XVII. 364—7.). A régi boszorkányperek aktáiban szintén fordulnak elő egész terjedelmükben lejegyzett szövegek. Így

* E czimen külön és »Az evangéliumokból és az epistolakból való tanuságok« IV. részében. Sempte. 1578. 805. l. Belőlük két mutatványt l. a Vasárnapi Ujság. 1867. 8. sz.; mind kiadta Barna Ferdinánd: A finn költészetről. 1872. 90—4.

** Akadémiai Értesítő, 1872. VI. (és nem V.) 104. és M. Nyelvőr, 1873. II. 305. (megjelent?).

bukkant rá pl. Széll Farkas egy csongrád-vmi és egy debreczeni régi ráolvasásra (Századok, 1873. VII. 72. és Ethnographia, 1892. III. 115.).

A néphagyományban fennmaradt régi emlékek gyűjtését a M. Nyelvőr és az Ethnographia kezdte meg. (L. Kunos és Munkácsi »Nyelvőrkalauz«-ának s a »Nyelvőrkalauz a M. Nyelvőr I—XXV. kötetéhez« utalásait, továbbá az Ethnographia I—X. kötetének »Név- és tárgymutató«-ját a X. köt. végén.) A M. Nyelvőr, 1873. II. 304—9. Szilády Áronnak »Néhány ráolvasás« s u. o. 1874. III. 137. 178. Ferenczi Jánosnak »Ráimádkozások« czimen külön gyűjteménye jelent meg. Az Ethnographia, 1890. I. 247. pedig Wieder Gyula »Kincses babonák és ráolvasások«; u. o. az 1891. II. 35, 69. Kálmány Lajos s az 1892. III. 116. Dr. Kiss Áron »Ráolvasások« cz. közleményeikben szolgáltatott újabb adalékokat. Népköltési gyűjteményeink közül csak Kálmány Lajos: Szeged népe, I—III. kötete nyitott a ráolvasásoknak, vagy ráimádkozásoknak rendkívül gazdag külön rovatot. Kriza: Vadrózsák szólásmódjai, Székely Sándor: Tréfás népdalok csufolódó versikéi s Gyűjt. I—II. játékdalai közé csak esetleg kerültek ráolvasások. Végül megemlítjük még, hogy Vargá János: Babonák könyve, Arad, 1877, Kozma Ferencz: Mythologiai elemek a székely népköltészet és népeletben (Értekezések a tört. tudom. köréből. X. 6.). Kálmány Lajos: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvagyományainkban (Értekezések a nyelv- és széptud. köréből. XIV. 5.), valamint az Ethnographia népszokásokat és babonákat tárgyaló cikkei közölnek még szórványosan ráolvasásokat. A dunántuli adalékokat közlő cikkek közt e tekintetben leggazdagabb Gönczi Ferencz két cikke: Az emberi betegségek gyógyítása a göcseji népnél (Ethnographia. 1902. XIII. 78. 128, 214.) s ennek kiegészítése: Az emberi betegségek s gyógyításaik a göcseji s hetési népnél (u. o. 1905. XVI. 345.).

1. Ugyancsak Göcsejből három értékes vált. Ethnographia, 1902. XIII. 80—2. V. ö. ugyanott 1905. XVI. 345—6.

2—6. L. az előző sz. utalásait, továbbá egy sorok-melléki, vas-vmi, adalékot u. o. 1895. VI. 268.

9—13. Vált. M. Nyelvőr, 1875. IV. 83.. Ethnographia, 1892. III. 117., 1905. XVI. 295, 350, 358., Kálmány: Szeged népe, III. 158—9., U. a.: Mythologiai nyomok stb. 10—13.

14—5. Vált. M. Nyelvőr. 1873. II. 517., 1875. IV. 324—5., 1877. VI. 319. Székely Sándor: Tréfás népdalok, 95. (235. sz.), Ethnographia, 1902. XIII. 128, 219., 1905. XVI. 348.

18—20. Vált. Ethnographia, 1891. II. 35., 1892. III. 116, 129., Kálmány: Szeged népe, II. 111., III. 149.

27. Vált. Kálmány: Szeged népe, I. 112.

31. Vált. M. Nyelvőr, 1878. VII. 86, 475.

32. Vált. Székely Sándor: Tréfás népdalok, 87—8. (183—4. sz.) Gyüjt. I. 356., II. 270., dr. Kiss Áron: Magyar gyerekjáték-gyüjt. 21—3.

33—4. Vált. Gyüjt. II. 254. dr. Kiss Áron i. m. 20—1.

35. Vált. M. Nyelvőr, 1873. II. 330., 1878. VII. 478.

37—41. Vált. M. Nyelvőr, 1880. IX. 560.. Ethnographia, 1891. II. 301., 1894. V. 192., 1897. VIII. 444, 450.

MESÉK ÉS MONDÁK.

A dunántúli magyarság nagy területének mese-kincsét még nem aknázták ki gyűjtőink. Az Eszterházyak szolgálatában álló Gaal György a mesék lelőheiyét nem jelezte ugyan, de azért nagyon valószínű, hogy az összegyűjtött anyag túlnyomó része Sopron-vármegyéből s a vele szomszédos területekről került ki. Utána Erdélyi János kötetei közöltek néhány dunántúli népmesét. A M. Nyelvőr gazdag, de nem mindig jó forrásból eredő anyagában szintén vannak dunántúli darabok. E folyóirat dunántúli gyűjtői közül Halász Ignác (Móka bácsi) utóbb több kötetet közrebocsátott; de az ifjúsági irodalom szolgálatában utóbb már a kiadott gyűjtemények más vidékekről származó adalékait is újra elmesélte. Ujabban Vikár Béla Gyűjt. VI. kötetében több mesét közölt Somogy-vármegyéből. Közleményeit tájszólás szerint és gyorsírással jegyezte le. Noha nagyon kíváncs volt, hogy a székelyföldi és alföldi gazdag gyűjtemények mellett a sok eredeti sajátságot őrző délnyugoti országrész mese-kincse is megfelelő arányban ismeretessé legyen, jelen kötetünkben helyszüke miatt mi is inkább csak mutatványokkal szolgálhatunk. Arról tehát szó sem lehet, hogy a felölelt nagy terület mese-költészetéről és prózai elbeszélő stíljéről képet nyújtani akarnánk. Azt azonban még a mutatványokkal is igazolni óhajtottuk, hogy a gyűjtőknek itt a viszonylag legkönnyebben hozzáférhető

tündéries és egyéb csodás elem határain kívül is gazdag mese- és mondaanyag kínálkozik.

A szerencsés viszonyok közt megejtett gyorsírászati lejegyzés és phonograph-fölvétel nyelvészeti, különösen hangtani és mondattani tekintetben, viszonylag legtökéletesebb. De a tiszta népi elbeszélő stílt még így sem lehet megrögzíteniünk, mert a mese szövege nem *állandó*, a mesélő *szabad előadását* pedig minden körülmények közt zavarja az, hogy beszédjét idegen hallgatja és jegyzi, vagy hogy egy berregő gépbe kell belemondania.

A gyakorlat minden gyűjtőt megtanít arra, hogy a mesélő társaságok tagjainak rendszerint van két-három meséjük, melyet mindig velük mondatnak el, mivel ők tudják legjobban. Azt is tapasztalhatni, hogy a mesélő a tőle megszokott holmival alkalom adtán »ki is tud tenni magáért.« Az elbeszélés közhelyeinek cifráját még jobban cifrázza, a tréfás részeket jobban megborsozza, a párbeszédeket eleve nebbekké teszi, a csodás elemet jobban túlozza stb. Mivel a gyűjtő rendszerint ilyen felajzott lelkekkel áll szemben, a hol csak tehettem, mindig egy szomszéd helyiségből hallgattam rá a mit sem sejtő mesélőre. A szabad előadás esélyei ellen pedig úgy védekeztem, hogy az így megismert mesét másokkal is és más vidékeken is többször elmondatam. Így aztán meg tudtam állapítani nagyon sok egyéni sajátyságot, sőt számos olyan alkalmi járulékot is, a mit a mesélő ötletszerűen kevert előadásába. Ilyen módon lehet elkerülni azt a nagy veszedelmet is, hogy a tévesen összekevert mese-elemeket vagy megesonkitott meséket egyetlen rossz vagy önkényes előadás alapján mese-irodalmunk számára megörökítsük.

A mesélő szabad előadásának szószerinti lejegyzése ilyen körülmények közt csak akkor indokolt, ha a gyűjtő kitűnő elbeszélőre akad. Ilyen esetben aztán a phonograph és a gyorsírói ismeret sem okvetlen szükséges. Akárhány-

szor kísérleteztem kitűnő mesélő lassu lediktálásával s mikor az így leírt szöveget rendesen újra elmondattam, ha akadt is, jelentektelen aprólékosság volt az, a mit utólag ki kellett igazitanom. Az együgyűbb elbeszélők előadását rendszerint az teszi érdekessé, hogy görcsösen ragaszkodik a mesei szólamokhoz, a leírások, az elbeszélő részek, a párbeszédek és ismétlések hagyományos szövegéhez. Ezért a lediktálásnál velük is könnyen boldogul a gyűjtő, mert előadásuk egyéni részének szószerinti megrögzítése ugy sem szolgáltat használható anyagot. Ha viszont meséiket többször meghallgatjuk vagy másokkal is elmondatjuk, utóbb nagyon kis térre szorul az a szövegrész, a melyet a rendelkezésünkre álló változatok alapján az ügyetlen mondatszövegszövegmaitól meg kell tisztogatnunk. Ez ellen aztán a folklornak és a nyelvészetnek sem lehet szava, mert a gyűjtőtől a nép nyelvének és elbeszélő művészetének olyan mérvű ismeretét minden körülmények közt megköveteljük, hogy a gyomot felismerje. Különben gyorsírási lejegyzésekből és phonograph-másolatokból is közre adhatunk olyasmit, a mit a nép elbeszélő művészetének *általános jellegű* adaléka gyanánt árulni nem szabad.

I.

Mesék.

1. **Markalf.** Noszlop, Veszprém-vm. E mese vázlatát először az Ethnographia, 1891. II. 321. (Markalp meg az Ördög) közölte Hetésről, a szomszédos Zala-vm. területéről. Ugyanitt 1901. XII. 225. olvasható egy »Markal« czimű másik mese is Udvarhely-vm-ből. Markalf alakját népünk az 1577-ben megjelent s utóbb többször lenyomatott »Salamon királynak az Dávid király fiának Markalfal való tréfa beszédeknek könyve« czimű vásári nyomtatványból ismerte

meg. Ipolyi kimutatta, hogy a kedvelt népkönyv számos mondása magyar példabeszéddé lett. (Uj Magyar Muzeum, 1855. 287.) Sőt maga Markalf is szerepelt közmondásainkban. pl. Dugonics. II. 75.; Erdélyi, 285.; M. Nyelvőr, 1886. XV. 281; Ethnographia, 1901. XII. 226. Az említett udvarhely-vmi mesének tulnyomó része is a népkönyvből való. Budai Ferencz polgári lexikonának 1804-ben megjelent II. darabja 634. már azt állítja, hogy Markalf Salamon magyar király udvari bolondja volt s Mosony-vmben Óváron született. Dugonics szintén ezt írja róla, midőn a fenti helyen megemlíti, hogy egy ízben a zimonyi bíróval is összetűzött. A fenti erdélyi mese Markalja Mátyás királylyal tréfálkozik. A mi mesénknek a népkönyv tartalmához nincs köze. Viszont bizonyos, hogy a kettő köre azonos. Népünk ugyanazzal a furfangos paraszttal téteti csuffá az ördögöt, a ki egykor bölcS Salamonon is kifogott. A csuffá tett ördög népmeséink egyik kedvelt alakja. Markalf nemzetközi szerepéhez Reinhold Köhler: Kleinere schriften, I. 87, 151. II, 270, 479, 580, 640. és Katona Lajos (Ethnographia, 1902. XIII. 93. 377.) közöl adalékokat.

2. Terülj, táska ! Nyirád, Zala-vm. Vált. Gaal György magyar népmese-gyűjteménye, II. 142. (XLIII. sz. Az ostobán az isten is csak bajjal segít). Ebben egy mindent terítő abrosz, aranyat folyató bárány és két kalapács szerepel. Merényi: Sajóvölgyi népmesék, II. 113. (A szegény ember és a varjak királya). Ebben egy sódaráló szerepel, melynek csak azt kell mondani »derülj (talán: terülj?) édes darálókám«, valamint szerepel egy mindenkit verő bot is. Dr. Kunos Ignác: Török népmesék. 37. (Bolond Mehemed) asztalt és botot szerepeltet. Vált. felsorolja R. Köhler: Kleinere schriften, I. 47. 67, 588.

3. A jövőndökut. Keretes mese, melyet a Balaton zalai partján mindenhol ismernek. Kerete arra szolgál, hogy a mesélő hallgatóságát is mesemondásra kényszerítse.

Ilyen mese még nem szerepel gyűjteményeinkben. Mi is csak egyet hallottunk még Erdélyi, II. 345. »Három pomarancs« című meséjének olyatén változatául, hogy a királynak annyi fia van, a hány mesét elmondadni akarunk s midőn a kertész kiosztja nekik a csodálatos gyümölcsöket, a király kertészével embereket állittat elő, hogy neki a fiuk történetét elbeszéljék. Mikor aztán a mesélő hallgatói közt megnevezi azokat, a kiket a kertész kiszemelt, értésükre adja azt is, hogy a király nyomban leütetti a feje gombját annak, a ki valamelyik fiú történetét nem tudja elmondani. Ezt azonban szorosabb értelemben keretes mesének nevezni nem lehet, mert a fiuk története végéről hiányzik az összefoglalás, vagyis a keret második fele.

A történeteket elmondató epikai keretek igen régi keletűek. Legrégibb emléke az indiai Pancsatantrában (öt könyvben) s ennek kivonatában, a Hitopadesában (jó tanácsban) maradt reánk. Az indiai eredetű keretes forma később nyugaton is tért hódított. Legművészibb emlékei közül csak az arab Ezeregyéjszakát és Boccaccio Decameroneját említjük fel. A mi mesénk keretének forrását nem tudjuk pontosan megállapítani. Lehet, hogy a meséltetés ötlete irodalmi uton támadt. Talán »Poncianus historiájá«-nak mesélő hét bölcs mestere szolgáltatott hozzá indítékot. Ez a népkönyv már 1573-ban megjelent s az előző mese Markalfjának történetével együtt a vásári ponyváról a dunántúli nép közt is elterjedhetett. (Hatását kimutatta Katona Lajos: Magyar népmese-típusok. Ethnographia, 1903. XIV. 418.) Viszont lehet régebbi, minden irodalmi közvetítést kizáró emlékkal is dolgunk. De ennek megállapításához jóval több és beszédesebb népi adalékra volna szükségünk. Ezért óhajtjuk, hogy gyűjtőink ezután a meséltető keretek nyomozására is gondot fordítsanak.

Végül megjegyezzük, hogy a jövődökt szerepe a germán mythosz felé irányítja a kütatöt. A skandináv

hagyomány szerint van egy forrás, melyet Mimir, az »emlékezet« őriz, mert benne bölcsesség és tudás rejlik. Egyszer Odin a forrásból inni akart, de kívánsága csak akkor teljesült, midőn egyik szemét zálogul adta. (W. Scherer: *Vorträge und Aufsätze*. 385. l.) Jellemző, hogy a magyar mese vége szintén kizökken a mese kerékvágásából s mondai jelleget ölt.

4. Csacsi Csicsa. Köveskállya, Zala-vm. A Dunántúl egyik legelterjedtebb meséje. Az együgyű Csicsa kalandjainak se szeri, se száma. Legtöbbje természetesen csak kölcsönzés egyéb mesékből. Itt csak azok vannak felvéve, a melyek a kalandok cyklusában rendszerint együtt szerepelnek. »Csicsa« neve a dunántúli nyelvben tréfás változata az »Istók«-nak. Ezért valószínű, hogy a mese tulajdonkép a közmondások Bolond Istókját szerepelteti. V. ö. Merényi: *Eredeti népmesék*, I. 195. és II. 213. (Bolond Jankó) két változatával, mely utóbbiban előfordul a holttest-csempészés is. A holttest három kalandját ismeri Munkácsi Bernát: *Votják népköltészeti hagyományok*, 133—8. L. továbbá *Gyűjt.* I. 422. *Ilók és Mihók* című meséjét s 599. a hozzá irt tájékoztató jegyzetet.

5. Hogyan került az első katona a menyországba? Köveskállya, Zala-vm. Számtalan változatban ismert nemzetközi mesetárgy (L. Köhler: *Aufsätze über Märchen und Volkslieder*, 48. s köv. l.), melynek vált. *Gyűjt.* I. 498., *Gaal*, I. 104. (VI. sz. A szökött katona), *Kálmány*: *Szeged népe*, III. 175. A bárányok hasonló szerepe *Gyűjt.* I. 376. (Az angyalbárányok.) V. ö. *Kriza*, 449. (A mőndőlecskék.)

6. A rátóti csikótozás. Moha, Fehér-vm. Az egy-szeri palóczgyerek a dinnyét nézte ló-kukónak (ló-tozásnak), mert mikor elejtette, szintén nyulat ugrasztott fel. (M. Nyelvőr. 1875. IV. 473.) A felső Tisza mentén viszont ez a közmondás járja: »Kigördült belőle, mint a görgei tők-

ből a nyul-csikó.« (Erdélyi : M. közmondások könyve, 431. l. 8967. szám. V. ö. a 162. l. 3117. számával.) Az ilyen adomá-szerű helyi hagyományokat a dunántúliak a veszprém-vmi Rátótra szokták ráfogni. Ezek akarták borsón eltolni a templomot; ezeknek kanyarított (nyelvet öltött) a bika, mikor legelni a toronyra huzták; ezek ütötték agyon a ketyegő fenét (órát) és uszták meg a hajdinát; ezek vitték a Bakonyban a létrát keresztben s ezek vitték folyóra itatni a tikkadó talián szabó-legényt (rákot) stb. A kalandok leg-többje természetesen nemzetközi s megtörtént pl. a német schildauiakkal és az együgyű gascogne-iakkal is (Bladé : Contes pop. de la Gascogne, III. 130—5.). A kalandok közt rendszerint szereplő csikótozás kiköltésére vonatkozó-lag ismét Köhler kitűnő összehasonlításaira utalok (Klei-nere Schriften, I. 50., 135., 323.). Pótlólag megemlíthetjük, hogy a leejtett, de egyébként ezzel egészen azonos számártozás szerepel még egy velencei mesében (Jahrbuch für romanische und englische Literatur, VII. 278.), továbbá E. Meier : Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben. 404. sz. : Birlinger : Volkstümliche aus Schwaben, I. 436., 444., 445. : Schmitz : Sitten und Sagen des Eifler Volkes, I. 104.

7. Rossz pap. Kánya, Tolna-vm. A döglött kutya szájából eredő patak szerepel a Gesta Romanorum XII. sz. elbeszélésében is. Nálunk e gyűjteményt Haller János 1695-ben kiadott Hármass Históriája tette népszerűvé. De a magyar meseköltés ezuttal aligha ebből meritett, mert akkor bajosan társulhatott volna a kölcsönzött rész a varangyos béka vele egyenértékű symbolikus szerepével. A döglött kutya szájából eredő patak ugyanigy beolvasztva szerepel még a fentebb idézett székely mesében (Kriza. 451). A Gesta Romanorum jelzett elbeszélésének rokonságát Katona Lajos kiadása tárgyalja (Régi Magy. Könyvtár. XVIII. 490—1.). hatására vonatkozólag l. Binder Jenő megjegyzéseit Ethno-graphia. 1892. III. 281—5.

8. **Ijesztő mese.** Gárdonyi, Fehér-vm. Az egész Dunántúlon ismeretes. Két közeli vált. közölte a M. Nyelvőr is: 1874. III. 558. (Tolnából), 1876. V. 178. (Somogyból).

9. **Csali mesék.** I. sz. vált. Kálmány: Koszorúk. II. 223., M. Nyelvőr, 1874. III. 279., 558., 1878. VII. 425.

II. sz. vált. Kálmány: Szeged népe, II. 155.

III. sz. vált. Kálmány: Koszorúk, II. 221. (2. sz.).

IV. sz. A Kiriki-tó Várpalota mellett Veszprém-vmben van.

V. sz. vált. Kálmány: Koszorúk. II. 221. (1. sz.)

VI. sz. Komoly mesekezdeshez felhasználva nálunk a 4. sz. elején.

II.

Krisztus-mondák.

1. **A cseresznye.** Zala-vm, Balaton-vidék. Tudomásom szerint ismerik még egész Baranyában, Somogy-vmben és Veszprém-vm. nyugati részein. Vált. a M. Nyelvőr, 1894. XXII. 236. Emonda tárgyát Goethe »Die Legende vom Hufeisen« cz. 1797-ki feldolgozása tette nevezetessé. (E feldolgozást a forrás megnevezése nélkül magyarra fordította Edvi Illyés Pál s »Szent Péter. Legenda« czimen a maga neve alatt kiadta Igaz Sámuel 1821-ki Zsebkönyve 167—9. lapjain). Noha Dr. J. G. Kunisch 1816-ban már közölt egy sziléziai népi változatot (Büsching: Wöchentliche Nachrichten, 2., 3.), a német irodalomtörténészek csak ujabbban tudtak belenyugodni abba, hogy Goethe legendájának tárgya nem eredeti, hanem feldolgozás. A népi források vizsgálatát az a hiedelem lassította, hogy Goethét, mint más német költöket is, pl. Kleistet, Hans Sachs példái buzdították hasonló tárgyú legenda írására. Az ujjabbkori népköltési kutatások azonban kétségtelenné tették, hogy Goethe költeményének tárgya a nemzetközi mesekincs

körébe tartozik. Katona Lajos barátom figyelmeztetett, hogy az eddig felszínre került spanyol, vallon, morva, galicziai lengyel és felső-magyarországi (zemplén-vmi) rutlén adalékokat J. Bolte a Goethe Jahrbuch, XIX. 307., XXI. 257. és köv. lapjain már összeállította. Magyar változatokról még nincs tudomása, noha a jelen közleményt előzőleg már kiadtam a »Pesti Napló« 1893. évi 360. sz. karácsonyi mellékletén, a köv. esztendőben pedig megjelent a M. Nyelvőr fentebb idézett gömör-vmi változata.

3. **A csökönyös számár szerencséje.** Nyirád, Zala-vm. A számárra adott áldás más alkalmazásban megvan Gyűjt. I. 507.

5. **A hajó-ácsok.** Szegzárd. Katona Lajos figyelmeztetése szerint Krisztus hasonló csodatétele előfordul a Domonkos-codexben is (Nyelvemléktár, III. 240.). E legenda eredetijét ugyanő közli az Irodalomtörténeti Közlemények, 1906. XVI. 1. füz. Népünk szerint az ácsokkal Szent Péternek volt más kalandja is. L. Kálmány: Szeged népe, II. 141.

6. **Szüreten.** Sopron, állam-fegyház. Az elejével v. ö. Kálmány: Szeged népe, II. 149. Az egészre vonatkozólag Köhler: Aufsätze über Märchen und Volkslieder, 75.

7. **Kovácsok kovácsa.** Szil-Sárkány, Sopron-vm. Nagyon elterjedt monda. Rokoni körét Köhler: Kleinere Schriften, I. 3., 132., 296., s Katona Lajos utalása szerint Pitre: Biblioteca delle Tradizioni popolari Siciliane. XVIII. 186—196. tárgyalja.

III.

Helyi mondák.

2. **Mátyás királyról.** Ma már irodalmilag is ismert népmonda, mely Zalában szintén ismeretes. Mivel a nagy állami czimeren s a vele ellátott »angyalos krajczár«-okon

koronát tartó angyalok szerepelnek, azt lehetne hinnünk. hogy utólag kialakult heraldikai mondával van dolgunk. Ennek azonban ellentmond az a körülmény, hogy ez a monda nálunk már Mátyás megválasztatása előtt ismeretes volt. Az 1358-ban készült Bécsi Képes Krónika diszitője kétszer is megfestette, hogy Szent Lászlónak angyalok teszik fejére a koronát. (L. Szilágyi: A m. nemz. tört. III, 93., 126.) Ugyanez a legendai jelenet többször szerepel a XV. századi templomi falképeken is (pl. a velemérin, u. o. 179). Nagyon valószínű tehát, hogy a nép ezt a hagyományt egyesítette kedvelt királya emlékével. A monda magyar tárgyú morva és mátyusföldi tót változatait Ernyey József ismerteti (Ethnographia, 1906. XVII. 3. füz.)

5. **A Balaton keletkezése.** Badacsony-Tomaj, Zalavm. E mondai tárgynak más változatai is vannak. V. ö. Th. Vernaleken: Mythen und Bräuche. 365.

8. **A nagy-harsányi hegy.** Nagy-Harsány, Baranyavm. Ugyane monda érdekes változatát közölte Versényi György a M. Nyelvőr, 1884. XIII. 88—9. l.

41

Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat
kiadásában megjelent:

MAGYAR NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY.

Új folyam.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

ARANY LÁSZLÓ ÉS GYULAI PÁL.

- I. kötet: *Arany László és Gyulai Pál*: Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből.
Ára 6 kor.
- II. kötet: *Török Károly*: Csongrádmegyei gyűjtés.
Ára 6 kor.
- III. kötet: *Krizsa János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób*: Székelyföldi gyűjtés. Ára 6 kor.
- E három kötet ára együttvéve 14 korona.

FOLYTATÁSÁT SZERKESZTI

VARGHA GYULA.

- IV. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*: Regös-énekek. Ára 6 K.
- V. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*: A regösök. Ára 6 K.
- VI. kötet: *Vikár Béla*: Somogy megye népköltése. Ára 6 K.
- VII. kötet: *Mailand Oszkár*: Székelyföldi gyűjtés. Ára 6 K.
- VIII. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*: Dunántúli gyűjtés. Ára 6 K.

Az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.